T.C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ŞEYH MUSTAFA BİN ŞEYH YUSUF'UN FETİH SÛRESİ TEFSİRİ

(METİN-GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVİRİ-İNCELEME-SÖZLÜK)

Milad SALMANİ

2501131370

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Enfel DOĞAN

İstanbul 2015

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Milad SALMANİ** Numarası : **2501131370**

Anabilim/Bilim Dalı: **Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı** Danışman Öğretim Üyesi: **Doç. Dr. Enfel DOĞAN**

Tez Savunma Tarihi: **06.07.2015** Tez Savunma Saati :**13.30**

Tez Başlığı : **Şeyh Mustafa bin Şeyh Yusuf'un Fetih Sûresi Tefsiri (Metin-Günümüz Türkçesine Çeviri-İnceleme-Sözlük)**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN	[imza]	Kabul
2- Doç. Dr. Enfel DOĞAN	[imza]	Kabul
3- Doç. Dr. Aziz MERHAN	[imza]	Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof. Dr. Hatice TÖREN		
2- Doç. Dr. Aylin KOÇ		

ŞEYH MUSTAFA BİN ŞEYH YUSUF'UN FETİH SÛRESİ TEFSİRİ
(METİN-GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVİRİ-İNCELEME-SÖZLÜK)

Milad SALMANİ

ÖZ

"Şeyh Mustafa bin Şeyh Yusuf'un Fetih Sûresi Tefsiri (Metin-Günümüz Türkçesine Çeviri-İnceleme-Sözlük)" başlıklı bu çalışma, XVIII. yüzyılda yazılmış olan bu tefsir çalışmasını bilim dünyasının istifadesine sunmak amacıyla yapılmıştır. Osmanlı Türkçe tefsir kültürünün bir halkası olan bu tefsir, Klasik Devir Osmanlı Türkçesi döneminde kaleme alınmıştır ve gerek imla, gerekse dil özellikleri açısından söz konusu dönemin özelliklerini taşımaktadır.

Çalışmada Millet Yazma Eserler Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi Şeriye Bölümü 40 numarada "Tefsîr-i Sûre-i Fetih" başlığıyla kayıtlı olan nüsha esas alınarak Türkiye Türkolojisinde yaygın olan çeviri yazı alfabesine binaen metin hazırlanmıştır. İkinci aşamada, metnin dizin ve sözlüğü hazırlanmıştır ve son aşama olarak ise metin günümüz Türkçesine çevirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Mustafa bin Şeyh Yusuf, Fetih Suresi, Klasik Devir Osmanlı Türkçesi.

COMMENT ON QURANİC AL-FATH SURAH' WRİTTEN BY SHEİKH YUSUF (TEXT, TRANSLATİON ON MODERN TURKİSH, ANALYSİS, VOCABULARY)

Milad SALMANİ

ABSTRACT

This work titled as 'Comment on Quranic al-Fath Surah' written by Sheikh Yusuf (text, translation on modern Turkish, analysis, vocabulary) is made with aim to enable wider academic community to benefit from usage of this 18th century creation. As a part of Ottoman Quranic Comment Culture written in Turkish language, this tefsir is written during period of Classic Ottoman Turkish language and, hence, incorporates the main characteristics of that time when it comes to grammatical rules and lingual specificities.

The text is made according to the most used transcription alphabet taking as an example the writings under number 40 in the Department of Islamic law at the Ali Emiri Efendi, Millet Manuscript Library titled "Tefsîr-i Sûre-i Fetih". In the second part the index and vocabulary is given, while in the last section translatinon to modern Turkish language is made.

Keywords: Sheykh Yusuf, al-Fath Surah, Classic Ottoman Turkish.

ÖN SÖZ

16. yüzyıldan başlayıp 19. yüzyılın ortalarına kadar Türkiye coğrafyasında yazılıp konuşulan Türkçe, Klasik Devir Osmanlı Türkçesi olarak bilinmektedir. Bu devrede yazılı dildeki Arapça ve Farsça alıntı kelimeler ciddi anlamda artmış, konuşma dili ile yazılı dil arasında ciddi farklar ortaya çıkmıştır. Özellikle mensur eserlerdeki yabancı kelimelerin oranı ve cümle yapıları Türkçeyi anlaşılması çok zor duruma getirmiştir.

Anadolu ve genel olarak Türklerin yaşadığı sahalarda tefsir çalışmaları ve Kur'an'ı Türkçeye tercüme etme çabaları, Türklerin İslam'ı kabul ettikleri ilk yıllardan itibaren başlayan bir faaliyettir. Anadolu Selçukluları ve Anadolu beylikleri yaptıkları ilmî faaliyetlerinde tefsir ilmine önem vermişlerdir. Özellikle Anadolu beylerinin Türkçe dışında başka bir dile vâkıf olmamaları bu çalışmaların önemini arttırmıştır ve böylece bu dönemlerin geleneğine uygun olarak, İhlâs, Yâsîn, Mülk v.s. sûrelerin Türkçeye çevirilmeleri ile Anadolu'da ilk Türkçe tefsir ve Kur'an tercümeleri ortaya çıkmıştır.[1] Bu faaliyet sonraki dönemlerde ve Osmanoğullarının kurduğu devletin de geleneğinde devam ettirilmiştir. Osmanlı padişahlarının Kur'an rehberliğinde toplumu yönetme politikaları tefsir ilminin her zaman ön planda tutulmasına ve padişahların din alimleri ile yakından ilgilenmelerine sebep olmuştur.[2] Bu faaliyet Osmanlı hükümeti tarihince hız kesmeden devam etmiştir ve bu coğrafyada gerek Kur'an'nın tamamı, gerekse cüz' veya sûreler ve hatta ayetler halinde tefsirler ve tercümelerin kaleme alınmasına sebep olmuştur. Sûre tefsirleri genellikle Fâtiha, Yâsîn, Tebâreke, İhlâs gibi sûreleri kapsamıştır. Osmanlı döneminde

---

[1] Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, **Osmanlı Tefsir Mirası**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2012, s.90-106

[2] Ziya Demir, **Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006. s.97-99

sayısı çok fazla olmasa da, Kur'anın tümünü içeren bazı Türkçe tefsirler ortaya çıkmıştır. *Tercümetü't-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân, Züdebü (zübdetü) Âsâri'l-Mevâhib ve'l- Envâr* ve çoğu Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin *Tefsîru'l-Kur'ân* adlı eserinden esinlenerek Ahmed-i Dâî, Musa el-İznîkî, ve İbn Arabşâh gibi zâtlar tarafından kaleme alınan eserler, bu bağlamda örnek olarak gösterilebilir.[3]

Şeyh Mustafa bin Şeyh Yusuf'un Fetih Sûresi Tefsiri, 18. yüzyılın ikinci yarısında Aydın, Nazilli'de kaleme alınmış olan bir Kuran tercümesidir. Eserin kaleme alınma sebebi, Nazilli müftüsü olan Şeyh Mustafa'nın görevden alındıktan sonra kendisini tekrar göreve atayan Şeyhulislam Esat Efendi'ye teşekkür etmektir. Şeyh Mustafa'nın kaleme aldığı tefsir, çalışmamızın gerçekleştiği tarihe kadar hazırlanmış olan bibliyografya çalışmalarında yer almamaktadır. Dolayısıyla bu eserin tanıtılıp neşredilmesi, Osmanlı Türkçe tefsir kültürünün bir halkasını bu kültüre kazandırmakla beraber, 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin dil yapısı ile alakalı bize yeni veriler kazandıracaktır.

Çalışmamızın ilk aşaması olarak eserin Millet Yazma Eserler Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi Şeriye Bölümü, 40 numara ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 5306 numara olmak üzere bilinen iki nüshası tespit edildi. Ali Emiri kitaplığında bulunan eser gerek içerdiği detaylı bilgiler gerekse imla ve dil uyumluluğu açısından müellif nüshası addedilebilirken, Konya nüshasının H. 1206 (M. 1792/93) yılında Monla Ali isimli zat tarafından istinsah edildiği bilinmektedir.

---

[3] Detaylı bilgi için bkz. Hidayet Aydar, "Osmanlı Tefsir Kültürü Açısından Mühim Bir Eser; Bursa Ulucami 435 Numaralı Tefsir Nüshası", **Turkish Studies**, Volume7/3, Summer 2012, s.308-310. ; Abdülhamit Birışık, "Osmanlıca Tefsir Tercümeleri ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin Mevâhib-i Aliyyesi", **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, c/ 17, sy. 1, (2004), s.54-61.; Mustafa Öztürk, **Osmanlı Tefsir Mirası**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2012, s.92-106

Eseri günümüz Türkçesine çevrimek istediğimizden dolayı sadece Ali Emiri nüshası esas alınarak yola çıkıldı. Öncelikle eser Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinden temin edildi. Ardından titizlikle okundu ve transkribe edildi. Transkripsiyonda Türkiye Türkolojisinde yaygın olan çeviri yazı alfabesi kullanıldı. Cim ile gösterilen ç "ḉ", be ile gösterilen p "ṕ" ve nazal n ise "ŋ" ile gösterildi. Arapça ve Farsça ibareler transkribe edilip dipnotta çevirileri verildi. Metin hazırlanırken cümleler ve paragraflar tespit edildi ve böylece hem okuma dikkati arttı, hem de günümüz Türkçesine çevirmek için uygun zemin hazırlandı.

Çeviri yazı metni hazırlandıktan sonra eserin dizini ve sözlüğü büyük bir titizlikle hazırlandı. Metindeki bütün kelimeler dizine alınmakla beraber, geçtikleri yer tek tek verildi. *Et-, eyle-, kıl-* ve *ol-* yardımcı fiilleriyle ortaya çıkan birleşik fiiller, birleştikleri kelimenin alt maddesi olarak verilip geçtikleri yerler gösterildi. Aynı zamanda söz konusu yardımcı fiillerin alt maddesinde, fiilin birleştiği kelimelerden oluşan birleşik fiiller alfabetik sıraya göre sıralandı. Metinde geçen şahıs adları ve yer adalrı açıklamalı kişi adları dizini ve açıklamalı yer adları dizi olarak iki ayrı bölümde verildi.

Günümüz Türkçesine çeviri bölümünde, müellifin üslubunu korumaya çalışılmakla beraber, çeviri yazı metninde hazırlanmış paragraflar ve bölümlere binaen hareket edildi. Asıl metinde geçen âyetler, hadisler, Arapça ve Farsça ibareler Türkçe alfabeye aktarılmış olarak çeviri bölümünde de verildi. Varakların düzeni değiştirlmedi ve olabildiğince müellifin kurduğu cümlelere sadık kalındı.

Bu çalışmanın gerçekleştiği süreçte sabır ve hoşgörüyle yoluma ışık tutan hocam Doç. Dr. Enfel Doğan'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca, Arapça

ibarelerde bana yardımcı olan Prof. Dr. İsmail Durmuş, Arş. Gör. Muhammed Tayyip Durceylan ve Sn. Coşkun Yıldırım Türk'e, günümüz Türkçesine çeviri bölümünü gözden geçiren Arş. Gör. Tuba Karatuğ'a ve dizin için yararlandığım programı oluşturan Mehmet Bozuyla'ya teşekkür ederim.

Milad SALMANİ

15.06.2015, İstanbul

KISALTMALAR

A.E no.40	Millet Yazma Eserler Kütüphanesi Ali Emiri Şeriye bölümü
Ar.	Arapça
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Far.	Farsça
krş.	Karşılaştırınız
H.	Hicri
haz.	Hazırlayan(lar)
Hz.	Hazret
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
KN	Konya Yazma Eserler Kütüphanesi no.5306
M.	Miladi
Mec.	Mecazen
s.	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	Sayı

TDK	Türk Dil Kurumu
Yun.	Yunanca
v.s	Vesaire.

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii

ABSTRACT iv

ÖN SÖZ v

KISALTMALAR ix

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM: İNCELEME 10

1.1. METNİN İMLASI 10

1.1.1. ÜNLÜLERIN İMLASI: 10

1.1.2. ÜNSÜZLERIN İMLASI: 18

1.1.3. HAREKE, ŞEDDE, TENVİN: 22

1.2. METNİN CÜMLE YAPISI 24

İKİNCİ BÖLÜM: METNİN TRANSKRİPSİYONU 30

2.1. ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ 30

2.2. METİN 31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: METNİN GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ 84

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SÖZLÜK VE DİZİNLER 131

4.1. SÖZLÜK VE DİZİN 131

4.2. AÇIKLAMALI KİŞİ ADLARI DİZİNİ 237

4.3. AÇIKLAMALI YER ADLARI DİZİNİ 242

SONUÇ 244

KAYNAKÇA 247

EK: TIPKIBASIM 252

GİRİŞ

ŞEYH MUSTAFA BİN ŞEYH YUSUF VE FETİH SURESİ TEFSİRİ ÜZERİNE

A. Hayatı:

XVIII.yüzyılın başında doğduğu tahmin edilen Şeyh Mustafa bin Şeyh Yusuf Aydın'ın Nazilli kasabasına mensuptur. Şeyh Mustafa, kaleme aldığı eserinde Nazillili olduğunu ve fıkıh öğrendiğini açık açık ifade eder. XVIII.yüzyılda Nazilli'de müftülük yapan Şeyh Mustafa'nın hayatı ile ilgili kaynaklarda kesin bilgiye rastlanmadı. Lâkin kaleme aldığı eserine bakıldığında, Mustafa'nın kendi hayatı ve XVIII. Yüzyılda yaşanan bazı hâdiseler ile alakalı kaydadeğer bilgiler mevcuttur.

Şeyh Mustafa belirtmediği bir şehirde 'ulûm-ı nafia' (fıkıh) öğrenmeye meşgul iken, Nazilli'de müftü olan babası Şeyh Yusuf'un daveti üzerine H. 1144 (M. 1731/32) yılında Nazilli'ye geri döner. Akrabalar ve tanıdıkların ısrarı ile müftülük için babasından icazet ister ve olumlu cevap alarak Nazilli'ye yerleşir. Şeyh Mustafa eserinde o devirde âlimlerin ve fetva ilminin rağbet gördüğünü, halkın refahta yaşadığını ve Sarıbey Oğlu isimli eşkiyanın ortaya çıkmasıyla beraber halkın huzurunun kaçtığını alttaki cümleler ile ifade eder:

> *Ammā ol 'aṣırda fi'l-cümle 'ülemāya ve fetvāya raġbet ve i'tibār ve beldede vus'at ve 'imār var idi. Beş altı sene refāh-ı ḥāl üzre umūr-ı fetvā ile meşġūl iken civārda Ṣarı Bey Oġlı nām yaġı ẓuhūr ve néçe bilād ve 'ibāda īṣāl-ı ḫasāret ve fütūr*

ėtmegile ahālī mużṭaribü'l-aḥvāl ve ekşer-i nās 'adem-i emniyyetden ve ziḥām-ı 'asākirden perīşānü'l-bāl oldılar.[1]

Sarıbey Oğlu vakası Mustafa'nın Nazilli'ye yerleştiğinden beş altı sene sonra gerçekleşir (≅ M. 1736-37). Sarıbey Oğlu'nun ölmesiyle eşkiyanın halka verdiği rahatsızlıklar yine de dinmez ve onun arkadaşları isyan çıkarmaya devam eder. Şeyh Mustafa Sarıbey Oğlu'nun ölümünden sonra diğer eşkiyanın daha beter olduğunu alttaki beyit ile ifade eder:

Raḳibiŋ biri öldü biŋi ḳaldı. Ḥayıf kim ölecegi diri ḳaldı.[2]

Eşkiyanın başı olan Sarıbey Oglu'nun ölümüyle diğer eşkiyanın çevredeki eşref ve zenginler tarafından desteklendiğini ve bu yüzden şehirde huzur kalmadığını belirten Şeyh Mustafa, İstanbul'a göçer ve İstanbuldaki yirmi senelik ikameti boyunca bir yandan fıkıh ve tefsir ilmi öğrenmeye devam ederken, bir yandan da kitabet ederek yaşam sürer. (≅ M. 1737-1757)

A.E nüshasında kayıtlı olan bilgilere göre, Perşembe 12 Aralık 1754 tarihinde Şeyh Mustafa evine gönderilen çavuş vasıtasıyla Nazilli ağasının kendisinin İstanbul'da ikamet etmesinden hoşnut olmadığını ve rüşvet verip bir kaç şerir kişiyi İstanbul'a göndererek Nazilli kadısının Şeyh Mustafa'yı memleketine geri gönderilmesi talebinde bulunduğunu ve kadının talebinin kabul edildiğini öğrenir. Şeyh Mustafa çavuşlar emininden Nazilli'ye geri dönmeyip başka bir yere gönderilmesi için talepte bulunsa da isteği kabul edilmez. Emir üzere, Cuma günü erkenden yola koyulmak için eşyalarını toplamaya başlar. Karara göre Cuma namazından sonra Nazilli'ye gönderilecek olan Şeyh Mustafa, hemen abdest alıp iki rekat sabah namazı kılar, ism-i azam olan ayetler ve

---

[1] A.E 2a/12:2b/5
[2] A.E 2b/11:2b/12

hadisleri otuz üçer kere okumaya başlar. Şeyh Mustafa Cuma namazını kılmak için izin istese de kendisine izin verilmez. Böylece, sadece öğle namazını kılmaya koyulur. Namazda Şeyh Mustafa için bir işaret doğar. Namazı bitirir ve Osmanlı sarayını gören divanhane penceresinden sarayı seyretmeye başlar. Birdenbire saray ehlinin telaşa kapıldığını görür ve I. Sultan Mahmud'un Cuma namazından dönerken demir kapıdan içeri girdiğinde atın üstünde vefat ettiğini öğrenir. Bu hadiseden sonra, Şeyh Mustafa Nazilli'ye gönderilmez. Saray ehli kendisine altınlar verir ve dualar ısmarlar. Böylece Şeyh Mustafa eskisi gibi ders ve mutalaaya meşgul olur.

Şeyh Mustafa H. 1185 (M. 1771/72) yılında, sevenleri ve ehibbanın talebi üzere Nazilli'ye döner ve bir kaç sene orada ikamet ederek müftülük yapar. Lâkin kaç zaman sonra görevden alınır ve inzivaya çekilmek üzereyken Şeyhülislâm Esad Efendi'nin verdiği ibka yazısıyla tekrar görevine atanır. Böylece Şeyhülislam Esad Efendi'ye teşekkür etmek amacıyla Fetih suresini tefsir eder. Lakin tefsir bittikten sonra, Esad Efendi'nin ölüm haberi yayılır (28 Temmuz 1778)[1] ve Şeyh Mustafa yazmış olduğu Fetih Tefsirini bir köşeye bırakır.

H. 1197 (M. 1783/84) Yılında bir köşede bekletilen Fetih Tefsiri adeta dile gelir ve Şeyh Musta ile konuşur:

> *"Ben nèçe böyle bülbül-i hezār-gūy-ı maḥbūs-ı ḳafes gibi durayım ve bir alay-ı peīşān iç̌re mu'aṭṭal olayım? Beni bir*

[1] Münir Aktepe "Esad Efendi", **DİA**, c.XI, s.347,. 1995 İstanbul.

ḳadr-şinās ve eşref-i nās eline ṣun, ḥatta ḳafesden ḫalās ve imtiyāz ve iḥtişāş ile müntefi'ün bih olayım.[1]"

Bunun üzerine, Şeyh Mustafa kitabını kime sunabileceği konusunda düşünmeye başlar ve sonunda bu tefsiri Aydın'ın onuru ve yüzsuyu olarak tanıttığı kapıcıbaşı Cihânzâde Hüseyin bey'e sunmaya karar verir. Sicill-i Osmani'de Aydın'a mensup kapıcıbaşı Cihânzâde Hüseyin beyin ölüm tarihi H. 1230'dur.[2]

Doğum tarihi hakkında kesin bilgi bulunmayan Şeyh Mustafa'nın ölüm yeri ve tarihi de karanlıktır.[3]

B. Eserleri:

Şeyh Mustafa'nın bilinen tek eseri, yukarıda da belirtildiği gibi XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şeyhülislamı Vassâfzade Esad Efendi'ye teşekküren yazdığı Fetih Tefsiridir. Fetih Tefsiri'nin mevcut olan iki nüshasına da bakıldığında, bu bilgi her iki nüshada doğrulanır. Her ne kadar Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi nüshasında Mustafa'nın Hayâtül-Hayevân isimli bir kitabı

---

[1] A.E 7a/7:7a/10

[2] Mehmet Süreyya, **Sicill-i Osmani Tarih Vakfı Yurt Yayınları**, c. III., s.698

[3] Bursalı M. T. b. Rıfat'ın Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli adlı kitabının meşayih faslında Nazilli'ye mensup olup H. 1163 (M. 1750) yılında İzmir'de vefat eden Mustafa Efendi isimli zâtın bu çalışmadaki Şeyh Mustafa ile aynı kişi olması muhtemel görülmemektedir.

Sicill-i Osmani'de H. 1203 (M. 1788/89) yılında vefat etmiş olan ve Cihanzâde Hasan Bey'in akrabası olan Mustafa Bey isimli madde bulunmaktadır. Mustafa Bey için burada verilen ölüm tarihi (1788/89), Fetih Tefsirinin müellifi olan Şeyh Mustafa'nın eserinde yazdığı sergüzeşte göre istihrac edilebilen muhtemel ölüm tarihine yakındır. Lâkin Tefsir'in sunulduğu zâtın ismi Cihânzâde Hasan Bey değil; Hüseyin Beydir. İlaveten, aynı eserde Cihânzâde Hasan Bey olarak iki madde bulunmaktadır. İkisi de Aydınlı olan bu zâtların birinin vefat tarihi I. Abdülhamit devrinin (M. 1774-1789) başları, diğerinin ise H. 1228 (M. 1813/14) yılından sonraki bir tarih olarak belirlenmiştir. Yazmada adı geçen ve tefsirin sunulduğu Cihânzâde Hüseyin Bey ile alakalı ise, Sicill-i Osmani'de tek başlık kayıtlıdır. Bu maddeye göre Hüseyin Bey Aydınlıdır, kapıcıbaşı olup silahdar ağalığından azledilerek H. 1230 (M. 1815/16) tarihinde vefat etmiştir. Tercümenin dile gelip Şeyh Mustafa ile konuşma hâdisesi M. 1783/84 yılında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla aynı yıllarda tercümenin ilgili şahsa sunulduğu varsayıldığında, Sicill-i Osmani'de geçen Hasan Bey'i yazmada adı geçen zât olarak kabul edip Şeyh Mustafa'ın ölüm tarihini H. 1203 (M. 1788/89) olarak kaydetmek isabetsiz olmayacaktır.

Türkçe'ye çevirip tamamladığı kayıtlı olsa da, bu bilginin doğru olup olmadığı karanlıktır. Zira Konya nüshasındaki imla hataları, cümle bozuklukları ve karalamalar, bu yazmanın müstensihi olan Monla Ali'nin kitabet konusunda çok başarılı ve güvenilir bir kâtip olmadığı zannını uyandırmaktadır. Ayrıca, Ali Emiri nüshasında sergüzeşt-i mütercim bölümü detaylı bir şekilde aktarılırken böylesi mühim bir bilgiye yer verilmemiştir. Demîrî tarafından Arapça olarak kaleme alındığı bilinen Hayâtül-Hayevân'ın ise Mehmet b. Süleyman ve Abdurrahman es-Sivasî tarafından Türkçe'ye çevirildiği bilinmektedir.[1]

Şeyh Mustafa'nın eserleri ile alakalı belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus, Konya nüshasındaki "Ḥātem fī Beyān-ı Evṣāf-ı Resūl 'Aleyhi's-selām" ve "Hāẕā Kitabu Tercüme-i Tefsīr-i Sūre-i Vakı'a" bölümleridir. Ali Emiri nüshasında bu iki bölümün bulunmaması ve de eserin giriş kısmında bu bölümler ile alakalı bilgi verilmemesi dikkat çekmektedir. Ayrıca, Konya nüshası Nazilli Kazası voyvodası ve Hayâtül-Hayevân kitabının tercümesine sebep olan zât olarak tanıtılan Ayçalızade Seyyid Hacı Hasan Ağa'nın sulbi oğlu Seyyid Halil Bey'e sunulmuştur.

C. Nüshalar

1. Ali Emiri Nüshası

47 yaprak olan A.E nüshasının her yaprağında 13 satır yer almaktadır. Eserin boyutları 198x126, 121x70 mm. olup yazı türü ise nesihtir. Kütüphanenin kataloğunda Şeyh Mustafa'nın ölüm tarihi H. 1144 (M. 1731/32) yazılsa da, bu tarih Şeyh Mustafa'nın Nazilli'ye dönüş tarihidir ve ölüm tarihi değildir. İstinsah tarihi ve müstensihi kayıtlı olmayan bu nüshanın – özellikle mütercimin hayatını detaylarla anlatması göz önünde bulundurarak – müellif nüshası olması kuvvetle

---

[1] Bkz. Ali Çiçek, **Hayâtü'l-Hayvân Tercümesi Üzerine Bir Dil Çalışması, (İnceleme – Metin – Dizin)** Fenomen Yayıncılık, 2013 Erzurum, s.1-2.

muhtemeldir. İmla hataları ve anlam bozuklukları oldukça az olan bu nüsha temiz ve okunaklı bir üslup ile yazılmıştır. Bu yazmada, 1b-8b varaklar aralığında mütercimin hayatı, eserin yazılış sebebi, kime sunulduğu ve dönemin bazı tarihi hadiseleri anlatıldıktan sonra, 'sebeb-i nüzul' kısmı yer alır. Kısaca fetih suresinin indiriliş sebebi açıklanır ve sırasıyla ayetler tefsir edilir. Şeyh Mustafa yaptığı tefsirde bazı ayetleri diğer ayetler ile birleştirerek, bazılarını teker teker, bazılarını ise tek ayeti bir kaç parçaya bölerek tefsir etmiştir. Ayetin verdiği mesajı açıklamak üzere Arapça nahiv ve dilbilgisi açıklamaları yapmıştır ve Arapça örnek beyit veya hadis vererek yaptığı tercümeyi doğrulamaya çalışmıştır. Fakat yaptığı çeviriler ve açıklamalarda derinleşmemiş ve kaleme aldığı çevirinin kısa ve özet olduğunu ifade etmiştir:

> *...anuŋ içün ehl-i tefsīr çoḳ vecihler yazmışlardur, bu muḫtaṣar tercümede ol vecihleriŋ cümlesi[n]i yazmaḳ münāsib olmaz.*[1]

Tefsirde, ayetlerin anlamı ve tefsiri açıklanırken, yer yer Osmanlı tarihi ile alakalı bilgiler de yer alır. Örneğin Mısır sultanı Kayıtbay tarafından H. 1050 (M. 1640/41) yılında Hz. Muhammed'in kadem-i şerifinin bir şahıstan yedi yüz alıtına satın alındığı ve bu kademi kendisi için hazırladığı türbeye yerleştirdiği, bir süre sonra söz konusu kadem-i şerifin Sultan I. Ahmet'in talimatı ile Kayıtbay'ın türbesinden sökülerek İstanbul'a getirtildiği, Sultan Ahmet'in kadem-i şerifi Eminönünde karşıladığı, kadem-i şerifi teslim alınca söylediği meşhur beyitler, Peygamber'in ayak izlerini kendi elleriyle At Meydanında bulunan camiye yerleştirdiği ve bunun üzerinde Peygamber ve Kayıtbay'ı rüyasında görerek kadem-i şerifi tekrar aldığı yere geri gönderdiğini 14. Ayetin tefsirinde anlatmıştır. Şeyh Mustafa yine 27. ayetin tefsirinde, tarih kitaplarında

---

[1] A.E 20b/1:2

okuduğu bilgilere istinat ederek H. 1016 (M. 1607/08) yılında Sultan Ahmet'in Ka'be binasında köklü bir onarım yaptığını söyler. Ayrıca, 43a'da "teshîr-i kulûb" (gönülleri ele geçirme) babında yazılmış olan bir vefk-ı şerîf (muska) vardır. Bu duayı Şeyh Mustafa şöyle açıklar:

> *Ve bu vefḳ-ı şerīfiŋ tesḫīr-i ḳulūb bābında daḫı 'acīb ḫaṣṣesini beyān ėtmişlerdür. Bu vefḳı yazup bir kimse yanında götürse ol kimse mulūk ve vüzerā ve ekābir yanlarında sevgülü olur. Ve ba'żı ḫavāṣṣı bu faḳīriŋ ṣaḥīḥen mücerrebüm olmağıla buḫl ėtmeyüp bu maḥalla ṣūretini yazdum.*[1]

Eserin mukaddime kısmında yeryer Arapça beyitler ve Türkçe açıklamalarının yer alması Şeyh Mustafa'nın şiire ilgi duyduğunu gösterir.

2. Konya Nüshası

Konya nüshası 84 yapraktır ve her yaprakta 15 satır yer almaktadır. Yazmanın ebatı 209-120-157x72 mm. olup Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde 287.211 numarada "Tercüme-i Tefsir-i Sûre-i Fetih" başlığıyla kayıtlıdır. İnternet sitesindeki katalogda eserin müellifi Seyyid Halil Bey gösterilmiştir. Lâkin bu eser Şeyh Mustafa'nın Fetih Tefsiri Tercümesinin bir diğer versiyonudur. Seyyid Halil Bey ise eserin sunulduğu zâtın ismidir. Her ne kadar eserin başlığında "Hâzâ Kitabu Terceme-yi Tefsîr-i Sûre-yi Fetih" yazsa da, yaprak sayısının diğer nüshadan fazla olmasının nedeni, bu eserin Fetih tercümesinin yanısıra dört halifeyi anlatan ve Vakı'a suresinin tefsirini içeren iki ek bölümü ihtiva etmesidir. Harekeli olan bu nüshanın yazım üslubu A.E nüshasıyla aynı olmakla beraber, bu nüshadaki imla hataları, cümle bozuklukları, karalamalar ve yanlış harekelendirmeler oldukça fazla ve dikkat çekicidir.

[1] A.E 43a/2:43a/3 ve haşiye.

Konya nüshasında Şeyh Mustafanın Nazilliye dönüş tarihi H. 1145 (M. 1732/33) olarak belirtilmiştir. Bu nüshada Sarıbey Oğlu vakaası çok özet anlatılır, I. Sultan Mahmud'un ölümü hadisesi hakkında bilgi verilmez ve Nazilli'ye geri dönüş yılı ise H. 1180 (M. 1766/67) olarak gösterilir. Tefsirin verdiği ibka yazısına teşşekür etmek amacıyla Şeyhulislam Esad Efendi'ye teşekküren kaleme alındığı fakat Esad Efendinin ömrünün buna yetmediği bu nüshada da belirlenmiştir. Lâkin diğer nüshaya göre çarpıcı fark, yukarıda da belirtildiği üzere, bu nüshada Şeyh Mustafa'nın üç yıllık bir süreyi inzivada geçirdiği ve bu süre içinde Hayâtül-Hayevân isimli kitabı tercüme edip bitirmesidir. Nüshadaki bilgiye göre Şeyh Mustafa mahcuriyet döneminde hayatı boşa harcanmasın diye üç senede bu kitabı çevirmiştir:

> *...ve ba'dehu vaṭan-ı aṣliyyemiz olan Nāzilli Ḳaṣabasına gelüp ke'l-evvel ders ve muṭālı'aya meşġūl olunup bu ḥāl üzere seneyi hicriyye seksen tāriḫine vardıḳda ba'żı eḥbābıŋ ta'rifiyle yėne Nāzilli fetevāsına me'ẕūn ulup bir ḳaç seneler mekş ve iḳāmet üzere iken bi-taḳdīri'llāhı te'āla fetevādan maḥcūr olup tażyi'-i evḳāt olmasun içün Ḥayātü'l-Ḥayavān kitābını üç senede tercüme eyleyüp elḥamduli'llāh te'ālā itmāmı müyesser oldı...*[1]

Esad Efendiye sunulamayan tercümenin dile gelme tarihi bu nüshada H. 1196 (M. 1782/83) olarak kayıtlıdır. Ayrıca, bu nüsha Nazilli Voyvodası olarak tanıtılan Seyyid Halil Bey'ye taktim edilmiştir. Bu nüshadaki müellif bilgileri diğer nüshaya göre oldukça eksiktir ve tarihlerde de uyuşmazlık vardır. İstinsah tarihi H. 1206 (M. 1792/93) olan bu nüshanın müstensihi Monla Ali Kesebi isimli

[1] KN, 2b/11:3a/5

zâttır. Görünen o ki, Monla Ali istinsah sırasında birebir istinsah etmeyip eseri harekelendirmekle beraber kendi yorumunu da eklemeye çalıştırmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: İNCELEME

1.1. METNİN İMLASI

Şeyh Mustafa bin Şeyh Yusuf'un Fetih Tefsiri çalışmasının genel olarak tutarlı yazım tarzına sahip olduğu iddia edilebilir. Müellif Arapça ve Farsça kelimeler ve ibarelerin yazımında ara sıra hata yapmıştır. Metinde birkaç örnek hariç, noktaların unutulması veya birden çok harfle gösterilen seslerin birbiriyle karıştırılması söz konusu değildir ve çift imlalı kelime yoktur. Müellifin yaptığı imla hatalarına سرگذشت kelimesinin سرگزشت (4b/4) olarak yazılmasını örnek gösterebiliriz.

Metnin imla özelliklerini alttaki gibi sıralayabiliriz:

1.1.1. ÜNLÜLERİN İMLASI:

1.1.1.1. "a" Ünlüsünün İmlası:

a) **Kelime başı "a" sesinin yazılışı**: Kelime başındaki "a" metnimizde hem elif (ا) hem de medli elif (آ) ile gösterilmiştir:

alup	آلوب	5a/13
anı	آنی	5b/12
at	آت	5b/12
adına	آدینه	44b/6
altunlar	التونلر	6a/13
akçeler	اقچه لر	6a/14

b) Kelime ortası "a" sesinin yazılışı: Kelime ortasındaki "a" metnimizde elif (ا) ile gösterilmekle beraber, harf ve hareke ile de gösterilmiştir:

ḳaldırayım	قالديره يم	44b/10
ḳaya	قيا	45b/2
varuṕ	واروب	45b/4
ḳandırmak	قندرمك	16a/12

c) Kelime sonu "a" sesinin yazılışı: : Kelime sonundaki "a" hem elif (ا) hem de güzel he (ه) ile gösterilmiştir:

oda	اوطه	5a/1
ḳaṣaba	قصبه	5a/7
İslambol'da	اسلامبولده	5a/3
ana	انا	34a/13

1.1.1.2."ė" Sesinin yazılışı:

Kelime başı ve ilk hecede bulunan "ė" ünlüsünün yazılışı: Kelime başı ve ilk hecedeki "ė" hem elif (ا) hem de elif ve ye (اى) ile gösterilmiştir:

ėrtesi	ارته سى	4b/12
ėşidüṕ	اشيدوب	8b/12
ėrişüṕ	ايريشوب	34b/2
ėnüṕ	اينوب	5b/13
ėrdikde	ايردكده	7a/6
ėdüṕ	ايدوب	22a/12
dėdi	ديدى	12a/11

dėmekdür	دیمکدر	11a/10
vėrdi	ویردی	5a/8

1.1.1.3. "e" Ünlüsünün yazılışı:

a) **Kelime başında "e" ünlüsünün yazılışı:** Kelime başındaki "e" sesi elif (ا) ile gösterilmiştir:

esüṗ	اسوب	21b/8
elimize	الیمزه	5a/8
et	ات	43b/13

b) **Kelime ortasında "e" ünlüsünün yazılışı**: Kelime ortasındaki "e" ünlüsü genellikle harekesiz ve işaretsiz yazılmıştır. Lâkin elif (ا) ve güzel he (ه) ile gösterildiği yerler de vardır:

dėnilen	دنیلان	14a/8
gelen	کلان	36a/7
gėdemeyüṗ	کیده میوب	25b/12
severim	سوه رم	45a/6

c) **Kelime sonunda "e" ünlüsünün yazılışı**: Kelime sonundaki "e" sesi güzel he (ه) ile gösterilmiştir:

bize	بزه	25b/4
var ise	وار ایسه	25b/4
eyleye	ایلیه	17a/5

1.1.1.4. "ı" Ünlüsünün yazılışı:

a) **Kelime başında "ı" sesinin yazılışı**: Kelime başındaki "ı" sesi elif (ا) ile gösterilmiştir:

ırmaklar	ارمقلر	14b/13
ışmarlayup	اصمارليوب	6a/13

b) **Kelime ortasında "ı" sesinin yazılışı:** Kelime ortasındaki "ı" sesi genellikle harekesiz ve işaretsizdir. Bazı kelimelerde ise ye (ی) ile karşılanmıştır:

ḳırḳmadık	قرقمدق	37b/10
yaḳın	يقين	17b/5
ḳılların	قيلّرين	37a/12
ḳaldılar	قالديلر	37b/8

c) **Kelime sonunda "ı" sesinin yazılışı:** Kelime sonundaki "ı" sesi ye (ی) ile gösterilmiştir:

altı	التی	2a/13
dahı	داخی	10a/4

1.1.1.5."i" Sesinin yazılışı:

a) Kelime başında "i" sesinin yazılışı: Kelime başındaki "i" sesi hem elif (ا) hem de elfi ve ye (ای) ile gösterilmiştir:

içine	ایچنه	11a/3
içüp	ایچوب	11a/5
içün	ایچون	12a/12
imdi	امدی	11a/9

Metnimizde Farsça olup uzun /ī/ sesi taşıyan iki kelimede bu sesin kısaldığı tespit edildi:

şāhīn > şāhin	شاهن	13a/13
çirkīn > çirkin	چرکن	15b/3

b) Kelime ortasında "i" sesinin yazılışı: Kelime ortasındaki "i" sesi genellikle harekesiz ve işaretsizdir. Bazı kelimelerde ise ye (ی) ile karşılanmıştır:

dėnilen	دنیلان	14a/8
bile	بیله	12b/10
bildir	بیلدیر	45a/10
yigit	یکت	44b/13

yeşiller	يشيلّر	44b/13

c) **Kelime sonunda "i" sesinin yazılışı:** Kelime sonundaki "i" sesi ye (ی) ile gösterilmiştir:

seni	سنى	33a/1
yedi	يدى	22b/8
dėdi	ديدى	45a/4
imdi	امدى	11a/9
eyitdi	ايتدى	45a/9

1.1.1.6. "o,ö" Seslerinin yazılışı:

a) **Kelime başında "o,ö" seslerinin yazılışı:** Metinde "o,ö" ünlülerini karşılamak için elif ve vâv (و) kullanılmıştır:

oṭasına	اوطسنه	5a/1
od	اود	33b/13
oḳumaġa	اوقومغه	5b/5
on ṭoḳuz	اون طقوز	12a/11
öyle	اويله	15b/9
öldürürler	اولدوررلر	42a/11

b) İlk hecede "o,ö" seslerinin yazılışı: İlk hecedeki "o,ö" ünlüleri genellikle vâv (و) ile gösterilmiştir. Metinde harekesiz ve işaretsiz olan örnek de bulunmaktadır:

göre	كوره	24b/6
gökler	كوكلر	20a/10
ṭopal	طوپال	25a/10
ṭoludur	طلودر	14a/10

1.1.1.7. "u, ü" Seslerinin yazılışı:

a) Kelime başında "u, ü" seslerinin yazılışı: Metinde kelime başındaki "u,ü" ünlülerini göstermek için hem elif (ا) hem de elif ve vâv (او) kullanılmıştır:

uyḳudan	اويقودن	22b/5
uyanuṕ	اويانوب	22b/5
ulaşdıralar	اولشديره لر	34a/6
üç	اوج	5a/5
üzre	اوزره	11b/11

b) Kelime ortasında "u,ü" seslerinin yazılışı: Kelime ortasındaki "u,ü" ünlüleri vâv (و) ile gösterilmekle beraber, bazen hareke ve harf kullanılmadan gösterilmişler:

bunları	بونلری	36a/12
varuṕ	واروب	35b/2
boynunı	بوینونی	35b/2
yüzünden	یوزندن	35b/7
ṭutdılar	طوتدیلر	36a/2
bölük	بلوک	45a/11
otuz üçer	اوتوز اوچر	5b/4
güzelligini	کوزللیکنی	46b/2

Köken olarak Arapça olan hurma (خرما) kelimesinde ise vâv türemiştir ve kelime Türkçeleştirilerek (خورما) şeklinde yazılmıştır (44b/7).

c) Kelime sonunda "u,ü" seslerinin yazılışı: Kelime sonundaki "u,ü" ünlüleri vâv (و) ile gösterilmiştir:

atlu	آتلو	44b/12
adlu	ادلو	44b/3

nef'lu	نفعلو	47a/2
berü	برو	14a/11
dėyü	دیو	19a/8
içerü	ایچرو	40b/3

1.1.2. ÜNSÜZLERİN İMLASI:

1.1.2.1. "p" Ünsüzü: Metnimizde *-Up* zarf fiili dışındaki bütün "p" sesi gerek Farsça gerekse Türkçe kelimelerde, (پ) ile gösterilmiştir. Metinde (ب) ile gösterilen zarf fiillerin tamamı tarafımızca üstü işaretli p (ṕ) ile transkribe edildi.

pençere	پنچره	5b/11
pāre	پاره	43b/13
pervāz	پرواز	13b/1
ḳapu	قاپو	42b/12
ḳapayuṕ	قپایوب	40a/11
pişirirdi	پشیردی	44b/8

Metnimizde Farsça olan dest-bûs (دست بوس) kelimesi "b" yerine "p" ile alttaki gibi yazılmıştır:

dest-pūs	دست پوس	6a/10

1.1.2.2. "ç" Ünsüzü: Metinde "ç" ünsüzü hem (چ) hem de (ج) ile karşılanmıştır. Çalışmamızda "cim" ile yazılmış olan /ç/ harfini "ç" ile değil, üstü işaretli /ç/ harfi (ḉ) ile gösterdik. Kelime içindeki "ç" harfinden sonra ünlü ses geldiğinde bu ses (چ) ile gösterilmiştir. Ünsüz geldiği zaman ise (ج) ile karşılanmıştır. Metnimizde hem (چ) hem de (ج) ile yazılan çift imlalı kelime bulunmamaktadır:

geḉdikde	كجدكده	25a/2
iḉre	ايجره	13b/12
çoġaluṕ	چوغالوب	46a/3
çūblar	چوبلر	44b/7
içinden	ايچندن	35b/4
çoḳdur	چوقدر	26a/12
pençere	پنچره	5b/11

1.1.2.3. "kef" Ünsüzü: Kef harfi "k", "g" ve damak ne'si olarak bilinen "ŋ" seslerini karşılaşmıştır. İsmi geçen seslerin örnekleri alttaki gibidir:

a) "g" Sesini karşılayan örnekler:

gėtdi	كيتدى	4b/12

gerü	كرو	18b/13
gėymiş	كيمش	45a/1
gibi	كبى	11b/10

b) "k" Sesini karşılayan örnekler:

kim	كم	2b/12
kişiniŋ	كشينك	34a/6
kimse	كيمسه	12a/7
kürk	كورك	5b/13
küçükler	كوچوكلر	3b/7

c) "ŋ" Sesini karşılayan örnekler:

ṣoŋra	صكره	10b/4
biŋ	بيك	2b/11
ḳaldıramadıŋ mı?	قالديره مدكمى	45a/4
ėtmeŋiz	ايتمكز	31a/7

1.1.2.4. "s" Ünsüzü: Metinde Türkçe kelimelerin kalınlık-incelik uyumuna göre (س) veya (ص) kullanılmıştır:

ṣoŋra	صكره	10b/4

ṣaġ	صاغ	22a/6
ṣatun al-	صاتون آلوب	21a/13
ṣu	صو	10b/13
ṣun	صون	7a/9
sözleri	سوزلری	17b/8
sevgülü	سوكلو	43a/3
siŋek	سكك	28b/13
segirderek	سكرده رك	5b/12

Metinde iki kez geçen "saç" kelimesi kalın olmasına rağmen (ساچ) şeklinde yazılmıştır:

saçı	ساچی	35a/7, 35b/4

Yine Farsça olan tahammül-güdâz (تحمّل كداز) kelimesi "z" yerine "s" ile alttaki şekilde yazılmıştır:

taḥammül-güdāz	تحمّل كداس	4a/13

1.1.2.5. "t" Ünsüzü: Türkçedeki kalınlık-incelik durumuna göre (ت) veya (ط) kullanılmıştır.

ṭaşra	طشره	6b/1

ṭaş	طاش	21a/7
ṭaldım	طالدم	7a/12
ṭutdılar	طوتديلر	36a/2
otuz üçer	اوتوز اوچر	5b/4
etmek	اتمک	44b/6

1.1.3. HAREKE, ŞEDDE, TENVİN:

a) Hareke: Metindeki bütün âyetler harekelidir ve söz konusu âyetler çoğunlukla doğru harekelendirilmişlerdir. Yanlış harekelendirmeler merinde dipnot olarak gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, Arapça beyitler ve Farsça beyit harekesiz olup bazı özel isimler de harekelendirilmiştir. Harekelendirilen özel isimlerden bazıları altta sıraladığımız gibidir:

fedek	فَدك	10a/12
Cüheyne	جُهَيْنه	18a/8
Şecere-i sidre	شجرۀ سِدْرَه	27a/10
Benī Ḥuneyfe	بنى حُنَيْفه	24b/8

b) Şedde: Arapça kelimelerde sıkça kullanılmakla beraber, yapım ve çekim eki alan bazı Türkçe kelimelerde de kullanılmıştır. Şöyle ki "l" ünsüzü ile biten kelimelerin sonuna *"-lAr"*, *"-llk"* ve *"-lAn"* ekleri eklendiği zaman ekle beraber şedde de kullanılmıştır:

evvel	اوّل	23b/9
ḳıṣṣa	قصّه	29b/8
küffār	كفّار	29b/2
elleriŋiz	الّلريكز	29b/4
ḳıllārın	قيلّلرين	37a/12
iştigāller	اشتغالّلر	37b/9
ḳullar	قولّلر	38b/11
güzelligini	كوزلّليكنى	46b/2
güzellenüp	كوزلّلنوب	46b/11

c) **Tenvin**: Metinde zarf anlamı kazandırmak için tenvin sıkça kullanılmıştır:

teşekküren	تشكّراً	7a/1
ta'ẓīmen	تعظيماً	30a/5
ṣulḥen	صلحاً	30a/9
rākiben	راكباً	6a/7
ḳarīben	قريباً	17a/10

1.2. METNİN CÜMLE YAPISI

Fetih Tefsiri'nin cümle yapısına bakıldığında, genel olarak anlaşılır bir cümle yapısı karşımıza çıkar. Metinde anlam bozukluğu olan sadece bir cümleye rastlayabiliriz. Ayrıca, bu metinde cümle başlangıçları olan kelimelerin üzerinde umumiyetle işaretler bulunmaktadır. Eserde ki'li birleşik cümle sayısı pek fazla değildir. Ki bağlacı toplamda 60, kim bağlacı ise sadece bir sefer ve Türkçe bir beyit içinde kullanılmıştır. Metinde bulunmakta olan bazı ki'li cümleleri alttaki şekilde inceleyebiliriz:

1.2.1. Yan cümlenin, ana cümlenin öznesi olduğu ki'li birleşik cümleler:

Ümīẕdür ki hediyyemiz ḥüsn-i ḳabūl ile ḳabūl buyurulup faḳīri ḫayr ile yāẕ ėdeler. 8b

[Hediyemizin hüsnükabûl ile kabûl buyurulup fakîri hayr ile yâz etmeleri ümit edilir.]

Taḥḳīḳ şunlar ki Yā Muḥammed seniŋle bī'at ėtmişlerdür, anlar ḥaḳīḳatde Allāh te'ālā ile bī'at ėtmişlerdür. 17a-17b

[Ya Muhammed! Seninle biat edenler, aslında Allah tealayla biat etmişlerdir.]

1.2.2. Yan cümlenin, ana cümlenin nesnesi olduğu ki'li birleşik cümleler:

Sulṭān Aḥmed merḥūm gördü ki Mışır Sulṭānı Ḳayıtbay meclis-i Resūla'llāhda otururdı. 22a.

[Merhûm Sultan Ahmet, Mısır Sultanı Akyıtbay'ın Resullullah meclisinde oturduğunu gördü.]

Ve yėne yaḳın zamānda ol münāfıḳlar dėrler ki Allāhu te'ālā ol māl-ı ġanā'imi Ḥudeybiyye ġazāsında olanlara taḫṣīṣ eylemedi. 24a.

[Ve yine yakın zamanda ol munâfıklar Allahu teâlânın ol ganimetleri Hudeybiye gazasında onlara tahsist etmediğini derler.]

Eyit ki yevm-i ḳıyāmetde ümmeti üç bölük olacaḳdur. 45a.

[(Hz. Muhammed'e) kıyamet gününde ümmetinin üç bölük olacağını söyle.]

1.2.3. Yan cümlenin, ana cümlenin zarf tümleci olduğu ki'li birleşik cümleler:

Ammā ba'żılar Ḥaḳ te'ālānüŋ maḫlūḳātını şöyle beyān eylediler ki yer yüzünde olan cemī'-i benī ādem cemī'-i ecinne ṭā'ifesiniŋ 'öşridür. 12a-12b

[Ama bazıları, Hak tealanın mahlukâtını yer yüzünde olan cemī-i benī âdemin cemī-i ecinne tâifesinin öşri olarak beyân etmişlerdir.]

Gördüm ki 'ulemāya su'-ı mu'āmeleye āġāz ve nėçe taḥammül-güdāz lisān-dirāzlıḳlar olınca bi'ż-żarūr[e] dārü'l-ḫilāfet İslāmbola hicret ėdüp... 4a-4b.

[ulemaya su-ı muamele agâz ve nice tahammül-güdâz lisân-dirâzlıklar olduğunu gördüğüm için biz-zarure darülhilafe olan İstanbul'a hicret ettim...]

Ḳur'ān-ı 'aẓīmde 'ādetu'llāh öyle cārī olmuşdur ki mü'minler içün va'dı ve cennet ni'metleri ẕikrı olduḳda 'aḳabinde muttaṣılen küffār içün cehennem 'aẕābı ve va'īd daḫı ẕikr olunur. 15b.

[Kur'ân-ı azîmde, Allah'ın geleneği müminlere vad ve cennet nimetleri zikr olununca akabinde bağlantılı olarak küffar için de cehennem azabı ve vaîd zikr olunduğu şeklinde geçmiştir.]

Ḫāṭırıŋ ḫoş ṭutasın tā ki Ḥaḳ tebāreke ve te'ālānıŋ emr-i şerīfi tamām ve kemāl ile edā ola. 41a.

[Hak tebareke ve tealanın yüce emrinin tam ve eksiksiz olarak yerile getirilmesi için gölünü hoş et.]

Cümlesi Resūl 'aleyhi's-selāma bī'at eylediler ki ba'de ḥāẕā küffār-ı Ḳureyş ile muḥārebe ve muḳātele ėdüp bir ferd küffārdan yüz döndürmeyeler. 27a.

[Cümlesi, bundan sonra Kureyş kâfirleri ile muhârabe ve mukâtele edip hiçbir kâfirden yüz çevirmemeleri için Resûl aleyhisselama biat eylediler.]

1.2.4. Yan cümlenin, ana cümle öznesinin sıfatı olduğu ki'li birleşik cümleler:

Her kim-ki 'ahdine ve mīs̱āḳına vefā eylemeyüp naḳż-ı 'ahd eyleye anuŋ naḳż-ı 'ahdinüŋ ziyānı elbette kendüye rāci'dür. 17a.

[Ahdine ve misâkına vefâ eylemeyip nakz-ı ahd eyleyen her kimsenim elbette nakz-ı ahdinin ziyanı kendine döner.]

Ve bir eşheb şāhini var idi ki ʻindinde ġāyetle merġūb idi. 13a.

[Ve ʻindinde gâyetle merġûb olan bir eşheb şâhini var idi.]

Baʻżı ʻöẕür ṣāḥibleri ve ʻalīller var idi ki anlar żuʻafā ve ġazāya gėtmeden ʻācizler idiler 25a.

[Zuafâ ve gazâya gitmekten âciz olan bazı özürlüler ve alîller var idi.]

Ol eṡnāda bir vaḳʻa-yı ʻacībe vāḳiʻ olmuşdur ki ol vāḳıʻa muʻcizāt-ı Resūlu'llāhdan ʻadd olunmuşdur. 34b.

[O esnada Resulullah'ın mucizâtından sayılan bir garip hâdise gerçekleşmiştir.]

Havāda gūnāgūn maḫlūḳāt ve gūnāgūn ḥayvānāt vardur ki anlarıŋ daḫı ʻaddini ve ḥaddini Ḥaḳ sübḥānehu ve teʻālādan ġayrı bilür yoḳdur. 13a.

[Havada adedini ve miktarını Hak subhanehu ve tealadan başka bilen olamayan çeşitli yaratılanlar ve hayvanlar vardır.]

1.2.5. Yan cümlenin, ana cümle nesnesinin sıfatı olduğu ki'li birleşik cümle:

Şol kimseler ki ġazāya gėtmege ḳādirler iken tekāsül ve tehāvün ėdüp ġazāyı terk ėdeler Ḥaḳ teʻālā anlara ʻaẕāb-ı elīm ile ʻaẕāb ėder. 26a.

[Gazâya gitmeye kâdir iken tekâsül ve tehâvün edip gazâyı terk eden kimseleri Hak teala elem verici azapla azap eder.]

1.2.6. Yan cümlenin, ana cümlenin yüklem isminin sıfatı olduğu ki'li birleşik cümle:

Kelime-yi taḳvā kelime-yi şehādetdur ki *"Eşhedu en lā ilāhe illa'llāh ve eşhedu enne Muḥammeden 'abduhu ve resūlühü"* dėmekdür. 36b.

[Kelime-yi takvâ, "Eşhedü en lâ ilâhe illa'llâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resülühü" anlamında olan kelime-yi şehâdettir.]

1.2.7. Yan cümlenin, ana cümlenin yüklemi olduğu ki'li birleşik cümle:

Vech-i eşher oldur ki semāvāt ve arż ikisi daḫı yedişer ṭabaḳadur. 20b

[Vech-i eşher, semâvât ve arzın ikisinin dahi yedişer tabaka olmasıdır.]

Ve Rūm ehli anlardur ki 'Arab ve 'Acem olmaya. 24b.

[Ve Rum ehli, Arap ve Acem olmayanlardır.]

1.2.8. Yan cümlenin, ana cümlenin zarf tümlecinin sıfatı olduğu ki'li birleşik cümle:

Evāil-i Muḥarremde ki Hicret-i Nebeviyye yedinci seneye varmış-ıdı, Medīne-i Münevverede iḳāmet ėdüp ve ba'dehu Ḥudeybiyye ġazāsında bile bulunan aṣḥāb-ı kirām ile Ḫaybere ġazā eyleyüp ve fetḥ müyesser oldı. 23a.

[Hicret-i Nebeviyye'nin yedinci seneye vardığı Muharrem'in başında, Medine-i Münevvere'de ikâmet edip badehu Hudeybiye gazasında bile bulunan ashâb-ı kirâm ile haybere gaza eylyüp ve feth müyesser oldu.]

Hicret-i nebeviyyeniŋ altıncı senesi ki ol Ḥudeybiyye ġazāsı senesidür, ol senede ḥacc-ı şerīf farż olmuş-ıdı. 26b.

[Hudeybiye gazâsı senesi olan hicret-i nebeviyyenin altıncı senesinde hacc-ı şerif farz olmuştu.]

Şeksiz ve şübhesiz vāḳi' olacaḳdur vaḳt-i muḳadderinde, ki ol gelecek senedür. 38a.

[vakt-i mukadderi olan gelecek senede şeksiz ve şüphesiz vaki olacaktır.]

İKİNCİ BÖLÜM: METNİN TRANSKRİPSİYONU

2.1. Çeviri Yazı Alfabesi

ا	a,e,'	ش	ş
آ	a, ā	ص	ṣ
ب	b, ṕ	ض	ż, ḍ
پ	p	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	s̱	ع	'
ج	c, ḉ	غ	ġ
چ	ç	ف	f
ح	ḥ	ق	ḳ
خ	ḫ	ک	k, g, ŋ
د	d	ل	l
ذ	ẕ, ḏ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, ᵛ, u, ü, o, ö, ū
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	ی	y, ı, i, ė, ī

2.2. METİN

[1b]

(1) Bi'smi'llāhi'r-raḥmani'r-raḥīm

(2) Elhamdüli'llāhi'l-'azīzi'n-nāṣıri'l-fettāḥi li'l-mü'minīn ebvābü'- (3) -l-ḫayr ve'l-fellāḥ, veṣ-ṣalātü ves-selāmü 'ala rūḥi (4) Muḥammedin fi'l ervāḥi ve 'ala ālihi ve aṣḥābihi'r-rāki'īni' (5) -s-sācidīn fiṣ-ṣabāḥ ve'r-revāh.[1]

Ammā ba'de, (6) bu 'abd-i faḳīr, rāci'i luṭf rabb-i ḳadīr turāb-ı (7) aḳdāmi'l-'ulemā ve ḫādimü'l-fuḳarā Şeyḫ Muṣṭafā (8) ibni'ş-Şeyḫ Yūsuf 'āmilihümā'llāh te'ālā bi'l-ġufrān (9) ve'l-luṭf evā'il-i ḥāl ya'nī ṭaleb-i 'ilm-i şerīfü'l-me'ālimiz **[2a]** esnāsında eslāf-ı meşāyiḫ-i 'iẓām ve esātīz-i zevi- (2) -'l-iḥtirāmıŋ mesleklerine sülūk ve naṣiḥatları ile 'āmil (3) olup menāṣıb dā'iyesine düşmeyüp mehma-emken 'ulūm-ı nāfi'a (4) ile iştiġāl olunurken ba'żı 'avārıż-ı dünyeviyye ḥasebiyle (5) masḳat-ı re'simiz olan Nāzilli Ḳaṣabasına ṣıla-i raḥim ṭarīḳiyle (6) geldigim tārīḫ, hicret-i nebeviyyeniŋ biŋ yüz ḳırḳ dört senesi (7) idi. Anda ba'żı tedrīs ile meşġūl iken bi-taḳdīri'llāh te'ālā (8) vālidimiz ve üstādımız Nāzilli müftīsi Yūsūf Efendi *irci'ī ilā (9) rabbikī*[2] da'vetine icābet ėdüp, aṣḥābı faḳīre fetvāyi ṭaleb (10) eyle dėyü ibrām ve ilḥāḥ eylediler.

Binā'en 'aleyh ṭaleb olunup (11) suhūletle merḥūm-ı mebrūk yerine fetvāya me'ẕūn olduḳ. (12) Ammā ol 'aṣrda fi'l-cümle 'ulemāya ve fetvāya

---

[1] Hayır ve kurtuluş kapılarını mü'minlere açan ve onların yardımcısı ve izzet sahibi olan Allah'a hamdolsun. Ve ruhlar içerisinde Hz. Muhammed'in ruhuna ve O'nun āline ve sabah ve akşam ruku' eden ve secde eden ashabine salat ve selam olsun.

[2] Kur'an, 89/28, "(Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak) rabbine dön".

rağbet ve i'tibār (13) ve beldede vüs'at ve i'mār[1] var idi. Beş altı sene refāh-ı **[2b]** ḥāl üzre umūr-ı fetvā ile meşġūl iken civārda (2) Ṣarı Bey Oğlı nām yağı ẓuhūr ve néçe bilād ve 'ibāda (3) īṣāl-ı ḫasāret ve fütūr étmegile ehālī mużṭarib- (4) -ü'l-aḥvāl ve ekṣer-i nās 'adem-i emniyyetden ve ziḥām-ı 'asākirden (5) perīşānü'l-bāl oldılar. Beş sene ḳadar zamān bu ḥāl (6) mütemādī olup ḫalḳ-ı 'ālem muteḥayyir ve maḫṭūr ve dār ve (7) diyārlarından me'yūs ve dūr oldılar. Ba'dehu kerem-i sübḥānī (8) ẓuhūr ve *yenṣureka'llāh naṣren 'azīzen*[2] ḫiṭāb-ı celīlī mefhūmunca (9) manṣūr ve ḫalḳ-ı 'ālem bir miḳdār mesrūr oldılar.

Ammā, (10) Naẓm:

(11) Raḳībiŋ biri öldü biŋi ḳaldı (12) Ḥayıf kim ölecegi diri ḳaldı.

(13) mażmūnunca yağı-yı mezbūr cezā-yı sezāsına vāṣıl ve ehālī **[3a]** refāh-ı ḥāl ḥāṣıl éttik dérlerken néçe bilād ve 'ibādıŋ (2) ḫarāb ve hedmine bā'iṣ ve bādī ve dimā' ve emvāl-ı (3) 'ibādü'llāha ḫıyānet ile teṭāvul-i eyādī édüp (4) yağı-yı mezbūruŋ etbā'ından néçe ru'asā-yı eşḳiyā ve mühīn-i (5) dīn ü dünyā olan ṭavā'if-i buğāta amān ve ruḫṣat ile (6) müsā'ade olundı ve her beldede a'yān olanlar beşer(7) onar nüfūs-ı żāyı'a maḳūlelerini istiṣḥāb ve zīr-i ḥimāye (8) -lerine alup anlar ke-mā fi'l-evvel 'iṣyān ve şeḳāvetden ḫālī olmayup (9) ol ecilden ṭarīḳ-i bağy ve ṭuğyān temkīn bulup meskenimiz (10) olan belde ve civāriniŋ niẓāmları muḫtell olup ehl-i 'ırż (11) maḳūleleriniŋ rāḥatları meslūb ve ālām ve ḥüzn [ve] (12) ekdār ile mürte'işü'l-ḳulūb oldılar. Naẓm:

(13) Sete'tī sunūn hiye'l-mu'żalāt

---

[1] Yazmada: 'imār

[2] Kur'an, 48/3, "Ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin."

[3b] Yurā'u mine'l-hiz'ati'l-ecdeli

(2) Ve fīhā yehīnü'ṣ-ṣaġīrü'l-kebīr

(3) Ve ẕü'l-'ilmi yeskutuhu'l-echelü[1]

(4) Ya'nī ḳarīben bir zamān gelecekdür, ol zamān bir müşkil zamāndır. (5) Ol zamānda ḳuşlarıŋ maḳbūl ve merġūbı olan ṭoġanıŋ (6) üzerine aḫḳar-i ḥayvānāt olan ḳamle tercīḥ olunacakdur (7) ve ol zamānda küçükler büyüklere ihānet ėdecekdür (8) ve nėçe 'ulemā-yı rāsiḫīni echel-i nās olanlar söyletmeyüp (9) iskāt ėdeceklerdür dėmekdür. Eyitdiler bu ẕikr olunan beyt (10) Süleymān Nebī 'aleyhi's-selām ḫātūnı Belḳīs raḍiya'llāh 'anhānıŋ (11) 'arş-ı meşhūrı ḳapusı üzerinde yazılmışdur dėdiler. (12) Ḥaḳḳā ki şimdi ol zamān ẓuhūr ėdüp erāzil-i nās ġalebe (13) eyledi ve bu beyt daḫı bu maḥalle münāsib olmaġ-la ṡebt olundı.

[4a] Naẓm:

(2) Lā tenkerī yā 'iz in ẕelle'l-fetā

(3) Ẕu'l-aṣli veste'lī ḫasīsu'l-muḥtadā

(4) İnne'l-buzāte ru'usühünne 'avāṭile

(5) ve't-tācu maḳsūdun bi-r'asi'l-hüdhüdī[2]

(6) Ya'nī yā üli'l-el-bāb ḥasīb ve nesīb ve 'ırḳ-ı ṭāhir (7) ve 'ālem-i bāṭın ve ẓāhir olanlarıŋ ẕilletlerini ve 'an aṣl ḫasīs (8) ve cāhil-i ebter olanlarıŋ 'izzetde

[1] (Yakında) Sıkıntılı yıllar gelecektir. O yıllarda bit, doğan kuşuna tercih edilecektir ve küçük büyüğü küçümseyip cahil insan ilim sahibininin konuşmasına izin vermeyecektir.

[2] Azizim! Yiğitler ve soyluların hakir düşmesini ve soysuzların yükseldiğini inkâr etme! Av kuşunun başında hiçbir süs yoktur ama hüdhüdün başında tâcı vardır.

olduķlarını inkār ve istiġrāb (9) ėtmeyesiz görmez misiz ṭoġan ķuşı seyyidü'ṭ-ṭuyūr ve 'ārif (10) -ü'ṭ-ṭuyūr iken başında tācı yoķdur tāc entenü'ṭ-ṭuyūr (11) ve aḥmaķü'ṭ-ṭuyūr olan hüdhüd ķuşına gėydirilmişdür dėmekdür.

(12) Andan bu faķīr gördüm ki 'ulemāya su'-ı mu'āmeleye āġāz ve nėçe (13) taḥammül-güdāz[1] lisān-dirāzlıķlar olunca bi'ż-żarūr[e] dārü'l-ḫilāfet **[4b]** İslāmbola hicret ėdüp yigirmi sene ķadar zamān İslāmbolda (2) iķāmetimiz es̱nāsında gāh 'ilm-i fıķh-ı şerīf müẕākeresi ve gāh (3) kütüb-i fıķh ve kütüb-i tefāsīr mufaṣṣalātını müṭāla'a ve düşdükçe kitābet (4) olunurdı.

Sergüzeşt Li'l-Mütercimi'l-Faķīr:

(5) Bu sergüẕeştimiz[2] gerçi ṣūretā lāf ü güzāfdır ammā ma'nīde (6) ve ḥaķīķatde ḥiṣṣemend olmaġa sezā bir ķıṣṣa-ı ra'nā ve vaķ'a-yı (7) nükte-dān-ı 'ibret-nümā ve fevāid-i mevfūreyi müştemil ve ḥāvī ve es̱er-i sırr-ı (8) esrār-ı ism-i a'ẓam-ı 'ālī olmaġın dībāce-i kitābda naķlini revā (9) gördüm.

Bir gün faķīr İslāmbolda ḫānemde oturırdum ve ol (10) gün pencşenbe güni idi. Vaķt-ı żuḥāda bir dīvān çavuşı ķapuya gelüp (11) "çavuşbaşı sizi ister selām eyledi siziŋle görüşeyim dėr" dėdi (12) ve gėtdi. Ėrtesi, cum'a güni 'ale'-ṣ-ṣabāḥ ķapuya vardıġımda (13) ol çavuş ķapuda ḥāżır ve faķīri muntaẓır imiş, gördükde **[5a]** fi'l-ḥāl öŋime düşüp faķīri çavuşlar emīni oṭasına (2) götürdi. Faķīr *Allāhümme i'ṭinā ḫayren*[3] dėyüp ḫāmūş olup oturdum.

(3) Meger beldemiz a'yānı olan maķhūr, faķīriŋ İslāmbolda iķāmetimī (4) istis̱ķāl ėdüp vaṭan-ı aṣlīmize ircā' olunmamız içün nėçe ebāṭılı (5) mutażammın

---

[1] Yazmada: taḥammül-güdās

[2] Yazmada: sergüzeştimiz

[3] Allah'ım bize hayır ihsat et.

belde ḳadısından i'lām ve sāḫte maḥżar ve üç beş nefer (6) eşirrā irsāl ėdüp ve irtişā ile vaṭan-ı aṣlīmiz olan Nāzilli (7) Ḳaṣabasına iclā olunmamız bābında bir emr ıṣdār ėtdirmişler. (8) Çavuşlar emīni emri elimize vėrdi oḳuyup sem'an ve ṭā'ate[n] (9) dėyüp yėne ḫāmūş oldum ve eşirrā'-ı meẕkūre ol maḥalle gelüp (10) faḳīre gūnāgūn iṭāleler ve istihzālar ėderlerdi.

Çavuşlar (11) emīnine eyitdim bu ṭarz Nāzilliye varmamız reẕāletdür, 'ırż-ı 'ulemāya (12) mürā'āt gerekdür, emri maḥall-i āḫere tebdīl olmaġı ricā ėtdim, mümkin (13) olmadı. Hemān bir tecdīd-i vuḍū ėdüp bir seccāde durırdı alup [5b] üzerinde iki rek'at ṣalāt-ı żuḥā ḳılup ḥużūr-ı ḳalb ile Cenāb-ı (2) Ḥaḳḳa müteveccih oldum ve meşāyiḫ-i 'iẓām ve e'imme-i kirāmıŋ (3) 'alā vechi'l-iḫtilāf ism-i a'ẓamdür dėdikleri āyāt ve aḥādīs̱ (4) ve ās̱ār, cümle müstaḥżarım idi; teveccüh-i tāmm ile her birini otuz üçer (5) kerre oḳumaġa başladım bu es̱nāda üzerimize ta'yīn olunan (6) çavuş yanıma gelür gėderdi ve "Tedārik gör seni cum'a namāzından (7) ṣoŋra götürüp sefīneye ḳoyacaġımdur" dėr idi ve 'unf ėderdi. (8) Faḳīr teveccühümden ḳalmayup aṣlā münḥarif olmazdım.

Cum'a namāzına (9) gėtmege iẕn vėrmediler, nāçār, tenhā ṣalāt-ı ẓuhrı ḳılarken bir işāret (10) ẓuhūr eyledi. Hemān namāzı edā ėdüp dīvānḫāne ḥavlısına (11) nāẓır pencere[1]ye oturup füyūżāt-ı ilāhiyyeye müteraḳḳıb oldum. (12) Anı gördüm bir ḫaṣeki at üzre segirderek ḥavlı (13) ḳapusından içerüye girüp dābbesinden ėnüp kürkini çıḳarup [6a] çuḳadārlarına vėrüp sür'atle dīvānḫāne nerdebānından yuḳaruya (2) çıḳdı ve ol anda vezīr-i a'ẓam ve re'īs efendi ve çavuş (3) başı ve teẕkereciler cümle nerdebāndan aşaġu ėnerlerken

[1] Yazmada: pençere

çavuş (4) başı nerdebāndan düşüp yağmurlu gün olmağla esvābı ṭīn- (5) -ālūd oldı. Faḳīr bu ne ḥāldür dėyü tefekkür ėderken eyitdiler (6) Sulṭān Maḥmūd cum'a namāzından çıḳup sarāya gėderken demür (7) ḳapudan içerüye girdikde rākiben vefāt ėtdi dėdiler.

İnnā li'llāh (8) ve innā ileyh-i rāci'ūn[1] dėyüp ol pencereden sarāy ḫalḳınıŋ ḥareket (9) ve dehşetlerin temāşā ėderken ağavāt şeklinde yanıma bir (10) kimse gelüp dest-būs[2] ėdüp oturdı. Faḳīre "varuŋ (11) siz ḫāneŋize gėdiŋ ve bize du'ā ėdiŋ" dėyüp ḫaylī altun (12) baḫş eyledi ve erbāb-ı dīvāndan faḳīri çoḳ kimseler ėşidüp (13) yanımıza geldiler ve du'ā ışmarlayup altunlar ve aḳçeler vėrdiler. **[6b]** Ceybimde vāfir altun ve aḳçe cem' olmuş, ṭaşra çıḳup (2) ḫāneme varup ke'l-evvel ders ve müṭāla'aya meşġūl oldum.

(3) Bu ḥāl üzre tārīḫ-i hicriyye biŋ yüz seksen beş sālına (4) vardıḳda, ba'żı eḥibbānıŋ ta'rīfiyle yėne Nāzilli fetvāsına (5) me'ẕūn olup bir ḳaç seneler Nāzillide mekṡ ve iḳāmet üzre (6) iken bi'taḳdīri'llāh te'ālā fetvādan maḥcūr olup Nāzillide mekṡ (7) üzre niyyet ve fī mā ba'd, vaḥdet ve 'uzlet endīşesin ėderken (8) āstāne-i sa'ādetde mevālī-yi 'iẓām zümresinden *sulṭānü'l-ezkiyā (9) ve burhānü'l-eṣfiyā, mevle'l-mevāli'l-'iẓām, melce'ül-mesākīni (10) ve'l-eytām, Şeyḫü'l-İslām ve'l-müslimīn, mu'īnü'l-milleti (11) ve'd-dīn, a'nī bihī*[3] Şeyḫü'l-İslām Es'ad Efendi ṣadr- (12) -efzā-yı bālā-nişīn-i fetvā olduḳda 'ucāle-i aḳrān mu'āmelesiyle (13) bir ibḳā mektūbı yazup faḳīre irsāl eylemiş-idi.

---

[1] Kur'ān 2/156 "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz."

[2] Yazmada: dest-pūs

[3] Tezkiye olunmuşların sultanı ve temizlenmişlerin delili, büyüklerin efeniler efendisi, miskinler ve yetimlerin sığınağı, İslam'ın ve müslümanların şeyhi, dinin ve milletin yardımcısı, yani...

Faḳīr daḫı [7a] teşekküren sūreti'l-Fetḫi tercüme ėdüp ba'dal-itmām ḥużūr-ı 'ālīlerine (2) irsāl ṣadedinde iken müşārün ileyhiŋ dār-ı beḳāya riḫleti (3) ḫaberi şāyi' olmağla ol tercüme bir müddet evrāk-ı perīşān içre (4) dürr-i girānbahā ṣadefinde mektūm ve şebçerāğ-ı yegāne cuḳḳa-ı (5) zerrīninde maḫtūm gibi ḳalmış-ıdı. İşbu sāl-ı ferḫunde-fāl (6) biŋ yüz ṭoḳsan yėdi tārīḫine ėrdikde, ol tercüme gūyā (7) nuṭḳa gelüp eyitdi: "Ben nėçe böyle bülbül-i hezār-gūy-ı maḫbūs-ı ḳafes (8) gibi durayım ve bir alay-ı perīşān içre mu'aṭṭal olayım? (9) Beni bir ḳadr-şinās ve eşref-i nās eline ṣun, ḥattā ḳafesden (10) ḫalāṣ ve imtiyāz ve iḫtiṣāṣ ile müntefi'ün bih olayım." dėyince (11) faḳīr bu inṭāḳ-ı Ḥaḳḳı fehm ėdüp fikre vardum ve vāfir zamān (12) ḥayret deryāsına ṭaldım ve eyitdim bu nuṭḳ Cenāb-ı Ḥaḳdan (13) olup ḫayālāt-ı vehmiyye olmaḳ iḥtimāl degildür.

Āyā bu müşārün ileyh [7b] ẕāt-ı eşref kimdür dėyü murākabe ve im'ān-ı fikr ėderken sünūḥ-ı (2) ilāhī böyle ṭulū' eyledi: Elyevm bu diyārlarda anuŋ gibi ẕāt-ı şerīf (3) bulunmāz, illā meger āb-ı rū-yı diyār-ı Aydın *iftiḫārü'l-ümerā ve'l-a'yān (4) elmuvaffaḳ bi tevfīḳāti'r-Rabbi'l-Müsta'āni'l-Vekīli'l-Cenābü'l-'ālī (5) ve ma'deni'l-maḥāsin ve'l-ma'ālī 'āḳidi me'ākidi'd-devleti'z-zāhire (6) ḳā'idi me'āḳidi'l-'izzetü'l-bāhiret, ẕul-ḳadrüir-refī' ve'l-cāhü'l-münī' (7) ḳıdvetü erbābi'l-mecdi'ş-Şāmiḫ ve 'umdetü aṣḥābü'ş-şerefü'r-rāsiḫü'l- (8) mevṣūf bi-marāżiyi'ş-şiyem ve mekārimi'l-aḫlāḳ, el-ma'rūf bi-meḥāsin- (9) -i'l-kerem fī eknāfi'l-āfāḳ ser-i bevvābīn fi'd-devleti'l-'aliyyet (10) ve mu'temedü'l-ḥażretü's-seniyyetü'l-ḫāḳāniyyet*[1] Cihānzāde Ḥüseyin Bey (11) *edāma'llāh te'ālā*

[1] Aydın diyarının onuru, emirler ve eşreflerin gurur kaynağı, kendisinden yardım istenilen Allah'ın yardımı ile muvaffak, yüce hazretin vekili, iyilikler ve yüceliklerin madeni, parlak devletin anlaşmalarını akteden ve parlak devletin sınırlarını kontrol eden, yücelik sahibi, makamı sağlam, şeyhlerin yüceliğinin önderi, sağlam duruşlu arkadaşların dayanağı, övülmüş huylarıyla

mecdühü ve iḳbālühü ve ḳarrin bi'l-bihec'l-emāniyye ve amālühü[1] (12) ġalibā bu tercümemiziŋ nuṭḳı olan ẕāt-ı ekrem mīr-i mevṣūf (13) müşārün ileyh-i muḥterem ola, zīrā mumā ileyh ḥażretleri fi'l-ḥaḳīḳa ġavṣü- **[8a]** -'ż-żu'afā ve mu'īnü'l-fuḳarā ve muḥibb-i 'ilm ve 'ulemā bir ẕāt-ı (2) ekrem ve ḳadr-şināsı-ı muḥteremdür ve Şā'ir Ḥassān anuŋ (3) vaṣfında dėmişdür: Naẓm:

(4) Emīrün lehü fażlün ve ḥilmün ve himmetün

(5) Leha fevḳe ferḳi'l-ferḳadeyni maḍāribün[2]

(6) Emīrün lehü keffün biha ve kefe'n-nidā

(7) Ve ḳed ḳużiyet li'n-nās minhā el-meṭālibün[3]

(8) Emīrün cemīlü'l-vechi ke'l-bedri muẕ bedā

(9) Unīret bihi fi'l-ḥāfiḳeyni'l-ġayāhibün[4]

(10) Emīrün iẕā mā rāme emren ve in ne'ā

(11) Fe himmetün li-'ulyā ileyhi teḳāribün[5]

(12) binā'en 'alā ẕālik bu faḳīre ṭulū' eyledi müşārün ileyh ḥażretlerine (13) faḳīrāne bir hediyye ile teşekkür oluna. Naẓm:

***[8b]** İnnī ictehidtü fe mā vecedtü hediyyeten*

---

vasıflandırılmış, ufukların her tarafında cömertliği ile meşhur olan, Padişah hazretlerinin güvendiği ve yüce devletin kapıcı başı.

[1] Allah onun şanını ve talihini sürdürsün.

[2] Bir emir ki, erdem onun, hilim onun, himmet onun. Himmeti öyle yücedir ki, kutup yıldızlarının üstüne çadır kurmuştur.

[3] Bir emir ki, onun ihsanı elleri arasındadır. Ve oradan insanların taleplerini yerine getirir.

[4] Bir emir ki yüzü dolunay gibi güzel. Doğu ve batı arasındaki karanlıklar onun yüzü ile aydınlanır.

[5] Bir emir ki, gerçekleşmesi kadar uzak olan bir şey, onun iradesiyle yaklaşır.

(2) Uhdī ileyke sevid'du'ā's-ṣāliḥ

(3) Feb'eṣethu ve 'ale'l-ilāhi ḳabūlühü

(4) Ve ḳarrintuhu leke yā eş-ṣenāi'l-fāyiḥ[1]

(5) Ümīẕdür ki hediyyemiz ḥüsn-i ḳabūl ile ḳabūl buyurulup (6) faḳīri ḫayr ile yāẕ ėdeler *fe-aḳvil ve 'ala'llāhi'l-ḳabūl.* (7)

Sebeb-i Nüzūl-i Sūreti'l-Fetḥ:

(8) Çün hicret-i nebeviyye *'aleyhi afżalü'ṣ-ṣalavāt ve ezkiyī't-taḥiyye* (9) altıncı senesi ẕi'lḥiccesi evāsıṭına vardıḳda Resūl-i Ekrem ṣalla'- (10) -llāhualeyhi ve sellem aṣḥāb-ı güzīn rıḏvān'llāhü 'aleyhim ecma'īn ile (11) Ḥudeybiyye ġazāsına 'āzim oldılar. Ammā Ḥudeybiyye müşrikleri bu 'azīmeti (12) ėşidüp heybet-i Resūla'llāha ṭāḳat getüremeyeceklerin yaḳīnen (13) bilüp ḳalbleri ru'b ve ḫaşyet ile ṭoldı. Hemān gelüp **[9a]** Ḥażret-i Resūl 'aleyhi's-selāmıŋ mübārek ḳadem-i şerīflerine (2) düşüp ṣulḥ içün tażarru'lar ve niyāzlar eylediler. Resūl-i Ekrem daḫı (3) ṣulḥa cevāz ve ruḫṣat buyurdular. Andan Medīne-i Münevvereye (4) rücū'larında Cibrīl-i Emīn Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā cānibinden (5) bu sūre-i şerīfeyi Resūl 'aleyhi's-selāma getürdi.

(6) *Sūretü'l-Fetḥ, medeniyyet, nuzilet fī merci' Resūla'llāh ṣala- (7) -'llāhu 'aleyhi ve sellem mine'l Ḥudeybiyye ve āyā[ti]hā tis'a ve 'ışrūn.*[2]

(8) Bi'smi'llāhi'r-raḥmani'r-raḥīm

---

[1] Ben sana bir hediye bulmaya çalıştım ama sâlih dua dışında birşey bulamadım. Ey medh olunmuş güzel kokulu! Duayı gönderdim, umarım duam kabul olur.

[2] Fetih süresi, Medine'de Hz. Peygamber'e (s.a.v) indirilmiş ve 29 aytettir.

(9) İnnā fetehnā leke fethen mubīnen li yaġfir leke'llāhu mā tekaddime (10) min zenbik ve mā teahher ve yutimme ni'metetehu 'aleyk ve yehdiyeke (11) şırāten mustakīmen ve yenşureka'llāhu naşran 'azīzā.[1]

(12) İcmālen ma'nā-yı şerīfi:

Yā Muhammed tahkīk biz 'azamat-ı şānımız (13) ile Mekke-i Mükerremeyi seniŋ içün feth eyledik. Bu cihād **[9b]** ile olmuş ve olacak geçmiş ve gelecek zelleler (2) maġfūr ve i'lā'-ı dīn-i mübīn ile ve mülk-i nübüvvete ilhāk (3) ve żamm ile ve teblīġ-i risālet ve tekmīl-i merāsim-i riyāset (4) olmaġ-ıla üzeriŋe ni'met itmām ve mevfūr ve tarīk-i şeri'at-ı (5) Muhammediyye āşikār ve zuhūr ve müşrikīn üzerlerine *naşrun 'azīz* ile (6) muzaffer ve manşūr olmaŋız içündür dėmekdür.

Ve Hak sübhānehu ve te'ālā (7) bu makāmda kelām-ı kadīmini *inne* ile tahkīk ėdüp *innā fetehnā* (8) buyurdı. Hitāb Muhammed 'aleyhi's-selāmadur ve Hak te'ālānıŋ haber (9) vėrdigi şeyde Muhammed 'aleyhi-'s-selām şekk eylemez. *İnne* ile tahkīk (10) hod şekk ve tereddüd olan mahallde olur. İmdi bu makāmda (11) *inne* ile tahkīk ve te'kīdiŋ vechi nedür dėnilürse, (12) *inne* lafzıyla te'kīd olunmak dā'imā def'-i iştibāh ve tereddüd (13) içün olmaz, nitekim 'ilm-i me'ānīde beyān olunmuşdur, gāhice **[10a]** şıdk-ı raġbet içün olur, ya'nī muhātaba ilkā olunan nesneyi (2) muhātab hüsn-i kabūl ile kabūl ėtmek içün dėmekdür. Bu (3) mahallde muhātab Muhammed 'aleyhi's-selāmdur ve ilkā olunan Mekke (4) fethiniŋ va'didür ve dahı Hak sübhānehu ve te'ālānıŋ *innā fetehnā* (5) kavl-i

---

[1]Kur'an, 48/1-3, "Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin."

şerīfi Mekkeniŋ fetḥine va'ddür, zīrā bu sūre-i şerīfiŋ (6) nüzūli vaḳtinde Mekke henūz fetḥ olmamış idi.

Ve *fetehnā* (7) ṣiġa-ı māżīdür. Vaḳt-ı nüzūlde Mekke[niŋ] fetḥ olunmuş olmaġı (8) iḳtiżā ėder. *Fetehnā* ṣiġasıyla geldiginiŋ vechi (9) nedür dėnilürse, cevāb bu maḳāmda māżī ṣiġası getürmek (10) fetḥin vuḳū'ı muḥaḳḳaḳ olduġunı Muḥammed 'aleyhi's-selāma ve sā'ir-i (11) aṣḥāb-ı güzīne bildirmek içündür, yāḫud ol senede (12) vāḳi' olan fetḥ-i Ḫayber ve fetḥ-i Fedeki bildirmekdür yāḫud (13) ol eṡnāda vāḳi' olan Ḥudeybiyye Ṣulḥını iḫbārdur. **[10b]** Zīrā ṣulḥ ma'nāda cihāddur ve fetiḥdür, nitekim Hidāyeniŋ (2) Kitabü'l-Cihādında taṣrīḥ eylemişdür ve daḫı ṣulḥ-ı (3) Ḥudeybiyyeye fetiḥ tesmiye olunduġı, ol ṣulḥ, peyġamber (4) 'aleyhi's-selām müşrikler üzerine ġālib olduḳdan ṣoŋra (5) olduġı-çündür ve daḫı ol ṣulḥ Mekke fetḥine medār ve sebeb (6) olduġı-çündür ve Ḥudeybiyye Ṣulḥı ile Resūl 'aleyhi's-selām (7) fāriġu'l-bāl olup sā'ir-i 'Arabāna daḫı nėçe ġazālar ve nėçe (8) fütūḥāt eyledi ve nėçe ṭavā'ifi dīn-i İslāma idḫāl eyledi.

(9) Ve daḫı peyġamber 'aleyhi's-selāmıŋ Ḥudeybiyyede bir mu'cize-i bāhiresi (10) ẓāhire oldı. Ve Ḥudeybiyye dėdikleri bir ḳuyunuŋ ismidür. (11) Vaḳtā ki peyġamber 'aleyhi's-selām ṣaḥābe-i kirām ile ol maḥalle (12) nüzūl ėtdiklerinde, gördiler ol ḳuyunuŋ ṣuyı batup bir (13) ḳaṭre ṣu ḳalmamış. Ve bu ḥāli Ḥażret-i Resūl-i Ekrem[e] ḫaber vėrdiler. **[11a]** Hemān ḥażret-i Resūl 'aleyhi's-selām ol ḳuyu kenārına varup oturdı (2) ve ṣu getürdüp tecdīd-i vuḍūdan ṣoŋra mażmaża ėdüp (3) ve mażmaża ṣuyını mübārek aġzından ol ḳuyu içine dökince (4) fi'l-ḥāl ol ḳuyunuŋ her cānibinden ṣular yürüyüp ṭoldı. (5) Cemī'-ı aṣḥāb ol ḳuyunuŋ ṣuyundan içüp ḳandılar.

(6) Yāḫud *innā fetehnā* naẓm-ı celīli fetḥ-ı Rūmı iḫbārdur. Zīrā ol (7) senede peyġamber 'aleyhi's-selām memālik-i Fārsa ġalebe ėdüp (8) fetḥ olduġı yuḳaruda sūre-i Rūmda ma'lūm olmuş-ıdı (9) yāḫud *innā fetehnā innā ḳażaynā* ma'nāsınadur. İmdi ma'nī: Yā Muḥammed biz seniŋ (10) içün sene-i ātīyede Mekke fetḥini ḳażā ve ḥükm eyledik dėmekdür.

(11) Ḳāle te'ālā: *Huvellezī enzele's-sekīnete fī ḳulūbi'l-mü'minīne (12) li-yezdādū īmānen me'e īmānihim ve li-llāhi cunūdu's-semāvāti (13) ve'l-'arż ve kāne'llāhu 'alīmen ḥakīmā.*[1]

[11b] Ya'nī: ol Allāhdur ki aṣḥāb-ı güzīnin ḳulūbında olan (2) ıżṭırābı def' ve iṭmīnān-ı ḳalb iḥsān ve inzāl eyledigi (3) bu fetiḥde aṣlā ıżṭırāb ve tereddüdleri olmayup ḳalbleri s̱ābit (4) ve muṭmainn ve 'ilm-i yaḳīn ve 'aḳīdeleri dürüstlügi ve iṭmīnān-ı (5) nefsleri ve 'ilmleri aḳvā ve mużā'af olmaḳ içündür.

(6) Yāḫud Ḥaḳ te'ālānıŋ mü'minīne sükūnet inzāl eyledigi (7) anlarıŋ Allāha ve yevm-i āḫirete īmānlarınıŋ üzerine resūlüŋ (8) Ḥaḳ te'ālā cānibinden getürdigi şerāyi'e īmānlarını ziyāde ėtmek[2] (9) içündür ve cemī' yerlerde ve göklerde ve berr ve biḥārda olan (10) ecnās-ı maḫlūḳāt ins ve cinn ve melā'ike ve ġayrlar gibi irāde-i (11) 'ālīyyesi ta'alluḳ ėtdigi vech üzre anlarıŋ cemī'siniŋ tedbīr (12) ve taṣarrufı Ḥaḳ te'ālānıŋ yed-i ḳudretindedür; murādı ve diledigi (13) üzre taṣarruf ėdüp kimini yoḳdan var ėder ve kimini **[12a]** var iken yoḳ ėder ve ba'żıları ba'żılar üzre taslīṭ (2) ėder. Bunlar gibi dā'imā ḳudret-i bāhire-i

---

[1] Kur'an, 48/4, "O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

[2] Yazmada: ėtmeden

ḳāhiresiyle taṣarruf (3) ètmededür ve Ḥaḳ te'ālā meṣāliḥe 'alīm ve tedbīr-i umūra ḥakīm (4) oldı dèmekdür.

Ve Ḥaḳ tebāreke ve te'ālānıŋ ecnās-ı maḫlūḳātı (5) ta'dād ve beyān olunmaḳ mümkin olmadıġı Ḳur'ān-ı 'aẓīmde muṣarraḥdur (6) ki *ve mā ya'lem cunūde rabbik illā huve.*[1] buyurulmuşdur. Ya'nī Yā Muḥammed (7) seniŋ rabbiŋiŋ 'asākirini kimse bilmez, Allāh sübḥānehu ve te'ālā (8) bilür dèmekdür.

Ve bu āyet-i kerīme Ebū Cehiliŋ ḳavl-i bāṭılını redddür, (9) zīrā peyġamberimiz 'aleyhi's-selām Medīne-i Münevvereye hicret ėttiklerinde (10) Ebūcehil eyitdi: "Muḥammediŋ a'vānı ve 'askeri yoḳdur illā (11) on ṭoḳuz a'vānı vardır" dėdi. Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā daḫı (12) anuŋ ol ḳavl-i bāṭılını redd içün bu āyet-i kerīme-i inzāl eyledi.

(13) Ammā ba'żılar Ḥaḳ te'ālānüŋ maḫlūḳātını şöyle beyān eylediler ki **[12b]** yeryüzünde olan cemī'-i benī ādem cemī'-i ecinne ṭā'ifesiniŋ (2) 'öşridür ve benī ādem ile ecinne ṭā'ifesiniŋ cümlesi (3) yeryüzünde olan ḥayvānāt ki vuḥūş ve ṭuyūr ve devābb ve mevāşī- (4) -niŋ 'öşridür ve bu ẕikr olunanlarıŋ cümlesi yer altında olan (5) ḥayvānātıŋ 'öşridür ve bunlarıŋ cümlesi deryālar içre olan (6) ḥayvānātıŋ 'öşridür ve bunlarıŋ cümlesi ki benī ādem ve ecinne (7) ve yeryüzünde olan cümle ḥayvānāt ve vuḥūş ve ṭuyūr ve yer altında (8) olan ḥayvānāt ve cemī' deryālar içre olan envā'-ı ḥayvānāt (9) yeryüzünde olan melā'ikeniŋ 'öşridür. Zīrā Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā (10) yeryüzüne yaġmur inzāl ėtdikde her ḳaṭresiyle bile yetmiş (11) melā'ike indirüp ve anlardan birisi dönüp gökyüzüne (12) gėtmezler. Ol ecilden yeryüzünde melā'ikeden ḫālī bir ḳarış (13)

[1] Kur'an, 74/31, "Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir."

yer yoḳdur. Cümle yeryüzü ve mā beyne's-semā'-ı ve'l-arż gök- **[13a]** -yüzüne varınca melā'ike ile meşḥūndur.

Ve bir mü'min (2) cemā'at ile namāz ḳılmaḳ içün cāmi'-i şerīfe gėderken yāḫud (3) bir 'ilm meclisine gėderken melā'ike-i kirām ḳanadlarını ol (4) mü'miniŋ ayağı altına döşerler. 'Ārif-i bi'llāh olup bu sırra (5) vāḳıf olanlar yeryüzünde yürüdüklerinde ayaḳların yere (6) şiddet ile başmayup ādāb üzre yürürler.

Ve rivāyet (7) olundı *mā beyne's-semā' ve'l-arż*[1] olan havāda gūnāgūn (8) maḫlūḳāt ve gūnāgūn ḥayvānāt vardır ki anlarıŋ daḫı (9) 'addini ve ḥaddini Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālādan ġayrı bilür yoḳdur.

(10) Ḥikāyet olundı bir gün Emīrü'l-Mü'minīn Hārūn Reşīd (11) ḫalīfe şikāra çıḳdı ve bir eşheb şāhini var idi ki (12) 'indinde ġāyetle merġūb idi. İttifāḳ bir şikāra rāst (13) gelüp ol şāhini ṣaldı. Şāhin aṣlā şikāra baḳmayup **[13b]** ber-havā olup pervāz uraraḳ cevv-i semāya çıḳup ġā'ib (2) oldı ve bir miḳdār zamān geçüp şāhin gelmedi. Cümlesi (3) şāhinden me'yūs oldılar. Ba'de zemān ānı gördiler ol (4) şāhin pençesine bir beyāż balıḳ almış cevv-i havādan ẓuhūr (5) eyledi ve balığı pençesinden aldılar.

Hārūn Reşīd bu ḥāli (6) görüp ve ta'accüb ėdüp ve 'ulemāyı cem' ėdüp bu ḥāli 'ulemāya 'arż eyledi. (7) İçlerinden Muḳātil eyitdi: Yā Emīre'l-Mü'minīn ceddiŋ İbn-i 'Abbās (8) raḍīya'llāhu 'anhümā ḥażretlerinden mervīdür mā beyne's-semā ve'l-arż (9) olan havā gūnāgūn maḫlūḳāt ile ma'mūr ve meşḥūndur ve cümlesi (10) ber-havā mu'allaḳda durup ta'ayyüş ėdüp yaturlar ve ḳalḳarlar

[1] "Gök ve yerin arasında olan."

(11) ve havāda tevālüd ėderler; fe *sübḥāne'l-ḳādir 'alā küll-i şey'in*[1]. Ve ba'żısı (12) böyle balıḳ hey'etindedir. Havā içre bir maḥallde mesken ṭutmuşlardır ve (13) şāhin yolı ol meskene uġrayup ol balıġı ol maḥālldan **[14a]** pençesine alup gelmişdür dėdikde Hārūn Reşīd bu ḳavl-i (2) sedīde i'timād ėdüp ḥaẓẓ ėtdi ve Muḳātil ḥażretlerine (3) 'aẓīm cāizeler iḥsān eyledi.

Ve bu ẕikr olunan benī ādem (4) ve ecnās-ı ḥayvānāt ve ecinne ve berr ve baḥrda olan vuḥūş (5) ve ṭuyūr ve melā'ike-i arż ve *mā beyne's-semā' ve'l-arż* havā içre (6) olan maḫlūḳāt gökyüzünde olan melā'ikeniŋ 'öşridür. (7) Zīrā rivāyetde gelmişdür Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā on sekiz (8) biŋ 'ālem ḫalḳ eylemişdür ve bu dünyā ve mā fihā dėnilen, ol (9) on sekiz biŋ 'ālemiŋ birisidür ve cümlesi melā'ike ile (10) ṭoludur.

Ve bir rivāyetde daḫı gelmişdür beyti'l-ma'mūr (11) ḫalḳ olalıdan berü her gün içine ṭaşradan yetmiş biŋ melā'ike (12) girürler ve hīç birisi çıḳmayup anda ḳalurlar ve sidretü- (13) -'l-müntehā ḥāli daḫı böyledür dėdiler.

Ve yuḳarudan berü **[14b]** ẕikr olunan cemī'-i ins ve cinn ve yeryüzünde olan cemī'-i (2) ḥayāvānāt ve vuḥūş ve ṭuyūr ve berr ve baḥrda olan cemī'-i ḥayvānāt (3) ve melā'ike-i arż ve havāda olan cümle maḫlūḳāt ve melā'ike-i (4) semāvāt ve melā'ike-i beyti'l-ma'mūr ve melā'ike-i sidretü'l-müntehā, (5) bu cümlesi 'arşu'r-raḥmānda olan melā'ikeniŋ 'öşridür dėdiler. (6) *va'llāhu te'ālā a'lem.*[2] Ḳāle te'ālā:

---

[1] Herşeye kâdir olan Allah bütün noksânlıklardan münezzehtir.

[2] (Doğrusunu) Allah teala bilir.

Li yudḫile'l-mü'minīne (7) ve'l-mü'mināti cennātin tecrī min taḥtihe'l-enhāru (8) ḫālidīne fīhā ve yukeffire 'anhum seyyiātihim ve kāne (9) ẕālike inda'llāhi fevzen aẓīmā.[1]

İcmālen ma'nāyı şerīfi:

(10) Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālānıŋ bu fetḥi mü'minlere iḥsānı yāḫud (11) ḳulūb-ı mü'minīne sekīnet inzāli mü'minīn ve mü'mināt (12) anı bilüp, şükr ėdüp ḫālidīn ve mu'ebbedīn olduḳları ḥālde (13) altından ırmaḳlar aḳan cennāt-ı 'āliyāta girmeleri içündür. **[15a]** Ve bu mü'minleriŋ cennāt-ı 'āliyāta duḫūli ve günāhları (2) maġfūr olması Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā ḳatında ḳullarınuŋ maṭlab-ı a'lā (3) ve maḳṣad-ı aḳṣālarıdur dėmekdür. Ḳāle'llāh te'ālā:

(4) Ve yu'aẕẕibe'l-münāfıḳīne ve'l-munāfiḳāti ve'l muşrikīne (5) ve'l muşrikāti'ẓ-ẓānnīne bi'llāhi ẓanne's-sev'i 'aleyhim dāiretu's- (6) -sev'i ve ġaḍiba'llāhu 'aleyhim ve le'anehum ve e'adde lehum (7) cehenneme ve sā'et maṣīrā.[2]

Ma'nāyı şerīfi: Ve daḫı bu (8) ẕikr olunan fetḥ müjdesi ve ḳulūb-ı mü'minīne iṭmīnān (9) iḥsānı münāfıḳlar ve müşrikler müte'eṡṡir ve mu'aẕẕeb olmaları içündür. (10) Ve anlar öyle müşriklerdür [ki] Allāh sübḥānehu ve te'ālā Resūline (11) ve mü'minlere nuṣret ve yardım ėtmez ẓann ėderler ammā anlar (12) kendüler yardım olunmazlar, yardım olunmaḳdan maḥrūmlardur. (13) Ve Resūl 'aleyhi's-selām ve mü'minler elbette manṣūr ve muẓafferlerdür, **[15b]**

[1] Kur'an, 48/5, "Bütün bunlar Allah'ın; inanan erkek ve kadınları, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyması, onların kötülüklerini örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir başarıdır."

[2] Kur'an, 48/6, "Bir de, Allah'ın, hakkında kötü zanda bulunan münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Kötülük girdabı onların başına olsun! Allah onlara gazap etmiş, onları lanetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir varış yeridir!"

Allāh te'ālā ol müşriklere dünyāda ḳatl olunmaġ-ıla ve raḥmetden (2) ṭard ve ib'ād olunmaġ-ıla ġażab eyledi ve yevm-i āḫiretde (3) anlar içün cehennemi ḥāżır ḳıldı; ne çirkin yerdir ol (4) cehennem, merci' ve maḳām cihetinden.

Geldik *ve ġaḏiba'llāhu 'aleyhim (5) ve le'anehum* ikisinde daḫı vāv ile ẕikr olundı. Maḳām (6) fe maḳāmı idi, zīrā la'n i'ġād[1]a sebebdür ve ġażab daḫı (7) la'na sebebdür. Ḥāl böyle iken vāv geldigi la'n ve ġażab (8) her birisi müstaḳil birer va'īd olduġı içündür. Aṣlā (9) sebebiyyet i'tibārsız ... .[2]

Ve Ḳur'ān-ı 'aẓīmde 'ādetu'llāh öyle (10) cārī olmuşdur ki mü'minler içün va'di ve cennet ni'metleri (11) ẕikrı olduḳda 'aḳabinde muttaṣılen küffār içün cehennem 'aẕābı (12) ve va'īd daḫı ẕikr olunur. Ḳāle'llāhu te'ālā:

(13) Ve li'llāhi cunūdu's-semāvāti ve'l-arḍ, ve kāna'llāhu 'azīzen ***[16a]*** *ḥakīmā*[3]

İcmālen ma'nāyı şerīfi: Daḫı yerlerde ve göklerde (2) olan cemī'-i maḫlūḳātıŋ tedbīr ve taṣarrufı Allāh te'ālānıŋ (3) taḥt-ı yed-i ḳudretindedür. Cemī'-i eşyāya ġālib ve cemī'-i maḫlūḳātı (4) ḫāliḳdür. Ve ṣun'unda ḥakīmdür ki dīn-i mübīne mühīn (5) olanları intiḳām ėder ve ehl-i īmāna dā'imā nuṣret ve yardım ėder (6) dėmekdür. Ḳāle te'ālā:

İnnā erselnāke şāhiden (7) ve mubeşşiren ve nezīren li tu'minū bi'llāhi ve resūlihi ve tu'azzirūhu (8) ve tuvaḳḳırūhu ve tusebbiḥūhu bukreten ve aṣīlā.[4]

---

[1] Yazmada: i'dād

[2] Yazmada kelime düşmüştür.

[3] Kur'an, 48/7, "Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

[4] Kur'an, 48/8-9, "(Ey Muhammed!) Şüphesiz biz seni bir şâhit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Ey insanlar! Allah'a ve Peygamberine inanasınız, ona yardım edesiniz, ona saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tespih edesiniz diye (Peygamber'i gönderdik.)"

Ma‘nāyı şerīfi: (9) Yā Muḥammed biz seni ümmetiŋiŋ üzerne şāhid gönderdük ki (10) ṭā‘āt üzre olanlarını cennāt-ı ‘āliyāt ile ve cennātıŋ (11) dürlü dürlü ni‘metleri ile müjde[1] eylemek içün ve ṭā‘āt üzre (12) ḳandırmaḳ içün ve daḫı ümmetiŋiŋ ma‘ṣiyet ve günāh ėdenlerini (13) cehennem ‘aẕābıyla ḳorḳutmaḳ içün ve Ḥaḳ tebāreke ve te‘ālā **[16b]** vaḥdāniyyetine īmān getürmeŋiz içün ve mü’min olanlar īmānlarında (2) s̱ābit ve dā’im olmaḳ içün ve Allāh te‘ālāyı dā’imā taḳviye (3) ḳılup ve aḫşam ve ṣabāḥ dā’imā Allāh te‘ālāyı nihāyet-i (4) ta‘ẓīm ile ta‘ẓīm eyleyüp ve cemī‘-i naḳāyiṣden tenzīh (5) eylemeŋiz içün dėmekdür.

Pes *Li tu’minū* ḫiṭābı hem ḥażret-i Resūl (6) ‘aleyhi’s-selāma ve hem ümmetinedür. İmdi bu ḫiṭāb delālet ėtdi, (7) peyġamberimiz ‘aleyhi’s-selām kendi nübüvvetine īmān vācibdür. (8) Nitekim ḥadīs̱-i şerīfde vārid olmuşdur: Ḥadīs̱:

(9) *Eşhedü enni ‘abdu’llāhi ve resūlühū.*[2] Ḳāle te‘ālā:

(10) İnne’l-leẕīne yubāyi‘ūneke innemā yubāyi‘ūna’llāhe yedu’llāhi (11) fevḳa eydīhim, fe men nekeşe fe innemā yenkuşu ‘alā nefsihi (12) ve men evfā bi mā ‘āhede ‘aleyhu’llāhe fe se yu’tīhi ecren ‘aẓīmā.[3]

(13) İcmālen ma‘nāyı şerīfi: Taḥḳīḳ şunlar ki Yā Muḥammed seniŋle **[17a]** bī‘at ėtmişlerdür, anlar ḥaḳīḳatde Allāh te‘ālā ile bī‘at (2) ėtmişlerdür ve Ḥaḳ tebāreke ve te‘ālānıŋ ḳudreti ve ḳuvveti (3) cümle ḳuvvet ve ḳudretlerden a‘lā ve artuḳdur, ki ‘aẓamat-ı şān (4) ve ḳuvvet ve ḳudretini beyān, ḳābil-i imkān

---

[1] Yazmada: mücde

[2] Şehâdet ederim ki ben Allah’ın kulu ve resûlüyüm.

[3] Kur’an, 48/10, “Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.”

degildür. Ve her kim-ki (5) ʻahdine ve mīs̱āḳına vefā eylemeyüp naḳż-ı ʻahd eyleye (6) anuŋ naḳż-ı ʻahdinüŋ ziyānı elbette kendüye rāciʻdür ki (7) dünyāda Allāh teʻālānıŋ raḥmetinden merdūd olup yevm-i āḫiretde (8) cehennemde nār-ı caḥīm ile cezā olunur ve ʻāḳıbeti ḫüsrān (9) ve nedāmetdür ve herkim-ki ʻahdine ve mīs̱āḳına vefā èdüp (10) bozmaya Ḥaḳ sübḥānehu ve teʻālā aŋa ḳarīben ecr-i ʻaẓīm ve cennāt-ı (11) ʻāliyāt iḥsān èder dèmekdür. Ḳāle teʻālā:

(12) Se yeḳūlu leke'l-muḫallefūne mine'l-Aʻrābi şeġaletnā emvālunā (13) ve ehlūnā festaġfir lenā, yeḳūlūne bi elsinetihim mā leyse ***[17b]*** *fī ḳulūbihim, ḳul fe men yemliku lekum mina'llāhi şey'en in (2) erāde bikum ḍarren ev erāde bikum nefʻen, bel kāna'llāhu bi (3) mā taʻmelūne ḫabīrā.*[1]

Maʻnāyı şerīfi: Yā Muḥammed Aʻrāb ṭā'ifesinden (4) seniŋ emrine muḫalefet èdüp seniŋle Ḥudeybiyye ġazāsına (5) gètmeyüp tekāsül èdüp ḫulf èdenler yaḳın zamānda saŋa gelüp (6) dèrler bizim mallarımız ve ʻıyāllarımız seniŋle meʻan ġazāya gètmemize (7) māniʻ oldı, bizim bu ḫulfumuz içün Ḥaḳ teʻālādan bize maġfiret (8) ṭaleb èdevèr, dèrler ammā anlarıŋ bu sözleri gerçek (9) degildür, kiẕbdür. Anlaruŋ ġazāya gètmeyüp ḫulfları malları (10) ve ʻıyālları içün degildür, ancaḳ iʻtiḳātlarınuŋ żaʻfından (11) ve Ḳureyşiŋ müşrikler ile muḳābele ve muḳāteleden ḫavf (12) ètdikleri içündür.

Yā Muḥammed sen anlara eyit ki eger siziŋ (13) bu ḫulfuŋuz içün Ḥaḳ tebāreke ve teʻālā size cezā ve ʻiḳāb **[18a]** murād eylerse ol cezāyı ve ʻuḳūbeti bir kimse defʻ ètmege (2) ḳādir degildür ve bu ḥāliŋ ʻaksi daḫı böyledir ki Ḥaḳ (3)

---

[1] Kur'an, 48/11, "Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanları sana, "Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu; Allah'tan bizim için af dile" diyecekler. Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: "Allah sizin bir zarara uğramanızı dilerse, yahut bir yarar elde etmenizi dilerse, ona karşı kimin bir şeye gücü yeter? Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.""

tebāreke ve te'ālā bir kimseye iḥsān murād eylese anı daḫı (4) kimse men' ėtmege ḳādir degildür ve Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā (5) ol ḫulf ėden ṭā'ifeniŋ ḫulf va'dleriŋ ve ḫulfdan (6) maḳṣūdların āşikāre bilür dėmekdür.

Çün ḥażret-i (7) Resūl 'aleyhi's-selām Ḥudeybiyye ġazāsın murād eyledikde ru'asāyı (8) 'Arabdan Eslem ve Cüheyne ve Müzeyne ve Ġıfārīye kendüler (9) ile me'an ġazāya gėtmegi emr eylemişler idi, anlar ḫulf ėdüp (10) Peyġamber 'aleyhi's-selām ile ġazāya gėtmediler ve Resūl 'aleyhi's-selām (11) aṣḥābıyla Ḥudeybiyye ġazāsı maṣlaḥatını itmām ėdüp Medīne-i Münevvereye (12) rücū' ėtdiklerinde ru'asāyı meẕkūre ḥażret-i Resūle (13) gelüp i'tiẕārlar eylediler: "Yā Resūla'llāh! Biz siziŋle ġazāya **[18b]** gėdemedik, zīrā eger biz siziŋle gėtsek emvālımız telef (2) ve ehl ve evlādımız bī-ḫalef ḳalurdı, ol ecilden (3) va'dimiz[i] īfā ve siziŋle bile ġazā ėdemedik" dėdiler, (4) ammā anlarıŋ bu i'tiẕārları nifāḳa mebnī ve terk-i ġazā ėtdikleri (5) ḫiẕlān ve ża'f-ı 'aḳīdelerinden nāşī olduġundan (6) Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā bu āyet-i kerīmede anlarıŋ sū'-ı ḥālleriŋ (7) ṣarāḥaten beyān eyledi. Ḳāla'llāhu te'ālā:

(8) Bel ẓanentum en len yenḳalibe'r-resūlu ve'l-mü'minūne ilā (9) ehlīhim ebeden ve zuyyine ẕālike fī ḳulūbikum ve ẓanentum (10) ẓanne's-sev'i ve kuntum ḳavmen būrā.[1]

Ma'nāyı şerīfi: (11) Ey münāfıḳlar siz ḥażret-i Resūl ile ġazāya gėtmegi terk (12) ėttiŋiz ve hem öyle ẓann-ı bāṭıl eylediniz ki ḥażret-i Resūl-i (13) Emīn ve aṣḥāb-ı güzīn-i mü'minīn Ḥudeybiyyeden gerü gelimeyüp **[19a]** müşrikler anları helāk yāḫud ṭutup esīr ėderler. Anlar (2) ebeden ehl ve 'ıyālları yanına

[1] Kur'an, 48/12, "(Ey münafıklar!) Siz aslında, Peygamberin ve inananların bir daha ailelerine geri dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin gönüllerinize güzel gösterildi de kötü zanda bulundunuz ve helaki hak eden bir kavim oldunuz."

gelimezler zann eylediŋiz ve bu zann-ı (3) bāṭılı şeyṭān-ı la'īn ḳalbleriŋizde berkidüp tervīc ve tezyīn (4) eyledi. Sizler bu zann-ı bāṭıla muṣirlarsız, rücū' ėtmezsiz, 'āḳıbetü- (5) -'l-emrde bu zann-ı sū' üzre helāk olursız dėmekdür.

(6) Ve bu āyet-i kerīmede ḥażret-i Resūl 'aleyhi's-selāma ve aṣḥāb-ı (7) kirāma ol ḳavm-i le'īm ġazāyı terk ėtmeleri sebebiyle cümlesi (8) helāk olacaḳlardur dėyü tebşīr vardır. Ḳāle te'ālā:

(9) Ve men lem yu'min bi'llāhi ve resūlihi fe innā a'tednā li'l-kāfirīne (10) sa'īrā.[1]

Ma'nāyı şerīfi: Ve daḫı şol kimseler ki (11) anlar Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālānıŋ vaḥdāniyyetine Resūliniŋ (12) risāletine īmān getürmezler, taḥḳīḳ anlar içün 'aẕāb-ı (13) cehennemi ḥāżır ḳılmışuzdur dėmekdür. Ḳāla'llāhu te'ālā:

[19b] Ve li'llāhi mulku's-semāvāti ve'larḍi yaġfiru li men yeşā'u (2) ve yu'aẕẕibu men yeşā'u, ve kāna'llāhu ġafūren raḥīmā.[2]

(3) İcmālen ma'nāyı şerīfi: Cemī'-i yerler ve gökleriŋ taṣarruf-ı (4) ḥaḳīḳīsi ve tedbīr-i muṭlaḳı Ḥaḳ tebāreke ve te'ālānıŋ taḥt-ı (5) yed-i ḳudretindedür. Diledigini 'afv ve maġfiret ėdüp cennāt-ı (6) 'āliyāta idḫāl ėdüp dürlü dürlü ni'metler iḥsān ėder (7) ve diledigini 'adl-ile cehenneme idḫāl ėdüp dürlü dürlü (8) 'aẕāblar ile mu'aẕẕeb ḳılar. Cennete idḫāli *min ġayrı vucūbin (9) ve lā īcābin* fażlıyla ve keremiyledür. Cehenneme idḫāli intiḳām (10) ve 'adl-iledür ve Ḥaḳ te'ālā mübālaġa ile maġfiret ėdici (11) ve mübālaġa ile merḥamet ėdici oldı ve Ḥaḳ te'ālānıŋ raḥmeti (12) ġażabından artuḳdur. Ammā insāna lāyıḳ

[1] Kur'an, 48/13, "Kim Allah'a ve Peygambere inanmazsa bilsin ki, şüphesiz biz, inkarcılar için alevli bir ateş hazırladık."
[2] Kur'an, 48/14, "Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine ceza verir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

olan oldur ki Ḥaḳ (13) te'ālā ġafūrdur ve raḥīmdür ve raḥmeti ġażabından artuḳdur dėyüp [20a] günāh işlememekdür ve ıṣrār eylememekdür. Zīrā Allāh te'ālā ġafūr (2) [ve] raḥīmdür dėyüp günāh işlemede muṣir olanlar aŋa beŋzerdür ki bir ḳaviyyü- (3) -'ṭ-ṭab' ādem benim ṭabī'atım ḳuvvetlidür ve mizācım dürüstdür dėyüp (4) ṭabī'at ve mizācına maġrūr olup zehr içen kimse gibidür (5) insānıŋ ise ne-ḳadar ṭabī'atı ḳavī ve mizācı dürüst olsa (6) elbette Ol zehr anı helāk ėder ve Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālānıŋ (7) 'afv ve ġufrānı ne-ḳadar artuḳ ve ḳullarına mebẕūl olsa intiḳām (8) ve ġażabı daḫı vardır ve muḥaḳḳaḳdır. Cezā ėdüp cehennem 'aẕābıyla (9) 'aẕāb ėtmesinden ḳorḳulur.

Fā'ide:

Semāvāt semānıŋ cem'idür; (10) gökler dėmekdür ve arżīn arżıŋ cem'idür; yerler dėmekdür. (11) Ḳur'ān-ı 'aẓīmde semāvāt ve arż ẕikr olduḳda semāvāt (12) cem' ṣiġasıyla ẕikr olundı ammā arż müfred ṣiġasıyla (13) ẕikr oldı. Ya'nī arżīn dėnilmeyüp arż dėnildi.

[20b] Ve anuŋ içün ehl-i tefsīr çoḳ vechler yazmışlardur, (2) bu muḫtaṣar tercümede ol vechleriŋ cümlesi yazılmaḳ münāsib olmaz. (3) Ancaḳ ol vechleriŋ bir eşherin ve bir daḫı aḥsenin ẕikr (4) ėdelüm. Vech-i eşher oldur ki semāvāt ve arż ikisi (5) daḫı yedişer ṭabaḳadur. Āyet:

[Allāhu'lleẕī] ḫalaḳa seb'a semāvātin (6) ve mine'l-arḍı miṣlehunn.[1]

Ammā ṭabaḳāt-ı semā ecnās-ı müte'addide-i (7) muḫtelifedür ve ṭabaḳāt-ı arż, gerçi ol daḫı müte'addidedür (8) lākin cins-i vāḥiddür ki cümle turābdur.

[1] Kur'an, 65/12, "Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır."

İmdi semāvāt (9) iḫtilāf-ı cinsiyyet i'tibārıyla cem' ẕikr olundı ve arż (10) vaḥdet-i cinsiyyet i'tibārıyla müfred ẕikr olundı dėdiler.

(11) Vech-i aḥsen oldur ki çün ḥażret-i Resūl-i ekrem ṣalla'llāhu (12) 'aleyhi ve sellem mübārek ḳademi şerīfini yerleriŋ ancaḳ ṭabaḳayı ūlāsına (13) basdı, ol ecilden ḳadem-i ḥażret-i Resūl sebebiyle yerleriŋ **[21a]** ancaḳ ṭabaḳayı ūlāsı şeref buldı. Ammā leyle-i mi'rācda (2) Resūl 'aleyhi's-selām gökleriŋ ṭabaḳātınıŋ cümlesine ḳadem (3) basmaġla cümle ṭabaḳāt-ı semā şeref buldı. Anuŋ-çün semāvāt (4) cem' ṣiġasıyla ẕikr olunup arż müfred ṣiġasıyla (5) ẕikr olundı.

Ve Resūl 'aleyhi's-selām Mekke-i Mükerremede ve (6) Medīne-i Münevverede ba'żı maḳāmlarda mübārek ḳadem-i şerīfini (7) ṭaş üzre basup ol ṭaşlarda ḳadem-i şerīfiniŋ (8) eşeri ḳalmışdur ve ol üzerinde eşer olan ṭaşları ba'żılar (9) ḳadem-i şerīf dėyü alup ḥıfẓ ėdüp ba'żı cevāmi' ve türbelere vaż' (10) eylediler.

Ve bir ḳadem-i şerīfi 'Uḳbet ibn Ḫālid raḍiya'llāhu 'anh (11) Mekke-i Mükerremede bulup ḥıfẓ ėtmiş-idi. Biŋ elli tārīḫinde (12) Mıṣır sulṭānı olan Ḳayıtbay anı ėşidüp 'Utbet ibn Ḫālidden (13) yedi yüz altuna ṣatun alup Fusṭāṭ-ı Mıṣır nām maḥallde **[21b]** kendi medfeni olmaḳ üzre binā eyledigi türbesine teberrüken (2) ol ḳadem-i şerīfi vaż' ėtmiş-idi. Ba'de zemānin, ol ḳadem-i (3) şerīfi Sulṭān Aḥmed-i Evvel ol türbeden ḳaldırup İslāmbolda (4) At Meydānında binā eyledigi cāmi'-i şerīfine vaż' ėtmek murād (5) ėdüp ve ol ḳadem-i şerīfi ol türbeden çıḳarup alup (6) Murād Re'īs nām bir sefīne re'īsine teslīm ėtdiler. (7) Murād Re'īs daḫı ḳadem-i şerīfi sefīne ile Mıṣırdan İslāmbola (8) getürürken

rüzgārlar muḫālif esüṕ dört ayda havlet urarak (9) ve néçe meşakkatlar çekerek İslāmbola getürdi. Sulṭān (10) Aḥmed merḥūm, ḳadem-i şerīfi Emīnöŋi nām maḥallde istiḳbāl (11) édüṕ ḳadem-i şerīfi aluṕ başı üzre ḳoyuṕ götürürken (12) bu ḳıt'ayı démişdir: Naẓm:

(13) Ne ola tācım gibi başımda götürsem dā'im ḳademi

[22a] Resmi durur ḥażret-i şāh-ı rüsülüŋ

(2) Gül-i gülzār-ı nübüvvet, o ḳadem ṣāḥibidür

(3) Aḥmeda! Durma, yüzün sür ḳademine o gülüŋ

(4) Sulṭān Aḥmed merḥūm, ḳadem-i şerīfi bu vech üzre ta'ẓīm (5) ve tekrīm ile götürüṕ kendi eliyle cāmi'inde miḥrābıŋ (6) ṣağ cānibine vaż' eyledi. Bir ḳaç gün mürūrunda, rü'yā (7) görüṕ rü'yāsında faḫr-i 'ālem ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥażretleriniŋ (8) meclis-i sa'ādetlerine kendüyi iḥżār eylediler. Sulṭān Aḥmed merḥūm (9) gördü ki Mıṣır Sulṭānı Ḳayıtbay meclis-i Resūla'llāhda otururdı. (10) Resūl-i Ekrem Ḳayıtbaya ḫiṭāb édüṕ buyurdı seniŋ bu Aḥmedden da'vāŋ (11) nedür dédi. Ḳayıtbay eyitdi Yā Resūla'llāh ben seniŋ ḳadem-i şerīfiŋ (12) eserini teberrüken türbeme vaż' étmiş-idim. Bu Aḥmed anı ġaṣb édüṕ (13) İslāmbola cāmi'ine getürdi. Benim ḥaḳḳımı andan alıvér Yā Resūla'llāh **[22b]** déyüṕ ḫāmūş oldı.

Resūl 'aleyhi's-selām buyurdı: (2) 'Öyle midir Yā Aḥmed?' Dédi. Ol vaḳtde Sulṭān Aḥmedi ra'şa (3) ṭutuṕ ditreyerek öyledir Yā Resūla'llāh déyüṕ iḳrār (4) édince Yā Aḥmed sen anı yéne aldığın maḥalle vaż' eyle déyü (5) buyurdı. Sulṭān Aḥmed ditreyerek uyḳudan uyanuṕ fi'l-ḥāl (6) ol ḳadem-i şerīfi

cāmi'den ḳal' édüp yéne Murād Re'īse teslīm (7) eylediler. Murād re'īs daḫı ol anda sefīneye vaż' édüp (8) muvāfıḳ rüzgār ile yedi günde varup Fusṭāṭda ol (9) türbede maḥalline vaż' étdiler. Ḳāla'llāhu te'ālā:

(10) Se yeḳūlul'-muḫallefūne iẕ enṭalaḳtum ilā meġānime li te'ḫuẕūhā (11) ẕerūnā nettebi'kum, yurīdūne en yubeddilū kelāma'llāhi ḳul len (12) tettebi'ūnā keẕālikum ḳāla'llāhu min ḳablu fe se yeḳūlūne bel (13) taḥsudūnenā, bel kānā lā yefḳahūne illā ḳalīlā.[1]

[23a] Ḥażret-i Resūl 'aleyhi's-selām Ḥudeybiyye ġazāsından Medīne-i (2) Münevvereye rücū'ları, hicret-i nebeviyyeniŋ altıncı senesi ẕi'l-ḥiccesi (3) evāsıṭında idi. Ol sene ẕi'l-ḥicce ayında ve evāil-i Muḥarremde ki Hicret-i (4) Nebeviyye yedinci seneye varmış-ıdı, Medīne-i Münevverede iḳāmet (5) édüp ve ba'dehu Ḥudeybiyye ġazāsında bile bulınan aṣḥāb-ı kirām ile (6) Ḫaybere ġazā eyleyüp ve fetḥ müyesser oldı ve Ḥudeybiyye ṣulḥına 'ivaż, cümlesi (7) ġanā'im-i keẕīre ile muġtenim oldılar. Lākin bu Ḫayber māl-ı ġanā'imi (8) Ḥaḳ te'ālānıŋ emri ile Ḥudeybiyye ṣulḥı muḳābilinde ol ṣulḥda (9) bulınan aṣḥāb-ı kirāma taḫṣīṣ ḳılındı.

Pes bu āyet-i kerīmeniŋ (10) ma'nāyı şerīfi: Ḥudeybiyye ġazāsına gétmeyüp müşriklerden ḫavflarından (11) ġazāyı terk eyleyen münāfıḳūn-u muḫallefūn yaḳın zamānda dérler (12) Ḫayber ġanā'iminden olacaḳ māl-ı ġanā'imi yalŋız kendiŋiz almaḳ (13) içün bizi siziŋle bile götürmeyüp bizi bıraġursız, siz bize **[23b]** iẕn vériŋ biz siziŋle gédelüm ol ġanā'imden biz daḫı

[1] Kur'an, 48/15, "Savaştan geri bırakılanlar, siz ganimetleri almaya giderken, "Bırakın biz de sizinle gelelim" diyeceklerdir. Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah önceden böyle buyurmuştur." Onlar, "Bizi kıskanıyorsunuz" diyeceklerdir. Hayır, onlar pek az anlarlar."

ḥiṣṣe (2) alalum dėdiler ve Ḥaḳ te'ālānıŋ emr ve kelāmı ki ol māl-ı (3) ġanā'imi ṣulḥa bedel Ḥudeybiyye ġazāsında bulınan aṣḥāb-ı kirāma (4) maḫṣūṣ ḳıldığıdur yāḫud ol kelām: Āyet: ḳavlehu te'ālā: *(5) Fe'ste'ẕenūke* [1]*li'l-ḫurūci fe ḳul len taḫrucū ma'iye ebeden*[2] Ḳavl-i (6) şerīfidür; anlar ol kelāmı tebdīl ve taġyīr-i murād ėderler (7) ve ġanā'im-i Ḫayberden ḥiṣṣe almaḳ isterler. Yā Muḥammed sen anlara eyit (8) siz bize tābi' olmaŋ ve bizim ile gėtmeŋ zīrā siz Ḫaybere gėtmege (9) 'āzim olmazdan evvel Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā benim size dėdigim gibi (10) bize emr eyledi. Ya'nī Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā Ḫayber mal-ı ġanā'imini (11) Ḥudeybiyye ṣulḥunda bulınan mü'minīne ḫāṣṣeten in'ām ve iḥsān (12) ėtdim dėyü buyurdı siz aŋa ḳarışamazsız dėmekdür

Ve yėne yaḳın (13) zamānda ol münāfıḳlar dėrler ki Allāhu te'ālā ol māl-ı ġanā'imi **[24a]** Ḥudeybiyye ġazāsında olanlara taḫṣīṣ eylemedi, siziŋ bize (2) ḥasediŋizden öyle dėrsiz dėrler, ammā bu ḥāl umūr-ı dīndendür, (3) münāfıḳlar umūr-ı dīn bilmezler, hemān anlar azacıḳ emr-i dünyāyı (4) bilürler dėmekdür. Ḳāle te'ālā:

Ḳul li'l-muḫallefīne (5) mine'l-A'rābi setud'avne ilā ḳavmin ulī be'sin şedīdin (6) tuḳātilūnehum ev yuslimūne fe in tuṭī'ū yū'tikumu'llāhu ecren (7) ḥasenen ve in tetevellev kemā tevelleytum min ḳablu yu'aẕẕibkum 'aẕāben (8) elīmā.[3]

---

[1] Yazmada: fe iẕā este'ẕnūke

[2] Kur'an, 9/83, "Onlar (sefere) çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: "Artık siz benimle birlikte ebediyyen çıkmayacaksınız"

[3] Kur'an, 48/16, "Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarına de ki: "Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğratır.""

Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā ol ġazāyı terk édüp ḫulf-i (9) va'd édenleri muḫallefīn ismiyle bu sūreyi şerīfede mevāżı'-ı (10) müte'addide ker[r]āren ẕikr eyledigi anlar be-ġāyet meẕmūm ve merdūd (11) ve zümre-i ehl-i ḳabāyihden ma'dūd olduḳlarını bildirmek içündür.

(12) Pes bu āyet-i kerīme ma'nāsı: Yā Muḥammed ol terk-i ġazā eyleyen muḫallefīne (13) eyit yaḳın zamānda bir şedīd ve yavuz ḳavm üzre gétmege da'vet ve emr **[24b]** olunursuz. Anlar ile muḳātele édersiz yāḫud anlar İslāmı (2) ḳabūl éderler. Eger sizler Ḥaḳ te'ālānıŋ emrine iṭā'at ve inḳiyād (3) édersiz dünyāda māl-ı ġanā'im ile muġtenim olup ve yevm-i āḫiretde (4) cennāt-ı 'āliyāta vāṣıl olursız ve eger Ḥudeybiyye ġazāsında (5) étdigiŋiz ḫulf gibi muḫalefet éderseŋiz, ya'nī ol ḳavm-i şedīd (6) ile ḳıtāldan inḥirāf ve i'rāż éderseŋiz cürmiŋize göre eşedd-i (7) 'aẕāb ile mu'aẕẕeb olursız démekdür.

Gelelüm ol ḳavm-i şedīdden (8) murād Benī Ḥuneyfe ḳabīlesidür. Ba'żılar ḳavm-i müşrikīndür dédiler (9) ve ba'żılar murād Ṣaḳīf ve Hevāzin ḳabīleleridür dédiler ve ba'żılar (10) ol ḳavm ile murād Fars ehli ve Rūm ehlidür dédiler.

(11) Ve Rūm ehli anlardur ki 'Arab ve 'Acem olmaya. Bu ikisinden ġayrı (12) ne-ḳadar aḳvām-ı muḫtelife ve ṭavā'if-i mütenevvi'a var ise cümlesi (13) Rūm 'add olunur ve ḳavm-i Rūma ḳavm-i Yūnān daḫı dérler ve bu **[25a]** ḳavm-i Rūm ḥażret-i Musā 'aleyhi's-selāmdan ṣoŋra beş yüz elli (2) sene geçdikde ẓuhūr eylemişdür. İmdi cümle memleket-i Kürdistān (3) ve 'umūmen Anaṭolı ve Rūmeli ehālīleri ve memālik-i firengistān (4) ehālīleri cümle Rūmdur ve bu āyet-i kerīmede Ebūbekri'ṣ-Ṣıddīḳ (5) raḍiya'llāhu 'anh ḥażretlerinüŋ 'ahd-i nübüvvetden ṣoŋra ḫalīfe olması (6) üzre delālet vardır. Zīrā Fārs ve Rūm

ḳavmleri üzre (7) anları da'vet Ebūbekri'ṣ-Ṣıddīḳıŋ ḫilāfeti zamānında olmuşdur. (8) Ḳāle te'ālā:

Leyse 'ale'l-a'mā ḥaracun ve lā 'ale'l-a'reci (9) ḥaracun ve lā 'ale'l-marīḍı ḥaracun ve men yuṭ'ı'llāhe ve resūlehu (10) yudḫilhu cennātin tecrī min taḥtihe'l-enhār ve men (11) yetevelle yu'aẕẕibhu 'aẕāben elīmā.[1]

Çün Medīne-i Münevverede (12) ve ḥavālīde mü'minīnden ba'żı 'öẕür ṣāḥibleri ve 'alīller (13) var idi ki anlar żu'afā ve ġazāya gėtmeden 'ācizler idiler, **[25b]** ya'nī anlarŋ ba'żısı a'mā idi ve ba'żıları 'arcā idi (2) ve ba'żıları merżā idi ve muḫallefīn ḥaḳḳında nāzil olan va'īd (3) āyāt-ı kerīmesini bunlar ėşidüp ve aŋlayup ḫavfa düşdiler ve eyitdiler: (4) Cānib-i Ḥaḳdan bize daḫı cihāda da'vet ve emr var ise bizim (5) ġazāya gėtmege ḳudretlerimiz yoḳdur. Gėdemedigimiz ḥālde āyā (6) rūz-ı cezāda bizlere 'aẕāb ve 'iḳāb olunur mu? Yāḫud Ḥaḳ tebāreke (7) ve te'ālā ḳatında ve Resūli 'indinde 'öẕürlerimiz maḳbūl olur mu? dėdiler (8) ve ġuṣṣalandılar. Ol anda bu āyet-i kerīme ol ṭā'ife-i ma'ẕūrīn (9) ḥaḳḳında nāzil oldı.

Pes ma'nāyı şerīfi: Gözleri görmeyen (10) a'mālar ve ayaḳları ṭopal olup yürümege ḳudreti olmayan (11) a'recler ve ġayrı dürlü ġazāya gėtmege māni' marażlar ile marīż (12) olan kimseler ġazāya gėdemeyüp ḳalsalar, sā'ir 'öẕürsüz (13) ġazāyı terk ėdenler gibi 'aẕāb ve 'iḳāba müstaḥiḳ olmazlar. Ve şol **[26a]** kimseler ki küffār ile muḳābele ve muḳāteleye ḳādir olup (2) tehāvün ve tekāsül ėtmeyüp Ḥaḳ te'ālānıŋ ve Resūl 'aleyhi's-selāmıŋ (3) emrine iṭā'at ve inḳiyād

---

[1] Kur'an, 48/17, "Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya güçlük yoktur. (Bunlar savaşa katılmak zorunda değillerdir.) Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar. Kim de yüz çevirirse, onu elem dolu bir azaba uğratır."

ėdüp fī sebīli'llāh ġazā ve (4) cihād ėdeler anları Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā fażl ve keremiyle (5) cennāt-ı 'āliyāta idḫāl ėder. Ol cennetlerdür ki altından ırmaḳlar (6) aḳar ve şol kimseler ki ġazāya gėtmege ḳādirler iken tekāsül (7) ve tehāvün ėdüp ġazāyı terk ėdeler Ḥaḳ te'ālā anlara 'aẕāb-ı (8) elīm ile 'aẕāb ėder dėmekdür.

Ve bu maḳāmda Ḥaḳ te'ālā (9) 'öẕürsüz ġazāyı terk ėdenleriŋ 'aẕāb-ı elīm ile 'aẕāb olacaḳların (10) tekrār ẕikr eyledi, zīrā maḳām taḥẕīr ya'nī ḳorḳutmaḳ maḳāmıdur (11) ve ḳorḳutmaḳ ile insān günāh işlemeden ḥaẕer ėder. Ḳorḳutmanıŋ (12) fā'idesi çoḳdur, anuŋ-çün anlarıŋ 'aẕāb-ı elīm ile mu'aẕẕeb olacaḳların (13) tekrār ẕikr eyledi. Ḳāla'llāhu te'ālā:

Leḳad raḍiya'llāhu ***[26b]*** *'ani'l-mü'minīne iẕ yubāy'iūneke taḥte'ş-şecereti fe 'alime mā fī (2) ḳulūbihim fe enzele's-sekīnete 'aleyhim ve eẕābehum fetḥan (3) ḳarībā. Ve meġānime keẕīreten ye'ḫuẕūnehā ve kāna'llāhu 'azīzen (4) ḥakīmā. Va'adekumu'llāhu meġānime keẕīreten te'ḫuẕūnehā fe 'accele (5) lekum hāẕihi ve keffe eydiye'n-nāsi 'ankum ve li tekūne āyeten li'l-mü'minīne (6) ve yehdiyekum ṣırātan musteḳīmā.*[1]

Sebeb-i Bī'at-ı Rıḍvān:

(7) Çün hicret-i nebeviyyeniŋ altıncı senesi ki ol Ḥudeybiyye ġazāsı (8) senesidür, ol senede ḥacc-ı şerīf farż olmuş-ıdı (9) Resūl 'aleyhi's-selām aṣḥāb-ı kirām ile Ḥudeybiyyeye nāzil (10) olduḳlarında ġazādan ṣoŋra edā'-ı ḥacc ėtmek

---

[1] Kur'an, 48/18-20, "Şüphesiz Allah, ağaç altında sana bîat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimetler vaad etmiştir. Şimdilik bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. (Allah böyle yaptı) ki, bunlar mü'minler için bir delil olsun, sizi de doğru bir yola iletsin."

içün ṣaḥābe-i (11) kirāmdan Ḫırāş ibn Emiyyete'l-Ḫazā'ī[1]yi ehl-i Mekkeye gönderdiler. (12) Ḫırāş varup maṣlaḥatı ehl-i Mekkeye söyledikde ehl-i Mekke (13) rıżā vėrmediklerinden mā'adā Ḫırāşa ḫuşūnet ve ġılẓetler [27a] ėdüp sū'-i ḳaṣd ėtdiler ammā ol vaḳt Mekkede Eḥābīş (2) nām bir Sūdān ḳabīlesi var idi. Anlar Ḫırāşı Mekke müşriklerinŋ (3) elinden ḫalāṣ ėtdiler.

Andan Ḫırāş ḥażret-i Resūl ḳatına (4) gelüp māceräyı ḫaber vėrince Resūl 'aleyhi's-selām ol maṣlaḥat (5) içün tekrār ehl-i Mekkeye 'Oṣmān ibni 'Affān raḍiya'llāhu 'anh ḥażretlerini (6) göndürdiler. 'Oṣmān ibni 'Affān daḫı varup emr-i Resūli ehl-i (7) Mekkeye söyleyince küffār-ı Ḳureyş ḫuşūnet ve ġılẓetlerinde muṣir (8) olup ḥażret-i 'Oṣmānı ḥabs ėtdiler ve ḫalḳ arasında (9) ḥażret-i 'Oṣmānı ehl-i Mekke ḳatl ėtdiler dėyü söylendi. Ol vaḳtde (10) Resūl 'aleyhi's-selām Ḥudeybiyyede şecereyi semüre yāḫud şecereyi sidre (11) taḥtına oturup cümle aṣḥābı yanına da'vet eyledi ve cümlesi (12) Resūl 'aleyhi's-selāma bī'at eylediler ki ba'de ḥāẕā küffār-ı Ḳureyş (13) ile muḥārebe ve muḳātele ėdüp bir ferd küffārdan yüz döndürmeyeler. [27b] Ve fī sebīli'llāh küffār ile ġazā ve cihāda ittifāḳ ve metīn (2) ve müstaḥkem ḥażret-i Resūl-i Ekrem ile 'ahd-i mīṣāḳ ėtdiler

(3) Ve bu bī'ata bī'at-ı rıḍvān dėdiler. Ol vaḳtde aṣḥāb-ı (4) kirām biŋ üç yüz idiler, bir rivāyetde biŋ dört yüz (5) idiler. Bir rivāyetde biŋ beş yüz idiler ve bu bī'ata bī'at-ı (6) rıḍvān dėnildiginiŋ vechi ol vaḳtde ḥażret-i Resūl (7) 'aleyhi's-selām cümle aṣḥābından kemāl-ı rıżā ile rāżı (8) olduġı-çündür, yāḫud rıḍvān-ı cennet ol bī'atda ḥāżır (9) olduḳları-çündür dėdiler. Ammā eṣaḥḥ olan

[1] Yazmada: Cevvās ibni Emiyyete'l-Ḫazā'ī

Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā (10) ol bī'atda cümlesinden rāżı olduġı-çün ol bī'ata (11) bī'at-ı rıḍvān dėnildi.

Pes bu āyet-i kerīmeniŋ ma'nāyı (12) şerīfi: Aṣḥābıŋ bu şecere altında seniŋle olan bī'atlarından (13) Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā ḫoşnūd ve rāżı oldı ve cümlesiniŋ **[28a]** ḳalblerinde olan ḫāliṣ niyyetlerin Ḥaḳ te'ālā bilüp ḥarb (2) ve ḳitālda kendülere ġayret-i İslām ve ṣebāt-ı ḳadem in'ām (3) eyledi ve ḳarību'z-zamānda anlara Ḫayber fetḥini müyesser ḳılup ve Ḫayberden (4) anlara ilā yevmi'l-ḳıyāmet kifāyet ėdecek emvāl-i ġanā'im iḥsān (5) eyledi ve Ḥaḳ te'ālā cemī'-i maḫlūḳātına ġālib ve muḳteżāyı ḥikmeti (6) üzre maḫlūḳātına müdebbir ve mutaṣarrıf oldı ve Ḥaḳ te'ālānıŋ (7) size va'd-i kerīmi olan Ḫayber māl-ı ġanīmetini yaḳın zamānda sizler (8) alup muġtenim olmaŋızı size müyesser ḳıldı. Ve Ḥaḳ te'ālā (9) küffār-ı Ḳureyş ḳalblerine ru'b ve hezīmet ilḳā ėtmegile muḳaddemā (10) Ḥudeybiyyede küffār ḫavflarından Resūl 'aleyhi's-selāmıŋ mübārek (11) ḳadem-i şerīflerine düşüp ṣulḥ olmalarıyla küffārıŋ cemī' mażarratların (12) üzeriŋizden men' ve def' eyledi tā ki bu ġanīmet-i 'aẓīme (13) ve küffārıŋ hezīmetleri Mekke fetḥine āyet ve 'unvān olup **[28b]** cemī'-i mü'minīniŋ ṣānları 'ālī olmaġa 'alāmet ve nişān (2) olmaḳ içündür ve daḫı aṣḥāb-ı kirām rıḍvāna'llāhü 'aleyhim (3) ecma'īn Ḥaḳ te'ālānıŋ va'd-i kerīmi ẓuhūr ėdecegini yaḳīnen (4) bilüp tereddüd ve şübheden 'ārī olmaları içündür dėmekdür.

(5) Ḳāla'llāhu te'ālā: *Ve uḫrā lem taḳdirū 'aleyhā (6) ḳad eḥāṭa'llāhu bihā ve kāna'llāhu 'alā kulli şey'in ḳadīrā.*[1]

(7) Ma'nāyı şerīfi: Ve daḫı Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā yėne zamān-ı (8) ḳarīb içinde siziŋ ḳudretleriŋiz yetişmedigi ġanīmet-i 'aẓīme-i (9) uḫrāyı sizlere müyesser ḳılmışdur ki ol Hevāzin māl-ı ġanā'imidür (10) yāḫud memleket-i Fārs māl-ı ġanā'imidür ve Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā cümle (11) olmuşları ve olacakları bilür ve ol ġanā'im-i keẟīre sizlere (12) naṣīb olacaġını daḫı bilür ve cemī'-i mümkinātı yoḳdan var (13) ėtmege ḳādirdür ve 'indinde bir sinek ḫalḳ ėtmeg-ile cemī' **[29a]** yerleri ve gökleri ḫalḳ ėtmek berāberdür. Ḳāla'llāhu te'ālā:

(2) Ve lev ḳātelekumu'lleẕīne keferū le vellevu'l-edbāre ẟumme lā yecidūne (3) veliyyen ve lā naṣīrā. Sunnete'llāhi'lletī ḳad ḫalet min (4) ḳablu ve len tecide li sunneti'llāhi tebdīlā. Ve huvelleẕī keffe (5) eydiyehum 'ankum ve eydiyekum 'anhum bi baṭni mekkete min ba'di (6) en aẓferekum 'aleyhim ve kāna'llāhu bi mā ta'melūne baṣīrā.[2]

(7) Ma'nāyı şerīfi: Ey mü'minler! Eger ehl-i Mekke kāfirleri ṣulḥı (8) ḳabūl ėtmeyüp siziŋle ḳıtāla mübāşeret ėderlerse anlar (9) maḳhūrlar ve münhezimlerdür. Ve anlar gerü dönüp ḳaçarlar. Size (10) ḳarşu durımazlar ve anlara ṣıġınacaḳ ve yardım ėdecek (11) kimse bulımazlar ve selefde geçen enbiyā'-ı 'iẓām ve ümmetleri (12) düşmanları üzre ġalebe eylemek Ḥaḳ te'ālādan ḳurulmuş (13) bir 'ādet-i ḳadīmedür, ol 'ādet tebdīl ve taġyīr ḳabūl eylemez.

---

[1] Kur'an, 48/21, "Henüz elde edemediğiniz, fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka (kazançlar) da vardır. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."

[2] Kur'an, 48/22-24, "İnkar edenler sizinle savaşsalardı, arkalarını dönüp kaçarlar, sonra da ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilirlerdi. Allah'ın ötedenberi işleyip duran kanunu (budur). Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın. O, Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir."

Allāh [29b] tebāreke ve te'ālā ol ẕāt-ı vācibü'l-vücūddur ki sizleri (2) küffār-ı ehl-i Mekkeniŋ üzerine ġālib eyleyüp. Siz anlarıŋ üzerlerine (3) ġālib olduġuŋuzdan ṣoŋra Mekke içre anlarıŋ ellerini sizden (4) ve siziŋ elleriŋizi anlardan men' eyledi.

İmdi Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā (5) siziŋ küffār ile muḳāteleŋizi ve Beytü'l-Ḥarāma ta'ẓīmen anlardan (6) el çekdigiŋizi görüp muḳābilinde ecr-i cezīl iḥsān ėdicidür (7) dėmekdür. Ba'żılar eydür bu āyet-i kerīme Ḫālid ibni Velīd ile (8) 'İkreme ibn Ebī Cehil ḳıṣṣası ḥaḳḳında nāzil olmuşdur. Ol ḳıṣṣa (9) budur:

Ḥażret-i Resūl 'aleyhi's-selām Ḥudeybiyyeye ḳarīb maḥalle (10) nüzūl ėtdiklerinde Ebū Cehil ėşidüp fi'l-ḥāl oġlı 'İkremeyi (11) beş yüz miḳdār fecere-i müşrikīn ile Ḥudeybiyye münāfıḳlarına imdād (12) gönderüp ve 'İkremeniŋ Ḥudeybiyye eṭrāfına geldigi sem'-i (13) Resūl 'aleyhi's-selāma ilḳā olunduḳda def'-içün Ḫālid ibni Velīdi [30a] taḳdīm ėdüp ve bir miḳdār aṣḥāb ile 'İkreme üzerine gönderdi. (2) Ḫālid vardıḳda 'İkreme heybet-i Resūl 'aleyhi's-selām ve ṣavlet-i (3) Ḫālide ṭāḳat getüremeyüp Mekke cānibine ṭoġrı firār eyledi. (4) Ḫālid anları ta'ḳīb ėdüp Mekke-i Mükerremeye varınca degin ḳovaladı (5) ammā yėne Beytü'l-Ḥarāma ta'ẓīmen Mekke içerüsine girmedi. Ol (6) maḥallde el çeküp ḥażret-i Resūle geldi.

Ve İmām-ı a'ẓam Ebū Ḥanīfe (7) raḥmetü'llāhi 'aleyh bu āyet-i kerīme ile istişhād ėdüp (8) Mekke-i Mükerreme 'unveten ya'nī ḳahr ve ġalebe ile fetḥ oldı dėdi. (9) İmām Şāfi'ī raḥmetu'llāh ṣulhen fetḥ oldı dėdi. İki ṭarafıŋ (10)

edilleleri vardır lākin bu muḫtaṣar tercümede taṭvīl olmasun içün (11) ṭayy olundı. Ḳāla'llāhu te'ālā:

Humu'llezīne keferū (12) ve ṣaddūkum 'ani'l-Mescidi'l-Ḥarāmi ve'l-hedye ma'kūfen (13) en yebluġa maḥıllehu.[1]

Çün Ḥudeybiyye ġazāsı senesi ḥacc-ı şerīf **[30b]** farż olmaġ-ıla Resūl 'aleyhi's-selām Mekke-i Mükerremeye adamlar (2) göndürüp edā'-ı ḥacc-ı şerīf murād ėtmişler idi. Ol zamān (3) Mekke müşrikīn elinde olmaġ-ıla rıżā vėrmediler ve ėtdikleri (4) envā'-ı ru'ūnet ve ḫuşūnetleri 'alā vechi'l-iḫtiṣār yuḳaruda (5) ẕikr olundı.

Pes bu āyet-i kerīme ma'nāsı: Anlar ol kāfirlerdür, sizi (6) hem Mescid-i Ḥarāmı ziyāretden men' ėtdiler ve hem irsāl ėtdigiŋiz (7) ḳurbānıŋızı maḥbūs olduġı ḥālde maḥalline vuṣūldan men' ėtdiler (8) dėmekdür. Ḳāla'llāhu te'ālā:

Ve lev lā ricālun mü'minūne ve nisā'un mü'minātun lem (9) ta'lemūhum en teṭaūhum fe tuṣībekum minhum ma'arratun bi ġayri 'ilmin (10) li yudḫila'llāhu fī raḥmetihi men yeşā'u, lev tezeyyelū le'azzebne'llezīne (11) keferū minhum 'aẕāben elīmā.[2]

Çün ḥīn-i fetiḥde Mekke-i Mükerreme (12) içre müşrikler ile maḫlūṭ ve temyīzi 'asīr nėçe mü'minīn (13) ve mü'mināt var idi, ol ecilden Resūl 'aleyhi's-selām aṣḥābıyla **[31a]** Mekke-i Mükerremeye dāḫil olduḳlarında rāst geldikleriŋ

---

[1] Kur'an, 48/25, "Onlar, inkar edenler ve sizi Mescid-i Haram'ı ziyaretten ve (ibadet amacıyla) bekletilen kurbanlıkları yerlerine ulaşmaktan alıkoyanlardır."

[2] Kur'an, 48/25, "Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, (Allah Mekke'ye girmenize izin verirdi). Allah, dilediğini rahmetine koymak için böyle yapmıştır. Eğer, inananlarla inkarcılar birbirinden ayrılmış olsalardı, onlardan inkar edenleri elem dolu bir azaba uğratırdık."

ḳatl-i (2) ‘ām ėtmeyüp muẓaffer olduḳlarından ṣoŋra muḥārebeden ellerin çekmeg-le (3) me’mūr oldılar.

İmdi bu āyet-i kerīmeniŋ ma‘nāyı şerīfi: (4) Mekke-i Mükerreme içre ism ve şaḫıṣlarla siziŋ temyīz ve teşḫīṣ (5) ėtmedigiŋiz mü’minīn ve mü’mināt müşrikler ile muḫteliṭler olduġı-çün (6) siz anları bilmezsiz. Anlar olmayaydı ol ricāl ve nisāyı siziŋ (7) helāk ėtmeŋiz ile size diyet lüzūmı gibi ve kefāret-i ḳatl lüzūmı gibi (8) ve peşīmān olma gibi küffār-ı Ḳureyşin mü’minler birbirlerin helāk (9) ėdiyorlar dėyü ‘ayıblaması gibi maḥẕūrlar olmayaydı Ḥaḳ sübḥānehu ve te‘ālā (10) Mekkeye dāḫil olduġuŋızdan ṣoŋra ḳıtāldan elleriŋiz çekiŋ (11) dėyü emr ėtmez-di ve bu taḳrīrden ma‘lūmdur *ve lev lā ricālün* ḳavl-i (12) şerīfinde olan *lev* kelimesiniŋ cevābı maḥẕūfdur. Taḳdīr *limā emer- (13) -a’llāhu te‘ālā bikeff-i eydiyeküm* dėmekdür ve bu āyet-i kerīmede olan *vaṭ’* **[31b]** helāk ma‘nāsınadur. Nitekim bu ḥadīṣ-i şerīfde *vaṭ’* helāk (2) ma‘nāsına olduġı gibi. Ḥadīṣ:

İnne āḫire veṭā’etin (3) vete’eha’llāhu biveccin.[1]

Ve Vec Ṭā’ifde bir vādīniŋ ismidür ve bu (4) beytde olan *vaṭ’* daḫı helāk ma‘nāsınadur. Beyt:

(5) Ve veṭi’tenā veṭ’en ‘alā ḥaneḳin

(6) Veṭ’al-muḳayye yabise[2] *’l-herem.*[3]

[1] Şüphesiz ki bu Vec vâdisinde Allah'ın en son helâk ettiklerinden... (Hadis zayıf bir hadis olmakla birlikte, yarım yazılmıştır.)

[2] Yazmada: nābite

[3] Otu kurumuş bağlı devenin helâk oluşu gibi bizi öfke ve kin ile helâk ettin

(7) Ve bu āyet-i kerīmede *en teṭaūhum* ḳavl-i şerīfi ricāl ve nisādan (8) yāḫud ricāl ve nisāya rāci' *hum* żamīrinden bedel iştimāldür. (9) Ve *bi ġayri 'ilmin* ḳavl-i şerīfi *en teṭaūhum* ḳavl-i şerīfine müte'alliḳdür. (10) Taḳdīr, *teṭaūhum ġayr-ı 'ālimīn bihim* dėmekdür. Ve *ma'arra* mef'ile vezni *(11)* üzre *'arrehü*'den me'ḫūzdur. Kerīh görilen nesne kendüyi (12) ġaşş eylese *'arrehü* dėrler.

Ve *li yudḫila'llāhu fī raḥmetihi* ḳavl-i (13) şerīfi muḳadder fi'liŋ 'illetidür. Taḳdīr-i kelām: *kāne ẕālike li yudḫila- [32a] -'llāh fī raḥmetihi* dėmekdür.

Ya'nī Allāh te'ālā mü'minīne keff-i yed (2) ile emr eyledigi mü'minleri raḥmetine idḫāl ėtmek içündür. (3) Ziyāde ḫayr ile yāḫud İslām ile dėmekdür ve eger Mekke-i Mükerreme (4) fetḥ olurken kāfirler mü'minlerden ayru ve bellü olsalar idi (5) biz ol kāfirleri ḳatl olmaḳ ve esīr olmaḳ gibi 'aẕāb-ı elīm (6) ile mu'aẕẕeb ḳılardıḳ dėmekdür. Ḳala'llāhu sübḥānehu ve te'ālā:

(7) İẕ ce'ale'l-leẕīne keferū fī ḳulūbihimu'l-ḥamiyyete ḥamiyyete'l-cāhiliyyeti (8) fe enzela'llāhu sekīnetehu 'alā resūlihī ve 'ale'l-mü'minīne ve (9) elzemehum kelimete't-taḳvā ve kānū eḥaḳḳa bihā ve ehlehā (10) ve kāna'llāhu bi kulli şey'in 'alīmā.[1]

Çün ḥażret-i Resūl 'aleyhi's-selām (11) Ḥudeybiyye ġazāsından ṣoŋra Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālānıŋ *İnnā feteḥnā (12) leke fetḥen mubīnen* va'd-i kerīmiyle Mekke-i Mükerreme içre olan müşrikler (13) üzre ġazā murād

---

[1] Kur'an, 48/26, "Hani inkar edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah ise, Peygamberine ve inananlara huzur ve güvenini indirmiş ve onların takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştı. Zâten onlar buna lâyık ve ehil idiler. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir."

ėtdiklerin ru'asā-yı Ḳureyş ėşidüp ve cümlesiniŋ [32b] ḳalbleri ru'b ve ḫavf ve ḫaşyet ile pür olup ḳarāra mecālleri (2) ḳalmadığından içlerinden Sühey1 ibn 'Amr ve Ḥuveytıb ibn (3) 'Abdül-'Uzzā[1] ve Mekrez ibn Ḥafṣı ḥażret-i Resūl (4) 'aleyhi's-selāma gönderdiler ki ḥażret-i Resūl 'aleyhi's-selām ol sene (5) ġazāyı 'afv ėdüp seneyi ātīyede ḥacc-ı şerīf içün ḥażret-i (6) Resūle ve aṣḥābına üç gün Mekke-i Mükerremeyi taḫliye ėdeler bu (7) vech üzre ricā ve niyāz ve ḳadem-i şerīf-i Resūlu'llāha düşdiler. (8) Ḥażret-i Resūl 'aleyhi's-selām daḫı ricāların müsā'adeyi aḥsen (9) görüp bu müsā'adeyi ḥāvī ehl-i Mekkeye bir mektūb yaz dėyü 'Alī raḍi- (10) -ya'llāhu 'anha emr buyurdular ve mektūb evvelinde *Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm* (11) yaz dėdiler. Anlar eyitdi biz *Allāh raḥmān raḥīm* bilmeziz. Hemān (12) *bi'smike Allāhümme*[2] yazılsun dėdiler. Resūl 'aleyhi's-selām buyurdı: (13) *"Ḥāẕā mā ṣāliḥ: Resūlu'llāh ehl-i Mekke"*[3] yaz dėdi. Anlar eyitdiler [33a] eger biz seniŋ Resūlu'llāh olduğıŋı bileydik seni Beytü'l-Ḥarāmdan (2) men' ėtmez idik. Hemān *"Ḥāẕā mā ṣāliḥ: Muḥammed ibni 'Abdullāh ehl-i Mekke"*[4] (3) yazlısun dėdiler, ḥażret-i Resūl daḫı ḫulk-ı 'aẓīmleri iḳtiżāsınca (4) anlarıŋ güstāḫāne kelāmların hażm buyurup murādları üzre (5) "Yazılsun!" dėyü 'Alī raḍiya'llāhu 'anhā emr buyurdular.

Ammā ḥażret-i (6) Resūl 'aleyhi's-selāmıŋ murādları müdārā ve mümāşāt idi (7) ve mümāşāt, ḫaṣm mülzem yāḫud mağlūb ve maḳhūr oluncaya degin (8) ḫaṣmıŋ murādı üzre ḥareket olunmağa dėrler. Ve mümāşāt (9) enbiyā'-ı 'iẓām 'aleyhimü'ṣ-ṣalātü ve's-selām ve mülūk-i İslām (10) beynlerinde vaż'-ı ḳadīm ve

[1] Yazmada: Ḥuveytıb ibn 'Abdu'llāhi'l-'İzzī
[2] Allahım senin adınla.
[3] Bu daha uygundur: Allah'ın Resul'ü ve Mekkeliler (arasında)
[4] Bu daha uygundur: Abdullah'ın oğlu Muhammed ve Mekkeliler (arasında).

mu'tād-ı şerīfeleri-dür ve H□āce Ḥāfıẓ (11) Şīrāzī raḥmetu'llāh bu bābda ṣūfiyāne ve ḥakīmāne ḫoş (12) nuṭḳ eylemişdür, budur: Naẓm:

(13) āsāyiş-i dü gītī tefsīr-i īn dü ḥarf est[1]

[33b] dūstān rā telaṭṭuf bā düşmenān müdārā.[2]

(2) Ammā aṣḥāb-ı güzīn rıḍvāna'llāhü 'aleyhim ecma'īn ol vaḳtde (3) küffāra şiddet murād ėtdiler. Yėne Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā ḥażret-i (4) Resūl 'aleyhi's-selāma ve sā'ir-i mü'minlere sükūnet ve vaḳār iḥsān (5) eyledi. Andan mü'minler daḫı ḥilm ve tevaḳḳur ve taḥammül ėdüp vech-i sābıḳ (6) üzre yazılmağa rāżı oldılar. Yāḫud ḥażret-i Resūl 'aleyhi- (7) -'s-selāmıŋ anlarıŋ murādları üzre yazılsun dėyü emrden (8) murādları 'afv ve iḥsān idi. Zīrā kendüleriŋ 'ādet-i şerīfleri dā'imā (9) 'afv ve iḥsān ėtmek idi. Pes 'afv ve iḥsān Ḥaḳ tebāreke (10) ve te'ālādan 'aẓīm mevhibet ve fażīletdür ve mūcib-i muḥabbet ve meveddet (11) ve te'līf-i ḳulūb ve mülk ve memleketdür ve insānıŋ 'izzetli ve ḥürmetli (12) ve şevketli olmasına bā'iṡ ve sebebdür.

Ḥikâyet:

Ḥikāyet olundı (13) meger Mıṣırda bir mescide od düşüp yandı. Bu ḥırḳatı Neṣārādan **[34a]** zu'm ėdüp bir ṭā'ifeye varup Neṣārānıŋ bir kenīsāların yaḳdılar. (2) Sulṭān-ı Mıṣır bunları ṭutup ḥabs ėdüp ve bunlara cezā ve 'itāb (3) ve 'aẕāb içün emr ėtmiş ki bunlarıŋ 'adedince kāğıdlar ėdilüp (4) ba'żısına ḳatl ve ba'żısına ḳaṭ'-ı yed ve ricl ve ba'żısına ḥabs-i (5) mu'ebbed ve ba'żısına ḍarb-ı

[1] Yazmada: ḥarfīst
[2] İki dünyanın huzuru, bu iki sözün içinde saklıdır: Arkadaşlara nezaketle davranma ve düşmanlarla iyi geçinme.

eşedd yazılup bu maḥbūslara *'alā ṭarīḳi'l-ḳur'a*[1] (6) ulaşdıralar. Kāğıdı içinde her kişiniŋ ṭāli'inde ne (7) çıḳarsa aŋa kāğıdında çıḳan cezā ne ise tertīb ėdeler. (8) İttifāḳ bir kişiniŋ kāğıdında ḳatl çıḳup gāh kendüsiniŋ (9) helākine ve gāh anasınıŋ feryād ve fiğānına taḥassür ėdüp eyderdi (10) "Eger anam olmasaydı nefsim içün ḳayırmazdım" dėr idi. Meger anuŋ (11) ḳurbında bir cüvān var idi, anuŋ kāğıdında ḍarb çıḳmış idi. (12) Ol cüvān anuŋ āh ve fiğānını ėşidüp elinde olan ḍarb (13) kāğıdını aŋa vėrdi ve eyitdi benim babam anam yoḳdur, ol ḳatl **[34b]** kāğıdın baŋa vėr dėdi.

Ve bu ḳavl-i ġarīb ve fi'l-i 'acīb sem'-i (2) sulṭāna ėrişüp ġāyet ta'accüb ėdüp ol kişiniŋ cezāsını (3) 'afv eyledi ve cüvānı ḫāzin-i muḳarreb ėdinüp 'āḳıbetü'l-emr ol cüvān (4) sulṭān-ı Mıṣır olup nėçe sāl refāh-ı ḥāl ile salṭanat sürdi. (5) Ve 'afv ve iḥsānıŋ feżāili ḥaḳḳında nėçe āyāt-ı kerīme ve aḥādīs̱-i (6) şerīfe ve ās̱ār-ı laṭīfe vardır ki lā tuḥṣādur. Çün Resūl (7) 'aleyhi's-selāma sūreti'l-fetḥ nāzil olup fetḥ-i Mekke-i Mükerreme Ḥaḳ (8) te'ālānıŋ va'd-i kerīmi olunca Resūl 'aleyhi's-selām Mekke müşrikleri (9) üzre ġazāya 'āzim oldı, ol es̱nāda bir vaḳ'ayı 'acībe vāḳi' (10) olmuşdur ki ol vāḳı'a mu'cizāt-ı Resūlu'llāhdan 'add olunmuşdur, (11) budur: aṣḥāb-ı kirām ve Muhācirīnden bir ṣaḥābi var idi, aŋa Ḥāṭıb (12) ibn Ebī Belte'a dėrlerdi. Medīne-i Münevverede sākin idi. (13) Ve anuŋ Mekke-i Mükerremede ve ḥavālīsinde ba'żı 'alāyıḳı ve ma'āşı **[35a]** var idi. Anuŋ-çün ehālī-yi Mekke ile muḫālaṭa ve muvānese ėderdi. (2) Ḥāṭıb ḥażret-i Resūl 'aleyhi's-selāmıŋ Mekke müşrikleri üzre (3) ġazāya 'azīmetlerin aŋlayup ḫafiyeten bir mektūb yazup ol mektūbda (4) Resūl-i Ekrem

---

[1] Kura çekerek.

ḥażretleriniŋ Mekke ehālīsi üzerlerine ġazāya gėdeceklerin (5) ehl-i Mekkeye bildirdi ve ol mektūbı Medīne-i Münevverede sākine (6) Ẓa'īyne nām bir ḫātūna vėrüp ehl-i Mekkeye göndürdi. Ẓa'īyne daḫı (7) ol mektūbı alup saçı içine iḫfā ėdüp Mekke cānibine revāne (8) oldı. Ol anda Cibrīl-i Emīn nāzil olup bu ḥāli Resūl (9) 'aleyhi's-selāma ḫaber vėrdi. Ḥażret-i Resūl daḫı eşca'-ı aṣḥāb-ı (10) güzīn ḥażret-i 'Alī ve 'Ammār ve Ṭalḥa ve Zübeyr ve Miḳdād raḍiya'llāhu (11) 'anhüm, bunları ol ḫātūn 'aḳabinden irsāl eyledi ve eyitdi (12) siz Ravḍa-ı Ḫāḫ nām maḥalle varuŋ, anda Ẓa'īyne ḫātūnı (13) bulursız. Ol ḫātūnda Ḥāṭıbıŋ mektūbı vardır, ṭaleb ėdersiz. **[35b]** Vėrirse mektūbı alup ḫātūna yol vėresiz ve eger vėrmeyüp (2) imtinā' ėderse boynunı urasız dėyü buyurdı. Anlar daḫı ol (3) maḥalle varup Ẓa'īyneyi buldılar ve mektūbı istediler, inkār eyledi. (4) Hemān 'Alī raḍiya'llāhu 'anh sell-i seyf ėdince saçı içinden mektūbı (5) çıḳarup vėrdi ve ol mektūbı Resūla'llāh 'aleyhi's-selāma götürüp (6) vėrdiler. Ḥażret-i Resūl Ḥāṭıbı ḥużūr-ı sa'ādetlerine iḥżār (7) ėdüp niçün bu mektūbı yazdıŋ dėyü 'itāb yüzünden ḫiṭāb (8) ėdince i'tiẕār ėdüp eyitdi: "Yā Resūla'llāh! Benim İslāmım s̱ābit (9) ve muḥkemdür ve saŋa iṭā'at ve inḳiyādım ekmel ve etemmdür. Benim mektūbum (10) anlara mufīd olmayacaġını bilürem. Ancaḳ benim ehil ve 'ıyālıma (11) ve māl ve menālıma ḥimāyet ėderler ümīdi-y-le ehl-i Mekkeye bu mektūbı (12) yazdım" dėyince Resūl 'aleyhi's-selām anuŋ kelāmını taṣdīḳ (13) ve 'öẕrin ḳabūl buyurup cürmini 'afv buyurdılar.

Gelelüm bu āyet-i **[36a]** kerīmeniŋ ma'nāyı şerīfi[ne]:

Yā Muḥammed sen ẕikr eyle ol kāfirler ḳalblerinde (2) ġayret ṭutdılar, ya'nī 'ār ṭutdılar ve anlarıŋ ḳalblerinde (3) ṭutduḳları 'ār anları Ḥaḳḳı bilmeden

men' ėder ve anları küfr (4) ve ḍalāletde iḳā' ėder. Pes Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā Resūl 'aleyhi- (5) -'s-selāma ve sā'iri mü'minlere sükūnet ve ḥilm ve vaḳār inzāl ve (6) iḥsān eyledi. Anlar daḫı ḥilm ve tevaḳḳur ve taḥammül ėtdiler. Ḥattā ol (7) Mekke müşriklerinden gelen ḳāṣidler ki Süheyl ve refīḳleri ḥużūr-ı (8) Resūlu'llāhda sū'-i edeb ve inkār-ı risālet ėtdiklerinde (9) Resūl 'aleyhi's-selām ve aṣḥāb-ı kirām anlara 'unf ėtmeyüp (10) ḥilm ve tevaḳḳur ve taḥammül ėtdiler. Ol ecilden Ḥaḳ te'ālā anlara kelime-yi (11) taḳvāyı iḥsān ve anlar kelime-yi taḳvāya ġayrlardan eḥaḳḳ oldılar. (12) Yā Muḥammed işde sen bunları ẕikr eyle dėmekdür ve Ḥaḳ te'ālā her (13) şeyiŋ ehlini bilür ve her şeyin ehline teyessürinde bilür dėmekdür.

[36b] Ve *iẕ ce'ale* ḳavl-i şerīfi muḳadderen ẕikr kelimesinüŋ mef'ūlu (2) olıcaḳ ma'nī vech-i sābıḳ üzredür. Ammā *iẕ ce'ale* ḳavl-i şerīfi (3) *le'aẕẕebne'lleẕīne* ḳavl-i kerīminiŋ ẓarfı olunca ma'nī (4) biz ol kāfirlere 'aẕāb ėderiz, anlar ḳalblerinde ġayret-i cāhiliyye (5) ḳıldıḳları vaḳtde dėmekdür.

Yāḫud *iẕ ce'ale* ḳavl-i şerīfi (6) *ve ṣaddūkum* ḳavl-i kerīminiŋ ẓarfı olursa ma'nī kāfirler sizi (7) Mescid-i Ḥarāmdan men' ėtdiler, ḳalblerinde ġayret-i cāhiliyye (8) ḳıldıḳları vaḳtde dėmekdür. Ve kelime-yi taḳvāda ehl-i tefsīr (9) iḫtilāf ėtdiler. Cumhūr-ı müferssirīn kelime-yi taḳvā kelime-yi şehādetdur ki (10) *Eşhedu en lā ilāhe illa'llāh ve eşhedu enne Muḥammeden 'abduhu (11) ve resūlühū*[1] dėmekdür dėdiler. Ve ba'żılar eyitdiler kelime-yi taḳvā (12) *Bi'smi'llāhi'r-raḥmani'r-raḥīm*[2] dėmekdür dėdiler ve ba'żılar (13) *Muḥammedün Resūlu'llāh*[3] dėmekdür dėdiler. Ḳāla'llāh te'ālā:

[1] Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve peygamberidir.

[2] Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla.

[3] Muhammed Allah'ın resulüdür.

[37a] *Leḳad ṣadaḳa'llāhu resūlehu'r-ru'yā bi'l-ḥaḳḳ, le tedḫulunne'l-mescide'l- (2) -ḥarāme inşāa'llāhu āminīne muḫallikīne ru'ūsekum ve muḳaṣṣırīne (3) lā teḫāfūne fe 'alime mā lem ta'lemū fe ce'ale min dūni ẕālike (4) fetḥan ḳarībā.*[1]

Çün ḥażret-i Resūl 'aleyhi's-selām hicret-i (5) nebeviyyeniŋ altıncı senesi ẕi'l-ḥicceti'ş-şerīfesinde Ḥudeybiyye (6) ġazāsından Medīne-i Münevvereye rücū' eylediklerinde Mekke-i Mükerreme (7) fetḥiniŋ emārātı günden güne nūr gibi ẓuhūr ėtmekde idi. (8) Ol eşnāda Resūl 'aleyhi's-selām rū'yāyı ṣādıḳa ile mübeşşer (9) olup gördü aṣḥāb-ı kirām ile Mekke-i Mükerremeye dāḫil oldılar. (10) Aṣlā ehl-i Mekkeden kimse māni' ve müzāhim olımadı ve aṣḥāb-ı (11) kirāmıŋ kimisi başların ustıra ile tırāş ve kimisi (12) başı ḳılların mıḳrāż ile cırāş ėtmişler idi. Resūl (13) 'aleyhi's-selām bu rü'yāyı aṣḥāb-ı kirāma naḳl ve tebşīr buyurduḳlarında **[37b]** cümle aṣḥāb mesrūr oldılar ve ḥażret-i Resūlüŋ rü'yāsı (2) rü'yāyı ṣādıḳa olduġı yaḳīnen ma'lūm olmaġ-ıla ol fetḥ-i (3) mübīn ol sene içinde vāḳi' olur ẓann ėtdiler ammā Ḥaḳ (4) tebāreke ve te'ālānıŋ ḥikmeti ve taḳdīri iḳtiżāsı üzre fetḥ-i Mekke (5) sene-i ātīyeye te'ḫīr olunca ekşer-i aṣḥāb-ı mü'minīn rıḍvān- (6) -a'llāhü 'aleyhim ecma'īn fetiḥ taḳdīr-i Allāha merbūt ve mevḳūfdur (7) dėdiler, ammā henūz sa'ādet-i İslām ḳalblerinde resḫ ve istiḥkām (8) bulmayan ba'żılar ẓulmet-i şekk ve tereddüdde ḳaldılar ve münāfiḳāne (9) ḳīl ü ḳāl ve nā-sezā maḳāller ile beyhūde iştiġāller ėdyüp (10) istihzā ṭarīḳiyle va'llāh biz başımız tırāş ėtmedik ve ḳırḳmadıḳ (11) ve Beytü'l-Ḥarāmı görmedik dėdiler. Ol vaḳtde bu āyet-i kerīme (12) nāzil oldı. İcmālen ma'nāyı şerīfi:

---

[1] Kur'an, 48/27, "Andolsun, Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi."

Taḥḳīḳ Allāh tebāreke (13) ve te'ālā resūlünüŋ gördigi rü'yāsında resūlini taṣdīḳ [38a] eyledi. Ḥaḳḳa mültebis olduġı ḥālde yāḫud ol ṣıdḳ (2) Ḥaḳḳa mültebis ṣıdḳdür ve ol rü'yā muḥaḳḳaḳu'l-vuḳū'dur, şeksiz (3) ve şübhesiz, vāḳi' olacaḳdur vaḳt-i muḳadderinde ki ol (4) gelecek senedür. Başlarınız tırāş yāḫud ḳırḳılmış olduġı (5) ḥālde ve *āmenīn* olup aṣlā ve ḳat'ā bir cihetden ḫavf ve maḥẕūr (6) olmayaraḳ elbette Mescid-i Ḥarāma dāḫil olursız dėmekdür.

(7) Ve *le tedḫulunne* ḳavl-i şerīfi ḳısm-ı maḥẕūfuŋ cevābıdur. Taḳdīr-ı (8) kelām: *Eyyuhe'l-mü'minūn va'llāhu le tedḫulunne'l-mescide'l-ḥarāme* dėmekdür. (9) Sizlere mev'ūd olan fetḥ-i Mekkeniŋ seneyi ātīyeye te'ḫīriniŋ (10) ḥikmetini siz bilmezsiz, anı Ḥaḳ te'ālā 'ilm-i ezelīsi ile bildi (11) ve fetḥ-i Mekke yāḫud Mescid-i Ḥarāma duḫūl müyesser olunca[ya] (12) degin Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā aralıḳda Ḫayber fetḥini ve ġanā'im-i (13) keŝīresini ḳarību'z-zamānda size naṣīb ve müyesser ḳıldı dėmekdür.

[38b] Ammā bu naẓm-ı celīlde olan *inşāa'llāh* ḳavl-i kerīmi Resūl (2) 'aleyhi's-selāmıŋ ve aṣḥābıŋ mescid-i şerīfe duḫūline va'di (3) meşiyyete ta'līḳdür ve bu ta'līḳ şekk ve tereddüd istid'ā (4) ėder. Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā şekkden ve tereddüdden münezzehdür. (5) Zīrā Ḥaḳ te'ālānıŋ 'ilmi cemī'-i eşyāyı muḥīṭdur.

Ḥāl böyle olunca (6) bu ta'līḳıŋ vechi nedür dėnilürse ehl-i tefsīr bu maḳāmda (7) çoḳ vechler yazmışlardur. Biz ol vechlerden birisini (8) bu muḫtaṣar tercümemüzde yazalum mā 'adāyı ṭayy ėdelüm: (9) *İnşāa'llāh* ḳavl-i şerīfi ile Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālānıŋ duḫūline (10) va'di meşiyyete ta'līḳi şekk ve şübhe içün degildür. Ancaḳ (11) ḳullarına ta'līm içündür. Ya'nī ḳullarım sizler bir şey va'd (12) eyledigiŋizde böylece *inşāa'llāh* dėyesiz dėmekdür.

Ve Mescid-i (13) Ḥarāmdan murād Ka'be-i mükerremedür ki 'ulemānıŋ ittifāḳı üzre [39a] Ka'be-i Mükerreme bu 'aṣra gelince beş kerre binā olunmuşdur, evvelā (2) Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā emriyle feriştehler binā ėtmişlerdür. Ba'dehu (3) ḥażret-i İbrāhīm peyġamber 'aleyhi's-selām binā eylemişdür, ba'dehu (4) zamān-ı cāhiliyyetde Ḳureyş Ka'be-i mükerremeyi esāsından hedm (5) ėdüp altı 'amūd üzre müceddeden binā ėtdiler ve Ḥacerü'l-Esvedi (6) derūn-ı beytden iḫrāc ėtdiler. Ol zamānda peyġamberimiz 'aleyhi- (7) -'s-selām otuz beş yaşında idi ve Ka'be bināsında (8) bile idi ve Ḥacerü'l-Esvedi mübārek yed-i şerīfleri ile maḳāmına anlar vaż' (9) eyledi. Andan hicret-i nebeviyyeniŋ altmış üç senesinde 'Abdul'llāh (10) ibn Zübeyr raḍiya'llāhu 'anh Ka'be-y-i hedm ėdüp ḳavā'id-i ḥażret-i (11) İbrāhīm 'aleyhi's-selām üzre binā eyleyüp Ḥacerü'l-Esvedi (12) beyt-i mükerremeye ilḥāḳ eyledi. Zīrā 'Abdu'llāh [ibn] Zübeyriŋ zamānında (13) ḥarīḳ vāḳi' olup beyt-i mükerremeniŋ binăsına vehn ve tezelzül [39b] ṭārī olmaġın 'Abdu'llāh ibn Zübeyr müceddeden binā ėtdi dėnildi. (2) Ba'dehu ümerā-ı Benī Ümeyyeden 'Abdü'l-Melik ibn Mervān emriyle ibn-i (3) Zübeyr ḳatl olunup hicret-i nebeviyyeniŋ yetmiş dört senesinde Ḥaccāc, (4) ibn-i Zübeyriŋ binăsını ḳaldırup Ka'be-i mükerreme vaż'-ı sābıḳı üzre (5) binā olunup beyt-i şerīfden Ḥacerü'l-Esvedi iḫrāc ėtdi.

Elyevm (6) ḥüccāc-ı müslimīniŋ ṭavāf ėtdikleri beyt, Ḥaccāc binăsıdur (7) dėyü rivāyet olundı. Ammā bu faḳīr ba'żı kütüb-i tevārīḫde (8) gördüm Sulṭān Aḥmed-i Evvel ki İslāmbolda At Meydānında (9) olan cāmi'-i şerīfiŋ bānīsidür, anuŋ 'aṣrında beyt-i mükerremeniŋ (10) binăsına vehn ṭārī olup rükū' ėder gibi münḥarif ve suḳūṭa (11) müşrif olmaġ-ıla Mekke şerīfi 'arż ėdüp Ka'be-i Mükerremeniŋ (12) binā olmasını iltimās ėtmegile maḫṣūṣ bir mīr-i celīlü'ş-şā'n

(13) ve mi'mār-ı ṣāḥib 'ünvān ta'yīn olunup Mekke-i Mükerremeye irsāl [40a] olundı. Biŋ on altı senesinde varup beyt-i mükerremeyi (2) esāsına degin ḳal' ėdüp vaż'-ı sābıḳı üzre binā olundı. (3) Ḥālā ḥüccācıŋ varup ṭavāf ėtdikleri beyt, Sulṭān Aḥmed (4) merḥūmuŋ bināsıdur ve altıncı binādur dėmiş. *El'uhdetü 'ale'r-rāvī.*[1]

(5) Andan Resūl 'aleyhi's-selām rü'yāda müşāhede eyledigi üzre (6) hicret-i nebeviyyeniŋ sekizinci senesinde aṣḥāb-ı kirām ile Mekke-i (7) Mükkerremeyi müşrikīn ellerinden fetḥ ėdüp āmenīn ve ġānimīn Mekkeye (8) dāḫil oldılar ve ol vaḳtde Ka'be miftāḥı 'Oṣmān ibni Ṭalḥa (9) yedinde idi, zīrā 'Oṣmān ḫādim-i Ka'betü'llāh idi ammā (10) ol vaḳtde İslāma gelmemiş-idi. Ol ecilden yevm-i fetiḥde ka'beniŋ ḳapusın (11) ḳapayup miftāḥın alup saṭḥ-ı Ka'beye çıḳdı ve miftāḥı (12) Resūl 'aleyhi's-selāma vėrmeden imtinā' ėtdi ve dėdi ben Muḥammediŋ (13) Resūlu'llāh olduġın bilmezem, eger bilsem miftāḥı aŋa vėrirdim dėdi.

[40b] Hemān 'Alī raḍiya'llāhu 'anh emr-i Resūl 'aleyhi's-selām ile 'Oṣmānıŋ (2) elinden 'unf ile miftāḥı alup Ka'be ḳapusın açdı. Andan (3) ḥażret-i Resūl 'aleyhi's-selām içerüye girüp iki rek'at namāz (4) ḳılup çıḳdı. Ancaḳ der-'aḳab miftāḥı 'Oṣmān yedine vėrmeyüp (5) bir miḳdār zamān te'ḫīr olunca Cibrīl-i Emīn Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā- (6) -dan bu āyet-i kerīmeyi getürdi. Āyet: *İnna'llāhe ye'murukum (7) en tueddū'l-emānāti ilā ehlihā.*[2] El-āyet.

Andan ḥażret-i Resūl (8) 'Alī raḍiya'llāhu 'anh ile miftāḥı 'Oṣmāna irsāl ėtdikde (9) 'Oṣmān eyitdi "Ne 'aceb kerh ve āzār ile miftāḥı elimden aldıŋ, (10) şimdi luṭf ve ḫoşluḳ ile getürüp yėne baŋa vėrirsin?" dėdi. (11) Ḥażret-i 'Alī

[1] Söylenenin doğruluğu söyleyene aittir.
[2] Kur'an, 4/58, "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor.."

eyitdi seniŋ ḥaḳḳıŋda Ḥaḳ tebāreke ve te'ālā Ḳur'ān (12) göndürdi, ol ecilden eylik ve ḫoşluḳ ile miftāḥı saŋa (13) getürdüm. Ḫāṭırıŋ ḫoş ṭutasın tā ki Ḥaḳ tebāreke ve te'ālānıŋ emr-i şerīfi **[41a]** tamām ve kemāl ile edā ola dėyüṗ ḥażret-i 'Alī ol āyet-i kerīmeyi (2) 'Os̱mān yüzine oḳuyunca 'Os̱mānıŋ ḳalbi ḫaşyetü'llāh ile pür (3) oluṗ ditreyerek eyitdi: *Eşhedü en lā ilāhe illa'llāh ve (4) eşhedü enne Muḥammeden 'abehu ve resūlehü* dėyüṗ ol anda İslām (5) ile şeref buldı ve ka'beniŋ miftāḥı ebeden evlād-ı 'Os̱mān elinde (6) ḳaldı. Ve anlara Benī Şeybe dėnilür. Elyevm miftāḥ anların yedlerinde (7) maḥfūẓdur. Ḳāla'llāh te'ālā:

Huvelleẕī ersele (8) resūlehu bi'l-hudā ve dīni'l-ḥaḳḳı li yuẓhirehu 'ale'd-dīni (9) kullihi ve kefā bi'llāhi şehīdā. Muḥammedun resūlu'llāhi ve'lleẕīne (10) me'ahu eşiddā'u 'alā'l-kuffāri ruḥamāu beynehum.[1]

Ma'nāyı (11) şerīfi: Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā ol ilāhdur ki resūlini ya'nī peyġamberimiz (12) Muḥammed 'aleyhi'ṣ-ṣalāt ve's-selāmı ṭoġrı yol ile yāḫud ṭoġrı (13) yola delālet ile ve ḥaḳ dīn ile ki ol dīn-i Muḥammedīdür **[41b]** irsāl eyledi. Ol dīn-i Muḥammedīyi sā'ir dīnler üzre (2) 'ālī ve sā'ir-i dīnlerden eşref ḳılmaḳ içün ol dīnleriŋ (3) ḥaḳḳ olanların nesḫ ėdüṗ ve bāṭıl olanlarınıŋ buṭlān (4) ve fesādını iẓhār ėtmegile yāḫud dīn-i ḥaḳ ehli olan mü'minleri (5) edyān-ı bāṭıla ehliniŋ üzerlerine musallaṭ ḳılmaġ-ıla. Zīrā (6) dīn-ı ḥaḳ ehilleri cemī'-i zamānda edyān-ı bāṭıla ehlleriniŋ (7) üzerlerine ḳāhirler ve ġāliblerdür.

Eger su'āl olunuṗ dėnilürse (8) ba'żı vaḳtde edyān-ı bāṭıla ehli mü'minīn-i muvaḥḥidīn üzerlerine (9) ġālib ve mü'minler maġlūb olurlar, anuŋ sebebi nedür dėnilürse (10) cevāb oldur ki mü'minīn içün maġlūbiyet ve inhizām (11) yoḳdur. Mü'minler dā'imā manṣūrlar ve muẓafferlerdür, lākin Ḥaḳ sübḥānehu ve

---

[1] Kur'an, 48/28-29, "O, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir. (Allah) o hak dini bütün dinlere üstün kılmak için (böyle yaptı). Şahit olarak Allah yeter. Muhammed, Allah'ın Resülüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler."

te'ālā- (12) -nıŋ ḥikmeti muḳteżāsı üzre aḥyānen mü'minler içün nuṣret (13) ve ẓafer bir miḳdār mu'aḫḫar olur. Dīn-i ḥaḳ ehli yėne ġāliblerdür. **[42a]** Nitekim Mekke-i Mükerreme fetḥi Ḥaḳ te'ālādan mev'ūd iken hikmetü'llāh te'ḫīrini (2) iḳtiżā ėdüp fetḥ-i Mekke sene-i ḳābile ḳaldıġı gibi daḫı (3) Allāh te'ālā kāfī oldı. Şāhid olmaḳ cihetinden va'd eyledigi (4) şey vāḳi' olmaḳ üzre yāḫud Peyġamber 'aleyhi's-selāmıŋ mu'cizātını (5) iẓhār ile Ḥaḳ resūl olmasınıŋ üzerine dėmekdür ve daḫı (6) Resūlu'llāh ṣıfat, Muḥammedün mübtedā-ı maḥẕūfuŋ ḫaberi olmaḳ cā'iz (7) oldı. Taḳdīr, *hüve* Muḥammed Resūlu'llāhdır, yāḫud *Muḥammed* mübtedā (8) *ve'llezīne me'ehu* anuŋ üzerine ma'ṭūf olup *eşiddā* (9) ḫaber olmaḳ, bu daḫı cā'iz oldı.

Ya'nī Muḥammed ve bilesince olanlar (10) kāfirler üzre eşiddādür ya'nī kāfirlerin dögecegiŋi dögerler (11) öldürecegini öldürürler, esīr ėdecegini esīr ėderler. (12) Kāfirleriŋ cezālarını aṣlā ihmāl ėtmezler ve aṣlā küffāra merḥamet ėtmezler, (13) ammā kendüler birbirlerine merḥametlülerdür dėmekdür.

Ve bu āyet-i kerīmede **[42b]** olan *hudā* ṭoġrı yola gėtmek ve ṭoġrı yola delālet (2) ėtmek ma'nāsınadur ve hüdā Ḳur'ān-ı 'aẓīmde üç vech üzre (3) gelmişdür. Evvelā bi-nefsihi ta'diye ile gelmişdür, *ihdine'ṣ-ṣırāṭe- (4) -'l-mustaḳīm*[1] gibi. S̱āniyen lām iledür; *elḥamdü li'llāhi'l-leẕī hedānā li hāẕā*[2] (5) gibi. S̱ālis̱en ilā iledür; *vehdinā ilā sevāi'ṣ-ṣırāṭ*[3] gibi.

Ve ba'żı (6) kümmelīn-i Muḥammedün resūlu'llāh āḫir-i sūreye varınca bu āyet-i kerīmeniŋ (7) vefḳını vaż' ėtmişlerdür. Ba'żılar bu vefḳı vaż'-ı İmām Ġazzālidür (8) dėmişler ve bu vefḳ-ı şerīf kes̱īrü'l-menāfi' ve 'aẓīmü'l-ḳadrdur

---

[1] Kur'ān, 1/6, "Bizi doğru yola ilet."
[2] Kur'ān, 7/43, "Hamd, bizi buna eriştiren Allah'a mahsustur."
[3] Kur'ān, 38/22 "Ve bizi hak yola ilet."

dėyü (9) ḫavāṣṣ-ı keṣ̱īresini ta'dād ve beyān ėtmişlerdür ve cümleyi menāfi'indendür.

(10) Bu vefḳı bir şerīf sā'atde bir kāġıd üzerine yazuṗ (11) sākin olduġı ḫāneniŋ ḳapusı üzerine yapışdursalar (12) ol vefḳ ḳapu üzerinde olduḳça, ol ḫāne cemī'-i āfātdan (13) maḥfūẓ oluṗ ve dā'imā ma'mūr ve ābādān ve ṣāḥibi berekāt-ı keṣ̱īre ile **[43a]** kāmrān olur. Ve bu vefḳ-ı şerīfiŋ tesḫīr-ı ḳulūb bābında daḫı (2) 'acīb ḫāṣṣesini beyān ėtmişlerdür. Bu vefḳı yazuṗ bir kimse yanında (3) götürse ol kimse mülūk ve vüzerā ve ekābir yanlarında sevgülü olur.

Ve sā'ir-i ḫavāṣ ve menāfi'i lā-tuḥṣādür ve ba'żı ḫavāṣṣı bu faḳīriŋ ṣaḥīḥen mücerrebüm olmaġ-ıla buḫl ėtmeyüṗ bu māḥalle ṣūretini yazdum.

(4) Ṣūreti budur:

Muḥammedun	*resūlu'llāhi*	*ve'lleẕīne me'ahu*	*eşiddā'u*	*'alā'l-kuffāri*	*ruḥamā'u*
beynehum	*Terāhum*	*rukke'an succeden*	*yebteġūne*	*faḍlen min-a'llāhi*	*ve rıḍvānen*
sīmāhum	*fī vucūhihim*	*min eẕeri's-sucūd*	*ẕālike*	*meẕeluhum*	*fī't-tevrāti*
ve meẕeluhum	*fī'l-incīli*	*ke zer'in*	*aḫrace*	*şaṭ'ehu*	*fe āzerehu*
fe's-taġleẓa	*fe's-tevā*	*'alā sūḳıhī*	*yu'cibu*	*e'z-zurrā'a*	*li yaġīẓa*
bihim	*e'l-kuffār*	*va'ada'llāhu*	*el-leẕīne*	*āmenū*	*ve 'amilū*
e'ṣ-ṣāliḥāti	*Minhum*	*maġfiraten*	*ve ecren*	*'aẓmā*	*Muḥammedun*
resūlu'llāhi	*ve'lleẕīne* me'ahu	*eşiddā'u*	*'alā'l-kuffāri*	*ruḥamāu*	*beynehum*
e'r-Ra'ūf	*el-Kāfī*	*el-Ġaniyy*	*el-Fettāḥ*	*e'r-Rezzāḳ*	*el-Kerīm*
terāhum		*Cebrā'īl*	*Mikā'īl*	*İsrāfīl*	*el-Vahhāb*
'Azrā'īl	*Ebūbekir*	*'Ömer 'Oṣmān*	*'Alī*	*er-Rezzāḳ*	*el-Bāsiṭ*

[43b] Ḳāla'llāhu te'ālā:

Terāhum rukke'an succeden yebteġūne faḍlen (2) min-a'llāhi ve rıḍvānen sīmāhum fī vucūhihim min es̱eri's-sucūd.[1]

(3) Ma'nāyı şerīfi: Yā Muḥammed sen aṣḥābıŋa naẓar ėtdigiŋde anlarıŋ (4) cemī'sini rāki'ler ve sācidler görürsin. Zīrā anlar dā'imā namāz (5) ile meşġūllerdür. Allāh sübḥānehu ve te'ālādan s̱evāb ve rıżā ṭaleb (6) ėder olduḳları ḥālde ve anlar dā'imā namāz ile meşġūller (7) olduḳları-çün yüzlerinde sücūd es̱eri vardır dėmekdür. Ol (8) es̱er anlarıŋ ellerinde secde maḥallinden ḥāṣıl olan 'alāmetdur. (9) Yāḫud anlar dā'imā Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālāya 'ibādāt ve ṭā'āt ile meşġūl (10) olmaları sebebiyle ḳalbleri envār-ı ilāhiyye ile pür olup ba'dehu (11) ol envār-ı ḳudsiyye es̱eri yüzlerinde ẓuhūr ėdüp yüzleri (12) münevver olmasıdır. Zīrā rivāyetde gelmişdür insānıŋ ḳalbi (13) bir pāre etdür ve cemī'-i eşyāyı derk ėden oldur ve ol ḳalb [44a] ṣāfī ve berrāḳ olursa insānıŋ cemī'-i a'żāsı ṣāfī ve berrāḳ (2) olur. Sebebi oldur ki bir kimse Ḥaḳ te'ālāya her 'ibādet ve ṭā'at (3) ėtdikce ol kimseniŋ ḳalbine elbette nūr-ı ilāhīden bir nuḳṭa-ı (4) nūr ḳonur. Binā'en 'alā ẕālik dā'imā Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālāya 'ibādāt (5) ve ṭā'āt ile meşġūl olan 'ābidleriŋ ḳalbleri nūr-ı ilāhī ile (6) memlū ve muḥāṭ olduḳda lā-muḥālet sā'ir a'żāları daḫı ṣāfī (7) ve münevver ve berrāḳ olup ḫuṣūṣen sīmālarında es̱er-i ṭā'āt nūr-ı (8) āftāb gibi leme'ān ėder. Bu sırra vāḳıf olan 'ārifler bu mis̱illü (9) 'ābidleri ve zāhidleri gördükde yüzlerinden leme'ān ėden nūr-ı (10) ilāhīden anlarıŋ dā'imā rükū' ve sücūd ve 'ibādāt ile meşġūl (11) olduḳlarını teferrüs ėdüp anlara ta'ẓīm ve tekrīm üzre olurlar.

[1] Kur'an, 48/29, "Onların, rükû ve secde halinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir."

(12) Ve bu zikr olunacak ḥadīs-i şerīfiŋ gerçi bu maḥalle rabṭı żaʻīfdür, (13) lākin ṣaḥīḥü'l-esnād ve lāzımu'l-iʻtimād olup ve ümmet-i Muḥammede beşāret-i **[44b]** ʻaẓīmeyi muḥtevī ḥadīs-i şerīf-i nebevī olmağ-ıla bu maḥalle żamm (2) ve naḳlini revā gördüm.

İmām-ı Ḥākim raḥmetu'llāh teʻālā Müstedrek (3) adlu kitābında ʻÖmer ibni'l-Ḫaṭṭāb raḍiya'llāhu ʻanhdan merfūʻen rivāyet (4) eyledi meger Medīne-i Münevverede Resūl-i Ekrem ṣalla'llāhu ʻaleyhi ve sellem (5) ḥażretleriniŋ zamān-ı saʻādetlerinde bir dul faḳīre ḫātūn var idi, (6) adına Zā'ide dėrlerdi. Anuŋ muʻtādı etmek ṭabḫ ėdecek olduḳda (7) ḥavālī-yi Medīneye çıḳup baʻżı ḫurmā ve ġayrı çūblar devşirüp (8) getürüp anuŋla etmek pişiridi. ʻĀdeti üzre bir gün yėne (9) Medīneden çıḳup Vādīyi ʻĀlī nām maḥalle varup vāfir çūblar cemʻ (10) ėdüp demed eyledi ve ol demedi arḳasına ḳaldırayım dėdi, (11) ḳaldıramadı. Ḳaldırayım dėyü iḳdām ėdüp saʻy ėderken vādīyi (12) mezkūruŋ nihāyetinden nā-gāh bir atlu yigit ẓāhir oldı. Ammā ol (13) yigit yeşiller içre ġarḳ olmuş; kendisi ve atı cümle yeşiller **[45a]** gėymiş ve yeşiller bağlanmış, ġāyet ḥüsn ve cemāl ṣāḥibi bir yigit (2) idi ve rāyiḥa-i ṭayyibesiyle ol vādī içi ṭolup dimāġlar (3) muʻaṭṭar olmuş-ıdı ve Zā'ideye gelüp selām vėrdi. Zā'ide ʻaleyke (4) alup Zā'ideye eyitdi: "demedi arḳaŋa ḳaldıramadıŋ-mı?" dėdi (5) ve "Muḥammed Medīnede ne ʻameldedür?" dėdi. Zā'ide eyitdi "Ümmetine umūr-ı dīn (6) taʻlīm ėder." dėdi. Yigit eyitdi "Ben Muḥammedi ziyāde severim ve Muḥammed (7) resūlu'llāh olduğuna cümle ehl-i semāvāt mesrūr oldılar." dėdi (8) ve eyitdi "Benden Muḥammede selām götür." Zā'ide eyitdi "Sen kimsin? baŋa (9) bildir." Yigit eyitdi "Ben rıḍvān-ı cennetem. Beni Muḥammed bilür." dėdi. Andan ol (10) yigit eyitdi "Muḥammede müjde eyle, eyit ki yevm-i ḳıyāmetde ümmeti üç (11) bölük olacaḳdur. Bir bölügi bilāḥisāb cennete gireceklerdür ve bir (12) bölügi şefāʻat ile dāḫil-i cennet olacaḳlardur ve bir bölügi (13) daḫı ḥisāb-ı yesīr ile ehl-i

cennet olacaḳlardur." dėyüṗ ol **[45b]** demedi elinde olan 'aṣāsıyla ḳaldıruṗ ol maḥallde olan (2) bir 'aẓīm ḳaya üzerine vaż' ėtdi ve dėdi "Yā ṣaḥrata'llāh! Bu demedi (3) Zā'ideniŋ ḫānesine götür!" Hemān ol anda ḳaya yerinden ḥareket ėdüṗ (4) Zā'ideniŋ ardınca yürüyerek varuṗ ol demedi Zā'ideniŋ ḫānesine (5) teslīm ėdüṗ 'avdet ėdince Zā'ide sür'atle varuṗ bu ḥāli Resūl (6) 'aleyhi's-selāma söyledi. Ḥażret-i Resūl-i Ekrem daḫı aṣḥābiyle ḳaya (7) gelüṗ gėtdigi maḥalle varuṗ ol ḳayanuŋ yürüdigi yerlerde izlerini (8) gördiler ve ḳaya yerine varuṗ yerine yerleşürken müşāhede ėtdiler (9) ve cümle aṣḥāb bu beşāretle mesrūr oldılar. *Fe sübḥāne'l-ḳādir (10) 'alā küll-i şey'in ve huve'l-laṭīfi'l-ḫabīr.*[1] Ḳala'llāhu te'ālā:

(11) ẕālike mes̱eluhum fī't-tevrāti ve mes̱eluhum fī'l-incīli (12) ke zer'in aḫrace şaṭ'ehu fe āzerehu fe's-taġleẓa fe's-tevā (13) 'alā sūḳıhī [yu'cibu'z-zurrā'a, li yaġīẓa bihimu'l-kuffār].[2]

Çün aṣḥāb-ı kirām rıḍvāna'llāhü 'aleyhim ecma'īn **[46a]** ibtidā İslāmda az idiler gėderek küffār fevc fevc İslāma (2) gelüṗ ve tevālüd ve tenāsül ėderek ve Ḥaḳ te'ālā kendülere nėçe (3) emvāl-ı ġanā'im iḥsān ėtmegile çoġaluṗ ve ḳuvvet buldılar.

İmdi (4) bu āyet-i kerīmeniŋ icmālen ma'nāyı şerīfi: Şu ẕikr olunan vaṣf (5) aṣḥāb-ı kirāmıŋ mes̱elidür. Tevrāt ve İncīl kitāblarında meẕkūr evṣāf-ı (6) celīleleridür. Ya'nī bu vaṣf kitābeyn-i meẕkūreynde anlarıŋ (7) mes̱elidür. Tevrāt ve İncīlde şöyle masṭūrdur: Yaḳın zamānda (8) bir ḳavm ẓuhūr ėdeceklerdür ve

---

[1] O herşeye kādir olan (Allāh) her türlü noksanlıktan uzaktır ve O, nāziktir ve herşeyden haberdardır.

[2] Kur'an, 48/29, "İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle inkarcıları öfkelendirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar."

anlar ekin biter gibi bitseler gerekdür (9) ve anlarıŋ ḥāl ve şānları emr-i bi'l-ma'rūf ve nehy 'ani'l-münker ėtmekdür. (10) Tevrātda ve İncīlde olan budur dėdiler. Gelelüm *kezer'in* ḳavl-i (11) şerīfi temsīl-i sābıḳı i'ādedür yāḫud temsīl-i sābıḳı tefsīrdür. (12) Anlar sünbülesi çıḳmış ve 'avn ve 'ināyet-i Ḥaḳḳ ile ḳuvvet bulmış (13) ve raḳīḳ iken ġılẓet bulmış, andan gevdesi üzre ḳā'im olmuş **[46b]** ekin gibi dėmekdür. Ve ekinci olanlar ol ekiniŋ ḳalınlıġını (2) ve ḳuvvetini ve güzelligini görüp ol ekin anları 'acebe götürür (3) ḥayşiyet ile Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā bu meşeli aṣḥāb-ı kirām içün ḍarb (4) eyledi. Zīrā anlar daḫı ibtidāda az idiler, ibtidāda ekin az olduġı (5) gibi. Ba'dehu çoġaldılar; ekin yaġmurlar yaġmasıyla yāḫud saḳy ile (6) yāḫud ruṭūbet-i arż ile bi izni'llāh te'ālā eṭrāfında sünbüleler (7) ẓuhūr ėdüp çoġaldıġı gibi. Ba'dehu anlar ḳuvvet ve ḳudret ve istiḥkām (8) buldılar; ekin gėderek ḳalınlanup ḳuvvet bulup gevdesi üzre (9) ḳā'im olduġı gibi. Ba'dehu anların ḥālleri temkīn ve teraḳḳī bulup (10) ol mertebeye vardı ki nāsi 'acebe getürdi. Nitekim ekin ḳalınlanup (11) ḳuvvetlenup ve güzellenüp ve gevdesi üzre durduḳda ol ekin (12) ekincileri 'acebe getürdigi gibi.

Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā bu āyet-i (13) kerīmesinde aṣḥāb-ı Resūlu'llāhı ekine teşbīh eyledi, eşyādan **[47a]** ġayrı şeye teşbīh eylemedi. Zīrā ekin cümle nebātāt ve eşcār ve aḥcār (2) ve sā'ir-i me'ādin ve 'anāṣırıŋ cümlesiniŋ nef'lusı ve ḫayırlusı- (3) -dur ve benī ādemiŋ azıġıdur ve eşedd-i iḥtiyāc ile muḥtāc olduġı (4) şeydür. Ve benī ādem 'inda'llāh mükerremdür ve anlarıŋ muḥtāc olduḳları (5) şey daḫı 'inda'llāh maḳbūl ve muḥteremdür. Ḥaḳ te'ālā aṣḥāb-ı kirāmı (6) kendi 'indinde mükerrem olan ekine teşbīh eyledi.

Gelelüm (7) *li yaġīẓa*[1] ma'nāsına: Anuŋ ma'nāyı şerīfi: Ḥaḳ te'ālā aṣḥāb-ı (8) kirāmı böyle e'azz-ı eşyāya teşbīh eyledigi kāfirleri fā'idesiz (9) ḫışma getürmek içün dėmekdür. Zīrā ġayẓ ma'nāsı intiḳām (10) almaġa 'āciz olanlarıŋ ḳalblerinde gizlü ġażab dėmekdür. Yāḫud (11) *li yaġīẓa* ma'nāsı Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā mü'minlere maġfiret ve ecr-i (12) 'aẓīm va'd eyledi, kāfirleri fā'idesiz ḫışma getürmek (13) içün dėmekdür. Ḳāla'llāhu te'ālā:

*va'ada'llāhu'lleẕīne **[47b]** āmenū ve 'amilū'ṣ-ṣāliḥāti minhum maġfiraten ve ecren 'aẓmā.*[2]

(2) Ma'nāyı şerīfi: Allāh te'ālā maġfiret ve ecr-i 'aẓīm va'd eyledi, (3) şol kimselere ki anlar mü'min oldılar, ya'nī anlar benim vaḥdāniyyetime (4) īmān getürdiler ve resūlimiŋ risāletiŋi taṣdīḳ ėtdiler (5) dėmekdür ve bu āyet-i kerīmede olan *minhum* beyān içündür ki (6) Muḥammed 'aleyhi's-selāmıŋ bilesince olanlarıŋ cümlesine Ḥaḳ te'ālā (7) maġfiret ve ecr-i 'aẓīm va'd eyledi dėmekdür

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: METNİN GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

[1] Yazmada: li yaġīṭa

[2] Kur'an, 48/29, "Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükafat vaad etmiştir."

[1b]

Rahman ve rahim olan Allah'ın adı ile.

Hayır ve kurtuluş kapılarını müminlere açan ve onların yardımcısı ve izzet sahibi olan Allah'a hamdolsun. Ve ruhlar içerisinde Hz. Muhammed'in ruhuna ve O'nun âline ve sabah ve akşam ruku' eden ve secde eden ashabına salat ve selam olsun.

Mevzuya gelirsek, her şeye gücü yeten Allah'ın bağışlamasını niyaz enden, âlimlerin ayaklarının toprağı ve yoksulların hizmetçisi, bu çaresiz kul, bendeniz Şeyh Mustafa bin Şeyh Yusuf – Allah onu bağışlasın ve affetsin – gençliğimde, yani ilim tahsiline başladığım esnada, **[2a]** geçmişteki büyük şeyhler ve saygı sahibi olan hocaların öğütlerini yerine getirerek onların mesleklerini öğrenmeye gayret ettim ve mevki ve makam talep etmektense, mümkün olduğu kadarıyla faydalı ilimler öğrenmeye çalıştım. O sıralarda, bazı dünyevi meselelerden dolayı memleketim olan Nazilli'ye akrabalarımı ziyaret etmek için geldiğimde, tarih 1144 (1731) senesiydi. O senelerde bazı eğitimler alırken, Allah'ın takdiri üzere Nazilli müftüsü olan babam Şeyh Yusuf Efendi'nin davetine olumlu cevap verip Nazilli'ye döndüğüm zaman, babamın arkadaşları bana müftü olmak için izin iste diye ısrar ettiler.

Böylece ben fetva talebinde bulunup kolaylıkla rahmetli babamın yerine göreve başladım. O çağda, şehrimizde imâr ve geliştirmelerin yanı sıra bütün âlimlere ve fetvâya pek ilgi vardı. Beş altı sene **[2b]** rahatlık ve refah içinde fetvâ işleriyle meşgul olduğumda, çevremizde Sarıbey Oğlu isimli eşkıya ortaya çıktı ve birçok şehirlere hasar ve insanlara zarar vererek halkın rahatını bozdu. Böylece askerlerin çevrede artması ve güvenliğin kalmamasından dolayı halk

perişan oldu. Bu durum yaklaşık beş sene devam etti. Bu sürede halk rahatsız oldular ve kendi memleketlerinden ümitlerini kesip uzaklaştılar. Daha sonra Allah tealanın iyilik ve merhameti doğdu ve mübârek *"Yensureka'llâh nasren 'azîzen*[1]*"* âyetin anlamı gereğince, Allah'ın yardımları halka ulaştı ve Sarıbey Oğlu öldüğünden dolayı halk sevindi.

Lâkin *"Rakibin biri öldü bini kaldı, hayıf kim öleceği diri kaldı.*[2]*"* beytinde de geçtiği gibi, Sarıbey Oğlu cezasını bulup öldüğü zaman halk **[3a]** sevinmeye başladığında, söz konusu kişinin çıraklarından olup kaç şehrin yıkılıp bozulmasına sebep olan, milletin malına ve kanına hâinlik edip el uzatan ve din ve dünyaya ihânet edenlere eşkıya reisleri destek vererek kendi yanlarına aldılar. Böylece, her şehrin zenginleri, eşkıyalara beşer-onar gruplar halinde destek verip kendi kanatları altına alınca, kendi memleketim ve etrafında düzen bozuldu ve onur sahibi insanlar rahatsız ve tedirgin oldular.

Sete'tî sunûn hiye'l-mu'zalât. [3b] Yurâ'u mine'l-hiz'ati'l-ecdeli.

Ve fîhâ yehînü's-sagîrü'l-kebîr. Ve zü'l-'ilmi yeskutuhu'l-echelü.[3]

Yani yakında çetin bir zaman gelecektir. O zamanda hayvanların en hakiri olan bit, kuşların en çok beğenileni olan doğana tercih edilecektir. O zamanda küçükler büyüklere ihanet edecekler ve halkın en cahilleri, yüce ve güçlü âlimleri konuşturtmayıp susturacaklar. Bu beyit Süleyman [r.a] Peygamber'in eşi olan Belkıs'ın [r.a] meşhur sarayının kapısı üzerinde yazılmıştır. Gerçekten de bugün o gündür ve reziller halka gâlip gelmişler. Ayrıca, alttaki beyti de buraya uygun gördüğüm için yazdım:

---

[1] Kur'an, 48/3, "Ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin."

[2] Düşmanın biri öldüyse, bin tanesi kaldı. Ne yazık ki asıl ölmesi gereken diri kaldı.

[3] (Yakında) Sıkıntılı yıllar gelecektir. O yıllarda bit, doğan kuşuna tercih edilecektir ve küçük büyüğü küçümseyip cahil insan ilim sahibinin konuşmasına izin vermeyecektir.

[4a]

Lâ tenkerî yâ 'iz in zelle'l-fetâ, zu'l-asli veste'lî hasîsu'l-muhtadâ.

İnne'l-buzâte ru'usühünne 'avâtile, ve't-tâcu maksudun bi-r'asi'l-hüdhüdi.[1]

Yani: Ey akıl sahipleri! Cahil ve soysuzların aziz ve kıymetli olup soylu ve âlim olanların küçük düşmelerine şaşırıp bu durumu yadırgamayın. Kuşların en bilgini ve ağası olan doğan kuşunun başında taç olmadığını, lâkin kuşların en pis kokanı ve aptalı olan hüdhüdün başında taç olduğunu görmez misiniz?

Böylece, âlimlere kötü davranışlar ve dil uzatmalar başlandığını görünce, bendeniz mecburen hilafet merkezi olan **[4b]** İstanbul'a göçtüm. Yaklaşık yirmi sene orada ikamet ederken bazen ilim öğrenip bazen fıkıh ve tefsir kitaplarını okurdum ve yeri geldikçe kitabet ederdim.

Bendeniz Mütercimin Hayat Hikayesi:

Bu hayat hikayem göze boş lakırdı görünse bile, aslında pay almak isteyenlere ibret ve nükte dolu bir hikayedir. Hikayem İsm-i Azamların sırrının bir etkisi olduğundan dolayı, onu kitabın başlangıç bölümünde anlatmak istedim.

Bir gün, bendeniz İstanbul'da evimde oturuyordum. Günlerden Perşembe ve sabah vaktiydi. O gün bir divan çavuşu kapıma geldi ve "Çavuşbaşı sizi görmek ister, size selam söyledi ve görüşelim." dedi ve gitti. Ertesi gün sabah erkenden kapıya çıktığımda, o çavuş kapımda bulunmakta ve beni

---

[1] Azizim! Yiğitler ve soyluların hakir düşmesini ve soysuzların yükseldiğini inkâr etme! Av kuşunun başında hiçbir süs yoktur ama hüdhüdün başında tâcı vardır.

beklemekteydi. Beni görünce **[5a]** hemen önüme düştü ve beni çavuşlar emininin odasına götürdü. Ben *"Allâhümme i'tinâ hayren.*[1]*"* dedim ve sessiz oturdum.

Meğer şehrimizin zengini ve eşrefi olan kahrolasıca zât, benim İstanbul'da ikamet etmemi çekememiş. Bu yüzden beni memleketime gönderilmek için şehrimizin kadısına türlü türlü palavralar söyleyip üç beş eşkıyayı sahte evrak ile peşimden göndermiş ve rüşvet vererek, beni memleketim olan Nazilli'ye geri gönderilmek hususunda emir çıkartmıştı. Çavuşlar emini emri elime verdi, okudum ve "baş üstüne" deyip yine sessiz oldum. Söz konusu eşkıya oraya gelip benimle alay ediyorlardı.

Çavuşlar eminine "Bu şekilde Nazilli'ye gitmem rezalet olur, âlimlerin onuruna saygı gösterilmelidir." dedim ve emrin başka şehre değiştirilmesini rica ettim. Kabul etmediler. Anında abdestimi yeniledim, orada duran bir seccade vardı, onu alıp **[5b]** üzerinde iki rekat sabah namazı kıldım ve tüm kalbimle Cenâb-ı Hakk'a niyaz ettim. Büyük şeyhler ve imamların İsm-i Azam dedikleri âyetler, hadisler ve eserlerin tamamını biliyordum. Bütün dikkatimi toplayarak hepsini otuz üçer kere okumaya başladım. Bu esnada, benim için görevlendirilen çavuş yanıma gelip gidiyor ve "Hazırlan, Cuma namazından sonra seni götürüp gemiye teslim edeceğim" diyordu ve kabalık yapıyordu. Lâkin ben ibadetimi bırakmadım ve devam ettim.

Cuma namazına katılmak istediğimde izin vermediler, dolayısıyla mecburen sadece öğle namazını kılmaya başladım. Namaz kılarken bir işaret doğdu. Hemen namazı yerine getirip divanhane avlusuna bakan pencereden ilâhi feyizleri beklemeye başladım. Birdenbire bir hasekinin at üstünde hızlıca avlu kapısından içeri girdi, atından indi, kürkünü çıkarıp **[6a]** çuhadarlara verdi ve

---

[1] Allah'ım bize hayır ihsat et.

hızlıca divanhane merdivenlerinden yukarı çıktı. O anda sadrazam, reis efendi, çavuşbaşı ve tezkerecilerin hepsi merdivenden aşağı inerlerken, çavuşbaşı merdivenden düştü ve hava yağmurlu olduğundan dolayı elbisesine balçık bulaştı. Bendeniz bu durum nedir diye düşünürken Sultan Mahmud'un Cuma namazından çıkıp saraya giderken, demir kapıdan içeri girdiğinde atın üstündeyken vefat ettiğini söylediler.

"*İnna li'llâh ve innâ ileyh-i râci'ûn.*[1]" dedim ve o pencereden saray halkının dehşetini izlerken saray ağası şeklinde olan biri yanıma geldi, elimi öptü, oturdu ve "Siz evinize gidin ve bize dua edin." dedi ve bana birçok altın verdi. Divan erbabından birçok kişi beni duyunca yanıma geldiler, dua ısmarladılar ve altın ve akçe verdiler. **[6b]** Cebime hayli altın ve akçe toplanmıştı. Dışarı çıktım, evime döndüm ve eskisi gibi okumaya devam ettim.

Böylece, tarih H.1185 (M. 1771/72) senesine vardığında, bazı arkadaşlar ve sevenlerimin isteği üzere tekrar Nazilli müftüsü olarak Nazilli'ye döndüm. Birkaç sene Nazilli'de kalıp ikamet ettiğim sırada, Allah'ın takdiriyle görevden alındım ve daha sonra, yalnızlık endişesine kapılmışken tezkiye olunmuşların sultanı ve temizlenmişlerin delili, büyüklerin efendiler efendisi, miskinler ve yetimlerin sığınağı, İslam'ın ve müslümanların şeyhi, dinin ve milletin yardımcısı, yani Şeyhülislam Esad Efendi şeyhülislamlık rütbesine yükseldiğinde, fetva görevimde kalmama dair hızlıca bir mektup yazıp bendenize göndermişti.

Bendeniz ise **[7a]** teşekkür etmek adına Fetih sûresini tercüme ettim ve bittikten sonra yüce makamlarına göndermek istediğimde kendilerinin sonsuzluk şehrine göçtüğünün haberi yayıldı. Böylece o tercüme bir müddet karmakarışık

---

[1] Kur'ân 2/156 "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz."

varaklar arasında, sedefinde gizli olan değerli inci ve altın çantada tutulan eşsiz gece lambası gibi kaldı. İşte tarih bu uğurlu seneye, yani H. 1197'e (M. 1783/84) vardığında adeta o tercüme dile geldi ve "Ben ne zamana kadar kafese tıkanmış bülbül gibi hapsedilip düzensiz alaylar arasında bekletileyim? Beni halkın en değerlisine ve kıymet bilenine sun! Böylece ben kafesten kurtulurum ve kişiye tahsis edilerek ona faydalar sağlayayım." dedi. Bu durumda ben bu konuşmanın Hak tarafından olduğunu anladım. Düşünmeye başladım ve uzun zaman hayretler içindeydim.

Kendi kendime "Bu konuşma Cenâb-ı Hak tarafındandır ve evham ve kuruntu olması mümkün değildir. Acaba bu **[7b]** işaret edilen zât kimdir?" diye düşündüm ve inceden inceye düşünürken Allah tarafından bir isim içime doğdu: Galiba tercümemin dile gelip bahsettiği kişi, bugün bu diyarlarda onun gibi şerefli kimse bulunmayan, Aydın diyarının yüz suyu ve onuru, emirler ve eşreflerin gurur kaynağı, kendisinden yardım istenilen Allah'ın yardımı ile muvaffak, yüce hazretin vekili, iyilikler ve yüceliklerin madeni, parlak devletin anlaşmalarını akteden ve parlak devletin sınırlarını kontrol eden, yücelik sahibi, makamı sağlam, şeyhlerin yüceliğinin önderi, sağlam duruşlu arkadaşların dayanağı, övülmüş huylarıyla vasıflandırılmış, ufukların her tarafında cömertliği ile meşhur olan, Padişah hazretlerinin güvendiği ve yüce devletin kapıcı başı Cihan-zâde Hüseyin Bey'dir. Zira kendileri gerçekten **[8a]** güçsüzlerin mededi, yoksulların yardımcısı, ilim ve âlimlerin seveni bir yüce zât ve kıymet bilen saygın biridir. Şair Hassan onun hakkında şu beyitleri yazmıştır:

Emîrün lehü fazlün ve hilmün ve himmetün. Leha fevke ferki'l-ferkadeyni madaribün[1].

Emîrün lehü keffün biha ve kefe'n-nidâ. Ve ked kuziyet li'n-nâs minhâ el-metâlibün[2].

Emîrün cemîlü'l-vechi ke'l-bedri muz bedâ. Unîret bihi fi'l-hâfikeyni'l-gayâhibün[3].

Emîrün izâ mâ râme emren ve in ne'â. Fe himmetün li-'ulyâ ileyhi tekâribün.[4]

Böylece, adı gecen yüce zâta naçizane ve küçük bir hediye ile teşekkür olunur.

[8b] İnnî ictehidtü fe mâ vecedtü hediyyeten. Uhdî ileyke sevid'du'â's-sâlih.

Feb'esethu ve 'ale'l-ilâhi kabûlühü. Ve karrintuhu leke yâ es-sensi'l-fâyih.[5]

Hediyemizin kendileri tarafından iyi karşılanıp kabul edilmesini ve beni hayır ile hatırlamalarını umuyorum.

Fetih Sûresi'nin İndiriliş Sebebi:

---

[1] Bir emir ki, erdem onun, hilim onun, himmet onun. Himmeti öyle yücedir ki, kutup yıldızlarının üstüne çadır kurmuştur.

[2] Bir emir ki, onun ihsanı elleri arasındadır. Ve oradan insanların taleplerini yerine getirir.

[3] Bir emir ki yüzü dolunay gibi güzel. Doğu ve batı arasındaki karanlıklar onun yüzü ile aydınlanır.

[4] Bir emir ki, gerçekleşmesi kadar uzak olan bir şey, onun iradesiyle yaklaşır.

[5] Ben sana bir hediye bulmaya çalıştım ama sâlih dua dışında bir şey bulamadım. Ey medholunmuş güzel kokulu! Duayı gönderdim, umarım duam kabul olur.

Tarih hicrî 6. yılın Zilhicce ayının ortalarında vardığında, Resûl-i Ekrem seçilmiş ashâbî [r.a] ile Hudeybiye gazâsı için sefere çıktılar. Lâkin Hudeybiye müşrikleri bu olayı duyunca Resûlullah'ın [s.a.v] heybetine dayanamayacaklarından emin olup kalpleri havf ve korku ile doldu. Dolayısıyla hemen gelip **[9a]** Resûlullah'ın [s.a.v] mübarek ayaklarına düştüler ve barış için yalvardılar. Resûl-i Ekrem [s.a.v] ise barış için müsaade buyurdular. Bu hâdiseden sonra Medîne-i Münevvere'ye dönüşlerinde Hz. Cebrâîl Cenâb-ı Allah tarafından bu mübarek sûreyi Hz. Resûl'e [s.a.v] getirdi.

Fetih Sûresi, Hudeybiye'de Resûlullah' [s.a.v] indirildi ve yirmi dokuz âyettir.

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla.

İnnâ fetehnâ leke fethen mubînen li yagfir leke'llâhu mâ tekaddime min zenbik ve mâ teahher ve yutimme ni'metetehu 'aleyk ve yehdiyeke sırâten mustakîmen ve yensureka'llâhu nasran 'azîzâ.[1]

Kısaca mübarek anlamı:

Ey Muhammed! Muhakkak biz yüce şanımızla Mekke-i Mükerreme'yi senin için fethettik. Bu cihâd, **[9b]** olmuş ve olacak, geçmişte yapılmış ve gelecekte yapılacak olan küçük günâhlarınızın affedilmesi, yüce dinin yükseltilmesi, peygamberlik mülkünün gelişmesi, risâletin tebliği ve başkanlık töreninin tamamlanması olmak üzere, nimetlerin bol edip tamamlanması ve Muhammed'in [s.a.v] şeriatının yolunun apaçık ortaya çıkması ve *nasrun azîz* ile müşriklere karşı yardım edilip zafer elde etmeniz içindir.

[1]Kur'an, 48/1-3, "Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin."

Allah teala burada mübarek kelâmını *"inne"* ile kuvvetlendirip pekiştirdi ve *"innâ fetehnâ"* diye buyurdu. Muhatap Hz. Muhammed'dir ve Hz. Muhammed Cenab-i Allah'n haber verdiği şeyde şüphe etmez. Oysa ki tereddüt ve şüphe olan yerlerde *"inne"* ile te'kîd ve pekiştirme yapılır. Şimdi burada neden *"inne"* ile pekiştirme yapıldığı sorulursa, cevap şöyledir: *"İnne"* lafzıyla yapılan pekiştirme, her zaman tereddüd ve yanlışı giderme amacıyla yapılmaz. Nitekim manâ ilminde açıklandığı gibi, bazen **[10a]** bir isteğin doğruluğunu vurgulamak bu lafız kullanılır. Demek oluyor ki, muhataba telkin olunan nesneyi muhatap hüsnükabul ile kabul etmesi için *"inne"* lafzı kullanılır. Burada muhatap Hz. Muhammed'dir [s.a.v] ve telkin olunan şey ise Mekke'nin fethedilme vaadidir. Ayrıca, Allah tealanın *"innâ fetehnâ"* kelâmı, Mekke fethine dair vaattir. Zira bu mübarek sûre indirildiği zaman henüz Mekke fetholunmamıştı.

"Fetehnâ" geçmiş zaman kipidir. Dolayısıyla indirildiği vakit Mekke'nin fethedilmiş olması gerekir. Acaba neden *"fetehnâ"* geçmiş zaman kipi ile geldiği sorulursa, cevap şöyledir: Burada geçmiş zaman kipinin getirilmesi, fethin gerçekleşmesinin kesin olduğunu Hz. Muhammed [s.a.v] ve seçilmiş ashâbına bildirmek içindir. Veya o senede gerçekleşen Hayber fethi ve Fedek fethini bildirmek içindir veya indirilme esnasında gerçekleşmekte olan Hudeybiye Sulhu'nu haber vermektedir. **[10b]** Zira sulh, el-Hidaye'nin Kitâbu'l-Cihâd bölümünde açıklandığı gibi, anlam olarak cihât ve feth demektir. İlaveten Hudeybiye sulhunun fetih olarak adlandırılmasının sebebi, söz konusu sulhun Hz. Peygamber'in [s.a.v] müşriklere galip olduktan sonra gerçekleşmesinden dolayıdır. Ayrıca, o sulhun Mekke'nin fetholunmasına yol açtığından dolayıdır. Hudeybiye sulhu vesilesiyle Hz. Peygamber'in [s.a.v] rahatladılar ve diğer Araplara birçok gazâ ile birçok fetih elde ettiler ve birçok kavmin İslâm'ı kabul etmelerine sebep oldular.

Hz. Peygamber'in [s.a.v] Hudeybiye'de apaçık mucizesi göründü: Hudeybiye denilen şey, bir kuyunun adıdır. Hz. Peygamber [s.a.v] ashâb-ı kirâm ile oraya geldiklerinde, ashâp kuyunun suyunun battığını ve bir damla bile su kalmadığı gördüler ve bu durumu Hz. Peygamber'e [s.a.v] haber verdiler. Hz. Peygamber [s.a.v] hemen kuyunun kenarına gelip oturdu. Su getirtip abdest yeniledikten sonra suyu mazmaza edip mazmaza suyunu mübarek ağzından o kuyunun içine dökünce derhal kuyunun her tarafından sular çıktı ve kuyu suyla doldu. Ashâbın tamamı kuyunun suyundan kana kana içtiler.

Yahut mübarek *"innâ fetehnâ"* kelâmı Rûm fethini haber vermektedir. Zira o sene Hz. Peygamber'in [s.a.v] İran'ı yenip fetih elde edeceği yukarıda Rûm sûresinde belirlenmişti. Veya hatta *"innâ fetehnâ" "innâ kazeynâ"* anlamındadır. Şimdi anlamına gelirsek, anlam şöyledir: Ey Muhammed biz Mekke fethinin gelecek sene gerçekleşmesini sana hükmettik.

Kâle te'âlâ: *Huvellezî enzele's-sekînete fî kulûbi'l-mü'minîne li-yezdâdû îmânen me'e îmânihim ve li-llâhi cunûdu's-semâvâti ve'l-'arż ve kâne'llâhu 'alîmen hakîmâ.*[1]

[11b] Yani Allah seçilmiş ashâbın kalplerinde olan ızdırabı giderip gönül rahatlığı bahşetti ve indirdi. Böylece, onların bu fetihte ızdırap ve şüphelerinin olmamasının sebebi, kalplerinin huzurlu ve güven dolu olmaları, inançlarının sağlamlığı, kendilerinden emin olmaları ve ilimlerinin güçlü ve kat kat arttırıldığından dolayıdır.

[1] Kur'an, 48/4, "O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Yahut Allah tealanın imân edenlere huzur indirmesi, Allah'a ve âhiret gününe imânlarının üzerine Resulullah'ın [s.a.v] Cenâb-ı Allah tarafından getirdiği şeriat (kanunlarına) imânlarını arttırmak içindir. Bütün yerlerde, göklerde, karada ve denizlerde olan her türlü insan, cin, melâike ve diğer mahlukâtın tamamı Allah'ın yüce iradesine ait olduğundan dolayı, onların tamamının tasarruf hakkı Allah'ın elindedir. O, istediği ve dilediği şekilde onlara müdahale eder; kimini yoktan var eder ve kimini **[12a]** var iken yok eder ve bazılarını bazılarına musallat eder. Allah teala zikredildiği gibi açık gücü ve iradesiyle tasarruf etmektedir. Allah teala, maslahatları ve işlerin tedbirini bilir.

Allah tealanın yarattığı mahlukâtın sayılamaz ve açıklanamaz olduğu Kur'an-ı Kerîm'de açıkça belirlenmiştir: *Ve mâ ya'lem cunûde rabbik illâ huve.*[1] Yani ya Muhammed! Senin Rabbi'nin ordularını Allah tealadan başka kimse bilmez.

Bu mübarek âyet Ebu Cehil'in bâtıl sözünü reddeder. Zira Hz. Peygamber [s.a.v] Medine-i Münevvere'ye hicret ettiklerinde Ebu Cehil "Muhammedin sadece on dokuz askeri ve yardımcısı vardır ve başka askeri yoktur." demişti. Allah teala ise onun bâtıl sözünü reddetmek için bu mübarek âyeti indirdi.

Lâkin kimileri Cenâb-i Allah'ın mahlukâtını şöyle açıkladılar: **[12b]** Yeryüzünde olan bütün insanlar cinnîlerin onda biridir, insanlar ve cinnîlerin toplamı yer yüzünde olan vahşi hayvanlar, binek hayvanlar, kuşlar ve diğer hayvanların onda biridir. Bu zikrolunanların tamamı, yer altında olan hayvanların onda biridir. Bu zikrolunanların tamamı ise denizler içinde olan hayvanların onda biridir. Ve bunların tamamı – yani insanlar, cinnîler, yeryüzünde olan bütün vahşi hayvanlar, kuşlar ve diğer hayvanlar, yer altındaki hayvanlar ve denizlerde

[1] Kur'an, 74/31, "Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir."

bulunan hayvanların tamamı – yeryüzünde olan melâikenin onda biridir. Zira Allah teala yeryüzüne yağmur indirdiğinde her damla yağmurla yetmiş melâike indirir ve o melâikenin hiç biri dönüp gökyüzüne gitmez. Bu yüzden yeryüzünde melâikenin bulunmadığı bir karış bile yer yoktur. Yeryüzünün tamamı ve yerle gök arası, gökyüzüne kadar melâike ile doludur.

[13a] Ve bir mümin cemaât ile namaz kılmak için mübârek câmiye giderken, veya bir ilim meclisine giderken melâik-i kirâm kanatlarını o müminin ayağı altına döşer. Allah'ı tanıyıp bu sırrı bilen kimseler yeryüzünde yürüdükleri zaman ayaklarını şiddetle yere basmazlar ve âdâb üzere yürürler.

Rivayete göre, yerle gök arasında olan havada çeşitli mahlukât ve birbirinden farklı hayvanları vardır. Bu hayvanların sayısını ve miktarını ise ancak Allah tealadan bilir.

Hikayet: Bir gün halife ve emirül-müminin olan Hârûn er-Reşîd avlanmaya gitti. Hârûn'un çok beğendiği alacalı şâhîn kuşu vardı. Tesâdüfen bir av rast geldi ve Hârûn şâhîn kuşunu havaya uçurdu. Şâhîn kuşu ava asla bakmadı, **[13b]** uçarak havaya yükseldi ve görünmez oldu. Biraz zaman geçti, şâhîn gelmedi ve herkes kuşun döneceğinden umudunu kesti. Biraz sonra, kuş pençesine beyaz bir balıkla havada ortaya çıktığını gördüler ve balığı pençesinden aldılar.

Hârûn er-Reşîd bu durumu görüp şaşırdı, âlimleri topladı ve durumu onlara arz etti. Ulema arasından Mukâtil "Ey Emirül-müminin, ceddin İbn Abbâs'dan edilen rivayete göre, yer ve gök arası olan hava, çeşitli hayvanlarla doludur ve onların tamamı havada asılı olarak yatıp kalkar, doğurur ve yaşarlar – her şeye kâdir olan Allah her türlü noksanlıktan münezzehtir – ve söz konusu

hayvanların bazısı böyle balık kılığındadır; havada bir yerde yuva tutmuşlardır. Şâhîn o yuvaya uğrayıp o balığı [14a] pençesine alıp gelmiştir." dediği zaman, Hârûn er-Reşîd bu sahîh anlatıya güvenip beğendi ve Mukâtil'e büyük mükâfâtlar bağışladı.

Bu zikrolunan insanlar, cinnîler, karada ve denizde olan çeşitli hayvanlar ve kuşlar, yeryüzündeki melâike ve yerle gök arasındaki bütün mahlukât gökyüzünde olan melâikenin onda biridir. Zira rivayet edildiğine göre, Allah teala on sekiz bin âlem yaratmıştır ve bu dünya ve içindekiler söz konusu on sekiz bin âlemin biridir ve onların hepsi melâike ile doludur.

Bir başka rivayete göre Beytü'l-Ma'mûr[1] yaratıldığından beri, her gün içine dışarıdan yetmiş bin melâike girer ve hiç birisi çıkmayıp orada kalırlar. Sidretü'l-Müntehâ[2]'nın da durumu böyledir diye rivayet edildi.

Yukarıdan beri [14b] zikrolunan insanlar, ecinnî ve yeryüzünde olan bütün hayvanlar ve kuşlar ve karada ve denizde olan bütün hayvanlar ve yeryüzündeki melâike ve havada olan bütün mahlukât ve göklerdeki melâike ve Beytül'l-Ma'mûr ve Sidretü'l-Müntehâ melâikesinin toplamı, Allah tealanın arşındaki melâikenin onda biridir dediler. Doğru olanı Allah bilir.

Li yudhile'l-mü'minîne ve'l-mü'minâti cennâtin tecrî min tahtihe'l-enhâru hâlidîne fîhâ ve yukeffire 'anhum seyyiâtihim ve kâne zâlike inda'llâhi fevzen azîmâ.[3]

---

[1] Yedinci kat gökte, Cennet-i Firdevs'te bir köşk olup Hz. Âdem'le yeryüzüne indirilmiş -Kâbe mevkiine- Tûfandan sonra yine cennetteki yerine alınmıştır.

[2] Hz. Peygamber'in Mirâc gecesi yanında ilahi sırlara mazhar olduğu ağaç.

[3] Kur'an, 48/5, "Bütün bunlar Allah'ın; inanan erkek ve kadınları, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyması, onların kötülüklerini örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir başarıdır."

Kısacası mübarek manâsı:

Allah tealanın bu fethi imân edenlere bahşetmesi veya imân edenlerin kalplerine huzur indirmesi; imân eden kadınlar ve erkeklerin O'nu tanıyıp, O'na şükredip temelli olarak ve sonsuza kadar altından ırmaklar akan yüce cennetlere girmeleri içindir. **[15a]** Bu imân edenlerin yüce cennetlere girmeleri ve günahlarının affedilmesi, Allah tealanın katında kullarının en çok arzu ettikleri talepleri ve idealleridir.

Ve yu'azzibe'l-münâfıkîne ve'l-munâfikâti ve'l muşrikîne ve'l muşrikâti'z-zânnîne bi'llâhi zanne's-sev'i 'aleyhim dâiretu's-sev'i ve gadiba'llâhu 'aleyhim ve le'anehum ve e'adde lehum cehenneme ve sâ'et masîrâ.[1]

Mübarek manâsı: Bu zikrolunan fetih müjdesi ve imân edenlerin kalplerine huzur ve güven indirilmesi, münâfıklar ve müşrikleri azap etmek içindir. Onlar Allan teala resulüne ve imân edenlere yardım etmez diye zanneden müşriklerdir. Lâkin onların kendileri yardım edilmezler ve yardım edilmekten mahrûm kalmışlar. Resulullah [s.a.v] ve imân edenler muhakkak yardım edilirler ve muzafferdirler. **[15b]** Allah teala o müşriklere dünyada öldürülüp rahmetinden uzaklaştırarak gazap etti ve âhirette onlar için cehennemi hazırladı; makam ve merci olarak ne çirkin yerdir o cehennem!

"Ve gadiba'llâhu 'aleyhim ve le'anehum." ibarelerinin ikisi de *"vâv"* ile zikrolunmasına bakalım. Burada makam *"fe"* makamı idi; zira la'n öfkelenmeye

---

[1] Kur'an, 48/6, "Bir de, Allah'ın, hakkında kötü zanda bulunan münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Kötülük girdabı onların başına olsun! Allah onlara gazap etmiş, onları lanetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir varış yeridir!"

sebeptir, gazap da la'nete sebeptir. Bu durumda *"vâv"*kullanıldığının sebebi, hem la'n hem de gazabın birer müstakil va'îd olduğu içindir. ....[1]

Allah tealanın Kur'an'daki geleneği şöyledir: O, imân edenlere cennet nimetlerini sayıp vadettikten hemen sonra kâfirlere cehennem azabını da zikreder.

Ve li'llâhi cunûdu's-semâvâti ve'l-ard, ve kâna'llâhu 'azîzen [16a] hakîmâ[2]

Kısaca mübârek manâsı: Yerlerde ve göklerde olan bütün yaratılanların tedbîr ve tasarrufu Allah tealanın gücünün kontrolündedir. O, bütün eşyaya gâliptir ve bütün mahlukâtı yaratmıştır. O, yaratılışta her şeyi bilir; dîn-i mübîne hâinlik yapanlardan öç alır ve imân edenlere ise her daim yardım eder.

İnnâ erselnâke şâhiden ve mubeşşiren ve nezîren li tu'minû bi'llâhi ve resûlihi ve tu'azzirûhu ve tuvakkırûhu ve tusebbihûhu bukreten ve asîlâ.[3]

Mübârek manâsı: Ey Muhammed! Biz, ibadet edenleri yüce cennetler ve cennetlerdeki türlü türlü nimetlerle müjdeleyip ibadetle tatmin etmen ve ümmetinin masiyet edip günah işleyenlerini cehennem azabıyla korkutman için seni ümmetin üzerine şâhit gönderdik. (Ey insanlar! Biz Peygamber'i) Allah tealanın **[16b]** vehdâniyetine imân etmeniz ve imân etmiş olanların imânlarında sâbit ve dâim olmak için ve daima Allah tealaya sınırsızca saygı göstermek için ve bütün noksanlıklardan tenzîh etmeniz için (gönderdik).

---

[1] Yazmada cümle eksiktir.

[2] Kur'an, 48/7, "Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

[3] Kur'an, 48/8-9, "(Ey Muhammed!) Şüphesiz biz seni bir şâhit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Ey insanlar! Allah'a ve Peygamberine inanasınız, ona yardım edesiniz, ona saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tespih edesiniz diye (Peygamber'i gönderdik.)"

Dolayısıyla *Li tu'minû* hitabı hem Hz. Peygamber'e [s.a.v] hem de ümmetinedir. Bu hitapta Peygamberimiz'in [s.a.v] kendi nübüvvetine imân etmesi farzdır. Nitekim mübarek hadîste de şöyle geçer: *Eşhedü enni 'abdu'llâhi ve resûlühü.*[1]

İnne'l-lezîne yubâyi'ûneke innemâ yubâyi'ûna'llâhe yedu'llâhi fevka eydîhim, fe men nekese fe innemâ yenkusu 'alâ nefsihi ve men evfâ bi mâ 'âhede 'aleyhu'llâhe fe se yu'tîhi ecren 'azîmâ.[2]

Kısaca mübarek manâsı: Ey Muhammed! Muhakkak sana **[17a]** biat edenler, aslında Allah tealaya biat etmişlerdir ve Cenâb-ı Allah'ın kudreti ve gücü bütün kudretler ve güçlerden fazla ve üstündür. O'nun kudret, güç ve şanının yüceliğini açıklamak mümkün değildir. Verdiği sözü yerine getirmeyen ve sözünü tutmayanın ziyanı elbette ki kendine döner. Onlar dünyada Allah'ın rahmetinden reddedilip âhiret gününde ise cehennem ateşiyle cezalandırılırlar ve âkıbetleri hüsrân ve pişmanlıktır. Verdiği sözü tutup yerine getiren kişiye Allah teala yakın zamanda büyük sevap ve yüce cennetler bağışlar.

Se yekûlu leke'l-muhallefûne mine'l-A'râbi şegaletnâ emvâlunâ ve ehlûnâ festagfir lenâ, yekûlûne bi elsinetihim mâ leyse ***[17b]*** *fî kulûbihim, kul fe men yemliku lekum mina'llâhi şey'en in erâde bikum darren ev erâde bikum nef'en, bel kâna'llâhu bi mâ ta'melûne habîrâ.*[3]

---

[1] Şehâdet ederim ki ben Allah'ın kulu ve resûlüyüm.

[2] Kur'an, 48/10, "Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir."

[3] Kur'an, 48/11, "Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanları sana, "Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu; Allah'tan bizim için af dile" diyecekler. Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: "Allah sizin bir zarara uğramanızı dilerse, yahut bir yarar elde etmenizi dilerse, ona karşı kimin bir şeye gücü yeter? Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.""

Mübarek manâsı: Ey Muhammed! Araplardan senin emrine uymayıp seninle Hudeybiye gazâsına gitmeyen ve tembellik ederek verdikleri sözü tutmayanlar yakın zamanda sana gelip "Bizim mallarımız ve ailelerimiz seninle gazâya gitmemize engel oldu, sözümüzü tutmadığımız için Allah'tan bize mağfiret dile." derler. Lâkin onların bu sözleri gerçek değildir; yalandır. Onların gazâya gitmemelerinin sebebi malları ve aileleri değildir ve ancak inançlarının zaafından ve Kureyş müşrikleri ile karşılaşıp savaşmaktan korktukları içindir.

Ey Muhammed! Sen onlara de ki, Allah teala sözünüzü tutmamanız için sizi cezalandırmak **[18a]** isterse o cezayı sizden uzaklaştırmaya kimsenin gücü yetmez. Bu durumun tersi de şöyledir ki, Allah teala birisine lütufta bulunmak isterse kimse O'na mâni olmaya gücü yetmez. Allah sözünü tutmayanların niyetlerini apaçık bilir.

Hz. Peygamber [s.a.v] Hudeybiye gazâsını yapmak istediklerinde Eslem, Cüheyne, Müzeyne ve Gıfârî kabilelerinin reislerine kendileri ile birlikte gazâya gitmelerini emretmişlerdi. Onlar sözlerini tutmadılar ve Hz. Peygamber [s.a.v] ile gazâya gitmediler. Hz. Peygamber [s.a.v] Hudeybiye gazâsını bitirip Medine-i Münevvere'ye döndüklerinde söz konusu kabile reisleri Hz. Peygamber'e [s.a.v] geldiler ve yakarmaya başladılar: "Ya Resulallah! Biz sizinle gazâya gidemedik, zirâ eger biz sizinle gitsek emvalimiz telef olurdu ve ailemiz ve çocuklarımız sahipsiz kalırdı. Bu yüzden sözümüzü tutup sizinle beraber gazâ edemedik" dediler. Lâkin onların yalvarıp yakarmalarının temeli nifâktı. Onların gazâyı terketmeleri inançlarının zaafı ve sefâletlerinden kaynaklanmakta olduğundan dolayı, Allah teala bu mübarek âyette onların düştükleri kötü durumu açıkça izah etti.

Bel zanentum en len yenkalibe'r-resûlu ve'l-mü'minûne ilâ ehlîhim ebeden ve zuyyine zâlike fî kulûbikum ve zanentum zanne's-sev'i ve kuntum kavmen bûrâ.[1]

Mübarek manâsı: Ey münâfıklar! Siz Hz. Resul [s.a.v] ile gazâya gitmeyi terk ettiniz. Ayrıca, Hz. Resul [s.a.v] ve imân eden seçilmiş ashâp Hudeybiye'den geri gelemeyecektir, **[19a]** müşrikler onları öldürecektir veya esir edecektir ve onlar bir daha kesinlikle ailelerinin yanına gelemezler diye zannettiniz. Bu bâtıl zannı lanetlenmiş Şeytân kalplerinize yerleştirip sağlamlaştırdı ve süsledi. Sizler bu bâtıl zanlarınızda ısrarcısınız ve dönmezsiniz. Sonunda bu kötü zan içinizdeyken helâk olacaksınız.

Bu mübârek âyette Hz. Resul'e [s.a.v] ve ashâbına o alçak kavimin gazâyı terkettiklerinden dolayı helâk olacaklarına dair müjde vardır.

Ve men lem yu'min bi'llâhi ve resûlihi fe innâ a'tednâ li'l-kâfirîne sa'îrâ.[2]

Mübarek manâsı: Ve Muhakkak Allah tealanın vehdâniyetine ve resülünün risâletine imân etmeyenler için cehennem azabı hazırlamışız.

[19b] *Ve li'llâhi mulku's-semâvâti ve'lardi yagfiru li men yeşâ'u ve yu'azzibu men yeşâ'u, ve kâna'llâhu gafûren rahîmâ.*[3]

---

[1] Kur'an, 48/12, "(Ey münafıklar!) Siz aslında, Peygamberin ve inananların bir daha ailelerine geri dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin gönüllerinize güzel gösterildi de kötü zanda bulundunuz ve helaki hak eden bir kavim oldunuz."

[2] Kur'an, 48/13, "Kim Allah'a ve Peygambere inanmazsa bilsin ki, şüphesiz biz, inkarcılar için alevli bir ateş hazırladık."

[3] Kur'an, 48/14, "Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine ceza verir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Kısaca mübârek manâsı: Bütün yerler ve göklerin hakiki tasarrufu ve mutlak tedbiri Allah tealanın elindedir. Dilediğini bağışlayıp mağfiret eder, yüce cennetlere sokar ve türlü türlü nimetler bahşeder. Ve dilediğini adaletiyle cehenneme sokar ve türlü türlü azaplar ile cezalandırır. Cennete göndermesi hiçbir gereksinin ve lüzum olmadan ve kendi keremi ve fazlıyladır. Cehenneme göndermesi ise intikâm ve adaletiyledir. Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edendir. Allah tealanın rahmeti gazabından çoktur. Lâkin insana yakışan, Allah bağışlayıcı ve rahimdir ve rahmeti gazabından çoktur diyerek **[20a]** günah işlememek ve günahta ısrar etmemektir. Zira Allah teala bağışlayıcı ve rahimdir diyerek günah işlemekte ısrarcı olanlar, tabiatı güçlü olan adamın "benim tabiatım kuvvetli ve mizâcım sağlamdır" diyerek tabiatı ve mizâcına mağrur olup zehir için kişiye benzerler. İnsanın tabiatı her ne kadar güçlü ve mizâcı sağlam olsa bile, elbette o zehir onu helâk eder. Allah tealanın bağışlama ve afvı her ne kadar çok ve kullarına bol olsa bile, intikâmı ve gazabı da vardır ve muhakkaktır. O'nun cehennem azabıyla cezalandırmasından korkulur.

Faide:

Semâvât semânın çoğuludur ve gökler demektir. Arzîn ise arzın çoğuludur ve yerler demektir. Kur'ân-ı Azîm'de semâvât ve arz zikrolunduğunda semâvât çoğul, arz ise tekil olarak zikrolunmuştur. Yani arzîn denilmeyip arz denilmiştir.

[20b] Bu durum için tefsir ehli birçok sebep yazmışlardır. Bu kısa tercümede söz konusu sebeplerin tamamını yazmak uygun olmaz lâkin o sebeplerin en meşhur ve en güzel olanlarını söyleyelim: En meşhur sebebi şöyledir: Semâvat ve arzîn ikisi de yedişer kattır. Âyet:

Allâhu'llezî halaka seb'a semâvâtin ve mine'l-ardı mislehunn.[1]

Lâkin göklerin katları çeşitli cinslerdendir. Yerin katları ise çeşitli olsa bile, tek cins, yani topraktır. Dolayısıyla semâvât cinsinin farklı olması sebebiyle çoğul olarak zikrolmuştur. Arz ise tek cins olduğu için tekil olarak zikrolunmuştur.

En güzel sebebi ise şöyledir: Hz. Resul [s.a.v] mübârek ayağını sadece birinci kat yere bastığı için Hz. Resul'ün [s.a.v] ayağının sebebiyle yerlerin **[21a]** sadece ilk katı şereflendi, lâkin Mirâc gecesinde Hz. Resul [s.a.v] göklerin bütün katlarına ayak basarak bütün semâ katları şereflendirildi. Bu yüzden semâvât çoğul olarak zikrolunup arz tekil olarak zikrolundu.

Hz. Resul [s.a.v] Mekke-i Mükerreme'de ve Medîne-i Münevvere'de bazı yerlerde mübârek ayağını taş üstüne basmıştır ve o taşlarda mübârek ayağının izi kalmıştır. Üzerinde iz olan taşları kimileri *kadem-i şerîf* diye alıp sakladılar ve bazı câmiler ve türbelere yerleştirdiler.

Bir *kadem-i şerîf*'i Ukbet ibn Hâlid [r.a] Mekke-i Mükerremede bulup saklamıştı. H. 1050 (M. 1640/41) tarihinde Mısır padişahı Kayıtbay bunu duymuş, *kadem-i şerîf*'i yedi yüz altın karşılığında Utbet ibn Hâlid'den[2] satın alıp Mısır'ın Fustât şehrinde **[21b]** kendi medfeni olmak üzere inşa ettirdiği türbesine teberrük olarak yerleştirmişti. Kaç zaman sonra I. Sultan Ahmet onu Kayıtbay'ın türbesinden çıkartıp İstanbul'da at meydanında inşâ ettirdiği mübârek câmi'ine yerleştirmek istedi. Böylece o mübârek ayak izini o türbeden çıkarıp Murat Reis isimli gemi kaptanına teslim ettiler. Murat Reis ise gemi ile

---

[1] Kur'an, 65/12, "Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır."

[2] Yazmada Ukbet ibn Hâlid ve Utbet bin Hâlid olarak üzere iki farklı isim yazılmıştır. İkisi de aynı şahıs olmakla birlikte hangi ismin doğru olduğu tespit edilemedi.

Mısır'dan İstanbul'a getirirken rüzgarlar ters esip dört ayda ve zorlukla ve birçok sıkıntı çekerek ayak izini İstanbul'a getirdi. Merhum Sultan Ahmet *kadem-i şerîf*'i Eminönü'nde karşıladı ve onu alıp başına koyup götürürken alttaki kıt'ayı söyledi:

Nola tacım gibi başımda götürsem daim,

Kademi **[22a]** resmi durur Hazret-i Şah-ı Rüsül'ün,

Gül-i gül-zâr-ı nübüvvet, o kadem sahibidir.

Ahmda! Durma, yüzün sür kademine o gülün.[1]

Merhum sultan Ahmet böylece saygı göstererek söz konusu ayak izini getirip kendi eliyle câmiinde mihrâbın sağ tarafına yerleştirdi. Bir kaç gün geçtikten sonra bir rüya gördü. Rüyasında Âlemin İftihârı Hz. Resul'ün [s.a.v] saadetli meclisinde kendisini çağırdılar. Merhum Sultan Ahmet Mısır Sultanı Kayıtbay'ın Hz. Peygamber'in [s.a.v] meclisinde oturduğunu gördü. Resûl-i Ekrem [s.a.v] Kayıtbay'a hitap ederek "Senin bu Ahmet'ten şikayetin nedir?" diye buyurdu. Kayıtbay "Ya Resulallah! Ben senin mübarek ayak izini teberrük olarak türbeme yerleştirmiştim. Bu Ahmet onu gasp edip İstanbul'a ve kendi câmiine getirdi. Benim hakkımı ondan alıver Ya Resulallah!" **[22b]** dedi ve sustu.

Resulallah [s.a.v] "Öyle midir Ya Ahmed?!" diye sordu. O esnada Sultan Ahmet titremeye başladı ve "Öyledir Ya Resulallah!" diyerek itirâf etti. Bunun üzerine "Ya Ahmed! Sen onu tekrar aldığın yere yerleştir." diye buyurdu. Sultan Ahmet titreyerek uykudan uyanıp derhâl o mübarek ayak izini câmiden çıkartıp

---

[1] Keşke peygamberlerin şâhının ayak izini her zaman tâcım gibi başımda taşıyabilsem. Peygamberler Gül bahçesinin gülü o ayak izlerinin sahibidir. Ey Ahmet! ne durursun? Yüzünü o Gül'ün ayağına sür.

yine Murad Reis'e teslim ettirdi. Murad Reis ise o anda gemiye koyup muvâfık rüzgar ile yedi günde Fustât'a varıp o türbedeb yerine yerleştirdi.

Se yekûlul'-muhallefûne iz entalaktum ilâ megânime li te'huzûhâ zerûnâ nettebi'kum, yurîdûne en yubeddilû kelâma'llâhi kul len tettebi'ûnâ kezâlikum kâla'llâhu min kablu fe se yekûlûne bel tahsudûnenâ, bel kânâ lâ yefkahûne illâ kalîlâ.[1]

[23a] Hz. Resul'ün [s.a.v] Hudeybiye gazâsından Medine-i Münevvere'ye dönüşleri hicrî 6. Senenin Zilhicce ayının ortalarıydı. O sene Zilhicce ayında ve 7. Hicrî yılına gelen Muharrem ayında Medine-i Münevvere'de ikâmet edip sonra Hudeybiye gazâsında bulunan ashâb ile birlikte Hayber'e gazâ düzenledi ve kendileri için fetih gerçekleşti. Bu fetihte Hudeybiye sulhuna karşılık, ashâbın hepsi fazlasıyla ganimetler aldılar. Lâkin Hayber ganimetleri Allah'ın emri ile Hudeybiye sulhunda bulunan ashâba, o sulh karşılığında tahsis edildi.

Şimdi bu mübarek âyetin manâsı: Müşriklerden korktukları için Hudeybiye gazâsına gitmeyip gazâyı terk eden munafıklar ve sözlerinde durmayanlar yakın zamanda "Hayber'den elde edilecek olan ganimetleri yalnızca kendiniz almanız için bizi kendinizle götürmeyip bırakıyorsunuz, siz bize **[23b]** izin verin sizinle gelelim ve biz de o ganimetlerden pay alalım." derler ve Allah'ın o mallar ve ganimetlerin sulh edilen Hudeybiye gazâsında bulunan ashâba tahsis ettiğine dair emri ve kelâmını *–Fe'ste'zenûke li'l-hurûci fe kul len tahrucû ma'iye ebeden.*[2]– değiştirmek ve Hayber ganimetlerinden pay almak

---

[1] Kur'an, 48/15, "Savaştan geri bırakılanlar, siz ganimetleri almaya giderken, "Bırakın biz de sizinle gelelim." diyeceklerdir. Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah önceden böyle buyurmuştur." Onlar, "Bizi kıskanıyorsunuz." diyeceklerdir. Hayır, onlar pek az anlarlar."

[2] Kur'an, 9/83, "Onlar (sefere) çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: "Artık siz benimle birlikte ebediyyen çıkmayacaksınız."

isterler. Ey Muhammed! Sen onlara de ki "Siz bize tâbi olmayın ve bizimle gitmeyin. Zira siz Hayber'e gitmek için yola çıkmadan önce Allah teala benim size dediğim gibi bize emretti". Yani "Allah teala Hayber ganimetlerini özel olarak Hudeybiye sulhunda bulunan müminlere bahşettim" diye buyurdu, siz buna karışamazsınız.

Yine yakın zamanda o münâfıklar "O, söz konusu ganimetleri **[24a]** Hudeybiye gazâsında bulunanlara tahsis etmedi, siz bizi kıskandığınız için öyle diyorsunuz." derler. Lâkin bu durum din emirlerindendir, munâfıklar din emirlerini anlamazlar. Onlar sadece azıcık dünya işlerini bilirler.

Kul li'l-muhallefîne mine'l-A'râbi setud'avne ilâ kavmin ulî be'sin şedîdin tukâtilûnehum ev yuslimûne fe in tutî'û yû'tikumu'llâhu ecren hasenen ve in tetevellev kemâ tevelleytum min kablu yu'azzibkum 'azâben elîmâ.[1]

Allah tealanın o gazâyı terk edip sözlerini tutmayanları *"muhallefîn"* ismiyle bu sûrede çeşitli yerlerde tekrar tekrar zikretmesinin sebebi, onların son derece kötü, reddedilmiş ve çirkin insanlar sınıfında sayıldıklarını bildirmek içindir.

Şimdi bu mübarek âyetin manâsı: Ey Muhammed! Sen gazâyı terk eden *"muhallefîn"*'e de ki: "Yakın zamanda bir kötü ve çetin kavim üzerine savaşmak için davet ve emrolunacaksınız. **[24b]** Onlar ya İslâm'ı kabul ederler, ya onlarla savaşırsınız. Siz eğer Allah tealanın emrine itaât ederseniz, dünyada ganimetler

---

[1] Kur'an, 48/16, "Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarına de ki: "Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğratır.""

ve âhirette de yüce cennetlere ulaşırsınız. Ama Hudeybiye gazâsında yaptığınız gibi sözünüzü tutmazsanız, yani o çetin kavim ile savaşmaktan vazgeçip çekinirseniz suçunuza göre en ağız azaplar ile azap edilirsiniz."

O çetin kavimden maksat Benî Hüneyfe kabîlesidir. Kimileri maksat müşrikler kavmidir dediler. Kimileri ise Sakîf ve Hevâzin kabileleridir dediler. Kimileri o kavimden maksat İranlılar ve Rûmlardır, dediler.

Rûm ehli, Acem ve Arap olmayanlardır. Bu iki kavim dışında ne kadar çeşitli ve muhtelif kavimler varsa, tamamı Rûm sayılır. Rûm kavmine Yunan kavmi de derler. Bu Rûm **[25a]** kavmi Hz. Mûsâ'dan [a.s] beş yüz elli sene sonra ortaya çıkmışlardır. Şimdi, bütün Kürdistan, genel olarak Anadolu ve Rumeli halkı ve Avrupa memleketlerinin halkı Rûm'dur. Bu mübârek âyetde Ebûbekre's-Sıddîk [r.a] hazretlerinin peygamber döneminden sonra halife olmasına delâlet vardır. Zirâ İran ve Rûm kavimlerinin İslam'a daveti Ebûbekre's-Sıddîk [r.a] hilâfeti döneminde gerçekleşmiştir.

Leyse 'ale'l-a'mâ haracun ve lâ 'ale'l-a'reci haracun ve lâ 'ale'l-marîḍı haracun ve men yut'ı'llâhe ve resûlehu yudhilhu cennâtin tecrî min tahtihe'l-enhâr ve men yetevelle yu'azzibhu 'azâben elîmâ.[1]

Medine-i Münevvere ve etrafında güçsüz ve gazâya katılmaktan âciz olan bazı özürlü ve sakat müminler var idi. **[25b]** Yani onların kimisi kör, kimisi sakat ve kimisi hasta idi. Onlar *"muhallefîn"* hakkında indirilen va'îd âyetini duyunca korktular ve "Allah tarafından cihâda davet edilsek bile bizim gazâya katılma gücümüz yoktur. Gidemediğimiz durumda, acaba kıyamet gününde bizler

---

[1] Kur'an, 48/17, "Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya güçlük yoktur. (Bunlar savaşa katılmak zorunda değillerdir.) Kim Allah'a ve Peygamber'ine itaat ederse, Allah onu, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar. Kim de yüz çevirirse, onu elem dolu bir azaba uğratır."

cezalandırılacak mıyız yoksa Allah teala ve Resulü [s.a.v] katında özürlerimiz kabul görecek mi?" diyerek tasalandılar. O zaman bu mübarek ayet özürlüler kesimi için indirildi.

Âyetin mübarek manâsı: Gözleri görmeyenler ve ayakları topal olup yürümeye kudreti olmayan sakatlar ve başka türlü gazâya katılmalarına engel olan hastalıklardan dolayı hasta olanlar, gazâya katılmadıkları takdirde, özürsüz olmalarına rağmen gazâyı terk edenler gibi cezalandırılmazlar **[26a]** ve Allah teala kâfirler ile savaşma ve karşılaşma gücüne sâhip olup tembellik etmeyerek Allah teala ve Resul'ünün [s.a.v] emrine itâat ederek Allah yolunda cihât ve gazâ edenleri fazl ve ihsan ile altından ırmaklar akan yüce cennetlere gönderir. Gazâya katılmaya güçleri yettikleri hâlde tembellik ederek katılmayanları Allah teala elem verici azap ile cezalandırır.

Burada Allah teala özürsüz olmalarına rağmen gazâya katılmayanların cezâlandırılacağını tekrar zikretti. Zirâ buradaki makâm *tahzîr* yani korkutma makâmıdır ve insan korkulduğu takdirde günâh işlemekten çekinir. Korkutmanın faydası çoktur; bu yüzden Allah teala onların elem verici azap ile cezalandırılacaklarını tekrar zikretti.

Lekad radiya'llâhu ***[26b]*** *'ani'l-mü'minîne iz yubây'iûneke tahte'ş-şecereti fe 'alime mâ fî kulûbihim fe enzele's-sekînete 'aleyhim ve esâbehum fethan karîbâ. Ve megânime kesîreten ye'huzûnehâ ve kâna'llâhu 'azîzen hakîmâ. Va'adekumu'llâhu megânime kesîreten te'huzûnehâ fe 'accele lekum hâzihi ve*

keffe eydiye'n-nâsi 'ankum ve li tekûne âyeten li'l-mü'minîne ve yehdiyekum sırâtan mustekîmâ.[1]

Biat-ı Rıdvân'ın Sebebi:

Hudeybiye gazâsının gerçekleştiği sene yani H. 6. yılında, hac farz olmuştu. O sene Hz. Resulullah [s.a.v] ashâbıyla beraber Hudeybiye'ye gittiklerinde gazâdan sonra hac farizesini yerine getirmek istediler ve bu yüzden sahâbelerden Hırâş b. Emiyyete'l-Hezâi'yi elçi olarak Mekkelilere gönderdiler. Hırâş Mekke'ye varıp durumu Mekkelilere söylediği zaman, Mekkeliler hac için izin vermeyi kabul etmemekle kalmayıp Hırâş'a kabalık **[27a]** sergileyerek canına kastettiler. Lâkin o sırada, Mekke'de Ahâbiş isimli bir Sûdan kabilesi vardı ve kabileliler Hırâş'ı Mekke müşriklerinin elinden kurtardılar.

Sonra, Hırâş Hz. Resulullah'a [s.a.v] gelip başına gelenleri anlatınca Hz. Resulullah [s.a.v] tekrardan Osman b. Affan [r.a] hazretlerini Mekkelilere gönderdiler. Osman b. Affan [r.a] ise gidip Resulullah'ın [s.a.v] emrini Mekkelilere söyleyince Kureyş kâfirleri sertlik ve kabalıklarını devam ettirerek Osman hazretlerini tutsak tuttular. Böylece halk arasında Osman hazretlerini Mekkeliler katlettiler diye söylenti yayıldı. O zaman, Hz. Resul [s.a.v] Hudeybiye'de şecere-i semüre veya şecere-i sidre altına oturup bütün ashâbını yanına davet etti ve ashâbın hepsi bundan sonra Kureyş kâfirleri ile savaşıp kâfirlere sırt çevirmeyeceklerine **[27b]** dair Hz. Resulullah'a [s.a.v] biat ettiler ve

---

[1] Kur'an, 48/18-20, "Şüphesiz Allah, ağaç altında sana bîat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimetler vaad etmiştir. Şimdilik bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. (Allah böyle yaptı) ki, bunlar mü'minler için bir delil olsun, sizi de doğru bir yola iletsin."

Allah yolunda kâfirler ile gazâ ve cihâtta birlik, güçlü ve kararlı olmalarına dair Hz. Resulullah'a [s.a.v] söz verdiler.

Bu biata Biat-ı Rıdvân denildi. Biat sırasında ashâbın sayısı bin üç yüz kişiydi; bir rivayete göre bin dört yüz, bir rivayete göre ise bin beş yüz kişiydi. Bu biata Biat-ı Rıdvân denilmesinin sebebi ise, kitaplarda o zamanda Hz. Peygamber'in [s.a.v] ashâptan tamamen râzı olmaları, veya Cennet Rıdvân'ın o biatta hazır olduklarıdır diye yazılmıştır. Lâkin en doğru olanı şöyledir: Allah teala o biatta herkesten razı olduğu için o biata Biat-ı Rıdvân denildi.

Mübarek âyetin anlamı: Allah teala ashâbın bu ağaç altında senle ettikleri biatlarından hoşnut ve memnun oldu. Allah teala hepsinin **[28a]** kalplerinde olan hâlis niyetlerini bildi ve kendilerine savaş ve muharebelerde İslâm gayreti ve kararlılık bağışladı. Ayrıca yakın zamanda onlara Hayber Fethi'ni kolaylaştırarak sundu ve Hayber'den onlara kıyamet gününe kadar yetecek ganimetler bağışladı. Allah bütün yaratılanlara galiptir, hikmet sahibidir ve hikmeti üzere yarattıklarına müdahale eder. Allah teala sizlere olan Hayber ganimetleri vadini ve sizin ganimetlerden faydalanmanızı gerçekleştirdi. Allah teala Kureyş kâfirlerinin kalplerine korku ve yenilgi telkin ederek öncelikle Hudeybiye'de kâfirler Hz. Resulullah'ın [s.a.v] mübârek ayağına kapandılar ve barış sağlandı. Böylece Allah teala kâfirlerin bütün zarar ve ziyânların sizden uzaklaştırdı. Böylelikle, bu büyük ganimet ve kâfirlerin yenilgileri, Mekke fethine dair bir delil ve **[28b]** bütün müminlerin şanlarının yüce olmasına dair bir alamet olmak içindir. Ayrıca, bütün ashâb-ı kirâmın [r.a] Allah tealanın mübarek vaadinin gerçekleşeceğine gönülden güvenerek anlayıp her türlü şüpheden uzak olmaları içindir.

Ve uhrâ lem takdirû 'aleyhâ kad ehâta'llâhu bihâ ve kâna'llâhu 'alâ kulli şey'in kadîrâ.[1]

Mübarek anlamı: Allah teala yine yakın zamanda sizlerin gücünüzün yetmediği başka bir büyük ganimeti sizin için hazırladı ve o, Hevâzin ganimetleri veya İran ganimetleridir. Allah teala bütün olmuş ve olacakları bilir. O, büyük ganimetlerin sizlere nasip olacağını da bilir. O, mümkün olan her şeyi yoktan var edebilir ve O'nun için bir sinek yaratmak ile bütün yerler ve gökleri yaratmak eşittir.

Ve lev kâtelekumu'llezîne keferû le vellevu'l-edbâre summe lâ yecidûne veliyyen ve lâ nasîrâ. Sunnete'llâhi'lletî kad halet min kablu ve len tecide li sunneti'llâhi tebdîlâ. Ve huvellezî keffe eydiyehum 'ankum ve eydiyekum 'anhum bi batni mekkete min ba'di en azferekum 'aleyhim ve kâna'llâhu bi mâ ta'melûne basîrâ.[2]

Mübarek manâsı: Ey imân edenler! Eğer Mekkeli kâfirler sulhu kabul etmeyip sizinle muharebeye kalkışırlarsa onlar yenilenler olurlar. Onlar geri dönüp kaçarlar; size karşı koyamazlar. Öteden beri yüce nebîler ve onların ümmetlerinin düşmanlarına gâlip gelmeleri Allah tealanın kurduğu eski bir düzendir ve o düzen değişmez. Allah teala **[29b]** var olmak için başka bir varlığa muhtaç olmayandır. O, sizlerin onlara gâlip gelmenizi sağladıktan sonra Mekke içinde sizin ellerinizi onlardan ve onların ellerini sizden uzaklaştırdı.

---

[1] Kur'an, 48/21, "Henüz elde edemediğiniz, fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka (kazançlar) da vardır. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."

[2] Kur'an, 48/22-24, "İnkar edenler sizinle savaşsalardı, arkalarını dönüp kaçarlar, sonra da ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilirlerdi. Allah'ın öteden beri işleyip duran kanunu (budur). Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın. O, Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir."

Allah teala sizin kâfirlerle muharebenizi ve Beytü'l-Harâm'a saygı duyarak onları bıraktığınızı görüp ve karşılığında bol bol mükâtaf verendir. Kimileri bu mübârek âyetin Hâlid b. Velîd ve İkreme b. Ebi Cehil hikâyesi hakkında indirildiğini söylerler. O hikâye şöyledir:

Hz. Resulullah'a [s.a.v] Hudeybiye'ye yakın bir yere vardıklarında Ebu Cehil duyup derhâl oğlu İkreme'yi yaklaşık beş yüz müşrikle beraber Hudeybiye munâfıklarına yardım olarak gönderdi. İkremenin Hudeybiye hudutlarına geldiği Hz. Resulullah'a [s.a.v] telkîn olduğu zaman, onları uzaklaştırmak için **[30a]** Hâlid b. Velîd'i bir kaç ashâb ile beraber İkreme üzerine gönderdi. Hâlid, İkreme'nin olduğu yere varınca İkreme Hz. Resulullah'ın [s.a.v] heybetine dayanamadı ve Mekke'ye doğru kaçtı. Hâlid, İkreme ve arkadaşlarını takip etti ve Mekke-i Mükerreme'ye varıncaya kadar onları kovaladı. Lâkin Kabe'ye saygı göstererek Mekke içine girmedi ve Hz. Resulullah [s.a.v] gelene kadar orada bekledi.

İmam-ı Azam Ebû Hanîfe [r.a] bu mübârek âyete istişhât ederek Mekke'nin zorla ve cebren fethedildiğini söyler. İmâm Şâfi'i ise [r.a] sulh yoluyla fethedildiğini söyler. Her iki tarafın da delîlleri vardır lâkin bu kısa tercüme uzamasın diye onlar atlandı.

Humu'llezîne keferû ve saddûkum 'ani'l-Mescidi'l-Harâmi ve'l-hedye ma'kûfen en yebluga mahıllehu.[1]

Hudeybiye gazâsının gerçekleştiği sene hac **[30b]** farz olması nedeniyle Hz. Resul [s.a.v] Mekke'ye adamlar göndererek hac yapmak istediğini

[1] Kur'an, 48/25, "Onlar, inkar edenler ve sizi Mescid-i Haram'ı ziyaretten ve (ibadet amacıyla) bekletilen kurbanlıkları yerlerine ulaşmaktan alıkoyanlardır."

bildirdiğinde, Mekke müşriklerin kontrolünde olduğundan dolayı müşrikler izin vermediler ve müşriklerin yaptıkları kabalıklar kısaca yukarıda zikrolundu.

Şimdi bu âyetin mübârek manâsı: Onlar, sizi Mescid-i Haram'ı ziyaret etmekten meneden kâfirlerdir. Ayrıca kurbanlarınızı bağlı olmalarına rağmen yerlerine ulaşmaktan menettiler.

Ve lev lâ ricâlun mü'minûne ve nisâ'un mü'minâtun lem ta'lemûhum en tetaûhum fe tusîbekum minhum ma'arratun bi gayri 'ilmin li yudhila'llâhu fî rahmetihi men yeşâ'u, lev tezeyyelû le'azzebne'llezîne keferû minhum 'azâben elîmâ.[1]

Mekke-i Mükerreme fethedildiği sırada müşriklere bir arada olan ve ayrıt edilmeleri zor kadın ve erkek müminler bulunduğundan dolayı, Hz. Resulullah [s.a.v] ashâbıyla beraber **[31a]** Mekke-i Mükerreme'ye girdiklerinde rastgele herkesi öldürmeyip zafer kazandıktan sonra muharebeyi devam ettirmemekle görevlendirildiler.

Âyetin manâsı: Mekke-i Mükerreme içinde isim ve şahıs olarak sizin teşhis ve ayrıt edemediğiniz imân eden kadınlar ve erkekler vardır. Onlar müşriklerle karışık olduklarından dolayı siz onları tanıyamazsınız. Eğer onlar olmasaydı – yani o kadınları ve erkekleri öldürmenizden dolayı size farz olacak olan diyet ve katil kefâreti gibi, pişmanlık gibi, Kureyş kâfirlerinin imân edenler birbirlerini öldürüyorlar diye sizleri ayıplamaları gibi sakıncalar olmasaydı – Allah teala Mekke'ye girdikten sonra muharabeyi bırakın diye emretmezdi. Bu takrîrden mübârek *"ve lev lâ ricâlün"* ibâresinde olan *"lev"* kelimesinin cevabı

---

[1] Kur'an, 48/25, "Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, (Allah Mekke'ye girmenize izin verirdi). Allah, dilediğini rahmetine koymak için böyle yapmıştır. Eğer, inananlarla inkarcılar birbirinden ayrılmış olsalardı, onlardan inkar edenleri elem dolu bir azaba uğratırdık."

silinmiştir; takrîr *"li mâ emerellâhu bikeff-i eydiyeküm."* demektir. Bu âyette olan *vat'* **[31b]** kelimesi helâk anlamındadır. Nitekim bu hadîs-i şerîfte helâk anlamında olduğu gibi:

İnne âhire vetâ'etin vete'eha'llâhu bi-Veccin.[1]

Vec Tâif'te bir kabile adıdır. Bu beyitte olan vet' de helâk anlamındadır:

Ve veti'tenâ vet'en 'alâ hanekin. Vet'al-mukayye yabise'l-herem.[2]

Bu âyette olan *"en tetaûhum"* ibâresinde *"hum"* zamiri erkekler ve kadınları bildirir. *"bi gayri 'ilmin"* ibaresi, *"en tetaûhum"* ibaresine aittir. Burada takdir, *"tetaûhum gayr-ı 'âlimîn bihim."*'dir. Ayrıca, *"ma'arra"* mef'ile vezninde olup *"arrehü"*'den alınmıştır. Kötü görülen birşey kendini gizletirse, *"arrehü"* derler.

"Li yudhila'llâhu fî rahmetihi" ibaresi, mukadder fiilin illetidir. Burada takdir *kâne zâlike li yudhila- [32a] -'llâh fî rahmetihi* olacaktır.

Yani anlam şöyledir: Allah tealanın imân edenlere el çekiniz diye emretmesinin sebebi, imân edenleri bol hayır veyahut İslam ile rahmetine koymak içindir. Mekke-i Mükerreme fetholunurken kâfirleri imân edenlerden seçip ayrıt etmek mümkün olsaydı, biz o kâfirleri ölüm ve esaret gibi elem verici azaplarla cezalandırırdık.

İz ce'ale'l-lezîne keferû fî kulûbihimu'l-hamiyyete hamiyyete'l-câhiliyyeti fe enzela'llâhu sekînetehu 'alâ resûlihî ve 'ale'l-mü'minîne ve

---

[1] Şüphesiz ki bu Vec vâdisinde Allah'ın en son helâk ettiklerinden... (Hadis zayıf bir hadis olmakla birlikte, yarım yazılmıştır.)

[2] Nesli kurumuş bir tutsağın helak edilişi gibi bizi boğazlayarak helak ettin.

elzemehum kelimete't-takvâ ve kânû ehakka bihâ ve ehlehâ ve kâna'llâhu bi kulli şey'in 'alîmâ.[1]

Hz. Resul [s.a.v] Hudeybiye gazâsından sonra Allah tealanın "*İnnâ fetehnâ leke fethen mubînen.*" vadiyle Mekke-i Mükerreme içinde olan müşrikler üzere gazâ düzenlemek istediklerinde, Kureyş reisleri bunu duyup hepsinin **[32b]** kalbi korku ile doldu ve telaşlandıkları için aralarından Süheyl b. Amr, Huveytıb b. Abdül'uzzâ ve Mekrez b. Hafs'ı Hz. Resul'e [s.a.v] gönderdiler. Onlar, o sene gazâ yapmaktan vazgeçmelerine karşılık bir sonraki sene hac için üç gün Hz. Resul [s.a.v] ve ashâbına Mekke'yi boşaltacaklarını bildirdiler. Böylece, rica edip Hz. Resulullah'ın [s.a.v] ayağına kapandılar. Hz. Peygamber [s.a.v] ricâlarına olumlu karşılık vermeyi doğru bulup verdiği müsaadeye dair "Mekkelilere bir yazı yaz." diye Ali'e [r.a] emrettiler ve "Yazının başına rahman ve rahım olan Allah'ın adıyla yaz." dediler. Müşrikler "Biz Allah, rahman, rahim bilmeyiz, yine Allah'ım senin adınla yazılsın" dediler. Hz. Resulullah [s.a.v] "Allah'ın Resulü ve Mekkeliler (arasında olan bir yazıdır) daha uygundur." diye buyurdular. Onlar **[33a]** "Eğer biz seni Allah'ın resulü olarak tanısaydık seni Kabe'den menetmezdik, Abdullah oğlu Muhammed ve Mekkeliler (arasında olan bir yazıdır) daha uygundur, böyle yazılsın." dediler. Hz. Resul [s.a.v] ise ulu tabiatları gereğince onların küstahça sözlerini hazmedip "İstedikleri gibi yazılsın." diye Ali'ye [r.a] emrettiler.

Lâkin Hz. Resul'ün [s.a.v] amacı iyi geçinmek ve mümâşât idi. Mümâşât, düşman yenilince düşmanın istediği gibi davranmaya denir. Mümâşât büyük

---

[1] Kur'an, 48/26, "Hani inkar edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah ise, Peygamberine ve inananlara huzur ve güvenini indirmiş ve onların takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştı. Zâten onlar buna lâyık ve ehil idiler. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir."

peygamberler [a.s] ve İslâm hâkimleri arasında eski gelenek ve alışkanlıktır. Hoca Hafız Şîrâzî bu bağlamda şöyle demiştir:

âsâyiş-i dü gîtî tefsîr-i în dü harf est, [33b] dûstân râ telattuf bâ düşmenân müdârâ.[1]

Lâkin o zaman ashâb kâfirlere sert davranmak istediler ve yine Allah teala Hz. Resul [s.a.v] ve diğer imân edenlere huzur ve vakâr bağışladı. Sonra, imân edenler tahammül ve sabredip yukarıda geçtiği gibi yazılmaya razı oldular. Veya, Hz. Resul'ün [s.a.v] "Onların istedikleri gibi yazılsın." diye emrettiklerinin sebebi, onları bağışlamak ve affetmekti. Zira affetme ve lütfetme kendilerinin mübârek alışkanlıklarındandı. Dolayısıyla, affetme ve ihsân etme, Allah teala tarafından verilen büyük fazilet ve mevhibettir ve sevginin artmasını, kalplerin birbirine yakınlaşmasını sağlar. Ve insanın izzetli, hürmetli ve şevketli olmasına sebeptir.

Hikâye:

Bir zamanlar, Mısır'da bir câmide yangın çıktı ve cami yandı. Müslümanlar bu yangını Hıristiyanların çıkardığını **[34a]** sandılar. Bu yüzden bir grup müslüman gidip Hıristiyanların kiliselerini yaktılar. Mısır sultanı o kişileri yakalattı ve onları cezalandırmak adına, kişilerin sayısı kadar kağıtları hazırlatıp kağıtların bazısına ölüm, bazısına el ayak kesilmesi, bazısına müebbed hapis ve bazısına şiddetli dayak yazılmasına ve kura çekerek mahpuslara uygulanmasına emretti. Her kişinin bahtına ne çıkarsa, ona çıkan kağıtta yazılan ceza uygulanacaktı. Ezkazâ bir kişinin kağıdına ölüm çıkmıştı ve o kişi bazen kendisinin öldürüleceğine, bazen de annesinin feryâd figânına üzülerek "Eğer

---

[1] İki dünyanın huzuru, bu iki sözün içinde saklıdır: Arkadaşlara nezaketle davranma ve düşmanlarla iyi geçinme.

annem olmasaydı kendim için tasalanmazdım." diyordu. Bu kişinin yakınında bir genç vardı. Gencin kurasına dayak çıkmıştı. Genç, o kişinin feryat ve figânını duyunca elinde olan dayak kağıdını ona verdi ve "Benim annem babam yoktur, o ölüm **[34b]** kağıdını bana ver." dedi.

Bu ilginç davranış, sultanın kulağına kadar gitti. Sultan bu durama hayret etti. O kişinin cezasını affetti ve genci kendine dost ve yakın edindi. Sonunda o genç Mısır'a sultan oldu ve yıllarca rahatlık ve huzur içinde padişahlık yaptı. Bağışlama ve affetme hakkında sayısı pek çok nice âyetler, hadisler ve sözler vardır. Hz. Resul'a [s.a.v] Fetih Sûresi nâzil olup Mekke-i Mükerreme'nin fethi vadedildiğinde Hz. Peygamber [s.a.v] Mekke müşrikleriyle gazâ yapmak için Mekke'ye doğru yola çıktı. O esnada bir garip hâdise vuku buldu. Bu hâdise Hz. Resul'ün [s.a.v] mucizelerinden sayılmıştır: Ashâp ve Muhâcirler arasında Medinede ikâmet eden Hâtıb ibn Ebi Beltia isimli bir sahâbe vardı. Hâtıb'ın Mekke-i Mükerreme ve etrafında uğraşları ve akrabaları **[35a]** vardı ve bu yüzden Mekkelilerle arkadaşlık ederdi ve onlarla iletişim halindeydi. Hâtıb Hz. Resul'ün [s.a.v] Mekke müşrikleri üzere gazâ yapacakların anlayınca, gazâ hazırlıklarını gizli bir mektup yazarak Mekkelilere bildirdi. Hâtıb o mektubu Zaine isimli bir kadına vererek Mekkelilere gönderdi. Zaine mektubu alıp saçının içinde gizleyerek Mekke'ye doğru yola koyuldu. O anda Hz. Cebrâil indi ve bu durumu Hz. Resul'e [s.a.v] haber verdi. Hz. Resul [s.a.v] ise ashâbın en cesurları olan HZ. Ali, Ammar, Talha, Zübeyir ve Mikdâd'ı [r.a] Zaine'nin peşinden gönderdi ve "Siz Ravda-i Hâh" isimli yere gidin. O kadını orada bulursunuz; onda Hâtıb'ın mektubu var. Mektubu isteyin. **[35b]** Verirse mektubu alın ve kadını bırakın, vermezse boynunu vurun." diye buyurdu. Ashâp söz konusu yere gidip kadını buldular ve mektubu istediler. Kadın mektubu inkar etti. Hz. Ali anında kılıcını kınından çıkarınca kadın saçının içinden mektubu çıkartıp verdi. Ashâp o

mektubu götürüp Hz. Resul'e [s.a.v] verdiler. Hz. Resul [s.a.v] Hâtıb'ı huzurlarına çağırttılar ve Hâtıb'a "Niçin bu mektubu yazdın?" diye azarlayarak hitap edince, Hâtıb özür dileyerek "Ya Resullah! Benim İslâm'a inancım sağlamdır; senin emirlerini ise kusursuz şekilde yerine getiririm. Benim mektubumun onlara bir faydası olmayacağını biliyordum. Ancak benim akrabalarım ve aileme yardım etmelerini umarak Mekkelilere bu mektubu yazdım." dedi. Bunun üzerine Hz. Resul [s.a.v] onun sözlerini doğruladı ve özrünü kabul ederek suçunu affetti.

Mübârek âyetin **[36a]** manâsı ise şöyledir:

Ey Muhammed! Sen o kâfirlere de ki "Onlar kalplerinde taassup ve kötülük tuttular. Kalplerinde tuttukları kötülük onların Hakk'ı tanımalarına engel ve karanlığa ve sapmaya düşmelerine sebep olur. Dolayısıyla Allah teala Hz. Resul [s.a.v] ve diğer imân edenlere huzur ve sabır gönderdi. Onlar ise dayanıp sabrettiler. Hatta Mekke müşriklerinin elçisi olarak gelen Süheyl ve arkadaşları Hz. Resul'ün [s.a.v] huzurunda edepsizlik edip peygamberliklerini inkar ettiklerinde Hz. Resul [s.a.v] ve ashâbı onlara kötülük etmeyip sabrettiler. Bu yüzden Allah teala onlara *kelime-i takvâ* bağışladı ve onlar diğerlerine göre daha çok *kelime-i takvâyı* hakettiler." Allah teala her şeyin ehlini ve ehline kolaylık sağlamayı bilir.

[36b] *"Ve iz ce'ale"* daha önce geçen zikir kelimesinin mefulu olunca anlam yukarıda geçtiği gibi olur. Lâkin *"iz ce'ale"*, *"li azzebne'llezîne"*'in zarfı olunca anlam şöyle olur: "Biz o kâfirleri cezalandırırız. Onlar kalplerinde Câhiliyye taassubu yerleştirdikleri vakitte..."

Eğer *"iz ce'ale"*, *"ve saddûkum"un* zarfı olursa, anlam şöyle olur: "Kâfirler kalplerine Câhiliyye taassubu yerleştirdikleri vakit sizlerin Mescid-i Haram'a girmenizi engellediler."

Kelime-i takvâ konusunda tefsircilerin farklı yorumları vardır. Müfessirlerin çoğu kelime-i takvânın aslında kelime-i şehâdet olduğunu söylediler. Kelime-i şehâdet ise *"Eşhedu en lâ ilâhe illa'llâh ve eşhedu enne Muhammeden 'abduhu ve resûlühü.*[1]*"* demektir. Bazıları kelime-i takvanın *"Bi'smi'llâhi'r-rahmani'r-rahîm.*[2]*"* olduğunu söylediler ve bazıları ise *"Muhammedün Resûlu'llâh.*[3]*"* dediler.

[37a] *Lekad sadaka'llâhu resûlehu'r-ru'yâ bi'l-hakk, le tedhulunne'l-mescide'l- -harâme inşâa'llâhu âminîne muhallikîne ru'ûsekum ve mukassırîne lâ tehâfûne fe 'alime mâ lem ta'lemû fe ce'ale min dûni zâlike fethan karîbâ.*[4]

Hz. Resul [s.a.v] Hicrî 6. yılın Zilhiccesi'nde Hudeybiye gazasından Medine-i Münevvere'ye döndüklerinde, Mekke-i Mükerreme'nin fetholunacağı alâmetleri gün geçtikçe ışık gibi ortaya çıkıyordu. O sıralarda, Hz. Resul [s.a.v] bir gerçekçi rüya ile müjdelendi ve ashâbın bazılarının başlarını kazıtmış ve bazıları ise saçlarını kısaltmış olarak ve Mekkelilerden kimse onları rahatsız etmedikleri hâlde Mekke'ye girdiklerini gördü. Hz. Resul [s.a.v] bu rüyayı ashâba anlatıp müjde verdiğinde **[37b]** ashâbın hepsi çok sevindiler. Ashâp Hz. Resul'ün [s.a.v] rüyasının gerçekçi rüya olduğuna emin oldukları için o apaçık

---

[1] Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve peygamberidir.

[2] Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla

[3] Muhammed Allah'ın resulüdür.

[4] Kur'an, 48/27, "Andolsun, Allah, Peygamberi'nin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi."

fethin bulundukları sene gerçekleşeceğini zannettiler. Allah tealanın hikmeti ve takdiri gereğince Mekke fethi bir sonraki seneye ertelendiğinde imân eden ashâbın çoğu fethin Allah'ın takdiri ve irâdesine bağlı olduğunu söylediler. Lakin henüz İslâm saadeti kalplerinde sağlamlaşmayan bazıları, tereddüt ve şüphe karanlığında kaldılar ve münâfıkça davranarak kendilerine yakışmayan şeyler konuşmaya başladılar ve alay ederek "Vallahi biz başımızı tıraş etmedik, saçımızı kestirmedik ve Kâbe'yi görmedik." dediler. İşte o zaman bu mübârek âyet indi. Âyetin kısaca manâsı:

Şüphesiz Allah teala Resul'ünün [s.a.v] gördüğü rüya konusunda Resul'ünü [s.a.v] doğruladı. **[38a]** Hakk'a şüphe duyulduğu halde – ki o şüpheye karışık doğruluktu – o rüya şüphesiz gerçekleşecektir. Mukadder olan vakit, yani gelecek sene, başlarınız başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kestirmiş vaziyette imân edenler olarak kesinlikle hiçbir şeyden korkmayarak ve çekinmeyerek tabi Mescid-i Harâm'a gireceksiniz.

"Le tedhulünne" mahzûf kısmın cevâbıdır. Kelâmın takdiri *"Eyyuhe'l-mü'minûn va'llâhu le tedhulunne'l-mescide'l-harâme"*'dir. Siz, sizlere vadedilmiş olan Mekke fethinin gelecek seneye gecikmesinin hikmetini bilmezsiniz ve onu yalnızca Allah teala ezelî ilmiyle bilir. O, Mekke fethi veya Mescid-i Harâm'a giriş sağlanana kadar süre içine, yakın zamanda gerçekleşecek olan Hayber fethini ve bol ganimetleri sizler için sağladı.

[38b] Bu mübârek âyette olan *"inşaallah"* lafzı, Resulullah [s.a.v] ve ashâbının Mescid-i Harâm'a gireceklerinin Allah'ın takdirince askıya alınmasını bildirir. Askıya alınmak ise şüphe ve tereddüt ortaya çıkarır, oysa ki Allah tealanın ilmi bütün nesneleri kapsadığı için O her türlü şüpheden ve tereddütten uzaktır.

Bu durumda askıya alınmanın sebebi nedir diye sorulursa, cevap şöyledir: Müfessirler bu bağlamda birçok yorumlar yazmışlar, biz bu kısa tercümemizde o yorumlardan birini anlatıp geri kalanını atlıyoruz: *İnşaallah* kelamı, Allah tealanın Mekke'ye girme vaadinin hikmet gereğince askıya alınması şüphe ve tereddüt için değildir; ancak kullarına birşeyler öğretmek içindir. Yani "Ey kullarım! Siz bir şeyler vadettiğiniz zaman böylesine inşallah deyin."

Mescid-i Harâm'dan maksat Kabe-i Mükerreme'dir. Âlimlerin hepsinin ortak görüşüne göre **[39a]** Kabe-i Mükerreme bu çağa kadar beş kez inşa edilmiştir. Birincisini Allah tealanın emriyle melekler inşa etmişler. Sonra, Hz. İbrahim [a.s] inşa etmiştir. Sonra, Câhiliye döneminde Kureyş Mekke-i Mükerreme'yi temelden yıkıp altı sütun üstünde yeniden inşa ettiler ve Hacerü'l-Esved'i Kabe'nin içinden çıkarttılar. Bu dönemde Hz. Peygamber [s.a.v] otuz beş yaşındaydı ve Kabe binasının inşasına bile katılmıştı ve Hacerü'l-Esved'i kendi mübârek elleriyle yerine yerleştirmişti. Sonra, Hicrî 63. senede Abdullah bin Zübeyr [r.a] Kabe'yi yıkıp Hz. İbrahim'in kurallarına göre inşa etti ve Hacerü'l-Esved'i Kabe'ye ekledi. Çünkü Abdullah bin Zübeyr'in zamanında yangın çıktı ve Kabe binasında hasar ve çöküntü ortaya çıktığından **[39b]** dolayı Abdullah Kabe'yi yeniden inşa etti. Sonra, Beni Ümeyye emirlerinden olan Abülmelik bin Mervan'ın emriyle ibn-i Zübeyir öldürüldü. 74. Hicrî senesinde Haccâc İbn-i Zübeyr'in inşa ettiği binayı yıktırıp Kabe'yi eskisi gibi inşa ettirdi ve Mübârek Ev'den Hacerü'l-Esvedi çıkarttı.

Rivayetlere göre, bugün hac yapan müslümanların tavaf ettiği bina Haccâc'ın yaptırdığı binadır. Lâkin bendeniz bazı tarih kitaplarında, İstanbul'un At Meydanı'nda bulunan mübârek câmiyi yaptıran Birinci Sultan Ahmet'in devrinde Kabe'nin binâsında çöküntüler ortaya çıkıp Kutsal Bina rükû eder gibi

kaydığını ve yıkılmaya yüz tuttuğunu, devrin Mekke emirinin bu durumu Sultan'a arz ettiğini ve böylece tanınmış ve yüce makamlı bir mimarın görevlendirilerek Mekke'ye gönderildiğini **[40a]** gördüm. Söz konusu mimar H. 1016 (M. 1607/08) yılında Kabe'yi temelinde yıktırıp geçmişte olduğu gibi yeniden inşa etmiş. Şu an hacıların gidip tavaf ettikleri ev, rahmetli Sultan Ahmed'in yaptırdığı bina, yani altıncı binadır demişler. Sözlerin doğruluğu rivayet edenlere aittir.

Hz. Resul [s.a.v] rüyasında gördüğü gibi, H. 8. senede Mekke-i Mükerreme'yi müşriklerin elinden aldılar ve imân edenler ve ganîmetleri elde edenler olarak Mekke'ye girdiler. O zamanlarda Kabe'nin anahtarı Osman bin Talha'nın elindeydi. Zira Osman Kabe'nin hizmetçisiydi. Lâkin o zamanlarda henüz müslüman olmamıştı. Bu sebeple fetih sırasında Kabe'nin kapısını kapatıp anahtarı alarak Kabe'nin üstüne çıktı. Anahtarı Hz. Resulullah'a [s.a.v] vermedi ve "Ben Muhammed'i Allah'ın resûlü olarak kabul etmiyorum. Kabul etseydim anahtarı ona verirdim." dedi.

[40b] Anında Hz. Ali [r.a] Hz. Resulullah'ın [s.a.v] emriyle anahtarı zorla Osman'ın elinden alıp Kabe kapısını açtı. Sonra Hz. Resul [s.a.v] içeri girdi ve iki rekat namaz kılıp çıktı. Ancak anahtarı hemen Osman'a geri vermedi. Biraz zaman geçtikten sonra Cebrail [a.s] Allah tarafından şu ayeti getirdi: *İnna'llâhe ye'murukum en tueddû'l-emânâti ilâ ehlihâ.*[1]

Sonra Hz. Peygamber [s.a.v] Ali [r.a] ile anahtarı Osman'a gönderdiğinde, Osman "Nasıl olur da anahtarı zorla elimden aldın ve şimdi iyilikle getirip bana veriyorsun?" dedi. Hz. Ali [r.a] "Senin hakkında Allah teala âyet gönderdi, bu yüzden iyilik ile anahtarı sana getirdim, Allah'ın emrinin

---

[1] Kur'an, 4/58, "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor.."

tamamen yerine gelmesi için gönlünü hoş tut." dedi. Hz. Ali [r.a] o mübârek âyeti Osman'ın yüzüne okuyunca Osman'ın kalbi Allah korkusuyla doldu ve titreyerek "*Eşhedü en lâ ilâhe illa'llâh ve eşhedü enne Muhammeden 'abehu ve resûlehü.*" dedi ve o anda İslam'a geldi. Böylece Kabe'nin anahtarı sonsuza kadar Osman'ın çocuklarının elinde kaldı. Bugün bile Kabe anahtarı onlarda olan sülaleye Benî Şeybe denilir.

Huvellezî ersele resûlehu bi'l-hudâ ve dîni'l-hakkı li yuzhirehu 'ale'd-dîni kullihi ve kefâ bi'llâhi şehîdâ. Muhammedun resûlu'llâhi ve'llezîne me'ahu eşiddâ'u 'alâ'l-kuffâri ruhamâu beynehum.[1]

Mübârek anlamı: Allah teala, Resul'ü yani Peygamberimiz'i [s.a.v.] doğru yol ile veya doğru yola yol göstererek, Hak din yani Muhammed'in [s.a.v.] dini ile gönderen İlâh'tır. **[41b]** O, İslam dinini diğer dinlerden üstün tutmak için, diğer hak dinleri geçersiz kıldı ve bâtıl olanların da temelsiz ve hükümsüz olduklarını gösterdi veya hak dinine inanan müminleri bâtıl dinlere inananlara musallat etti. Nitekim her zaman hak dinine inananlar bâtıl dinlere inananlara musallat olmuşlar ve onları yenmişlerdir.

Kimi zaman bâtıl dine inananlar imân edenlere gâlip gelip imân edenlerin neden yenildiği sorulursa, cevap şöyledir: İmân edenler için yenilgi yoktur ve onlar her zaman Allah tarafından yardım edilirler ve zafer elde ederler. Lâkin Allah tealanın hikmeti gereğince bazen yardım ve zafer gecikse bile yine hak dinine inananlar gâlip gelir. **[42a]** Nitekim Mekke-i Mükerreme fethi Allah teala tarafından vadedildiği hâlde, Allah'ın hikmeti ertelenmesini gerektirdi ve Mekke fethi bir sonraki yıla ertelendi. Vadettiği şey gerçekleşmek üzere veya Hz.

---

[1] Kur'an, 48/28-29, "O, Peygamber'ini hidayet ve hak din ile gönderendir. (Allah) o hak dini bütün dinlere üstün kılmak için (böyle yaptı). Şahit olarak Allah yeter. Muhammed, Allah'ın Resülü'dür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler."

Muhammed'in mucizeler göstererek Hakk'ın Resul'ü olması açısından Allah tealanın şahit olması yeterli oldu. *"Resullalah"* sıfat, *"Muhammedün"* mübtedâ-i mahzufun haberi olarak sayılabilir. Bu durumda takdir *"hüve muhammedün resulullah"*'dır. Veya, *"Muhammed"* mübteda, *"ve'llezîne me'ehu"* onun üzerine ma'tuf ve *"eşidda"* haber olarak sayılabilir.

Yani Muhammed ve onunla beraber olanlar, kâfirlere karşı çetindirler; onlar gibi döver, öldürür ve esir ederler. Kâfirleri cezalandırmayı ihmal etmezler ve onlara şefkat göstermezler. Ama kendi aralarında merhametlidirler.

Bu âyette olan **[42b]** *"huda"* doğru yola gitmek ve doğru yolu göstermektir. Huda Kur'anda üç şekilde kullanılmıştır. Birincisi, kendiliğinden ettirgen olarak gelmiştir: *ihdine's-sırâte-'l-mustakîm*[1] gibi. İkincisi lâm ile gelmiştir, *elhamdü li'llâhi'l-lezî hedânâ li hâzâ*[2] gibi. Üçüncüsü ise ilâ ile gelmiştir, *vehdinâ ilâ sevâi's-sırât*[3] gibi.

Kimi ermişler sûrenin sonuna gelince bu mübârek âyetin muskasını hazırlamışlar. Kimileri bu muskanın İmâm Gazzali tarafından hazırlandığını iddia etmişler ve bu muskanın çok değerli ve faydalı olduğunu söylemişler.

Bu mübârek muskayı kişi mübârek bir vakitte kağıt üzerine yazıp oturduğu evin kapısının üstüne yapıştırırsa, o muska kapı üzerinde olduğu müddetçe o ev her zaman imar kalır, bütün belalardan korunur ve ev sahibinin bereketi artar ve **[43a]** bahtiyar olur. Bu mübarek muskanın kalpleri ele geçirme konusunda da çok etkili olduğu ve bu muskayı yazıp yanında taşıyanın büyükler, vezirler ve padişahlar yanında kıymetli olduğu söylenmiştir. Bu muskanın sayısız

---

[1] Kur'ān, 1/6, "Bizi doğru yola ilet."
[2] Kur'ān, 7/43, "Hamd, bizi buna eriştiren Allah'a mahsustur,"
[3] Kur'ān, 38/22 "Ve bizi hak yola ilet."

diğer özellikleri ve faydaları vardır. Söz konusu faydaların bazısını bendeniz bizzat tecrübe ettiğimden dolayı, pintilik etmedim ve muskayı buraya yazdım. Muska şöyledir:

Muhammedun	*resûlu'llâhi*	*ve'llezîne meahu*	*eşiddā'u*	*alâ'l-kuffâri*	*ruhamâ'u*
beynehum	*terâhum*	*rukkean succeden*	*yebtegûne*	*fadlen min-a'llâhi*	*ve rıdvânen*
sîmâhum	*fî vucûhihim*	*min eseri's-sucûd*	*zâlike*	*meseluhum*	*fî't-tevrâti*
ve meseluhum	*fî'l-incîli*	*ke zerin*	*ahrace*	*şat'ehu*	*fe âzerehu*
fe's-tagleza	*fe's-tevâ*	*'alâ sûkıhî*	*yucibu*	*e'z-zurrâ'a*	*li yagîza*
bihim	*e'l-kuffâr*	*va'ada'llâhu*	*el-lezîne*	*âmenû*	*ve 'amilû*
e's-sâlihâti	*minhum*	*magfiraten*	*ve ecren*	*azîmâ*	*Muhammedun*
resûlu'llâhi	*ve'llezîne meahu*	*eşiddâ'u*	*alâ'l-kuffâri*	*ruhamâu*	*beynehum*
e'r-Ra'ûf	*el-Kâfî*	*el-Ganiyy*	*el-Fettâh*	*e'r-Rezzâk*	*el-Kerîm*
terâhum		*Cebrâ'îl*	*Mikâ'îl*	*İsrâfîl*	*el-Vahhâb*
Azrâ'îl	*Ebûbekir*	*Ömer Osmân*	*Alî*	*e'r-Rezzâk*	*el-Bâsit*

İstenilen şey, muskadaki boş yere yazılmalıdır.

[43b] *Terâhum rukke'an succeden yebtegûne fadlen min-a'llâhi ve rıdvânen sîmâhum fî vucûhihim min eseri's-sucûd.*[1]

Mübarek manâsı: Ey Muhammed! Sen ashâbına baktığında onları rükû ve secde ederek görürsün; zirâ onlar daima namaz kılmakla meşguller. Onlar Allah tealadan sevap ve Allah rızası isterler. Onlar daima namaz kıldıkları için yüzlerinde secde izi vardır. Söz konusu iz, onların ellerini secde için koydukları yerlerde olan izdir. Veya onlar her zaman Allah'a ibadet etmekle uğraştıkları için, kalpleri ilâhî ışıklar ile dolar ve daha sonra, söz konusu ilâhî ışık onların yüzlerinde ortaya çıkar ve yüzleri nurlu olur. Zira rivayete göre, insanların kalbi bir parça etten ibârettir. Kalp her şeyi kavrar ve o **[44a]** temiz ve parlak olursa insanın diğer organları da temiz ve parlak olur. Bunun sebebi ise şöyle açıklanır: Bir kişi Allah'a ibadet ettiğinde o kişinin kalbine kesinlikle ilâhî ışıkla bir ışık noktası konur. Bu yüzden, her zaman Allah teala'yı ibadet etmekte olan insanların kalpleri ilâhî ışıkla dolu olursa, diğer azaları da şüphesiz ışıklanır ve parlar ve ibadetlerin izi özellikle yüzlerinde güneş gibi ışık saçar. Bu sırrı bilenler, yukarıda anlatılan ibâdet edenleri gördüklerinde, yüzlerinde parlayan ışıktan onların her zaman rükû ve secde ederek ibâdet yapmaya meşgul olduklarını anlar ve onlara saygı gösterirler.

Şimdi zikredeceğimiz hadîsin konumuzla pek ilgisi olmasa da sahîh ve güvenilir bir hadîs olup Muhammed [s.a.v] ümmetine **[44b]** büyük müjdeyi içerdiğinden dolayı onu burada yazmak istedim.

İmam Hâkim [r.a] Müstedrek adlı kitabında Ömer bin Hattb'dan [r.a] naklen bu rivayeti anlattı: Hz. Peygamber [s.a.v] zamanında Medine-i

[1] Kur'an, 48/29, "Onların, rükû ve secde halinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir."

Münevvere'de Zaide isimli dul ve fakîr bir kadın vardı. Zaide, ekmek pişireceği zamanlarda Medîne'nin çevresine gidip hurma ve diğer ağaçların odunlarını toplar ve onları getirip ekmek pişirirdi. Her zamanki gibi, bir gün yine Medine'den çıkıp Vâdi-i Âlî isimli yere gitti ve birçok odun topladı. Odunları demet haline getirdi ve demedi arkasına kaldırmak istediğinde kaldıramadı. Tekrar demedi arkasına kaldırmaya çalıştı ama yine yapamadı. O anda birdenbire kendisi ve atı yeşillere **[45a]** bürünmüş olan ve çok yakışıklı ve güzel yüzlü bir atlı yiğit göründü. Yiğidin kokusu bütün vadiyi doldurmuştu. Yiğit gelip Zaide'ye selam verdi. Zaide selamına cevap verince Yiğit "Demedi arkana kaldıramadın mı? Muhammed Medine'de nelerle uğraşır?" diye sordu. Zaide "Ümmetine din işlerini öğretir." dedi. Yiğit "Ben Muhammed'i çok severim. Muhammed Allah'ın Resul'ü olduğu zaman göklerde olanların hepsi sevindiler. Ben Rıdvân-ı Cennetim. Beni Muhammed tanır." dedi. Sonra ise "Muhammed'e müjde ver. Kıyamet gününde ümmeti üç bölük olacaktır. Bir bölüğü hesapsız cennete girecektir. Bir bölüğü şefâat ile cennete girecektir ve bir bölüğü ise kolay hesap ile cennete girecektir." dedi ve **[45b]** odun demedini elinde olan bastonuyla kaldırıp orada olan büyük bir kayanın üstüne koydu ve "Ey Allah'ın kayası! Bu demedi Zaide'nin evine götür." dedi. Tam o anda kaya hareket edip Zaide'nin ardından eve doğru yürüyerek Zaide'nin evine vardı ve demedi teslim etti. Kaya dönmeye başlayınca Zaide hızla Hz. Resulullah'a [s.a.v] gitti ve durumu anlattı. Hz. Resul [s.a.v] ise ashâbıyla kayanın gelip gittiği yere vardılar ve kayanın yürüdüğüne dair izler gördüler ve kayanın yerine dönüp yerleştiğini gördüler. Ashâbın hepsi bu müjdeden dolayı sevindiler. *Fe sübhâne'l-kâdir 'alâ küll-i şey'in ve huve'l-latîfi'l-habîr.*[1]

---

[1] O herşeye kâdir olan (Allâh) her türlü noksanlıktan uzaktır ve O, nâziktir ve her şeyden haberdardır.

zâlike meşeluhum fî't-tevrâti ve meşeluhum fî'l-incîli ke zer'in ahrace şat'ehu fe âzerehu fe's-tagleza fe's-tevâ 'alâ sûkıhî yu'cibu'z-zurrâ'a, li yagîza bihimu'l-kuffâr.[1]

İlk başta ashâbın [46a] sayısı azdı ve git gide kâfirler deste deste İslâm'a geldiler, evlenip doğurdular ve Allah teala onlara birçok ganimetler ve mallar bağışlayarak onlar çoğaldılar ve güçlendiler.

Şimdi bu âyetin mübârek manâsı: Bu zikrolunan vasıflar ashâbın Tevrat ve İncil kitaplarında geçen vasıflarıdır. Yani adı geçen iki kitapta onların vasfı şöyle yazılmıştır: Yakın zamanda bir kavim ortaya çıkacaktır. Onlar ekin yeşerdiği gibi yeşerecekler ve onların işleri, Allah'ın iyi dediği şeylere davet edip kötü şeylerden sakınmak olacaktır. *"Kezer'in"* ibaresi, daha önce geçen benzetmeyi bildirir veya daha önce geçen benzetmeyi yorumlar. Onlar başak vermiş, Allah'ın gücü ile güçlenmiş ve güçsüz oldukları hâlde kuvvetlendikten sonra gövdeleri üzere dikilmiş [46b] olan ekin gibiler. Ekinciler o ekinin kalınlığını ve güçlülüğünü ve güzelliğini gördüklerinde, o ekin onları şaşırttığı bakımından Allah teala bu benzetmeyi ashâb için yaptı. Zira onlarda ilk başta az idiler; ekinin az olduğu gibi. Daha sonra, yağmurlar yağarak ve ya yeryüzünün rutubeti veya sulamayla Allah'ın izniyle çoğaldıkları gibi. Daha sonra onlar ekinin giderek kalınlaşıp güçlendiği ve kendi gövdesine dikildiği gibi güçlendiler. Daha sonra ise onların durumu iyileşti ve ekinin güçlenip güzelleştiğinde ve gövdesi üzere dikildiğinde ekinciyi şaşırttığı gibi halkı şaşırttılar.

---

[1] Kur'an, 48/29, "İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle inkarcıları öfkelendirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar."

Allah teala bu mübarek âyetinde Resulullah'ın [s.a.v] ashâbını başka şeye değil, **[47a]** ekine benzetti. Zira ekin bütün bitkiler, ağaçlar, taşlar, madenler ve unsurların en faydalısı ve hayırlısıdır ve insanların besini ve insanların en çok ihtiyaç duyduğu şeydir. İnsanoğlu Allah'ın katında yücedir. Dolayısıyla insanın ihtiyaç duyduğu şey de yüce ve değerlidir. Bu yüzden Allah teala ashâbı kendi katında değerli olan ekine benzetmiştir.

"Li yagîza" manasına bakıldığında; Allah tealanın ashâbı böyle değerli eşyaya benzetmesinin sebebi, kâfirleri etkisiz öfkeye düşürmek içindir. Zira gayz, öç almaya gücü yetmeyenlerin kalplerindeki gizli öfkeye denir. Veya, *"li yagîza"* Allah teala kâfirleri boşuna öfkelendirmek için imân edenlere büyük mükâfat vadetti, demektir.

*va'ada'llâhu'llezîne **[47b]** âmenû ve 'amilû's-sâlihâti minhum magfiraten ve ecren 'azmâ.*[1]

Allah imân edenlere yani O'nun tekliğine imân edip gönderdiği Resûl'ün Peygamberliğini doğrulayanlara büyük mükafat ve bağışlama vadetti. Buradaki *mihüm* zamiri Allah teala Hz. Muhammed [s.a.v] ile beraber olanların hepsine büyük mükafat ve bağışlama vadetti demektir.

---

[1]Kur'an, 48/29, "Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükafat vaat etmiştir."

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SÖZLÜK VE DİZİNLER

1. SÖZLÜK VE DİZİN

Bu çalışmanın sözlüğünde toplam 1793 madde başı bulunmaktadır. Bu ıdde başlarından 1317 adeti Arapça, 344 adeti Türkçe, 131 adeti Farsça ve 1 eti Yunanca'dır. Sözlükte çeşitli imla özelliklerinden dolayı 16 kez gönderme pılmış ve bunlar *bkz.* kısaltmasıyla gösterilmiştir.

Dizinde yer alan alt madde sayısı toplam 415 adettir. Alt maddelerde :leşik kelimeler ve fiillerin ve bazı tamlamaların anlamı açıklanmıştır. Madde şları harflere göre incelemeye alındıklarında alttaki veriler elde edilmektedir:

A ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 154 (elif: 89, ayın: 65)
Arapça	: 104
Farsça	: 10
Türkçe	: 40
Toplam alt madde sayısı	: 17

B ile başlayan toplam madde başı	: 99
Arapça	: 49
Farsça	: 6
Türkçe	: 44
Toplam alt madde sayısı	: 13

C ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 43
Arapça	: 41
Farsça	: 2

Türkçe : 0

Toplam alt madde sayısı : 9

Ç ile başlayan toplam madde başı sayısı : 12

Arapça : 0

Farsça : 5

Türkçe : 7

Toplam alt madde sayısı : 0

D ile başlayan toplam madde başı sayısı : 61 (dal: 59, dat: 2)

Arapça : 28

Farsça : 10

Türkçe : 23

Toplam alt madde sayısı : 11

E ile başlayan toplam madde başı sayısı : 91

Arapça : 74

Farsça : 1

Türkçe : 19

Yunanca : 1

Toplam alt madde sayısı : 14

F ile başlayan toplam madde başı sayısı : 38

Arapça : 32

Farsça : 6

Türkçe : 0

Toplam alt madde sayısı	: 9

G ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 63 (kef: 38, gayın:25)
Arapça	: 24
Farsça	: 11
Türkçe	: 28
Toplam alt madde sayısı	: 14

H ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 121 (ha: 53, he:21, hı:47)
Arapça	: 97
Farsça	: 17
Türkçe	: 7
Toplam alt madde sayısı	: 34

I ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 8 (elif: 5, ayın: 3)
Arapça	: 6
Farsça	: 0
Türkçe	: 2
Toplam alt madde sayısı	: 2

İ ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 120 (elif: 105, ayın: 5)
Arapça	: 104
Farsça	: 0
Türkçe	: 16
Toplam alt madde sayısı	: 58

J ile başlayan toplam madde başı sayısı : 0
Arapça : 0
Farsça : 0
Türkçe : 0
Toplam alt madde sayısı : 0

K ile başlayan toplam madde başı sayısı : 126 (kaf:83, kef: 43)
Arapça : 80
Farsça : 6
Türkçe : 40
Toplam alt madde sayısı : 19

L ile başlayan toplam madde başı sayısı : 16
Arapça : 14
Farsça : 1
Türkçe : 1
Toplam alt madde sayısı : 4

M ile başlayan toplam madde başı sayısı : 268
Arapça : 263
Farsça : 3
Türkçe : 2
Toplam alt madde sayısı : 72

N ile başlayan toplam madde başı sayısı : 53
Arapça : 38

Farsça	: 9
Türkçe	: 6
Toplam alt madde sayısı	: 10
O ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 15
Arapça	: 0
Farsça	: 0
Türkçe	: 15
Toplam alt madde sayısı	: 0
Ö ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 7 (elif: 4, ayın:3)
Arapça	: 2
Farsça	: 0
Türkçe	: 7
Toplam alt madde sayısı	: 0
P ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 11
Arapça	: 0
Farsça	: 10
Türkçe	: 1
Toplam alt madde sayısı	: 4
R ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 65
Arapça	: 59
Farsça	: 6
Türkçe	: 0

Toplam alt madde sayısı	: 15
S ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 103 (sin: 65, sad: 31, se: 7)
Arapça	: 75
Farsça	: 6
Türkçe	: 22
Toplam alt madde sayısı	: 16
Ş ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 37
Arapça	: 25
Farsça	: 4
Türkçe	: 8
Toplam alt madde sayısı	: 6
T ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 129 (te: 96, tı:33)
Arapça	: 112
Farsça	: 7
Türkçe	: 10
Toplam alt madde sayısı	: 57
U ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 18 (elif: 9, ayın: 9)
Arapça	: 12
Farsça	: 1
Türkçe	: 5
Toplam alt madde sayısı	: 2

Ü ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 9
Arapça	: 3
Farsça	: 3
Türkçe	: 3
Toplam alt madde sayısı	: 0

V ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 44
Arapça	: 39
Farsça	: 1
Türkçe	: 4
Toplam alt madde sayısı	: 15

Y ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 46
Arapça	: 7
Farsça	: 3
Türkçe	: 36
Toplam alt madde sayısı	: 5

Z ile başlayan toplam madde başı sayısı	: 32 (ze:12, zal:6, dat:7, zı:7)
Arapça	: 29
Farsça	: 3
Türkçe	: 0
Toplam alt madde sayısı	: 9

Dizinde yer alan toplam 344 Türkçe madde başı incelemeye alındığında, bu rakamın 119 adet fiil ve 225 adet isimden oluştuğu tespit edilmektedir. 119 fiilden 117 adeti Türkçe fiil ve 2 adeti ise yapım ekleri ile yabancı kökenli kelimelerden oluşturulmuş olan fiillerdir. İsimlere bakıldığında, toplam 225 adet ismin 209 adeti Türkçe isimlerden oluşurken 16 adeti yapım ekleriyle Türkçe'ye kazandırılan isimlerdir.

Yukarıdaki verileri kısaca özetlemek istersek alttaki tablo ortaya çıkar:

Sözlükte yer alan toplam madde başı sayısı:	1793
Arapça madde başı sayısı ve metne göre oranı:	1317, %73
Farsça madde başı sayısı ve metne göre oranı:	131, %0.07
Türkçe madde başı sayısı ve metne göre oranı:	344, %19
Yunanca madde başı sayısı:	1
Toplam alt madde sayısı:	415

Türkçe kelimelerin oransal tablosu ise alttaki gibidir:

Türkçe madde başı sayısı:	344
Türkçe isim sayısı ve oranı:	209, %61
Türkçe yapım ekleriyle türemiş olan isim sayısı ve oranı:	16, %0.05
Türkçe fiil sayısı ve oranı:	117, %34
Türkçe yapım ekleriyle türemiş olan fiil sayısı ve oranı:	2, %0.01

Et-, eyle-, ol- ve *kıl-* yardımcı fiilleri, toplamda 334 farklı kelime ile birleşerek, birleşik fiil türetmişler. Bunların arasında sırayla *et-* yardımcı fiili

145, *ol-* 122, *eyle-* 60, ve *kıl-* 7 farklı kelime ile birleşerek birleşik fiil türetmişlerdir. Adı geçen fiiller ve *buyur-*, *ur-* v.s fiillerle yapılan birleşik fiilerin toplamı 356 adettir. Yardımcı fiillerin anlamı birleştikleri kelimenin alt maddesi olarak verilmiştir. Ayrıca, yardımcı fiillerden oluşan birleşik fiiller alfabetik sıraya göre yardımcı fiillerin alt maddesi olarak sıralanmıştır.

Kişi adları dizininde 47 Farklı kişi adı, 146 kez geçmekyedir. Bu dizinde 16 kez gönderme yapılmıştır ve göndermeler *krş.* Kısaltmasıyla gösterilmiştir.

Yer adları dizininde ise toplamda 22 madde başı bulunmaktadır. Buradaki yer adları metinde 145 kez geçmiştir.

āb *(Far.):* Su.

ā. -ı rūy: Yüz suyu, şeref. 7b/3

ābādān *(Far.):* Bayındır, abat.

ā. 42b/13

'abd *(Ar.):* Kul, bende.

'a.+ i 1b/6

'ābid *(Ar.):* İbadet eden, köle.

'ā.+ leri 44a/9

'ā.+ leriŋ 44a/5

'aceb *(Ar.):* Hayret ifade eden soru zarfı, acaba.

'a. 40b/9

'a. -e götür: Şaşırtmak. 46b/10, 46b/12, 46b/2

'Acem *(Ar.):* İran.

'a. 24b/11

'acīb *(Ar.):* Garip, tuhaf, şaşılacak.

'a. 34b/1, 43a/2

'acībe *(Ar.):* Hayret edilecek şey veya kimse.

'a. 34b/9

'āciz *(Ar.):* Güçsüz, kudretsiz.

'ā. ol-: Zayıf düşmek, gücü yetmemek. 47a/10

'ā.+ ler 25a/13

aç-: Kapalı durumdan açık duruma getirmek.

a.- dı 40b/2

ad: İsim, nam.

a.+ ına 44b/6

adlu: İsimli, adlı. a. 44b/3

ādāb *(Ar.):* Ahlak ve terbiye kurallarıga göre uygulanması gereken esaslar.

ā. 13a/6

adam *(<ādem) (Ar.):* Kişi, insan, adam.

a.+ lar 30b/1

'add *(Ar.):* Sayı, sayı.

'a.+ ini 13a/9

'a. ol-: Sayılmak. 24b/13, 34b/10

'aded *(Ar.):* Sayı.

'a.+ ince 34a/3

'adem *(Ar.):* Var olmama, yokluk.

'a.+ i 2b/4

ādem *(Ar.):* Kişi, insan.

ā. 20a/3

'ādet *(Ar.):* Görenek, alışılmış davranış.

'ā. 29a/13

'ā.+ i 29a/13, 33b/8, 44b/8

'ādetu'llāh: Cenab-ı Allah'ın göreneği. 15b/9

'adl *(Ar.):* Doğruluk, adalet.

'a. 19b/10, 19b/7

āfāt *(Ar.):* Belalar, musibetler.

ā.+ dan 42b/12

āftāb *(Far.):* Güneş.

ā. 44a/8

'afv *(Ar.):* Bağışlama, affetme.

'a. 20a/7, 33b/8, 34b/3

'a. buyur-: Bağışlamak. 35b/13

'a. ėt-: Bağışlamak. 32b/5

'a. eyle-: Bağışlamak. 34b/5

aġavāt *(Ar.):* Ağalar.

a. 6a/9

āġāz *(Far.):* Başlama.

ā. 4a/12

aġız Ağız.

a.+ ından 11a/3

āh *(Far.):* İnilti, feryat.

ā. 34a/12

aḥādīs̱ *(Ar.):* Hadisler, Hz. Muhammedin sözleri.

a. 5b/3

a.+ i 34b/5

aḥcār *(Ar.):* Taşlar.

a. 47a/1

'ahd (I) *(Ar.):* Söz verme, söz.

'a. eyle-: Söz vermek 17a/5

'a.+ ine 17a/5, 17a/9

'a.+ inüŋ 17a/6

'a.+ i 27b/2

'ahd (II) *(Ar.):* Devir, dönem.

'a.+ i 25a/5

āḫer *(Ar.):* Başka, diğer.

ā.+ e 5a/12

āḫir *(Ar.):* Son.

ā.+ i 42b/6

āḫiret *(Ar.):* Öldükten sonra gidilecek olan yer, diğer dünya.

yevm-i ā.: Âhiret günü.

yevm-i ā.+ de 15b/2, 17a/7, 24b/3

yevm-i ā.+ e 11b/7

aḥḳar *(Ar.):* Çok hakir, çok âciz.

a.+ i 3b/6

aḥmaḳ *(Ar.):* Aklı kıt, bön.

a.+ ü't-ṭuyūr: Kuşlar arasında ahmak olan 4a/11

aḥsen *(Ar.):* Çok güzel, pek güzel.

a. 20b/11, 32b/8

a.+ in 20b/3

aḫşam Akşam.

a. 16b/3

aḥyānen *(Ar.):* Bazen, ara sıra

a. 41b/12

aḳ-: Cereyan etmek, akmak.

a.- an 14b/13

a.- ar 26a/6

'aḳab *(Ar.):* Ard, arka.

'a.+ inde 15b/11

'a.+ inden 35a/11

aḳçe Akçe.

a. 6b/1

a.+ ler 6a/13

aḳdām *(Ar.):* Ayaklar.

a. 1b/7

'āḳıbet *(Ar.):* En sonunda

'ā.+ i 17a/8

'āḳıbetü'l-emr *(Ar.):* Nihayet, en sonunda.

'ā. 34b/3

'ā.+ de 19a/4

'aḳīde *(Ar.):* İnanç.

'a.+ leri 11b/4

'a.+ lerinden 18b/5

aḳrān *(Ar.):* Yaşıt olanlar.

a. 6b/12

'aks *(Ar.):* Karşıt, zıt.

'a.+ i 18a/2

aḳṣā *(Ar.):* Son had.

a.+ larıdur 15a/3

aḳvām *(Ar.):* Kavimler

a.+ ı 24b/12

aḳvā *(Ar.):* Daha kuvvetli.

a. 11b/5

al-: Almak.

a.- alum 23b/2

a.- dığın 22b/4

a.- dılar 13b/5

a.- dıŋ 40b/9

a.- mağa 47a/10

a.- maḳ 23a/12, 23b/7

a.- mış 13b/4

a.- uṕ 14a/1, 21a/9, 21b/11, 21b/5, 28a/8, 35a/7, 35b/1, 3a/8, 40a/11, 40b/2, 45a/4, 5a/13

a. -ıvėr-: Çabuk veya ansızın almak. 22a/13

'alā vechi'l-iḫtilāf *(Ar.):* Farklı, muhtelif.

'a. 5b/3

'alā vechi'l-iḫtiṣār *(Ar.):* Kısaca.

'a. 30b/4

a'lā *(Ar.):* Daha iyi, daha mükemmel.

a. 15a/2, 17a/3

ālām *(Ar.):* Acılar, elemler.

ā. 3a/11

'alāmet *(Ar.):* İşaret, belirti.

'a. 28b/1

'a.+ dur 43b/8

alay Alay.

a.+ ı 7a/8

'alāyıḳ *(Ar.):* Alakalar, ilgiler.

'a.+ ı 34b/13

'ālem *(Ar.):* 1.Kâinat, 2.Dünya, 3.İnsanlar

'ā. 2b/6, 2b/9, 14a/8, 22a/7

'ā.+ i 4a/7

'ā.+ iŋ 14a/9

'aleṣ-ṣabāḥ *(Ar.):* Sabahtan.

'a. 4b/12

'aleyhi'ṣ-ṣalāt ve's-selām *(Ar.):* "Salât ve selâm onun üzerine olsun" anlamında bir dua söz.

'a.+ ı 41a/12

'aleyhi's-selām *(Ar.):* "Selâm onun üzerine olsun" anlamında bir dua sözü.

'a. 10b/11, 10b/4, 10b/6, 11a/1, 11a/7, 12a/9, 15a/13, 16b/7, 18a/10,

18a/7, 21a/2, 21a/5, 22b/1, 23a/1, 26b/9, 27a/10, 27a/4, 27b/7, 29b/9,

30a/2, 30b/1, 30b/13, 32a/10, 32b/12, 32b/4, 32b/8, 34b/8, 35b/12, 36a/9,

37a/13, 37a/4, 37a/8, 39a/11, 39a/3, 39a/6, 3b/10, 40a/5, 40b/1, 40b/3,

9b/9

'a.+ a 10a/10, 16b/6, 19a/6, 27a/12, 29b/13, 32b/4, 33b/4, 34b/7, 35a/9,

35b/5, 36a/4, 40a/12, 45b/6, 9a/5

'a.+ adur 9b/8

'a.+ dan 25a/1

'a.+ dur 10a/3

'a.+ ıŋ 10b/9, 26a/2, 28a/10, 33a/6, 33b/6, 35a/2, 38b/2, 42a/4, 47b/6,

9a/1

'aleyhi afżalü'ṣ-ṣalavāt ve ezkiyi't-taḥiyye *(Ar.):* "En faziletli salât ve en hâlis selâmlar onun üzerine olsun" anlamında bir dua sözü.

'a. 8b/8

'aleyhimü'ṣ-ṣalātü ve's-selām *(Ar.):* "Salât ve selâm onların üzerine olsun" anlamında bir dua sözü 33a/9

'a. 33a/9

'aleyke *(Ar.):* Senin üzerine, sana.

'a. 45a/3

'ālī *(Ar.):* Yüce, üstün

'ā. 4b/8, 41b/2

'ā.+ lerine 7a/1

'ā.+ yyesi 11b/11

'Ālī *(Ar.):* Metinde geçen vadi ismi.

'ā. 44b/9

'alīl *(Ar.):* Sakat.

'a.+ ler 25a/12

'alīm *(Ar.):* İlmi ezlî ve ebedî olan anlamında Allah en güzel isimlerinden biri.

'a. 12a/3

'āliyāt *(Ar.):*Yüce olanlar.

cennāt-ı 'ā. 16a/10, 17a/11

'ā.+ a 19b/6

cennāt-ı 'ā.+ a 14b/13, 15a/1, 24b/4, 26a/5

Allāh *(Ar.):* Cenab-ı Allah.

a. 12a/7, 15a/10, 15b/1, 16a/2, 16b/2, 16b/3, 17a/1, 17a/7, 20a/1,

29a/13, 32a/1, 32b/11, 37b/12, 42a/3, 43b/5, 47b/2

a.+ a 11b/7, 37b/6

a.+ dur 11b/1

a.+ u 23b/13

alt: Bir şeyin yere bakan tarafı.

a.+ ına 13a/4

a.+ ında 12b/4, 12b/7, 27b/12

a.+ ından 14b/13, 26a/5

altı: Beşten sonra gelen sayının adı.

a. 2a/13, 39a/5

a.+ ncı 23a/2, 26b/7, 37a/5, 40a/4, 8b/9

altmış üç: Altmış ikiden sonra gelen sayının adı.

a. 39a/9

altun: Altın.

a. 6a/11, 6b/1

a.+ a 21a/13

a.+ lar 6a/13

'ām *(Ar.):* Genel.

'ā. 31a/2

a'mā *(Ar.):* Kör.

a. 25b/1

a.+ lar 25b/10

amān *(Ar.):* Yardım isteme.

a. 3a/5

'amel *(Ar.):* Bir maksatla yapılan iş, eylem.

'a.+ dedür 45a/5

āmenīn *(Ar.):* İman etmiş olarak.

ā. 38a/5, 40a/7

'āmil *(Ar.):* Bir işi yapan kimse.

'ā. ol-: Yapmak. 2a/2

ammā *(Ar.):* Ama, fakat.

a. 12a/13, 15a/11, 17b/8, 18b/4, 19b/12, 1b/5, 20a/12, 20b/6, 21a/1,

24a/2, 27a/1, 27b/9, 2a/12, 2b/9, 30a/5, 33a/5, 33b/2, 36b/2, 37b/3,

37b/7, 38b/1, 39b/7, 40a/9, 42a/13, 44b/12, 4b/5, 8b/11

'amūd *(Ar.):* Sütun, direk.

'a. 39a/5

ana: Anne

a.+ m 34a/10, 34a/13

a.+ sınıŋ 34a/9

'anāṣır *(Ar.):* Unsurlar, Elementler.

'a.+ ıŋ 47a/2

'an aṣl *(Ar.):* Kökten, soydan.

'a. 4a/7

ancaḳ Ancak, yalnız.

a. 17b/10, 20b/12, 20b/3, 21a/1, 35b/10, 38b/10, 40b/4

anda (I): Orada.

a. 14a/12, 2a/7, 35a/12, 6a/2

anda (II): An, zaman

a. 22b/7, 25b/8, 35a/8, 41a/4, 45b/3

andan (I): "Ol" zamirinin ayrılma hâli

a. 22a/13

andan (II): Sonra, ondan sonra

a. 27a/3, 33b/5, 39a/9, 40a/5, 40b/2, 40b/7, 45a/9, 46a/13,
4a/12, 9a/3

anı: "Ol" zamirinin yükleme hâli, onu
a. 13b/3, 14b/12, 18a/3, 20a/6, 21a/12, 22a/12, 22b/4, 38a/10, 5b/12

anlar: "Ol" zamirinin çoğulu, onlar.
a. 15a/10, 15a/11, 15b/3, 17a/1, 18a/9, 19a/1, 19a/11, 19a/12, 23b/6,
24a/10, 24a/3, 24b/1, 25a/13, 27a/2, 29a/8, 29a/9, 30b/5, 31a/6, 32b/11,
32b/13, 35b/2, 36a/11, 36a/6, 36b/4, 39a/8, 3a/8, 43b/4, 43b/6, 43b/9,
46a/12, 46a/8, 46b/4, 46b/7, 47b/3
a.+ a 17b/12, 23b/7, 26a/7, 28a/3, 28a/4, 29a/10, 35b/10, 36a/10, 36a/9,
41a/6, 44a/11
a.+ dan 12b/11, 29b/4, 29b/5
a.+ dur 24b/11
a.+ ı 19a/1, 25a/7, 26a/4, 30a/4, 31a/6, 36a/3, 46b/2
a.+ ın 41a/6, 46b/9
a.+ ıŋ 11b/11, 11b/7, 13a/8, 17b/8, 18b/4, 18b/6, 26a/12, 29b/2, 29b/3,
33a/4, 33b/7, 36a/2, 43b/3, 43b/8, 44a/10, 46a/6, 46a/9, 47a/4
a.+ ŋ 25b/1
a.+ uŋ 17b/9

anuŋ: "Ol" zamirinin ilgi hâli, onun.
a. 12a/12, 17a/6, 20b/1, 34a/10, 34a/11, 34a/12, 34b/13, 35b/12, 39b/9,
41b/9, 42a/8, 44b/6, 47a/7, 7b/2, 8a/2
a.+ la 44b/8

anuŋçün: O yüzden, onun için.
a. 21a/3, 26a/12, 35a/1

aŋa: "Ol" zamirinin yaklaşma hâli, ona.
a. 17a/10, 20a/2, 23b/12, 34a/13, 34a/7, 34b/11, 40a/13

aŋla-: Anlamak.
a.- yuṗ 25b/3, 35a/3

'ār *(Ar.):* Ayıp, utanılacak şey.
'ā. 36a/2, 36a/3

ara: Boşluk, aralık.
a.+ sında 27a/8

A'rāb *(Ar.):* Araplar
a. 17b/3

'Arab *(Ar.):* Arap
'a. 24b/11
'a.+ dan 18a/8

'Arabān *(Far.):* Araplar
'a.+ a 10b/7

aralıḳ: Boşluk, ara.
a.+ da 38a/12

'arcā *(Ar.):* Topal, aksak.
'a. 25b/1

ard: Arka, geri.
a.+ ınca 45b/4

a'rec *(Ar.):* Topal, aksak.
a.+ ler 25b/11

'ārī *(Ar.):* Bir şeyden kurtulmuş, arınmış.
'ā. ol-: Arınmak. 28b/4

'ārif *(Ar.):* İrfân sâhibi
'ā.+ i 13a/4
'ā.+ ler 44a/8

'ā.+ ü'ṭ 4a/9

arḳa: Sırt.

a.+ ŋa 45a/4

a.+ sına 44b/10

'arş *(Ar.):* En yüksek gök, Allah'ın kudretinin tecelli yeri.

'a.+ ı 3b/11

'a.+ u'r 14b/5

artuḳ Çok, fazla.

a. 20a/7

a.+ dur 17a/3, 19b/12, 19b/13

'arż *(Ar.):* Göstermek, sunmak

'a. ėt-: Göstermek, sunmak. 39b/11

'a. eyle: Göstermek, sunmak. 13b/6

arż *(Ar.):* Yeryüzü.

a. 14a/5, 14b/3, 20a/11, 20a/12, 20a/13, 20b/4, 20b/7, 20b/9, 21a/4,

46b/6

a.+ ıŋ 20a/10

arżīn *(Ar.):* Yerler .

a. 20a/10, 20a/13

'aṣā *(Ar.):* Baston, değenek.

'a.+ sıyla 45b/1

'asākir *(Ar.):* Askerler.

'a.+ den 2b/4

'a.+ ini 12a/7

āşār *(Ar.):* Eserler.

ā. 5b/4

ā.+ ı 34b/6

aṣḥāb *(Ar.):* Hz. Muhammed'le görüşmüş olan müminler.

a. 11a/5, 30a/1, 37b/1, 45b/6, 45b/9

a.+ ı 10a/11, 11b/1, 18b/13, 19a/6, 23a/5, 23a/9, 23b/3, 26b/9, 27a/11,

28b/2, 2a/9, 33b/2, 34b/11, 35a/9, 36a/9, 37a/10, 37a/13, 37a/9, 37b/5,

40a/6, 45b/13, 46a/5, 46b/13, 46b/3, 47a/5, 47a/7, 8b/10, 27b/3

a.+ ına 32b/6

a.+ ından 27b/7

a.+ ıŋ 27b/12, 38b/2

a.+ ıŋa 43b/3

a.+ ıyla 18a/11, 30b/13

'asīr *(Ar.):* Çetin, zor.

'a. 30b/12

'asker *(Ar.):* Asker.

'a.+ i 12a/10

aṣlā *(Ar.):* Hiçbir vakit, hiçbir zaman.

a. 11b/3, 13a/13, 15b/8, 37a/10, 38a/5, 42a/12, 5b/8

aṣlī *(Ar.):*Asla mensup.

a.+ miz 5a/6

a.+ mize 5a/4

'aṣr *(Ar.):* Devir, dönem.

'a.+ a 39a/1

'a.+ da 2a/12

'a.+ ında 39b/9

aşaġu: Aşağı.

a. 6a/3

āşikār *(Far.):* Açık, ayan.

ā. 9b/5

āşikāre *(Far.):* Açık, ayan.

ā. 18a/6

at: At.

a. 5b/12

a.+ ı 44b/13

āti/ātiye *(Ar.):* Gelecek, müstakbel.

ā.+ de 11a/10, 32b/5

ā.+ ye 37b/5, 38a/9

atlu: Atlı, süvari

a. 44b/12

a'vān *(Ar.):* Arka çıkanlar, yardımcılar.

a.+ ı 12a/10, 12a/11

'avārıż *(Ar.):* Engeller, ârızalar.

'a.+ ı 2a/4

'avdet *(Ar.):* Geri dönüş.

'a. ėt-: Geri dönmek. 45b/5

'avn *(Ar.):* Yardım.

'a. 46a/12

ay: Yılın on iki bölümünden her biri.

a.+ da 21b/8

a.+ ında 23a/3

āyā *(Far.):* Acaba.

ā. 25b/5, 7a/13

ayaḳ Ayak.

a.+ ı 13a/4

a.+ ları 25b/10

a.+ ların 13a/5

a'yān *(Ar.):* Bir şehrin ileri gelenleri, eşrâf.

a. 3a/6

a.+ ı 5a/3

āyāt *(Ar.):* Ayetler.

ā. 5b/3

ā.+ ı 25b/3, 34b/5

āyet *(Ar.):* Kur'an surelerini oluşturan bölümlerin her biri.

ā. 20b/5, 23b/4, 28a/13, 40b/6

ā.+ i 12a/12, 12a/8, 18b/6, 19a/6, 23a/9, 24a/12, 25a/4, 25b/8, 27b/11,

29b/7, 30a/7, 30b/5, 31a/13, 31a/3, 31b/7, 35b/13, 37b/11, 40b/6, 41a/1,

42a/13, 42b/6, 46a/4, 46b/12, 47b/5

'ayıbla-: Ayıplamak, kusurunu bularak kınamak.

'a.- ması 31a/9

ayru: Ayrı.

a. 32a/4

az: Çok olmayan, az.

a. 46a/1, 46b/4

a'żā *(Ar.):* Vücudu oluşturan parçalar, organlar.

a.+ ları 44a/6

a.+ sı 44a/1

'aẕāb *(Ar.):* Kâfirler ve günahkârlara ölümden sonra verilecek olan ceza, azap.

'a. 24b/7, 25b/13, 25b/6, 34a/3

'a.+ ı 15b/11, 19a/12, 26a/12, 26a/7, 26a/9, 32a/5

'a.+ ıyla 16a/13, 20a/8

'a.+ lar 19b/8

'a. ėt-: Azap etmek. 20a/9, 26a/8, 36b/4

'a. ol-: Azap edilmek. 26a/9

azacıḳ Azıcık, biraz.

a. 24a/3

a'ẓam *(Ar.):* Büyük.

vezīr-i a.: Sadrazam 6a/2

ism-i a: Allah'ın bütün isimlerini kendinde toplayan isim.

ism-i a.+ dür 5b/3

ism-i a.+ ı 4b/8

'aẓamat *(Ar.):* Büyüklük.

'a.+ ı 17a/3, 9a/12

āzār *(Far.):* Çıkışma, paylama.

ā. 40b/9

azıḳ: Erzak, yiyecek

a.+ ıdur 47a/3

'āzim *(Ar.):* Giden, azîmet eden.

'ā. ol-: Gitmek, yolu koyulmak. 23b/9, 34b/9, 8b/11

'aẓīm/'aẓīme *(Ar.):* Büyük.
'a. 14a/3, 17a/10, 33b/10, 45b/2, 47a/12, 47b/2, 47b/7
'a.+ de 12a/5, 15b/9, 20a/11, 42b/2
'a.+ leri 33a/3
'a.+ ü'l 42b/8

'aẓīme *(bkz. 'aẓīm)*
'a. 28a/12
'a.+ i 28b/8
'a.+ yi 44b/1

'azīmet *(Ar.):* Yola çıkma, gidiş.
'a.+ i 8b/11
'a.+ lerin 35a/3

bāb *(Ar.):* Husus, konu.
b.+ da 33a/11
b.+ ında 43a/1, 5a/7

baba: Bir çocuğun dünyaya gelmesine sebep olan erkek, peder.
b.+ m 34a/13

ba'de *(Ar.):* Sonra
b. 1b/5
b.+ hu 23a/5, 2b/7, 39a/2, 39a/3, 39b/2, 43b/10, 46b/5, 46b/7, 46b/9
b. + l-itmām: Bittikten sonra. 7a/1

ba'de ḥāẕā *(Ar.):* Bundan sonra.
b. 27a/12

ba'de zemān *(Ar.):* Bir zaman sonra
b. 13b/3

ba'de zemānin *(Ar.):* Bir zaman sonra
b. 21b/2

bādī *(Ar.):* Sebep olan (kimse)
b. 3a/2

bağlan-: Bağlanmak
b.- mış 45a/1

bağy *(Ar.):* Doğru yoldan sapma, haktan ayrılma.
b. 3a/9

bāhire *(Ar.):* Açık, apaçık.
b.+ i 12a/2
b.+ si 10b/9

baḥr *(Ar.):* Deniz, derya.
b.+ da 14a/4, 14b/2

baḫş *(Ar.):* Verme.
b. eyle-: İhsan etmek, vermek 6a/12

bā'iş *(Ar.):* Sebep olan.
b. 33b/12, 3a/2

baḳ-: Bakmak
b.- mayuṗ 13a/13

balıḳ: Balık.
b. 13b/12, 13b/4
b.+ ı 13b/13, 13b/5

bānī *(Ar.):* Bir yapıyı inşâ ettiren, yaptıran.
b.+ sidür 39b/9

baŋa "Ben" zamirinin yaklaşma hâli, bana .
b. 34b/1, 40b/10, 45a/8

baṣ-: Basmak
b.- dı 20b/13
b.- mağla 21a/3
b.- mayuṗ 13a/6
b.- uṗ 21a/7

baş: kafa, ser.
b.+ ı 21b/11, 37a/12
b.+ ımda 21b/13
b.+ ımız 37b/10
b.+ ında 4a/10
b.+ ların 37a/11
b.+ larınız 38a/4

başla-: Başlamak.

b.- dım 5b/5

bat-: Yok olmak, kurumak.

b.- up̊ 10b/12

bāṭıl/bāṭıla *(Ar.):* Çürük, boş, esassız.

b. 18b/12, 41b/3

b.+ a 19a/4, 41b/5, 41b/6, 41b/8

b.+ ı 19a/3

b.+ ını 12a/12, 12a/8

bāṭıla: *(bkz. bāṭıl)*

bāṭın *(Ar.):* İç, içyüz.

b. 4a/7

ba'żı *(Ar.):* Kimi, birazı.

b. 21a/6, 21a/9, 25a/12, 2a/4, 2a/7, 34b/13, 39b/7, 41b/8, 42b/5, 44b/7, 6b/4

b.+ lar 12a/1, 12a/13, 21a/8, 24b/8, 24b/9, 29b/7, 36b/11, 36b/12, 37b/8, 42b/7

b.+ ları 12a/1, 25b/1, 25b/2

b.+ sı 13b/11, 25b/1

b.+ sına 34a/4, 34a/5

bedel *(Ar.):* Bir şeyin yerine verilen başka şey.

b. 23b/3, 31b/8

be-ġāyet *(Far.):* Son derece.

b. 24a/10

beḳā *(Ar.):* Sonsuzluk.

b. 7a/2

belde *(Ar.):* Şehir

b. 3a/10, 5a/5

b.+ de 2a/13, 3a/6

b.+ miz 5a/3

bellü: Belirli, belli.

b. 32a/4

ben: Teklik birinci şahıs zamiri, ben.

b. 22a/11, 40a/12, 45a/6, 45a/9, 7a/7

b.+ den 45a/8

b.+ i 45a/9, 7a/9

b.+ im 20a/3, 22a/13, 23b/9, 34a/13, 35b/10, 35b/8, 35b/9, 47b/3

benī ādem *(Ar.):* Âdem oğulları, insanlar

b. 12b/1, 12b/2, 12b/6, 14a/3, 47a/4

b.+ iŋ 47a/3

Benī Ḥuneyfe *(Ar.):* Adnânîler'e mensup bir Arap kabilesi.

B. 24b/8

Benī Şeybe *(Ar.):* Kureyş kabilesinin hicâbe görevini yürüten bir kolu.

B. 41a/6

Benī Ümeyye *(Ar.):* Kureyş kabilesinin en önemli iki kolundan biri olan Emevilerin kabilesi.

B.+ den 39b/2

beŋze-: Benzemek.

b.- rdür 20a/2

berāber *(Far.):* Bir seviyede, eşit.

b.+ dür 29a/1

berekāt *(Ar.):* Bereketler.

b.+ ı 42b/13

ber-havā *(Far.):* Havaya gitmiş.

b. 13b/10

b. ol-: Havaya gitmek, uçmak. 13b/1

berkit-: Sağlamlaştırmak, kuvvetlendirmek.

b.- üp̊ 19a/3

berr *(Ar.):* Kara, toprak.

b. 11b/9, 14a/4, 14b/2

berrāḳ *(Ar.):* Çok parlak.

b. 44a/1, 44a/7

berü: Beri.

b. 14a/11, 14a/13

beş: Dörtten sonra gelen sayının adı.

b. 2a/13, 2b/5, 39a/1, 5a/5

beşāret *(Ar.):* Müjde, iyi haber.

b.+ i 44a/13

b.+ le 45b/9

beşer *(Ar.):* İnsanoğlu, insan.

b. 3a/6

beş yüz: Dört yüz doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı.

b. 29b/11

beş yüz elli: Beş yüz kırk dokuz sayısından sonra gelen sayını adı.

b. 25a/1

beyān *(Ar.):* Açıklama, söyleme.

b. 17a/4, 47b/5

b. ét-: Açıklamak, söylemek. 42b/9, 43a/2

b. eyle-: Açıklamak, söylemek. 12a/13, 18b/7

b. ol-: Açıklanmak, anlatılmak. 12a/5, 9b/13

beyāż *(Ar.):* Ak, beyaz.

b. 13b/4

beyn *(Ar.):* Ara.

b.+ lerinde 33a/10

beyt (I) *(Ar.):* İki mısradan oluşan nazım parçası.

b. 31b/4, 3b/13

b.+ de 31b/4

beyt (II) *(Ar.):* Ev, hâne.

b. 39b/6, 3b/9, 40a/3

b.+ den 39a/6

b.+ i 39a/12, 39a/13, 39b/5, 39b/9, 40a/1

Beytü'l-ma'mūr *(Ar.):* Yedinci kat gökte, Cennet-i Firdevs'te bir köşk olup Hz. Âdem'le yeryüzüne indirilmiş -Kâbe mevkiine- Tûfandan sonra yine Cennetteki yerine alınmıştır.

b. 14a/10, 14b/4

Beytü'l-ḥarām *(Ar.):* Kâbe.

b.+ a 29b/5, 30a/5

b.+ dan 33a/1

b.+ ı 37b/11

bıraḳ-: Bırakmak

b.- ursız 23a/13

bi'smi'llāhi'r-raḥmani'r-raḥīm *(Ar.):* "Rahman ve rahim Allah'ın adı ile" anlamında bir söz.

b. 32b/10, 36b/12, 9a/8, 1b/1

bi'taḳdīri'llāh *(Ar.):* Allah'ın takdiriyle.

b. 6b/6, 2a/7

bi'ż-żarūre *(Ar.):* Zaruret gereği, mecburen.

b. 4a/13

bī'at *(Ar.):* Kabul ve tasdik muâmelesi.

b.+ a 27b/10, 27b/3, 27b/5

b.+ da 27b/10, 27b/8

b.+ larından 27b/12

b. ét-: Bir kimsenin hâkimiyetini tanıyıp ona uymak. 17a/1

b. eyle-: Bir kimsenin hâkimiyetini tanıyıp ona uymak. 27a/12

b.-ı rıḍvān: Hicri 6. Yılında ashabın Hz. Peygamber ile yaptığı biat. 27b/11, 27b/3, 27b/5, 26b/6

bī-ḫalef *(Far.)* (mec.): Korumasız

b. 18b/2

biḥār *(Ar.):* Denizler.

b.+ da 11b/9

bī-hūde *(Far.):* Faydasız, boş.

b. 37b/9

bi-iẕni'llāh te'ālā *(Ar.):* "Allah tealanın izni ile" anlamında bir söz.

b. 46b/6

bil-: Bilmek.

b.- di 38a/10

b.- eydik 33a/1

b.- meden 36a/3

b.- mez 12a/7

b.- mezem 40a/13

b.- meziz 32b/11

b.- mezler 24a/3

b.- mezsiz 31a/6, 38a/10

b.- sem 40a/13

b.- üp 14b/12, 28a/1, 28b/4, 8b/13

b.- ür 12a/8, 13a/9, 18a/6, 28b/11, 28b/12, 36a/13, 45a/9

b.- ürem 35b/10

b.- ürler 24a/4

bilād *(Ar.):* Beldeler, şehirler.

b. 2b/2, 3a/1

bilā-ḥisāb *(Ar.):* Hesapsızca.

b. 45a/11

bildir-: Bildirmek.

b. 45a/9

b.- di 35a/5

b.- mek 10a/11, 24a/11

b.- mekdür 10a/12

bile: Birlikte, beraber.

b. 12b/10, 18b/3, 23a/13, 23a/5, 39a/8

b.+ since 42a/9, 47b/6

binā *(Ar.):* Yapı

b. 21b/1

b.+ dur 40a/4

b.+ sıdur 39b/6, 40a/4

b.+ sına 39a/13, 39b/10

b.+ sında 39a/7

b.+ sını 39b/4

b. ėt: İnşâ etmek, yapmak 39a/2, 39a/5, 39b/1

b. eyle: İnşâ etmek, yapmak 21b/4, 21b/1, 39a/11, 39a/3

b. ol-: İnşâ olmak, yapılmak 39b/12, 39a/1, 40a/2, 39b/5

binā'en 'alā ẕālik *(Ar.):* Bundan dolayı, bunun üzerine.

b. 8a/12, 44a/4

binā'en 'aleyh *(Ar.):* Bundan dolayı, bunun üzerine.

b. 2a/10

bi nefsihi *(Ar.):* Kendisi, kendi kendine.

b. 42b/3

biŋ: Dokuz yüz doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı, (mec.) çok.

b.+ i 2b/11

biŋ beş yüz: Bin dört yüz doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı.

b. 27b/5

biŋ dört yüz: Bin üç yüz doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı.

b. 27b/4

biŋ elli: Bin kırk dokuzdan sonra gelen sayının adı.

b. 21a/11

biŋ on altı: Bin on beşten sonra gelen sayının adı.

b. 40a/1

biŋ üç yüz: Bin iki yüz doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı.

b. 27b/4

biŋ yüz ḳırḳ dört: Bin yüz kırk üçten sonra gelen sayının adı.

b. 2a/6

biŋ yüz seksen beş: Bin yüz seksen beşten sonra gelen sayının adı

b. 6b/3

biŋ yüz ṭoḳsan yėdi: Bin yüz doksan altıdan sonra gelen sayının adı.

b. 7a/6

bir: (I): Sayı sıfatı, bir.

b. 10b/10, 10b/12, 10b/9, 12b/12, 13a/11, 13a/12, 13b/4, 20a/2, 20b/3, 21a/10, 21b/6,

24a/13, 27a/13, 27a/2, 27b/4, 27b/5, 28b/13, 29a/13, 31b/3, 32b/9, 33b/13, 34a/1, 34a/11, 34b/11, 34b/9, 35a/3, 35a/6, 38b/11, 39b/12, 42b/10, 43b/13, 44a/3, 44b/12, 44b/5, 45a/1, 45a/11, 45a/12, 45b/2, 46a/8, 4b/6, 4b/9, 5a/13, 5a/7, 5b/12, 5b/9, 6b/13, 7a/8, 8a/1, 8a/13

bir: (II): Belirsizlik sıfatı, bir.

b. 13a/1, 13a/10, 13a/3, 13b/12, 13b/2, 14a/10, 18a/1, 18a/3, 22a/6, 2b/9, 30a/1,

34a/8, 38a/5, 3b/4, 40b/5, 41b/13, 43a/2, 44a/2, 44b/8, 4b/10, 6a/9, 6b/5, 7a/3

b.+ i 2b/11

b.+ ini 5b/4

b.+ isi 12b/11, 14a/12, 15b/8

b.+ isidür 14a/9

b.+ isini 38b/7

birbirleri: Karşılıklı olark bir diğeri

b.+ n 31a/8

b.+ ne 42a/13

birer: Bir bir.

b. 15b/8

bit-: Yeşermek, yetişmek.

b.- er 46a/8

b.- seler 46a/8

biz: Çokluk birinci şahıs zamiri, biz

b. 11a/9, 16a/9, 18a/13, 18b/1, 23b/1, 32a/5, 32b/11, 33a/1, 36b/4,

37b/10, 38b/7, 9a/12

b.+ e 17b/7, 23a/13, 23b/10, 23b/8, 24a/1, 25b/4, 6a/11

b.+ i 23a/13

b.+ im 17b/6, 17b/7, 23b/8, 25b/4

b.+ lere 25b/6

boyun: Boyun

b.+ unı ur-: Boyunu vurmak, kellesini almak. 35b/2

boz-: Bozmak.

b.- maya 17a/10

bölük: Topluluk, grup

b. 45a/11

b.+ i 45a/11, 45a/12

böyle: Bunun gibi.

b. 13b/12, 15b/7, 38b/5, 47a/8, 7a/7, 7b/2

b.+ ce 38b/12

b.+ dir 18a/2

b.+ dür 14a/13

bu Bu.

b. 10a/2, 10a/5, 10a/9, 10b/13, 11b/3, 12a/12, 12a/8, 12b/4, 13a/4,

13b/5, 13b/6, 14a/1, 14a/3, 14a/8, 14b/10, 14b/5, 15a/1, 15a/7, 16b/6,

17b/13, 17b/7, 17b/8, 18a/2, 18b/4, 18b/6, 19a/2, 19a/4, 19a/5, 19a/6,

1b/6, 20b/2, 21b/12, 22a/10, 22a/12, 22a/4, 23a/7, 23a/9, 24a/12, 24a/2,

24a/9, 24b/11, 24b/13, 25a/4, 25b/8, 26a/8, 27b/11, 27b/12, 27b/3, 27b/5,

28a/12, 29b/7, 2b/5, 30a/10, 30a/7, 30b/5, 31a/11, 31a/13, 31a/3, 31b/1,

31b/3, 31b/7, 32b/6, 32b/9, 33a/11, 33b/13, 34a/5, 34b/1, 35a/8, 35b/11,

35b/13, 35b/7, 37a/13, 37b/11, 38b/1, 38b/3, 38b/6, 38b/8, 39a/1, 39b/7,

3b/13, 3b/9, 40b/6, 42a/13, 42a/9, 42b/10, 42b/6, 42b/7, 42b/8, 43a/1,

43a/2, 44a/12, 44a/8, 44b/1, 45b/2, 45b/5, 45b/9, 46a/4, 46a/6, 46b/12,

46b/3, 47b/5, 4a/12, 4b/5, 5a/11, 5b/5, 6a/5, 6b/3, 7a/11, 7a/12,

7a/13, 7b/12, 7b/2, 8a/12, 8b/11, 9a/13, 9a/5, 9b/10, 9b/7

b.+ dur 29b/9, 33a/12, 34b/11, 43a/4, 46a/10

buġāt *(Ar.):* Devlete isyan edenler.

b.+ a 3a/5

bul-: Bulmak.

b.- dı 21a/1, 21a/3, 41a/5

b.- dılar 35b/3, 46a/3, 46b/8

b.- ımazlar 29a/11

b.- ınan 23a/9, 23b/11, 23b/3, 23a/5

b.- mayan 37b/8

b.- mış 46a/12, 46a/13

b.- uṕ 21a/11, 3a/9, 46b/8, 46b/9

b.- ursız 35a/13

bulun-: Bulunmak.

b.- māz 7b/3

bunlar: Bunlar.

b. 12a/2, 25b/3

b.+ a 34a/2

b.+ ı 34a/2, 35a/11, 36a/12

b.+ ıŋ 12b/5, 12b/6, 34a/3

buṭlān *(Ar.):* Boş ve temelsiz olma.

b. 41b/3

buyur-: Emretmek, söylemek.

b.- dı 22a/10, 22b/1, 22b/5, 23b/12, 32b/12, 35b/2, 9b/8

b.- duḳlarında 37a/13

b.- dular 32b/10, 9a/3, 33a/5

b.- uṕ 33a/4, 35b/13

'afv buyur-.

ḳabūl buyur-.

buyurul-: Emredilmek.

b.- muşdur 12a/6

b.- uṕ 8b/5

bülbül *(Far.):* Güzel öten bir nevi kuş, andelîb.

b.+ i 7a/7

büyük: Büyük.

b.+ lere 3b/7

cā'iz *(Ar.):* İşlenilmesine cevaz olan.

c. 42a/6, 42a/9

cāhil *(Ar.):* Bilimsiz, bilgisiz.

c.+ i 4a/8

cāhiliyye *(Ar.):* Cahiliyyet devri adamları.

c. 36b/4, 36b/7

cāhiliyyet *(Ar.):* İslam'dan evvelki devrin adı.

c.+ de 39a/4

caḥīm *(Ar.):* Cehennem.

c. 17a/8

cāize *(Ar.):* Hediye, armağan.

c.+ ler 14a/3

cāmi' *(Ar.):* İçinde namaz kılınan ibadet yeri.

c.+ den 22b/6

c.+ i 13a/2, 21b/4, 39b/9

c.+ inde 22a/5

c.+ ine 22a/13

cānib *(Ar.):* Taraf, yan.

c.+ i 25b/4

c.+ inden 11a/4, 11b/8, 9a/4

c.+ ine 22a/6, 30a/3, 35a/7

cārī *(Ar.):* Cereyan eden, geçen.

c. ol-: Cereyan etmek. 15b/10

cedd *(Ar.):* Dede, büyük baba.

c.+ iŋ 13b/7

cehennem *(Ar.):* Âhirette günahkâr kulların gideceği azap yeri.

c. 15b/11, 15b/4, 16a/13, 20a/8

c.+ de 17a/8

c.+ e 19b/7, 19b/9

c.+ i 15b/3, 19a/13

celīl *(Ar.):* Ulu, büyük.

c.+ de 38b/1

c.+ ī 2b/8

c.+ i 11a/6

celīle *(Ar.):* Ulu, büyük.

c.+ leridür 46a/6

celīlü'ş-şā'n *(Ar.):* Şan ve şerefi pek büyük.

c. 39b/12

cem' *(Ar.):* Çoğul, toplam.

c. 20a/12, 20b/9, 21a/4

c.+ idür 20a/10, 20a/9

c. ėt-: Toplamak 13b/6, 44b/9

c. ol-: Toplanmak 6b/1

cemā'at *(Ar.):* İmamın arkasında namaz kılanlar.

c. 13a/2

cemāl *(Ar.):* Yüz güzelliği.

c. 45a/1

cemī' *(Ar.):* Cümle, bütün.

c. 11b/9, 12b/8, 28a/11, 28b/13

c.+ i 12b/1, 14b/1, 14b/2, 16a/2, 16a/3, 16b/4, 19b/3, 28a/5, 28b/1,

28b/12, 38b/5, 41b/6, 42b/12, 43b/13, 44a/1, 14b/1

c.+ ı 11a/5

c.+ sini 43b/4

c.+ siniŋ 11b/11

cenāb *(Ar.):* "Şeref ve büyüklük" anlamında kullanılan bir söz.

c.-ı Ḥaḳḳ: Allah

c.-ı Ḥaḳ'dan 7a/12

c.-ı Ḥaḳḳ'a 5b/1

cennāt *(Ar.):* Cennetler.

c.-ı 'āliyāt 16a/10, 17a/10

c.-ı 'āliyāta 14b/13, 15a/1, 24b/4, 26a/5

c.+ ı 19b/5

c.+ ıŋ 16a/10

cennet *(Ar.):* İmân ehlinin mükafat olarak Allah tarafından ebediyyen kalacakları yer, uçmak.

c. 15b/10, 27b/8, 45a/12, 45a/13

c.+ e 19b/8, 45a/11

c.+ em 45a/9

c.+ lerdür 26a/5

cevāb *(Ar.):* Soruya verilen karşılık.

c. 10a/9, 41b/10

c.+ ı 31a/12

c.+ ıdur 38a/7

cevāmi' *(Ar.):* İbadet yerleri, mescitler.

c. 21a/9

cevāz *(Ar.):* İzin, müsaade.

c. 9a/3

cevv *(Ar.):* Hava.

c.+ i 13b/1, 13b/4

ceyb *(Ar.):* Cep.

c.+ imde 6b/1

cezā *(Ar.):* Cezâ, karşılık.

c. 17b/13, 34a/2, 34a/7, 25b/6

c.+ larını 42a/12

c.+ sını 34b/2

c.+ yı 18a/1, 2b/13

c. ét-: Azap etmek, cezalandırmak. 20a/8

c. ol-: Azap etmek, cezalandırmak 17a/8

cezīl *(Ar.):* Çok, bol

c. 29b/6

cırāş *(Ar.):* Saç kesme (???)

c. ét-: Saçını kesmek. 37a/12

Cibrīl *(Ar.):* İlâhî emirleri meleklere ve peygamberlere ulaştıran vahiy meleği, Hz. Cebrâîl.

C.-i Emīn: Hz. Cebrâîl. 35a/8, 40b/5, 9a/4

cihād *(Ar.):* Din uğruna düşmanla savaşma.

c. 9a/13

c.+ a 25b/4, 27b/1

c.+ dur 10b/1

c. ét-: Cihâd etmek. 26a/4

cihet *(Ar.):* Sebep

c.+ den 38a/5

c.+ inden 15b/4, 42a/3

cinn *(Ar.):* İnsanlar tarafından görülmeyen bir mahluk.

c. 11b/10, 14b/1

cins *(Ar.):* Çeşit, nevi.

c.+ i 20b/8

cinsiyyet *(Ar.):* Bir cins ile ilgili olma.

c. 20b/10, 20b/9

civār *(Ar.):* Yakın çevre.

c.+ da 2b/1

c.+ iniŋ 3a/10

cuḳḳa *(Far.):* Çuha kumaşından yapılmış olan çanta.

c.+ ı 7a/4

cum'a *(Ar.):* Haftanın altıncı günü, Cuma.

c. 4b/12, 5b/6, 5b/8, 6a/6

cumhūr *(Ar.):* Topluluk, heyet.

c.+ ı 36b/9

Cüheyne *(Ar.):* Kahtânîlerden Kudâa'ya mensûp bir Arap kabilesi.

C. 18a/8

cümle *(Ar.):* Bütün, tam.

c. 12b/13, 12b/7, 14b/3, 17a/3, 20b/8, 21a/3, 25a/2, 25a/4, 27a/11,

27b/7, 28b/10, 37b/1, 44b/13, 45a/7, 45b/9, 47a/1, 5b/4, 6a/3

c.+ si 12b/2, 12b/4, 12b/5, 12b/6, 13b/2, 13b/9, 14a/9, 14b/5, 19a/7,
20b/2, 23a/6, 24b/12, 27a/11
c.+ sinden 27b/10
c.+ sine 21a/2, 47b/6
c.+ siniŋ 27b/13, 32a/13, 47a/2
c.+ yi 42b/9

cürm *(Ar.):* Suç.
c.+ ini 35b/13
c.+ iŋize 24b/6

cüvān *(Far.):* Genç, civan.
c. 34a/11, 34a/12, 34b/3
c.+ ı 34b/3

çavuş: Çavuş.
ç. 4b/13, 5b/6
ç.+ ı 4b/10
ç.+ lar 5a/1, 5a/10, 5a/8

çavuşbaşı: Çavuşbaşı.
ç. 4b/11, 6a/2, 6a/3

çek-: Çekmek.
ç.- erek 21b/9

çıḳ-: Çıkmak.
ç.- an 34a/7
ç.- arsa 34a/7
ç.- dı 13a/11, 40a/11, 40b/4, 6a/2
ç.- mayuṕ 14a/12
ç.- mış 34a/11, 46a/12
ç.- uṕ 13b/1, 34a/8, 44b/7, 44b/9, 6a/6, 6b/1

çıḳar-: Çıkarmak.
ç.- uṕ 21b/5, 35b/5, 5b/13

çirkin: *(<çirkīn) (Far.)* Güzel olmayan, hor.
ç. 15b/3

çoġal-: Çoğalmak, artmak.
ç.- dıġı 46b/7
ç.- dılar 46b/5
ç.- uṕ 46a/3

çoḳ: Çok, fazla.
ç. 20b/1, 38b/7, 6a/12
ç.+ dur 26a/12

çūb *(Far.):* Ağaç
ç.+ lar 44b/7, 44b/9

çuḳadār *(Far.):* Başhademe 6a/1
ç.+ larına 6a/1

çūn (I) *(Far.):* Vakta ki, ne vakit ki.
ç. 18a/6, 20b/11, 26b/7, 30a/13, 32a/10, 34b/6, 37a/4,
45b/13, 8b/8

çūn (II) *(Far.):* Bu yüzden, zira.
ç. 25a/11, 30b/11

dā'im *(Ar.):* Sürekli, devamlı.
d. 16b/2, 21b/13

dā'imā *(Ar.):* Sürekli, daima.
d. 12a/2, 16a/5, 16b/2, 16b/3, 33b/8, 41b/11, 42b/13, 43b/4, 43b/6,
43b/9, 44a/10, 44a/4, 9b/12

dābbe *(Ar.):* Binek ve yük hayvanı.
d.+ sinden 5b/13

daḫı Dahi, bile, da/de.
d. 10a/4, 10b/2, 10b/5, 10b/7, 10b/9, 12a/11, 13a/8, 14a/10, 14a/13,
15a/7, 15b/12, 15b/5, 15b/6, 16a/1, 16a/12, 18a/2, 18a/3, 19a/10, 20a/8,
20b/3, 20b/5, 20b/7, 21b/7, 22b/7, 23b/1, 24b/13, 25b/4, 27a/6, 28b/12,
28b/2, 28b/7, 31b/4, 32b/8, 33a/3, 33b/5, 35a/6, 35a/9, 35b/2, 36a/6,

3b/13, 42a/2, 42a/5, 42a/9, 43a/1, 44a/6, 45a/13, 45b/6, 46b/4, 47a/5,

6b/13, 9a/2

dāḫil *(Ar.):* İç, içeri.

d.+ i 45a/12

d. ol-: İçeri girmek 31a/1, 31a/10, 37a/9, 38a/6, 40a/8

dā'iye *(Ar.):* İçten gelen bir duyguyu teşvik edici hal.

d.+ sine 2a/3

ḍalālet *(Ar.):* Doğru yoldan sapma.

ḍ.+ de 36a/4

dār *(Ar.):* Yurt, mesken.

d. 2b/6, 7a/2

ḍarb *(Ar.):* Dövme, vurma.

ḍ. 34a/11, 34a/12,

ḍ.+ ı 34a/5

meṣel ḍ. eyle-: İbretli hikaye anlatmak. 46b/3

dārü'l-ḫilāfet *(Ar.):* Hilafet merkezi

d. 4a/13

da'vā *(Ar.):* Şikayet.

d.+ ŋ 22a/10

da'vet *(Ar.):* Çağırma, davet.

d. 24a/13, 25a/7, 25b/4, 27a/11

d. eyle-: Davet etmek. 27a/11

d.+ ine 2a/9

dė-: Söylemek, demek.

d.- di 12a/11, 22a/11, 22b/2, 30a/8, 30a/9, 32b/13, 34b/1, 40a/12, 40a/13,

40b/10, 44b/10, 45a/4, 45a/5, 45a/6, 45a/7, 45a/9, 45b/2, 4b/11

d.- digim 23b/9

d.- dikde 14a/1

d.- dikleri 10b/10, 5b/3

d.- diler 14a/13, 14b/5, 18b/3, 20b/10, 23b/2, 24b/10, 24b/8, 24b/9, 25b/7,

27b/3, 27b/9, 32b/11, 32b/12, 33a/3, 36b/11, 36b/12, 36b/13, 37b/11, 37b/7,

3b/11, 46a/10, 6a/7

d.- mekdür 10a/2, 11a/10, 12a/4, 12a/8, 15a/3, 16a/6, 16b/5, 17a/11, 18a/6,

19a/13, 19a/5, 20a/10, 23b/12, 24a/4, 24b/7, 26a/8, 28b/4, 29b/7, 30b/8,

31a/13, 31b/10, 32a/1, 32a/3, 32a/6, 36a/12, 36a/13, 36b/11, 36b/12, 36b/13,

36b/5, 36b/8, 38a/13, 38a/6, 38a/8, 38b/12, 3b/9, 42a/13, 42a/5, 43b/7,

46b/1, 47a/10, 47a/13, 47a/9, 47b/5, 47b/7, 4a/11, 9b/6

d.- miş 40a/4

d.- mişdir 21b/12

d.- mişdür 8a/3

d.- mişler 42b/8

d.- r 34a/10, 4b/11, 5b/7

d.- rler 17b/6, 17b/8, 23a/11, 24a/2, 24b/13, 33a/8, 23b/13, 31b/12

d.- rlerdi 34b/12, 44b/6

d.- rlerken 3a/1

d.- rsiz 24a/2

d.- yesiz 38b/12

d.- yince 35b/12, 7a/10

d.- yüp 19b/13, 20a/2, 20a/3, 22b/1, 22b/3, 41a/1, 41a/4, 45a/13, 5a/2,

5a/9, 6a/11, 6a/8

def' *(Ar.):* Öteye itme, savunma.

d. 11b/2, 29b/13
d.+ i 9b/12
d. ét-: Öteye itmek. 18a/11
d. eyle-: Öteye itmek. 28a/12

degil: Değil.
d.+ dür 17a/4, 17b/10, 17b/9, 18a/2, 18a/4, 38b/10
d.+ dür. 7a/13

degin: Kadar, değin.
d. 30a/4, 33a/7, 38a/12, 40a/2

dehşet *(Ar.):* korku ve telaş gösterme, ürkme.
d.+ lerin 6a/9

delâlet *(Ar.):* Alâmet olma, işaret.
d. 25a/6, 41a/13
d. ét-: Alâmet olmak 16b/6, 42b/1

demet: Tutam, deste, bağ.
d. eyle-: Deste hâline getirmek. 44b/10
d.+ i 44b/10, 45a/4, 45b/1, 45b/2, 45b/4

demür Demir.
d. 6a/6

dėnil-: Denilmek.
d.- di 20a/13, 27b/11, 39b/1
d.- diginiŋ 27b/6
d.- en 14a/8
d.- meyüṕ 20a/13
d.- ür 41a/6
d.- ürse 10a/9, 38b/6, 41b/7, 41b/9, 9b/11

der-'aḳab: *(Far.):* Akabinde, hemen sonra
d. 40b/4

derk *(Ar.):* Kavrama, anlama.
d. ėt-: Kavramak. 43b/13

ders *(Ar.):* Öğrenilmesi gereken şey, ders.
d. 6b/2

derūn *(Far.):* İçeri.
d.+ ı 39a/6

deryā *(Far.):* Deniz.
d.+ lar 12b/5, 12b/8
d.+ sına 7a/12

dest *(Far.):* El.
dest-būs ėt-: (birinin) Elini öpmek 6a/10

devābb *(Ar.):* Binek hayvanlar.
d. 12b/3

devşir-: Toplamak.
d.- üṕ 44b/7

dėyü: Diye.
d. 19a/8, 21a/9, 22b/4, 23b/12, 27a/9, 2a/10, 31a/11, 31a/9, 32b/9,
33a/5, 33b/7, 35b/2, 35b/7, 39b/7, 42b/8, 44b/11, 6a/5, 7b/1

dībāce *(Far.):* Önsöz, mukaddime.
d.+ i 4b/8

dile-: Dilemek.
d.- digi 11b/12
d.- digini 19b/5, 19b/7

dimā' *(Ar.):* Kanlar.
d. 3a/2

dimāġ *(Ar.):* Akıl, şuur.
d.+ lar 45a/2

dīn *(Ar.):* Allah'a ve çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum.
d. 24a/3, 3a/5, 41a/13, 45a/5
d.+ dendür 24a/2
d.+ i 10b/8, 16a/4, 41a/13, 41b/1, 41b/13, 41b/4, 9b/2
d.+ ı 41b/6
d.+ ler 41b/1

d.+ lerden 41b/2
d.+ leriŋ 41b/2
diri: Canlı, hayatta.
d. 2b/12
ditre-: Titremek.
d.- yerek 22b/3, 22b/5, 41a/3
dīvān *(Ar.):* Büyük meclis.
d. 4b/10
d.+ dan 6a/12
dīvān-ḫāne *(Far.):* Divanın toplandığı yer
d. 5b/10, 6a/1
diyār *(Ar.):* Memleket, ülke.
d.+ ı 7b/3
d.+ larda 7b/2
d.+ larından 2b/7
diyet *(Ar.):* Kan pahası.
d. 31a/7
dög-: Dövmek.
d.- ecegiŋi 42a/10
d.- erler 42a/10
dök-: Dökmek.
d.- ince 11a/3
dön-: Dönmek.
d.- üṕ 12b/11, 29a/9
döndür-: Döndürmek.
d.- meyeler 27a/13
yüz döndür-.
dört: Üçten sonra gelen sayının adı

d. 21b/8
döşe-: Sermek, yaymak.
d.- rler 13a/4
du'ā *(Ar.):* Allah'a yalvarma, dua.
d. 6a/13
d. ėt-: Dua etmek. 6a/11
duḫūl *(Ar.):* Giriş, girme.
d. 38a/11
d.+ i 15a/1
d.+ ine 38b/2, 38b/9
dul Boşanma veya ölüm sebebi eşinden ayrılmış.
d. 44b/5
dūr *(Far.):* Uzak.
d. ol-: Uzaklaşmak. 2b/7
dur-: Durmak.
d.- ayım 7a/8
d.- duḳda 46b/11
d.- ımazlar 29a/10
d.- ırdı 5a/13
d.- ma 22a/3
d.- uṕ 13b/10
d.- ur 22a/1
dünyā *(Ar.):* Dünya.
d. 14a/8, 3a/5
d.+ da 15b/1, 17a/7, 24b/3
d.+ yı 24a/3
dünyevī/dünyeviyye *(Ar.):* Dünya ile ilgili olan.
d. 2a/4
dürlü Türlü, çeşitli.
d. 25b/11
dürlü dürlü Türlü türlü, farklı farklı.
d. 16a/11, 19b/6, 19b/7
dürr *(Ar.):* İnci.
d.+ i 7a/4
dürüst *(Far.):* Sağlam.
d. 20a/5
d.+ dür 20a/3
dürüstlük *(Far.):* Doğruluk
d.+ i 11b/4
düş-: Düşmek.
d.- diler 25b/3, 32b/7
d.- dükçe 4b/3
d.- meyüṕ 2a/3

d.- üp̣ 28a/11, 33b/13, 5a/1, 6a/4, 9a/2

düşman *(Far.):* Düşman, hasım.
d.+ ları 29a/12

e'imme *(Ar.):* İmamlar.
e.+ i 5b/2

e'azz *(Ar):* Çok aziz.
e.+ ı 47a/8

ebāṭıl *(Ar):* Bâtıl, faydasız şeyler.
e.+ ı 5a/4

ebeden *(Ar):* Sonsuza kadar.
e. 19a/2, 41a/5

ebter *(Ar):* Kuyruğu kesik hayvan.
e. 4a/8

echel *(Ar):* Çok câhil.
e.+ i 3b/8

ecinne *(Ar):* Cinler.
e. 12b/1, 12b/2, 12b/6, 14a/4

ecnās *(Ar):* Cinsler.
e.+ ı 11b/10, 12a/4, 14a/4, 20b/6

ecr *(Ar):* Manevi karşılık, sevap.
e.+ i 17a/10, 29b/6, 47a/11, 47b/2, 47b/7

edā *(Ar):* Yerine getirmek, yapmak.
e.+ ı 30b/2
e. ol-: Yerine getirilmek. 41a/1
e. ėt-: Yerine getirmek, eda etmek. 5b/10, 26b/10

edeb *(Ar):* Edep, terbiye.
e. 36a/8

edille *(Ar):* Deliller, belgeler.
e.+ leri 30a/10

ėdin-: Edinmek, sâhip olmak.
ė.- inüp̣ 34b/3

edyān *(Ar):* Dinler.
e.+ ı 41b/5, 41b/6, 41b/8

efendi *(Yun.):* Erkekler için kullanılan saygı hitap sözü.
e. 2a/8, 6a/2

eger *(Far):* Şart edatı, şayet, eğer.
e. 17b/12, 18b/1, 24b/2, 24b/4, 29a/7, 32a/3, 33a/1, 34a/10, 35b/1,
40a/13, 41b/7

eḥaḳḳ *(Ar):* Pek müstehak, çok layık.
e. 36a/11

ehālī *(Ar):* Bir memleket, şehir veya semtte oturanlar.
e. 2b/13, 2b/3
e.+ leri 25a/3, 25a/4
e.+ si 35a/4
e.+ yi 35a/1

Eḥābīş *(Ar):* Mekke çevresinde yaşayan ve Kureyş'in müttefiki olan çeşitli kabilelerin oluşturduğu bir topluluk.
E. 27a/1

eḥibbā *(Ar):* Dostlar, ahbaplar.
e.+ nıŋ 6b/4

ehl *(Ar):* Bir yer veya topluluğa mensup olanlar, cemaat.
e. 18b/2, 19a/2, 35b/10
e.+ i 16a/5, 20b/1, 24a/11, 24b/10, 24b/11, 26b/11, 26b/12, 27a/5, 27a/6, 27a/9, 29a/7,
29b/2, 32b/13, 32b/9, 33a/2, 35a/5, 35a/6, 35b/11, 36b/8, 37a/10, 38b/6,
3a/10, 41b/13, 41b/4, 41b/8, 45a/13, 45a/7
e.+ idür 24b/10
e.+ ine 36a/13
e.+ ini 36a/13
e.+ iniŋ 41b/5

e.+ leri 41b/6
e.+ leriniŋ 41b/6

ekābir *(Ar):* Büyükler, ileri gelenler.
e. 43a/3

ekdār *(Ar):* Kederler, acılar.
e. 3a/12

ekin: Buğday v.s tahılların harmanına verilen isim.
e. 46a/8, 46b/1, 46b/10, 46b/11, 46b/2, 46b/4, 46b/5, 46b/8, 47a/1
e.+ e 46b/13, 47a/6
e.+ iŋ 46b/1

ekinci: Ekin eken, çiftçi.
e. 46b/1
e.+ leri 46b/12

ekmel *(Ar):* Mükemmel, kusursuz.
e. 35b/9

ekrem *(Ar):* Kerem sâhibi, Hz. Peygamber'e verilen sıfat.
e. 20b/11, 7b/12, 8a/2
resūl-i e. 22a/10, 27b/2, 35a/4, 45b/6, 44b/4, 8b/9, 9a/2
resūl-i e.+ e 10b/13

ekşer *(Ar):* Birçok.
e.+ i 2b/4, 37b/5

el: Tutmaya yarayan ve parmaklardan oluşan organ.
e.+ imden 40b/9
e.+ imize 5a/8
e.+ inde 30b/3, 34a/12, 41a/5, 45b/1
e.+ inden 27a/3, 40b/2
e.+ ine 7a/9
e.+ iyle 22a/5
e.+ lerinde 43b/8
e.+ lerinden 40a/7
e.+ lerini 29b/3
e.+ leriŋizçek-iŋ 31a/10
e.+ leriŋizi 29b/4
el çek -: Bırakmak, el çekmek 29b/6, 30a/6, 31a/2

elbette *(Ar):* Muhakkak, şüphesiz.
e. 15a/13, 17a/6, 20a/6, 38a/6, 44a/3

elīm *(Ar):* Çok elem verici, çok acıklı.
e. 26a/12, 26a/8, 26a/9, 32a/5

elyevm *(Ar):* Bugün.
e. 39b/5, 41a/6, 7b/2

emārāt *(Ar):* Emâreler, belirtiler.
e.+ ı 37a/7

emīn (I) *(Ar):* Hz. Muhammed'in lakabı.
e. 18b/13

emīn (II) *(Ar):* Güvenilir, itimad edilir kimse; metinde Hz. Cebrâil için kullanılmıştır.
Cibrīl-i e. 35a/8, 40b/5, 9a/4

emīn (III) *(Ar):* Bir işin başı ve sorumlusu.
çavuşlar emīni: Çavuşbaşı
çavuşlar e.+ i 5a/1, 5a/8
çavuşlar e.+ ine 5a/11

emīrü'lmu'minīn *(Ar):* Mu'minlerin emîri, Hz. Muhammed'in hâlifesi.
e. 13a/10, e. 13b/7

emniyyet *(Ar):* Güvenlik.
e.+ den 2b/4

emr (I) *(Ar):* Buyruk
e. 23b/2, 25b/4, 32b/10, 33a/5, 5a/7
e.+ den 33b/7
e.+ i 23a/8, 27a/6, 40b/1, 40b/13, 5a/12, 5a/8
e.+ ine 17b/4, 24b/2, 26a/3
e.+ iyle 39a/2, 39b/2

e. ėt-: Emretmek. 31a/11, 34a/3

e. eyle-: Emretmek. 18a/9, 23b/10, 32a/2

e. ol-: Emredilmek. 24a/13

emri bi'l-ma'rūf: Şeriatın emirlerine yapmaya davet etmek. 46a/9

emr (II) *(Ar):* Husus, iş.

e.+ i 24a/3

emvāl *(Ar):* Mallar, eşyalar.

e.+ i 28a/4

e.+ ı 3a/2, 46a/3

e.+ ımız 18b/1

ėn-: İnmek.

ė.- erlerken 6a/3

ė.- üp 5b/13

enbiyā' *(Ar):* Nebîler, peygamberler.

e.+ ı 29a/11, 33a/9

ėndir-: İndirmek

ė.- üp 12b/11

endīşe *(Ar):* Kaygı, tasa.

e. ėt-: Tasalanmak.

e.+ sin 6b/7

enten *(Ar):* Pis kokulu, aşağılık.

e.+ ü't-ṭuyūr: Kuşların pis kokulusu. 4a/10

envā' *(Ar):* Çeşitler.

e.+ ı 12b/8, 30b/4

envār *(Ar):* Işıklar.

e.+ ı 43b/10, 43b/11

ėr-: Ermek, varmak.

ė.- dikde 7a/6

erāzil *(Ar):* Rezil ve âdi kimseler.

e.+ i 3b/12

erbāb *(Ar):* Sâhipler, ehil.

e.-ı dīvān: Divânda olan kimseler.

e.-ı dīvāndan 6a/12

ėriş-: Erişmek, ulaşmak.

ė.- üp 34b/2

ėrte: Bir sonraki günün sabahı.

ė.+ si 4b/12

es-: Esmek.

e.- üp 21b/8

eṣaḥḥ *(Ar):* Pek sahîh.

e. 27b/9

esās *(Ar):* Asıl, temel.

e.+ ına 40a/2

e.+ ından 39a/4

esātīẕ *(Ar):* Üstatlar.

e.+ i 2a/1

eṣer *(Ar):* İz, nişan.

e. 21a/8, 43b/8

e.+ i 21a/8, 43b/11, 43b/7, 44a/7, 4b/7

e.+ ini 22a/12

esīr *(Ar):* Esir, tutsak.

e. ėt-: Esir etmek. 19a/1, 42a/11

e. ol-: Esir olmak. 32a/5

eslāf *(Ar):* Öncekiler.

e.+ ı 2a/1

Eslem: *(Ar):* Hicaz'da bir kabile.

E. 18a/8

eṡnā *(Ar):* Sıra, an.

e.+ da 10a/13, 34b/9, 37a/8, 5b/5

e.+ sında 2a/1, 4b/2

esrār *(Ar):* Sırrlar.

e.+ ı 4b/8

eṡvāb *(Ar):* Giyecek, elbise.

e.+ ı 6a/4

eşca' *(Ar):* Çok cesûr.

e.+ ı 35a/9

eşcār *(Ar):* Ağaçlar.
e. 47a/1
eşedd *(Ar):* En şiddetli.
e. 34a/5
e.+ i 24b/6, 47a/3
eşheb *(Ar):* Alacalı, aklı karalı
e. 13a/11
eşher *(Ar):* En meşhûr
e. 20b/4
e.+ in 20b/3
eşiddā *(Ar):* Sert, acımasız.
e.+ dür 42a/10
eşirrā *(Ar):* Şerirler, hayırsızlar
e. 5a/6
e.+ ı 5a/9
ėşit-: Duymak, işitmek.
ė.- üṗ 21a/12, 25b/3, 29b/10, 32a/13, 34a/12, 6a/12, 8b/12
eşkiyā *(Ar):* Haydut, soyguncu
e. 3a/4
eşref *(Ar):* En şerefli.
e. 41b/2, 7b/1
e.+ i 7a/9
eşyā *(Ar):* Şeyler, nesneler.
e.+ dan 46b/13
e.+ ya 16a/3, 47a/8
e.+ yı 38b/5, 43b/13
et: İnsan ve hayvanda kas ve yağdan oluşan ve deri ile kemik arasında bulunan kısım, et.
e.+ dür 43b/13
ėt- (I): Etmek, yapmak.
ė.- ecegini 28b/3, 42a/11
ė.- ecek 28a/4, 29a/10, 44b/6
ė.- ecekdür 3b/7
ė.- eceklerdür 3b/9, 46a/8
ė.- eler 26a/4, 26a/7, 32b/6, 34a/7, 8b/6
ė.- elüm 20b/4, 38b/8
ė.- emedik 18b/3
ė.- en 18a/5, 43b/13, 44a/9
ė.- enler 17b/5, 25b/13
ė.- enleri 24a/9
ė.- enlerini 16a/12
ė.- enleriŋ 26a/9
ė.- er 10a/8, 11b/13, 12a/1, 12a/2, 16a/5, 17a/11, 19b/6, 20a/6, 26a/11,
26a/5, 26a/8, 36a/3, 36a/4, 38b/4, 39b/10, 43b/6, 44a/8, 45a/6
ė.- erdi 35a/1, 5b/7
ė.- erek 46a/2
ė.- eriz 36b/4
ė.- erken 44b/11, 6a/5, 6a/9, 6b/7, 7b/1
ė.- erler 13b/11, 15a/11, 19a/1, 23b/6, 24b/2, 35b/11, 42a/11
ė.- erlerdi 5a/10
ė.- erlerse 29a/8
ė.- erse 35b/2
ė.- erseŋiz 24b/5, 24b/6
ė.- ersiz 24b/1, 24b/3, 35a/13
ė.- icidür 29b/6
ė.- ilüṗ 34a/3
ė.- ince 22b/4, 35b/4, 35b/8, 45b/5
ė.- iŋ 6a/11
ė.- iyorlar 31a/9
ė.- üṗ 11a/2, 11a/7, 11b/13, 13b/10, 13b/6, 14a/2, 14b/12, 17b/4, 17b/5,
18a/11, 18a/9, 19b/5, 19b/6, 19b/7, 20a/8, 21a/9, 21b/11, 21b/5, 22a/10,
22a/12, 22b/6, 22b/7, 23a/5, 24a/8, 26a/3, 26a/7, 27a/1, 27a/13, 2a/9,

30a/1, 30a/4, 30a/7, 32b/5, 34a/1, 34a/2, 34a/9, 34b/2, 35a/7, 35b/7,
35b/8, 39a/10, 39a/5, 39b/11, 3a/3, 3b/12, 40a/2, 40a/7, 41b/3, 42a/2,
43b/11, 44a/11, 44b/10, 44b/11, 45b/3, 45b/5, 46b/7, 4b/1, 5a/13, 5a/4,
5a/6, 5b/10, 6a/10, 7a/1, 7a/11, 9b/7
ė.- üp 17a/9, 33b/5
ė.- yüp̀ 37b/9
ė.- di 14a/2, 16b/6, 39b/1, 39b/5, 40a/12, 45b/2, 6a/7
ė.- digi 11b/11
ė.- digiŋde 43b/3
ė.- digiŋiz 24b/5, 30b/6
ė.- dikce 44a/3
ė.- dikde 12b/10, 40b/8
ė.- dikleri 17b/12, 18b/4, 30b/3, 39b/6, 40a/3
ė.- diklerin 32a/13
ė.- diklerinde 10b/12, 18a/12, 29b/10, 36a/8
ė.- diler 21b/6, 22b/9, 27a/1, 27a/3, 27a/8, 27a/9, 27b/2, 30b/6, 30b/7,
33b/3, 36a/10, 36a/6, 36b/7, 36b/9, 37b/3, 39a/5, 39a/6, 45b/8, 47b/4
ė.- dim 23b/12, 5a/12
ė.- dirmişler 5a/7
ė.- mededür 12a/3
ė.- medigiŋiz 31a/5
ė.- medik 37b/10
ė.- mege 18a/1, 18a/4, 28b/13
ė.- mek 10a/2, 11b/8, 21b/4, 26b/10, 29a/1, 32a/2, 33b/9, 42b/2, 28b/13, 28a/9, 2b/3, 39b/12, 41b/4, 46a/3
ė.- mekde 37a/7
ė.- mekdür 46a/9
ė.- meleri 19a/7
ė.- meŋiz 31a/7
ė.- mesinden 20a/9
ė.- meyesiz 4a/9
ė.- meyüp 26a/2
ė.- meyüp̀ 29a/8, 31a/2, 36a/9
ė.- mez 15a/11, 33a/2
ė.- mezdi 31a/11
ė.- mezler 42a/12
ė.- mezsiz 19a/4
ė.- miş 34a/3
ė.- mişidi 21a/11, 21b/2
ė.- mişidim 22a/12
ė.- mişler 30b/2, 37a/12
ė.- mişlerdür 17a/1, 17a/2, 39a/2, 42b/7, 42b/9, 43a/2
ė.- tik 3a/1
ė.- tiklerinde 12a/9
ė.- tiŋiz 18b/12
'afv ėt-.
'arż ėt-.
'avdet ėt-.
'aẕāb ėt-.
bī'at ėt-.
beyān ėt-.
binā ėt-.
cem' ėt-.
cezā ėt-.
cırāş ėt-.
cihād ėt-.
def' ėt-.
dest-būs ėt-.

du'ā ėt-.
derk ėt-.
edā ėt-.
emr ėt-.
endīşe ėt-.
esīr ėt-.
fehm ėt-.
fetḥ ėt-.
fikr ėt-.
ġalebe ėt-.
ġaṣb ėt-.
ġazā ėt-.
ġılẓet ėt-.
günāh ėt-.
ḥabs ėt-.
ḫalāṣ ėt-.
ḫalḳ ėt-.
ḥareket ėt-.
ḥāṣıl ėt-.
ḫavf ėt-.
ḥaẕer ėt-.
ḥaẓẓ ėt-.
hedm ėt-.
helāk ėt-.
ḥıfẓ ėt-.
hicret ėt-.
ḥimāyet ėt-.
ḫiṭāb ėt-.
ḫulf ėt-.
ıṣdār ėt-.
icābet ėt-.
idḫāl ėt-.
iḫfā ėt-.
ihmāl ėt-.
iḫrāc ėt-.
iḥsān ėt-.
iḫtilāf ėt-.
iḥżār ėt-.
iḳā' ėt-.
iḳāmet ėt-.
iḳdām ėt-.
iḳrār ėt-.
iḳtiżā ėt-.
ilḳā ėt-.
iltimās ėt-.
imtinā' ėt-.
inkār ėt-.
inḳiyād ėt-.
intiḳām ėt-.
inzāl ėt-.
i'rāż ėt-.
irsāl ėt-.
īṣāl ėt-.
iskāt ėt-.
istid'ā ėt-.
istiġrāb ėt-.
istiḳbāl ėt-.
istiṣḳāl ėt-.
istişhād ėt-.
iştiġāl ėt-.
i'timād ėt-.
i'tiẕār ėt-.
itmām ėt-.
iẓhār ėt-.
ḳabūl ėt-.
ḳal' ėt-.
ḳatl ėt-.
leme'ān ėt-.
maġfiret ėt-.
mażmaża ėt-.
men' ėt-.
merḥamet ėt-.
mīs̱āḳ ėt-.
muḫalefet ėt-.
muḳātele ėt-.
murād ėt-.
muvānese ėt-.
mübāşeret ėt-.

müşāhede ėt-.
naẓar ėt-.
nesḫ ėt-.
nüzūl ėt-.
ricā ėt-.
rücū' ėt-.
rükū' ėt-.
sa'y ėt-.
sell-i seyf ėt-.
şükr ėt-.
ta'accüb ėt-.
ṭā'at ėt-.
ta'alluḳ ėt-.
ta'ayyüş ėt-.
ṭabḫ ėt-.
taḥammül ėt-.
taḥassür ėt-.
taḥḳīḳ ėt-.
taḫliye ėt-.
ta'līm ėt-.
taḳdīm ėt-.
ta'ḳib ėt-.
ṭaleb ėt-.
taṣarruf ėt-.
taṣdīḳ ėt-.
taslīṭ ėt-.
ṭavāf ėt-.
ṭayy ėt-.
tefekkür ėt-.
teferrüs ėt-.
tehāvün ėt-.
tekāsül ėt-.
temāşā ėt-.
tenāsül ėt-.
tercüme ėt-.
terk ėt-.
tertīb ėt-.
teslīm ėt-.
teşḫīṣ ėt-.
tevālüd ėt-.
tırāş ėt-.
'unf ėt-.
va'd ėt-.
vaż' ėt-.
vefā ėt-.
vefāt ėt-.
vuḍū ėt-.
yardım ėt-.
yāẕ ėt-.
za'm ėt-.
ẓann ėt-.
ẕikr ėt-.
ẓuhūr ėt-.

ėt- (II): Hızlı bir şekilde yapmak, etmek.
ė.+ vėr-: Hızlı bir şekilde yapmak. 17b/8
ṭaleb ėdevėr-.

etbā' *(Ar):* Tâbi olanlar, uyanlar.
e.+ ından 3a/4

etemm *(Ar):* Pek tam, eksiksiz.
e.+ dür. 35b/9

etmek: Ekmek.
e. 44b/6, 44b/8

eṭrāf *(Ar):* Taraflar, yanlar.
e.+ ına 29b/12
e.+ ında 46b/6

evā'il *(Ar):* İlk zamanlar, başta.
e.+ i 1b/9, 23a/3

evāsıṭ *(Ar):* Ortalar, vasatlar.
e.+ ına 8b/9
e.+ ında 23a/3

evlād *(Ar):* Çocuklar.
e.+ ı 41a/5
e.+ ımız 18b/2

evrāḳ *(Ar):* Varaklar, yapraklar.
e.+ ı 7a/3

evṣāf *(Ar):* Vasıflar, sıfatlar.

e.+ ı 46a/5

evvel *(Ar):* Baş, başlangıç.

e. 23b/9

e.+ inde 32b/10

evvelā *(Ar):* İlk olarak.

e. 39a/1, 42b/3

ey: Hitap için kullanılan ünlem.

e. 18b/11, 29a/7

eyādī *(Ar):* Eller.

e. 3a/3

eyit-: Söylemek, demek.

e. 17b/12, 23b/7, 24a/13, 45a/10

e.- di 12a/10, 13b/7, 22a/11, 32b/11, 34a/13, 35a/11, 35b/8, 40b/11, 40b/9,

41a/3, 45a/10, 45a/4, 45a/5, 45a/6, 45a/8, 45a/9, 7a/7

e.- diler 25b/3, 32b/13, 36b/11, 3b/9, 6a/5

e.- dim 5a/11, 7a/12

e.- erdi 34a/9

e.- ür 29b/7

eyle-: Eylemek, etmek, yapmak.

e. 22b/4, 2a/10, 36a/1, 36a/12, 45a/10

e.- di 10b/8, 12a/12, 13b/5, 13b/6, 14a/3, 15b/2, 18b/7, 19a/4, 22a/6,

23b/10, 26a/10, 26a/13, 27a/11, 28a/12, 28a/3, 28a/5, 29b/4, 30a/3, 33b/5,

34b/3, 35a/11, 35b/3, 36a/6, 38a/1, 39a/12, 39a/9, 3b/13, 41b/1, 44b/10,

44b/4, 46b/13, 46b/4, 47a/12, 47a/6, 47b/2, 47b/7, 4b/11, 5b/10, 6a/12,

7b/2, 8a/12.

e.- digi 11b/2, 11b/6, 21b/1, 21b/4, 24a/10, 32a/2, 40a/5, 42a/3, 47a/8

e.- digiŋizde 38b/12

e.- dik 11a/10, 9a/13

e.- dikde 18a/7

e.- diklerinde 37a/6

e.- diler 12a/13, 18a/13, 21a/10, 22a/8, 22b/7, 27a/12, 2a/10, 9a/2

e.- diniz 18b/12

e.- diŋiz 19a/2

e.- medi 24a/1, 47a/1

e.- mek 16a/11, 29a/12

e.- memekdür 20a/1

e.- meŋiz 16b/5

e.- meyüp 17a/5

e.- mez 29a/13, 9b/9

e.- mişdür 10b/2, 14a/8, 25a/2, 33a/12, 39a/3

e.- mişidi 6b/13

e.- mişler 18a/9

e.- rse 18a/1

e.- se 18a/3, 31b/12

e.- ye 17a/5

e.- yen 23a/11, 24a/12

e.- yüp 16b/4, 23a/6, 29b/2, 39a/11

'afv eyle-.

'ahd eyle-.

'arż eyle-.

baḫş eyle-.

beyān eyle-.

bī'at eyle-.

binā eyle-.

da'vet eyle-.

def' eyle-.

demed eyle-.

emr eyle-.
feth eyle-.
firār eyle.-
fütūḥāt eyle-.
ġalebe eyle-.
ġālib eyle-.
ġaṣṣ eyle-.
ġazā eyle-.
ġażab eyle-.
ḫalḳ eyle-.
ḥükm eyle-.
ıṣrār eyle-.
idḫāl eyle-.
iḥsān eyle-.
iḥżār eyle-.
ilḥāḥ eyle-.
ilḥāḳ eyle-.
in'ām eyle-.
inkār eyle-.
inzāl eyle-.
irsāl eyle-.
i'tiẕār eyle-.
ḳabūl eyle-.
men' eyle-.
murād eyle-.
müjde eyle-.
müşāhede eyle-.
niyāz eyle-.
nuṭḳ eyle-.
rivāyet eyle-.
rücū' eyle-.
selām eyle-.
şekk eyle-.
taḫṣīṣ eyle-.
ṭaleb eyle-.
taṣdīḳ eyle-.
taṣrīḥ eyle-.
ta'ẓīm eyle-.
tenzīh eyle-.
terk eyle-.
teslīm eyle-.
teşbīh eyle-.
tezyīn eyle-.
ṭulū' eyle-.
va'd eyle-.
vaż' eyle-.
vefā eyle-.
ẓann eyle-.
ẕikr eyle-.
ẓuhūr eyle-.

eylik: İyilik.
e. 40b/12

ezelī *(Ar):* Başlangıcı olmayan, kadîm.
e.+ si 38a/10

fā'ide *(Ar):* Yarar, nef'.
f. 20a/9
f.+ si 26a/12

fā'idesiz *(Ar):* Yararsız, faydasız.
f. 47a/12, 47a/8

faḫr *(Ar):* İftihâr.
f.+ i 22a/7

faḳīr (I) *(Ar):* "Ben, bendeniz" anlamında tevâzu sözü.
f. 1b/6, 39b/7, 4a/12, 4b/4, 4b/9, 5a/2, 5b/8, 6a/5, 6b/13, 7a/11
f.+ e 2a/9, 5a/10, 6a/10, 6b/13, 8a/12
f.+ i 4b/13, 5a/1, 6a/12, 8b/6
f.+ iŋ 5a/3

faḳīr/faḳīre (II) *(Ar):* Yoksul, fakir olan.
f. 44b/5

faḳīrāne *(Far.):* Nezâet göstergesi olan tevâzu sözü .
f. 8a/13

faḳīre *(Ar): (bkz. faḳīr II)*

f. 44b/5

fāriġu'l-bāl *(Ar):* Rahat, işini bitirmiş.

f. ol-: Rahatlamak. 10b/7

Fārs *(Far.):* İran.

f. 24b/10, 25a/6, 28b/10

f.+ a 11a/7

farż *(Ar):* Allah'ın, işlenmesi kat'i olarak lüzumlu, terki günah olan emirleri.

f. ol-: Farz olmak, yapılması lüzumlu olmak. 26b/8, 30b/1

fażīlet *(Ar):* Erdem.

f.+ dür 33b/10

fażl *(Ar):* İyilik, lutuf.

f. 26a/4

f.+ ıyla 19b/9

fecere *(Ar):* Günahkârlar, fısk u fücûr sâhipleri.

f.+ i 29b/11

fehm *(Ar):* İdrâk.

f. ėt-: İdrâk ėt-. 7a/11

ferd *(Ar):* Fert, birey.

f. 27a/13

ferḫunde-fāl *(Far):* Tâlihli, uğurlu olan.

f. 7a/5

ferişteh *(Far):* Melek.

f.+ ler 39a/2

feryād *(Far):* Çığlık, figân.

f. 34a/9

fesād *(Ar):* Bozukluk.

f.+ ını 41b/4

fetḥ *(Ar):* Bir memlket, şehir veya mevkii savaşla ele geçirme.

f. 10b/3, 15a/8, 23a/6, 37b/6

f.+ de 11b/3, 30b/11, 40a/10

f.+ dür 10b/1

f.+ i 10a/12, 14b/10, 34b/7, 37b/2, 37b/4, 38a/11, 38a/9, 42a/1, 42a/2

f.+ ı 11a/6

f.+ in 10a/10

f.+ ine 10a/5, 10b/5, 28a/13

f.+ ini 11a/10, 28a/3, 38a/12

f.+ iniŋ 10a/4, 37a/7

f. ėt-: Fethetmek, savaşla ele geçirmek. 40a/7

f. eyle-: Fethetmek. Savaşla ele geçirmek. 9a/13

f. ol-: Fethedilmek. 10a/6, 10a/7, 11a/8, 30a/8, 30a/9, 32a/4

fetvā *(Ar):* Bir sorunun şer'i cevabı.

f. 2b/1

f.+ dan 6b/6

f.+ sına 6b/4

f.+ ya 2a/11, 2a/12

f.+ yi 2a/9

fevāid *(Ar):* Faydalar, menfaatlar.

f.+ i 4b/7

fevc fevc *(Ar):* Dalga dalga, takım takım.

f. 46a/1

feżāil *(Ar):* Faziletler, erdemler.

f.+ i 34b/5

fıḳh *(Ar):* Şeriat ilmi

f. 4b/3

f.+ ı 4b/2

fi'l-cümle *(Ar):* Nihâyette, sonunda.

f. 2a/12

fi'l-ḥaḳīḳa *(Ar):* Doğrusu.

f. 7b/13

fi'l-ḥāl *(Ar):* Bu anda, şimdi.

f. 11a/4, 22b/5, 29b/10, 5a/1

figān *(Far):* Feryat, haykırma.

f.+ ına 34a/9

f.+ ını 34a/12

fikr *(Ar):* Düşünce, kanaat.

f. ét-: Düşünmek. 7b/1

f.+ e 7a/11

fi'l *(Ar):* Eylem, amel.

f.+ i 34b/1

f.+ iŋ 31b/13

fī mā ba'd *(Ar):* Sonraki

f. 6b/7

firār *(Ar):* Kaçma, kaçış.

f. eyle-: Kaçmak. 30a/3

fī sebīli'llāh *(Ar):* Allah yolunda

f. 26a/3, 27b/1

fuḳarā: *(Ar.):* Fakirler, yoksullar.

f. 1b/7, 8b/1

fütūḥāt *(Ar):* Fetihler

f. eyle-: Fetihler elde etmek. 10b/8

fütūr *(Ar):* Bıkkınlık, bezginlik

f. 2b/3

füyūżāt *(Ar):* Feyizler.

f. -ı ilāhiyyeye: İlâhî feyizler. 5b/11

ġā'ib *(Ar):* Görünmeyen.

ġ. ol-: Görünmez duruma gelmek. 13b/1

ġaḍiba'llāhu 'aleyhim ve le'anehum *(Ar.):* "Allah onlara gazap ve lanet etti" anlamında kullanılan söz.

ġ. 15b/4

ġafūr *(Ar):* Çok mağfiret eden anlamına gelen esmâ-i hüsnâdan biri.

ġ. 20a/1

ġ.+ dur 19b/13

gāh *(Far):* Bazı zaman, kâh.

g. 34a/8, 34a/9, 4b/2

gāhice *(Far):* Bazı zaman, gâh.

g. 9b/13

ġalebe *(Ar):* Gâlip gelme, gâlibiyyet.

ġ. 30a/8

ġ. ét-: Gâlip gelmek. 11a/7

ġ. eyle-: Gâlip gelmek 29a/12, 3b/12

ġālib *(Ar):* Üstün gelen, yenen.

ġ. 16a/3, 28a/5, 41b/9

ġ.+ lerdür 41b/13, 41b/7

ġ. eyle-: Yenmesini sağlamak. 29b/2

ġ. ol-: Yenmek. 10b/4, 29b/3

ġālibā *(Ar):* Görünüşe göre, anlaşılan.

ġ. 7b/12

ġanā'im *(Ar):* Harpte ele geçen mallar, ganîmetler.

ġ. 24b/3, 28a/4, 46a/3

ġ.+ den 23b/1

ġ.+ i 23a/12, 23a/7, 23b/13, 23b/3, 23b/7, 28b/11, 38a/12

ġ.+ idür 28b/10, 28b/9

ġ.+ inden 23a/12

ġ.+ ini 23b/10

ġanīmet *(Ar):* Harpte düşmandan alınan mal.

ġ.+ i 28a/12, 28b/8

ġ.+ ini 28a/7

ġānimīn *(Ar):* Ganîmet almış olanlar olarak.

ġ. 40a/7

ġarīb *(Ar):* Yadırganan, tuhaf.

ġ. 34b/1

ġarḳ *(Ar): (Mec.)* Birşeyle son derece dolmuş olma.

ġ. ol-. (Mec.) Birşeyle son derece dolmuş olmak. 44b/13

ġaṣb *(Ar):* Zorla ele geçirme.
ġ. ėt-: Zorla ele geçirmek.
22a/12
ġaşş *(Ar):* Örtmek, setretmek.
ġ. eyle-: Örtmek, setretmek.
31b/12
ġavş *(Ar):* Medet, yardım eden.
ġ. 7b/13
ġāyet *(Ar):* Son, nihâyet.
ġ. 34b/2, 45a/1
ġ.+ le 13a/12
ġayr *(Ar):* Başka kimse.
ġ.+ ı 13a/9, 25b/11
ġ.+ lar 11b/10
ġ.+ lardan 36a/11
ġayret *(Ar):* Didinme, çaba, ceht.
ġ. 36a/2
ġ.+ i 28a/2, 36b/4, 36b/7
ġayrı *(Ar):* Başka.
ġ. 24b/11, 44b/7, 47a/1
ġayẓ *(Ar):* Hınç, hiddet.
ġ. 47a/9
ġazā *(Ar):* İslam dini uğruna yapılan savaş.
ġ. 26a/3, 27b/1, 32a/13
ġ.+ dan 26b/10
ġ.+ lar 10b/7
ġ.+ sı 18a/11, 26b/7, 30a/13
ġ.+ sın 18a/7
ġ.+ sına 17b/4, 23a/10, 8b/11
ġ.+ sında 23a/5, 23b/3, 24a/1, 24b/4
ġ.+ sından 23a/1, 32a/11, 37a/6
ġ.+ ya 17b/6, 17b/9, 18a/10, 18a/13, 18a/9, 18b/11, 25a/13, 25b/11, 25b/12,
25b/5, 26a/6, 34b/9, 35a/3, 35a/4
ġ.+ yı 19a/7, 23a/11, 24a/8, 25b/13, 26a/7, 26a/9, 32b/5
ġ. ėt-: İslam uğruna savaşmak. 18b/3, 18b/4,
ġ. eyle-: İslam uğruna savaşmak. 23a/6, 24a/12
ġażab *(Ar):* Kızgınlık, hışım.
ġ. 15b/6, 15b/7, 47a/10
ġ.+ ı 20a/8
ġ.+ ından 19b/12, 19b/13
ġ. eyle-: Kızmak, öfkelenmek. 15b/2
geç/geḉ -: Geçmek.
g.- dikde 25a/2
g.- en 29a/11
g.- üṕ 13b/2
geçmiş: Geçmiş olan zaman.
g. 9b/1
gel-: Gelmek.
g.- di 30a/6
g.- digi 15b/7, 29b/12
g.- digim 2a/6
g.- diginiŋ 10a/8
g.- dik 15b/4
g.- dikleriŋ 31a/1
g.- diler 6a/13
g.- ecek 9b/1
g.- ecekdür 3b/4
g.- elüm 24b/7, 35b/13, 46a/10, 47a/6
g.- en 36a/7
g.- imeyüṕ 18b/13
g.- imezler 19a/2
g.- ince 39a/1
g.- medi 13b/2
g.- memiş 40a/10
g.- mişdür 14a/1, 14a/10, 14a/7, 42b/3, 43b/12

g.- üp̂ 13a/13, 17b/5, 18a/13, 27a/4, 45a/3, 45b/7, 46a/2, 4b/10, 5a/9,
6a/10, 7a/7, 8b/13
g.- ür 5b/6
gelecek: Daha gelmemiş, âtî.
g. 38a/4
gerçek: Hakikat, gerçek.
g. 17b/8
gerçi *(Far):* Her ne kadar, gerçi.
g. 20b/7, 44a/12, 4b/5
gerek: Yapılması îcâp eden, lüzumlu.
g.+ dür 46a/8, 5a/12
gerü: Geri.
g. 18b/13, 29a/9
gėt-: Gitmek.
g.- di 4b/12
g.- digi 45b/7
g.- emeyüp̂ 25b/12
g.- meden 25a/13
g.- mediler 18a/10
g.- mege 23b/8, 24a/13, 25b/11, 25b/5, 26a/6, 5b/9
g.- megi 18a/9, 18b/11
g.- mek 42b/1
g.- memize 17b/6
g.- meŋ 23b/8
g.- meyüp̂ 17b/5, 17b/9, 23a/10
g.- mezler 12b/12
g.- sek 18b/1
g.- eceklerin 35a/4
g.- elüm 23b/1
g.- emedigimiz 25b/5
g.- emedik 18b/1
g.- erdi 5b/6
g.- erek 46a/1, 46b/8
g.- erken 13a/2, 13a/3, 6a/6
g.- iŋ 6a/11
getür-: Getirmek.
g.- di 21b/9, 22a/13, 40b/6, 46b/10, 9a/5
g.- digi 11b/8, 46b/12
g.- diler 47b/4
g.- düm 40b/13
g.- düp̂ 11a/2
g.- emeyeceklerin 8b/12
g.- emeyüp̂ 30a/3
g.- mek 10a/9, 47a/12, 47a/9
g.- meŋiz 16b/1
g.- mezler 19a/12
g.- üp̂ 40b/10, 44b/8
g.- ürken 21b/8
ṭāḳat getür-.
gevde: Gövde.
g.+ si 46a/13, 46b/11, 46b/8
gėy-: Giymek.
g.- dirilmişdür 4a/11
g.- miş 45a/1
Ġıfārī *(Ar):* Hicri 8, Miladi 629 yılında İslamı kabul eden Hicaz kabilesi.
Ġ. 18a/8
ġılẓet *(Ar):* Kabalık, sertlik.
ġ. 46a/13
ġ.+ lerinde 27a/7
ġ. ėt-: Kabalık etmek. 26b/13
gibi: Benzer, benzeyen.
g. 11b/10, 12a/2, 21b/13, 23b/9, 24b/5, 25b/13, 31a/7, 31a/8, 31a/9,
31b/2, 32a/5, 37a/7, 39b/10, 42a/2, 42b/4, 42b/5, 44a/8, 46a/8, 46b/1,
46b/12, 46b/5, 46b/7, 46b/9, 7a/5, 7a/8, 7b/2
g.+ dür 20a/4

gir-: Girmek.
g.- dikde 6a/7
g.- eceklerdür 45a/11
g.- medi 30a/5
g.- meleri 14b/13
g.- üp̄ 40b/3, 5b/13
g.- ürler 14a/12

girān-bahā *(Far):* Çok değerli, çok kıymetli.
g. 7a/4

gizlü: Gizli.
g. 47a/10

gök: Gök, sema.
g.+ ler 20a/10
g.+ lerde 11b/9, 16a/1
g.+ leri 29a/1
g.+ leriŋ 19b/3, 21a/2

gökyüzü: Gök, sema.
g.+ nde 14a/6
g.+ ne 12b/11, 12b/13

gönder-: Göndermek.
g.- di 30a/1
g.- diler 26b/11, 32b/4
g.- dük 16a/9
g.- üp̄ 29b/12

göndür-: Göndermek.
g.- di 35a/6, 40b/12
g.- diler 27a/6
g.- üp̄ 30b/2

gör-: Görmek
g. 5b/6
g.- digi 37b/13
g.- diler 10b/12, 13b/3, 45b/8
g.- dü 22a/9, 37a/9
g.- dükde 44a/9, 4b/13
g.- düm 39b/8, 44b/2, 4a/12, 4b/9, 5b/12
g.- ilen 31b/11
g.- medik 37b/11
g.- meyen 25b/9
g.- mez 4a/9
g.- üp̄ 13b/6, 22a/7, 29b/6, 32b/9, 46b/2
g.- ürsin 43b/4

göre: Gereğince, nazaran.
g. 24b/6

görüş-: Görüşmek.
g.- eyim 4b/11

götür-: Götürmek.
g. 45a/8, 45b/3
g.- di 5a/2
g.- meyüp̄ 23a/13
g.- se 43a/3
g.- sem 21b/13
g.- üp̄ 22a/5, 35b/5, 5b/7
g.- ür 46b/2
g.- ürken 21b/11
selam götür-.
'acebe götür-.

göz: Görme organı.
g.+ leri 25b/9

ġufrān *(Ar):* Affetme, merhamet etme.
ġ.+ ı 20a/7

gūnāgūn *(Far):* Çeşitli.
g. 13a/7, 13a/8, 13b/9, 5a/10

ġuṣṣalan-: Tasalanmak.
ġ.- dılar 25b/8

gūyā *(Far.):* Sanki.
g. 7a/6

gül *(Far):* Gül ağacının açtığı çiçek.
g.+ i 22a/2
g.+ üŋ 22a/3

gülzār *(Far):* Gül bahçesi, gülistan.
g.+ ı 22a/2

gün: 24 saatten oluşan zaman dilimi.

g. 13a/10, 14a/11, 22a/6, 32b/6, 44b/8, 4b/10, 4b/9, 6a/4

g.+ de 22b/8

g.+ i 4b/10, 4b/12

günāh *(Far):* Günâh, ceza gerektiren amel.

g. 20a/1, 20a/2, 26a/11

g.+ ları 15a/1

g. ėt-: Günâh işlemek. 16a/12

günden güne: Günden güne, günbegün.

g. 37a/7

güstāḫāne *(Far.):* Küstahça.

g. 33a/4

güzellen-: Güzelleşmek

g.- üp 46b/11

güzellik: Güzellik

g.+ ini 46b/2

güzīn *(Far.):* Seçilmiş, seçkin.

g. 33b/2, 35a/10, 8b/10

g.+ e 10a/11

g.+ i 18b/13

g.+ in 11b/1

ḫaber (I) *(Ar.):* Havâdis, bilgi.

ḫ. 10b/13, 27a/4, 35a/9, 42a/9, 9b/8

ḫ.+ i 7a/3

ḫaber (II) *(Ar.):* Yüklem.

ḫ.+ i 42a/6

ḥabs *(Ar):* Hapis.

ḥ. ėt-: Hapsetmek. 27a/8, 34a/2

ḥ.+ i 34a/4

ḥacc *(Ar):* İslâm'ın beş şartından biri olan ve muayyen zamanda Mekke'deki "Kabe-i Şerîfe"yi ziyaret etmek üzere yola çıkma farîzesi.

ḥ. 26b/10

ḥ.+ ı 26b/8, 30a/13, 30b/2, 32b/5

Ḥacerü'l-esved *(Ar):* Ka'be'nin duvarında bulunan meşhur kara taş

ḥ.+ i 39a/11, 39a/5, 39a/8, 39b/5

ḥadd *(Ar):* Derece.

ḥ.+ ini 13a/9

ḫādim *(Ar.):* Hizmet eden.

ḫ. 1b/7

ḫ.+ i 40a/9

ḥadīs *(Ar):* Hz. Peygamber'in kutsal sözü.

ḥ. 16b/8, 31b/2

ḥ.+ i 16b/8, 31b/1, 44a/12, 44b/1

ḫafiyeten *(Ar.):* Gizli olarak.

ḫ. 35a/3

ḥaḳīḳat *(Ar):* Gerçek, asıl.

ḥ.+ de 17a/1, 4b/6

ḥaḳīḳī *(Ar):* Gerçek.

ḥ.+ si 19b/4

ḥakīm *(Ar):* Basîret ve sağ duyu sahibi olan.

ḥ. ol-: Basîret sahibi olmak. 12a/3

ḥ.+ dür 16a/4

ḥakīmāne *(Far):* Hikmetlice.

ḥ. 33a/11

Ḥaḳḳ (I) *(Ar):* Allah.

ḥ. 10a/4, 11b/12, 11b/6, 11b/8, 12a/11, 12a/13, 12a/3, 12a/4, 12b/9,

13a/9, 14a/7, 14b/10, 15a/2, 16a/13, 17a/10, 17a/2, 17b/13, 17b/7, 18a/2,

18a/4, 18b/6, 19a/11, 19b/10, 19b/11, 19b/12, 19b/4, 20a/6, 23a/8, 23b/10,

23b/2, 23b/9, 24a/8, 24b/2, 25b/6, 26a/2, 26a/4, 26a/7, 26a/8, 27b/13,

27b/9, 28a/1, 28a/5, 28a/6, 28a/8, 28b/10, 28b/3, 28b/7, 29a/12, 29b/4,

31a/9, 32a/11, 33b/3, 33b/9, 34b/7, 36a/10, 36a/12, 36a/4, 37b/3, 38a/10,

38a/12, 38b/4, 38b/5, 38b/9, 39a/2, 40b/11, 40b/13, 40b/5, 41a/11, 41a/13,

41b/11, 41b/13, 41b/3, 41b/4, 41b/6, 42a/1, 42a/5, 43b/9, 44a/2, 44a/4,

46a/12, 46a/2, 46b/12, 46b/3, 47a/11, 47a/5, 47a/7, 47b/6, 9a/4, 9b/6,

9b/8

ḥ.+ a 38a/1, 38a/2

cenāb-ı ḥ.+ a 5b/2

ḥ.+ dan 25b/4

cenāb-ı ḥ.+ dan 7a/12

ḥ.+ ı 36a/3, 7a/11

ḥaḳḳ (II) *(Ar):* Pay, hisse.

ḥ.+ ım. 22a/13

ḥaḳḳā *(Ar):* Doğrusu, elhak.

ḥ. 3b/12

ḥaḳḳında: Dair, müteallik, ilgili.

ḥ. 25b/2, 25b/9, 29b/8, 34b/5, 40b/11

ḥāl *(Ar):* Durum.

ḥ. 15b/7, 24a/2, 2b/1, 2b/5, 34b/4, 38b/5, 3a/1, 46a/9, 6b/3, 1b/9, 18b/6

ḥ.+ de 14b/12, 25b/5, 30b/7, 38a/1, 38a/5, 43b/6

ḥ.+ dür 6a/5

ḥ.+ i 10b/13, 13b/5, 13b/6, 14a/13, 35a/8, 45b/5

ḥ.+ iŋ 18a/2

ḥ.+ leri 46b/9

ḥālā *(Ar):* Daha, henüz, şimdi bile.

ḥ. 40a/3

ḫalāṣ *(Ar.):* Kurtuluş.

ḫ. 7a/10

ḫ. ėt-: Kurtarmak. 27a/3,

ḫālī *(Ar.):* Boş.

ḫ. ol-: Boş olmak. 12b/12, 3a/8

ḫālidīn *(Ar.):* Ebedî ve bâkî olanlar.

ḫ. 14b/12

ḫalīfe *(Ar.):* Hz. Muhammed'in vefâtından sonra ümmet idâresinin başına geçen

ḫ. 13a/11, 25a/5

ḫāliḳ *(Ar):* Yaradan

ḫ.+ dür 16a/4

ḫāliṣ *(Ar.):* Katkısız.

ḫ. 28a/1

ḫalḳ (I) *(Ar.):* Millet.

ḫ. 27a/8,

ḫ.+ ı 2b/6, 2b/9

ḫ.+ ınıŋ 6a/8

ḫalḳ (II) *(Ar.):* Yaratma, var etme.

ḫ. ėt-: Yaratmak. 28b/13, 29a/1

ḫ. eyle-: Yaratmak. 14a/8

ḫ. ol-: Yaranmak. 14a/11

ḫāmūş *(Far.):* Susmuş, sessiz.

ḫ. ol-: Sessiz olmak, susmak. 22b/1, 5a/2, 5a/9

ḫāne *(Far.):* Ev.
ḫ. 42b/12
ḫ.+ mde 4b/9
ḫ.+ me 6b/2
ḫ.+ niŋ 42b/11
ḫ.+ ŋize 6a/11
ḫ.+ sine 45b/3, 45b/4

ḫarāb *(Ar.):* Yıkık, virân.
ḫ. 3a/2

ḥarb *(Ar.):* Savaş.
ḥ. 28a/1

ḥareket *(Ar.):* Kımıldama, hareket.
ḥ. 33a/8, 6a/8
ḥ. ėt-: Hareket etmek. 45b/3

ḥarīḳ *(Ar.):* Yangın.
ḥ. 39a/13

ḫasāret *(Ar.):* Zarar, ziyan.
ḫ. 2b/3

ḥasebiyle *(Ar.):* Cihetiyle, sebebiyle.
ḥ. 2a/4

ḥased *(Ar.):* Kıskançlık, çekemezlik
ḥ.+ iŋizden 24a/2

ḫaṣeki *(Far.):* Osmanlı'da bazı saray subaylarına verilen ünvan.
ḫ. 5b/12

ḥasīb *(Ar.):* Hesap eden.
ḥ. 4a/6

ḥāṣıl *(Ar.):* Ortaya çıkan sonuç, netîce.
ḥ. ėt-: Ortaya çıkarmak. 3a/1
ḥ. ol-: Ortaya çıkmak. 43b/8

ḫasīs *(Ar.):* Cimri, pinti.
ḫ. 4a/7

ḫaṣm *(Ar.):* Düşman.
ḫ. 33a/7
ḫ.+ ıŋ 33a/8

ḫāṣṣe *(Ar.):* Bir kimseye veya şeye özel olan nitelik.
ḫ.+ sini 43a/2

ḫāṣṣeten *(Ar):* Hususi olarak, özellikle.
ḫ. 23b/11

ḫaşyet *(Ar.):* Korku.
ḫ. 32b/1, 8b/13

ḫaşyetü'llāh *(Ar):* Allah korkusu.
ḫ. 41a/2

ḫāṭır *(Ar.):* Gönül.
ḫ.+ ıŋ 40b/13

ḥattā *(Ar.):* Bundan başka.
ḥ. 36a/6, 7a/9

ḫātūn: Hanım, kadın.
ḫ. 35a/11, 44b/5
ḫ.+ a 35a/6, 35b/1
ḫ.+ da 35a/13
ḫ.+ ı 35a/12, 3b/10

havā *(Ar.):* Dünyayı kaplayan atmosfer, cevv.
h. 13b/12, 13b/9, 14a/5
h.+ da 13a/7, 13b/11, 14b/3
h.+ dan 13b/4

ḥavālī *(Ar.):* Çevre, civar.
ḥ.+ de 25a/12
ḥ.+ sinde 34b/13
ḥ.+ yi 44b/7

ḫavāṣṣ *(Ar.):* Özellikler.
ḫ.+ ı 42b/9

ḫavf *(Ar.):* Korku.
ḫ. 32b/1, 38a/5
ḫ.+ a 25b/3
ḫ.+ larından 23a/10, 28a/10
ḫ. ėt-. Korkmak. 17b/11

ḥāvī *(Ar):* İhtiva eden, içeren.
ḥ. 32b/9, 4b/7

havlet *(Ar.):* Güçlük.

ḥ. ur-: Güçlük geçmek, zorlanmak. 21b/8

ḥavlı: Avlu.

ḥ. 5b/12

ḥ.+ sına 5b/10

ḥayālāt *(Ar.):* Hayâller, kuruntular.

ḥ.+ ı 7a/13

ḥayāvānāt *(Ar.):* Hayvanlar.

ḥ. 14b/2

ḥayıf *(Ar.):* Yazık.

ḥ. 2b/12

ḥayırlu: Hayırlı

ḥ.+ sıdur 47a/2

ḥaylī *(Far.):* Çokça, oldukça fazla.

ḥ. 6a/11

ḥayr *(Ar.):* İyilik.

ḥ. 32a/3, 8b/6

ḥayret *(Ar.):* Şaşkınlık.

ḥ. 7a/12

ḥayşiyetiyle: İtibâriyle, bakımından.

ḥ. 46b/3

ḥayvānāt *(Ar.):* Hayvanlar.

ḥ. 12b/3, 12b/7, 12b/8, 13a/8, 14a/4, 14b/2, 3b/6

ḥ.+ ıŋ 12b/5, 12b/6

ḥaẕer *(Ar.):* Kaçınma.

ḥ. ėt-: Kaçınmak, uzak durmak. 26a/11

ḥāzin *(Ar.):* Hüzünlü, kederli.

ḥ.+ i 34b/3

ḥāżır *(Ar.):* Huzurda olan, bulunan.

ḥ. 4b/13

ḥ. ḳıl-: Hazırlamak, müheyya etmek. 15b/3, 19a

ḥ. ol-: Hazır olmak, bulunmak. 27b/8

hażm *(Ar.):* Münasebetsiz bir duruma tahammül etmek.

h. 33a/4

ḥażret *(Ar.):* "Hürmet maksadıyla" büyüklere verilen ünvân.

ḥ.-i Resūl: Hz. Peygamber. 9a/1

ḥ.+ i 10b/13, 11a/1, 16b/5, 18a/12, 18a/6, 18b/11, 18b/12, 19a/6, 20b/11,

20b/13, 22a/1, 23a/1, 25a/1, 27a/3, 27a/8, 27a/9, 27b/2, 27b/6, 29b/9,

30a/6, 32a/10, 32b/3, 32b/4, 32b/5, 32b/8, 33a/3, 33a/5, 33b/3, 33b/6,

35a/10, 35a/2, 35a/9, 35b/6, 37a/4, 37b/1, 39a/10, 39a/3, 40b/11, 40b/3,

40b/7, 41a/1, 45b/6

ḥ.+ leri 7b/13

ḥ.+ lerinden 13b/8

ḥ.+ lerine 14a/2, 8a/12

ḥ.+ lerini 27a/5

ḥ.+ leriniŋ 22a/7, 35a/4, 44b/5

ḥ.+ lerinüŋ 25a/5

ḥaẓẓ *(Ar.):* Zevklenme, memnunluk.

ḥ. ėt-: Zevklenmek, memnun olmak. 14a/2

hediyye *(Ar.):* Karşılıksız bağışlanan şey, armağan.

h. 8a/13

h.+ miz 8b/5

hedm *(Ar.):* Yıkma, mahvetme.

h. ėt-: Yıkmak. 39a/10, 39a/4

h.+ ine 3a/2

helāk *(Ar.):* Ölme, mahvolma.

h. 19a/1, 31b/1, 31b/4

h.+ ine 34a/9

h. ėt-: Öldürmek. 20a/6, 31a/7, 31a/8

h. ol-: Ölmek. 19a/5, 19a/8

hem *(Far.):* Birlikte, beraber.

h. 16b/5, 16b/6, 18b/12, 30b/6

hemān *(Far.):* Derhâl, hemen.

h. 11a/1, 24a/3, 32b/11, 33a/2, 35b/4, 40b/1, 45b/3, 5a/13, 5b/10,

8b/13

henūz *(Far.):* Daha, hâlâ.

h. 10a/6, 37b/7

her *(Far.):* Hep, bütün.

h. 11a/4, 12b/10, 14a/11, 15b/8, 17a/4, 17a/9, 34a/6, 36a/12, 36a/13,

3a/6, 44a/2, 5b/4

Hevāzin *(Ar):* Adnânîler'e mensup bir Arap kabilesi.

h. 24b/9, 28b/9

hey'et *(Ar.):* Kurul.

h.+ indedir 13b/12

heybet *(Ar.):* Korku ve hürmet hissi uyandıran görünüş.

h.+ i 30a/2, 8b/12

hezār: *(Far.):* Bülbül.

h.+ ı 7a/7

hezār-gūy: Bülbül gibi şakıyan. 7a/7

hezīmet *(Ar.):* Büyük yenilgi.

h. 28a/9

h.+ leri 28a/13

ḥıfẓ *(Ar.):* Koruma, saklama

ḥ. ėt-: Korumak, saklamak. 21a/11, 21a/9

ḥırḳat *(Ar.):* Yangın.

ḥ.+ ı 33b/13

ḫışm *(Ar.):* Öfke.

ḫ.+ a getir-: Öfkelendirmek. 47a/12, 47a/9

ḫıyānet *(Ar.):* Hâinlik.

ḫ. 3a/3

hicret *(Ar.):* 1. Bir şehirden başka bir şehre göç etme. 2. Hz. Muhammed'in Mekke'den Medîneye göç etmesi, İslam târihinin takvim başı.

h.-i nebeviyye: Hz. Muhammed'in Mekke'den Medîneye göç etmesi. 2a/6, 23a/2, 23a/3, 26b/7, 37a/4, 39a/9, 39b/3, 40a/6, 8b/8

h. ėt-: Göçmek. 4b/1, 12a/9

hicri *(Ar.):* İslam takvim başı olan hicret ile ilgili.

h. 6b/3

hīç *(Far.):* Hiç.

h. 14a/12

Hidāye *(Ar.):* Hanefi fakihi olan Burhâneddin Merginânî'nin meşhur eseri.

H.+ niŋ 10b/1

ḥikāyet *(Ar.):* Hikâye, anlatı.

ḥ. ol-: Anlatılmak. 13a/10, 33b/12

ḥikmet *(Ar.):* Herkesin bilmediği gizli sebep, kâinattaki ve yaratılıştaki gizli gaye.

ḥ.+ i 28a/5, 37b/4, 41b/12

ḥ.+ ini 38a/10

hikmetü'llāh: Allah'ın hikmeti. 42a/1

ḫilāfet *(Ar.):* Halîfelik.

ḫ.+ i 25a/7

ḥilm *(Ar.):* Yumuşak huyluluk.

ḥ. 33b/5, 36a/10, 36a/5, 36a/6

ḥimāye/ḥimāyet *(Ar.):* Destek, sâhip çıkma.

ḥ. 3a/7

ḥ. ėt-. Desteklemek. 35b/11

ḥimāyet: *(bkz. ḥimāye)*

ḥīn *(Ar.):* Zaman, vakit.

ḥ.+ i 30b/11

ḥisāb *(Ar.):* Hesap.

ḥ.-ı yesîr: Kolay hesap. 45a/13

ḥiṣṣe *(Ar.):* Pay, hisse.

ḥ. 23b/1, 23b/7

ḥiṣṣe-mend *(Far.):* Pay sâhibi.

ḥ. ol-: Pay almak. 4b/6

ḫiṭāb *(Ar.):* Söz söyleme.

ḫ. 22a/10, 9b/8, 16b/6

ḫ.+ ı 16b/5, 2b/8

ḫ. ėt-: Söz söylemek, hitap etmek.35b/7

ḫiẕlān *(Ar.):* Kimsesiz kalma.

ḫ. 18b/5

ḫᵛoce (<ḫᵛāce) *(Far.):* Üstat.

ḫ. 33a/10

ḫod *(Far.):* Kendi.

ḫ. 9b/10

ḫoş *(Far.):* Güzel, hoş.

ḫ. 33a/11, 40b/13

ḫoşluḳ: İyilik, güzellik.

ḫ. 40b/10, 40b/12

ḫoşnūd *(Far.):* Memnun, râzı.

ḫ. 27b/13

Ḥudeybiyye *(Ar.):* Mekke müşriklerinin Medîne İslâm Devletini resmen tanıdıkları antlaşmanın adı.

ḥ. 10a/13, 10b/10, 10b/6, 17b/4, 18a/11, 18a/7, 23a/1, 23a/10, 23a/5,

23a/6, 23a/8, 23b/11, 23b/3, 24a/1, 24b/4, 26b/7, 29b/11, 29b/12, 30a/13,

32a/11, 37a/5, 8b/11

ḥ.+ de 10b/9, 27a/10, 28a/10

ḥ.+ den 18b/13

ḥ.+ ye 10b/3, 26b/9, 29b/9

ḫulf *(Ar.):* Verilen sözü tutmama, ahdi bozmak.

ḫ.+ dan 18a/5

ḫ.+ i 24a/8

ḫ.+ ları 17b/9

ḫ.+ umuz 17b/7

ḫ.+ uŋuz 17b/13

ḫ. ėt-: Verilen sözü tutmamak. 17b/5, 18a/5, 18a/9, 24b/5

ḫulḳ *(Ar.):* Huy, ahlak.

ḫ.+ ı 33a/3

ḫurmā *(Far.):* Hurma ağacı.

ḫ. 44b/7

ḫuṣūṣen *(Ar.):* Özellikle.

ḫ. 44a/7

ḫuşūnet *(Ar.):* Kabalık, sertlik.

ḫ. 26b/13, 27a/7

ḫ.+ leri 30b/4

ḥużūr *(Ar.):* Hâzır bulunma.

ḥ.-ı ḳalb: Gönül rahatlığı. 5b/1

ḥ.+ ı 35b/6, 36a/7, 7a/1

ḥüccāc *(Ar.):* Hâcılar.

ḥ.+ ı 39b/6

ḥ.+ ıŋ 40a/3

hüdā *(Ar.):* Hidayet.

h. 42b/1, 42b/2

hüdhüd *(Ar.):* Çavuş kuşu, ibibik.

h. 4a/11

ḥükm *(Ar.):* Emir, buyruk

ḥ. eyle-: Emir vermek 11a/10

ḥürmetli: Onur ve şeref sâhibi kimse.

ḥ. 33b/11

ḥüsn *(Ar.):* Güzellik.

ḥ. 45a/1

ḥ.+ i 10a/2, 8b/5

ḫüsrān *(Ar.):* Zarar, ziyan.

ḫ. 17a/8

ḥüzn *(Ar.):* Tasa, hüzün.

ḥ. 3a/11

'ırḳ *(Ar.):* Kök, asıl.

'ı.+ ı 4a/6

ırmaḳ: Irmak.

ı.+ lar 14b/13, 26a/5

'ırż *(Ar.):* Onur, haysiyet.

'ı. 3a/10

'ı.+ ı 5a/11

ıṣdār *(Ar.):* Çıkarma.

ı.-ı emr ėt-: Emir verme. 5a/7

ıṣmarla-: Sipariş etme.

ı.- yuṕ 6a/13

ıṣrār *(Ar.):* Ayak direme, ısrar.

ı. eyle-: Isra etmek. 20a/1

'ıyāl *(Ar.):* Bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kişiler.

'ı.+ ıma 35b/10

'ı.+ ları 17b/10, 19a/2

'ı.+ larımız 17b/6

ıżṭırāb *(Ar.):* Acı, elem.

ı. 11b/3

ı.+ ı 11b/2

i'āde *(Ar.):* Geri verme.

i.+ dür 46a/11

'ibād *(Ar.):* Halk, Allah'ın kulları.

'i.+ a 2b/2

'i.+ ıŋ 3a/1

'ibādü'llāh: Allah'ın kulları. 'i.+ a 3a/3

ib'ād *(Ar.):* Uzaklaştırma.

i. ol-: Uzaklaştırılmak. 15b/2

'ibādāt *(Ar.):* İbadetler.

'i. 43b/9, 44a/10, 44a/4

'ibādet *(Ar.):* Tapınma.

'i. 44a/2

ibḳā *(Ar.):* Azletmeyip yerinde bırakma.

i. 6b/13

ibrām *(Ar.):* Israrla rica etme.

i. 2a/10

'ibret: *(Ar.):* Bir olaydan alınması gereken ders.

'ibret-nümā: İbret gösteren. 4b/7

ibtidā *(Ar.):* Başlangıç.

i. 46a/1

i.+ da 46b/4

icābet *(Ar.):* Kabul etme.

i. ėt-: Kabul etmek. 2a/9

iclā *(Ar.):* Sürgün edilme.

i. ol-: Sürgün edilmek. 5a/7

icmālen *(Ar.):* Kısaca.

i. 14b/9, 16a/1, 16b/13, 19b/3, 37b/12, 46a/4, 9a/12

iç/iç: İç, dahil.

i.+ i 45a/2

i.+ inde 28b/8, 34a/6, 37b/3

i.+ inden 35b/4

i.+ ine 11a/3, 14a/11, 35a/7

i.+ lerinden 13b/7, 32b/2

iç-: İçmek.

i.- en 20a/4

i.- üṕ 11a/5

içerü: İçeri, iç.
i.+ sine 30a/5
i.+ ye 40b/3, 5b/13, 6a/7
içre: İçinde, arasında.
i. 12b/5, 12b/8, 7a/3, 7a/8, 13b/12, 14a/5, 29b/3, 30b/12, 31a/4, 32a/12, 44b/13
içün: Amacıyla, için, -dAn dolayı.

i. 10a/1, 10a/2, 11a/10, 12a/12, 15b/10, 15b/11, 15b/3, 16a/11, 16a/12,
16a/13, 16b/1, 16b/2, 16b/5, 17b/10, 17b/13, 17b/7, 19a/12, 20b/1, 23a/13,
26b/10, 27a/5, 29b/13, 30a/10, 32b/5, 34a/10, 34a/3, 38b/10, 41b/10, 41b/12,
41b/2, 46b/3, 47a/13, 47a/9, 5a/4, 9a/13, 9b/13, 13a/2, 9a/2
i.+ dür 11b/5, 11b/9, 14b/13, 15a/9, 15b/8, 17b/12, 24a/11, 32a/2, 38b/11,
47b/5, 9b/6, 10a/11, 28b/2, 28b/4
idḫāl *(Ar.):* Dahil etme, giriş.
i.+ i 19b/8, 19b/9
i. *ėt-:* Dahil etmek, geçirmek. 19b/6, 19b/7, 26a/5, 32a/2
i. *eyle-:* Dahil etmek, geçirmek. 10b/8
īfā *(Ar.):* Yerine getirme, eda etme.
ī. 18b/3
i'ġdād *(Ar.):* Öfkelenme.
i.+ a 15b/6
ihānet *(Ar.):* Hainlik etme.
i. *ėt-:* Hainlik etmek. 3b/7
iḫbār *(Ar.):* Bildirme, haber verme.
i.+ dur 10a/13, 11a/6
iḫfā *(Ar.):* Gizleme, saklama.
i. *ėt-:* Gizlemek. 35a/7
ihmāl *(Ar.):* Önemsememe.
i. *ėt-:* Savsaklamak, terk etmek. 42a/12
iḫrāc *(Ar.):* Dışarı gönderme.
i. *ėt-:* Çıkartmak. 39a/6, 39b/5
iḥsān *(Ar.):* Bağışlama.
i. 11b/2, 18a/3, 33b/8, 36a/11,
i.+ ı 14b/10, 15a/9
i.+ ıŋ 34b/5
i. *ėt-:* Bağışlamak, hediye etmek. 17a/11, 19b/6, 23b/11, 33b/9, 46a/3, 29b/6
i. *eyle-:* Bağışlamak, hediye etmek. 14a/3, 28a/4, 33b/4, 36a/6
iḫtilāf *(Ar.):* Anlaşmazlık, karışıklık.
i. *ėt-:* Anlaşmazlığa düşmek. 36b/9
i.+ ı 20b/9
iḥtimāl *(Ar.):* Olasılık, olması mümkün görünme.
i. 7a/13
iḫtiṣāṣ *(Ar.):* Mahsûs kılmak.
i. 7a/10
iḥtiyāc *(Ar.):* Gereksinim.
i. 47a/3
iḥżār *(Ar.):* Huzûra getirme.
i. *ėt-:* Huzûra getirmek. 35b/6
i. *ėt-:* Huzûra getirmek. 22a/8
iḳā' *(Ar.):* (Olumsuz bir duruma) Düşürme.

i. ét-: Olumsuz bir duruma Düşürmek 36a/4

'ikāb *(Ar.):* Azap, eziyet.

'i. 17b/13

'i.+ a 25b/13

'i. ol-: Azap edilmek. 25b/6

ikāmet *(Ar.):* Mukîm olma.

i. 6b/5

i.+ imī 5a/3

i.+ imiz 4b/2

i. ét-: Mukîm olmak 23a/4

ikdām *(Ar.):* Gayret ile çalışma.

i. ét-: Gayret ile çalışmak. 44b/11

iki: Birden sonra gelen sayını adı.

i. 30a/9, 40b/3, 5b/1

i.+ si 20b/4

i.+ sinde 15b/5

i.+ sinden 24b/11

ikrār *(Ar.):* Açık açık söyleme, itiraf.

i. ét-: İtiraf etmek. 22b/3

iktiżā *(Ar.):* Gereksinim, lüzum.

i. ét-: Gerekmek. 10a/8, 42a/2

i.+ sı 37b/4

i.+ sınca 33a/3

ilā *(Ar.):* "-a kadar" anlamında Arapça edat.

i. 2a/8, 42b/5

ilā yevmi'l-kıyāmet: *(Ar.):* Kıyamet gününe kadar.

i. 28a/4

i'lā' *(Ar.):* Yükseltme.

i.+ ı 9b/2

ilāh *(Ar.):* Tanrı, ilah

i.+ dur 41a/11

ilāhī/ ilāhiyye *(Ar.):* Allah'a mensup, tanrı ile ilgili.

i. 7b/2, 44a/5

i.+ den 44a/10, 44a/3

ilāhiyye *(bkz. ilāhī)*

i. 43b/10, 5b/11

i'lām *(Ar.):* Bildirme.

i. 5a/5

ile: 1. Kelimenin sonuna geldiğinde birliktelik, beraberlik, araç, neden veya durum anlatan cümleler yapmaya yaranan bir söz.

i. 10a/2, 10b/11, 10b/6, 13a/1, 13a/2, 13a/6, 13b/9, 14a/9, 15b/5, 16a/10, 16a/11, 16b/4, 17a/1, 17a/8, 17b/11, 18a/10, 18a/9, 18b/11, 19b/10, 19b/11, 19b/7, 19b/8, 21b/7, 22a/5, 22b/8, 23a/5, 23a/7, 23a/8, 23b/8, 24b/1, 24b/10, 24b/3, 24b/6, 24b/7, 25b/11, 26a/1, 26a/11, 26a/12,
26a/8, 26a/9, 26b/9, 27a/13, 27b/1, 27b/2, 27b/7, 29b/11, 29b/5, 2a/2, 2a/4, 2a/7, 2b/1, 30a/1, 30a/7, 30a/8, 30b/12, 31a/2, 31a/5, 31a/7, 32a/2, 32a/3, 32a/6, 32b/1, 34b/4, 35a/1, 35b/11, 37a/11, 37a/12, 37a/8, 37a/9, 37b/10, 37b/9, 38a/10, 38b/9, 39a/8, 3a/12, 3a/3, 40a/6, 40b/1, 40b/10, 40b/12, 40b/2, 40b/8, 40b/9, 41a/1, 41a/12, 41a/13, 41a/2, 41a/5, 42a/5, 42b/13, 42b/3, 43b/10, 43b/5, 43b/6, 43b/9, 44a/10, 44a/5, 45a/10, 45a/12, 45a/13, 45b/6, 46a/12, 46b/3, 46b/5, 46b/6, 47a/3, 5a/6, 5b/1, 5b/4, 7a/10, 8a/13, 8b/10, 8b/13, 8b/5, 8b/6, 9a/13, 9b/1, 9b/11, 9b/2, 9b/3, 9b/5, 9b/7, 9b/9, 30b/1,

30b/3, 37b/2, 39b/11, 41b/5, 44b/1, 28a/9, 2b/3, 39b/12, 41b/4, 46a/3.

i.+ dür 19b/10, 42b/4, 42b/5.

2. Cümle içinde aynı görevde bulunan iki ögeyi birbirine bağlamaya yarayan bir söz. 12b/2, 28b/13, 29b/7, 3a/5.

ilḥāḥ *(Ar.):* Aşırı derece ısrar etme.

i. eyle-: Aşırı derece ısrar etmek. 2a/10

ilḥāḳ *(Ar.):* İlave etme, ekleme.

i. 9b/2

i. eyle-: Eklemek. 39a/12

ilḳā *(Ar.):* Telkîn etme, ilka etme.

i. ėt-: Telkîn etmek. 28a/9

i. ol-: Telkîn olmak. 10a/1, 10a/3, 29b/13

illā *(Ar.):* Meġer, aksi halde.

i. 12a/10, 7b/3

'illet *(Ar.):* Sebep.

'i.+ idür 31b/13

'ilm *(Ar.):* İlim, bilim.

'i. 13a/3, 8a/1

'i.-i yaḳīn 11b/4

'i.+ i 1b/9, 38a/10, 38b/5, 4b/2, 9b/13

'i.+ leri 11b/5

iltimās *(Ar.):* Yapılmasını isteme.

i. ėt-: Yapılmasını istemek. 39b/12

im'ān *(Ar.):* Çok dikkat etme.

i.+ ı 7b/1

īmān *(Ar.):* İnanma, mumin olma.

ī. 16b/1, 16b/7, 19a/12, 47b/4

ī.+ a 16a/5

ī.+ larında 16b/1

ī.+ larını 11b/8

ī.+ larınıŋ 11b/7

i'mār *(Ar.):* Bayındır hale getirme.

'i. 2a/13

imdād *(Ar.):* Yardım.

i. 29b/11

imdi: Şimdi

i. 11a/9, 16b/6, 20b/8, 25a/2, 29b/4, 31a/3, 46a/3, 9b/10

imkān *(Ar.):* Olanak.

ḳābil-i i.: Yapılabilir, mümkün. 17a/4

imtinā' *(Ar.):* Çekinme

i. ėt-: Çekinmek, reddetmek. 35b/2, 40a/12

imtiyāz *(Ar.):* Ayrıcalık.

i. 7a/10

in'ām *(Ar.):* Lutuf, ihsan.

i. 23b/11

i. eyle-: İhsan etmek. 28a/2

'ināyet *(Ar.):* İyilik, lutuf.

'i.+ i 46a/12

İncīl *(Ar):* Hz. İsa'ya inen kutsal kitap.

i. 46a/5

i.+ de 46a/10, 46a/7

'ind *(Ar.):* Nezd, yan, kat.

'i.+ inde 13a/12, 25b/7, 28b/13, 47a/6

'inda'llāh (Ar.): Allah'ın yanında. 47a/4, 47a/5

inḥirāf *(Ar.):* Sapma.

i. 24b/6

inhizām *(Ar.):* Yenilme, hezîmete uğrama.

i. 41b/10

inkār *(Ar.):* Kabul ve tasdik etmeme.

i. +ı: 36a/8

i. ėt-: Tanımamak, kabul ve tasdik etmemek. 4a/8

i. eyle-: Tanımamak, kabul ve tasdik etmemek. 35b/3

inḳiyād *(Ar.):* İtaat etme.

i. ėt-: İtaat etmek. 24b/2, 26a/3

i.+ ım 35b/9

ins *(Ar.):* İnsan.

i. 11b/10, 14b/1

insān *(Ar.):* İnsan.

i. 26a/11

i.+ a 19b/12

i.+ ıŋ 20a/5, 33b/11, 43b/12, 44a/1

inşāa'llāh *(Ar.):* "Allah isterse" anlamında bir dilek sözü.

i. 38b/1, 38b/12, 38b/9

inṭāḳ *(Ar.):* Nutka getirirlme, söyletilme.

i.+ ı 7a/11

intiḳām *(Ar.):* Öç alma.

i.19b/9, 20a/7, 47a/9

i. ėt-: Öç almak. 16a/5

inzāl *(Ar.):* İndirilme.

i. 36a/5

i.+ i 14b/11

i. ėt: İndirmek. 12b/10

i. eyle-: İndirmek. 11b/2, 11b/6, 12a/12

irāde *(Ar.):* Emir, ferman.

i.+ i 11b/10

i'rāż *(Ar.):* Yüz çevirme.

i. ėt-: Yüz çevirmek. 24b/6

ircā' *(Ar.):* Döndürme.

i. ol-: Döndürülmek. 5a/4

irsāl *(Ar.):* Gönderme.

i. 7a/2

i. ėt-: Göndermek. 5a/6, 30b/6, 40b/8,

i. eyle-: Göndermek. 6b/13, 35a/11, 41b/1

i. ol-: Gönderilmek. 39b/13

irtişā *(Ar.):* Rüşvetçilik, rüşvet alma.

i. 5a/6

īṣāl *(Ar.):* Ulaştırma.

ī. ėt-: Ulaştırmak. 2b/3

iskāt *(Ar.):* Sükût ettirme, susturma.

i. ėt-: Sükût ettirmek, susturmak 3b/9

İslām *(Ar.):* İslamiyet.

i. 28a/2, 32a/3, 33a/9, 37b/7, 41a/4

i.+ a 10b/8, 40a/10, 46a/1

i.+ da 46a/1

i.+ ı 24b/1

i.+ ım 35b/8

ism *(Ar.):* Ad.

i. 31a/4

i.-i a'ẓamdür 5b/3

i.-i a'ẓamı 4b/8

i.+ idür 10b/10, 31b/3

i.+ iyle 24a/9

i.-i a'ẓam: Allah'ın bütün isimlerini kendinde toplayan isim.

iste-: İstemek.

i.- diler 35b/3

i.- r 4b/11

i.- rler 23b/7

istid'ā *(Ar.):* Talep, rica

i. ėt-: Rica etmek, talep etmek. 38b/3

istiġrāb *(Ar.):* Şaşırma, garip bulma.

i. ėt-: Şaşırmak. 4a/8

istiḥkām *(Ar.):* Sağlamlık.

i. 37b/7, 46b/7

istihzā *(Ar.):* Alay etme.
i. 37b/10
i. ėt-: Alay etmek. 5a/10
istiḳbāl *(Ar.):* Karşılama
i. ėt-: Karşılamak. 21b/10
istiṣḥāb *(Ar.):* Dost edinme.
i. 3a/7
istiṡḳāl *(Ar.):* Hoşnut kalmama sebebiyle soğuk davranma.
i. ėt-: Soğuk davranmak. 5a/4
istişhād *(Ar.):* Şahit gösterme.
i. ėt-: Şahit göstermek. 30a/7
'işyān *(Ar.):* Baş kaldırma, karşı gelme.
'i. 3a/8
işāret *(Ar.):* İşaret, belirti.
i. 5b/9
işbu: İşte bu.
i. 7a/5
işde: İşte.
i. 36a/12
işle-: İş yapmak.
i.- mede 20a/2
i.- meden 26a/11
i.- memekdür 20a/1
iştibāh *(Ar.):* Yanlış.
i. 9b/12
iştiġāl *(Ar.):* Uğraşma, meşgûl olma.
i. ėt-: Meşgûl olmak. 37b/9
i. ol-: Meşgul olmak. 2a/4
iştimāl *(Ar.):* İçerme.
i.+ dür 31b/8
iṭā'at *(Ar.):* Emre uyma, itaat.
i. 24b/2, 26a/3, 35b/9
'itāb *(Ar.):* Azarlama, paylama.
'i. 34a/2, 35b/7

iṭāle *(Ar.):* Uzatma, uzatılma.
i.+ ler 5a/10
i'tibār *(Ar.):* Hürmet, saygı.
i. 2a/12
i'tibārıyla: Bakımından.
i. 20b/10, 20b/9
i'tibārsız: İtibarı olmayan, önemsiz.
i. 15b/9
i'tiḳād *(Ar.):* İnanç.
i.+ larınuŋ 17b/10
i'timād *(Ar.):* Güvenme.
i. ėt-: Güvenmek. 14a/2
i'tiẕār *(Ar.):* Mazeret bildirme.
i.+ ları 18b/4
i. ėt-: Mazeret bildirmek, özür dilemek. 35b/8
i. eyle-: Mazeret bildirmek, özür dilemek. 18a/13
itmām *(Ar.):* Bitirme, tamamlama.
i. 9b/4
i. ėt-: Bitirmek, tamamlamak. 18a/11
iṭmīnān *(Ar.):* Emîn olma.
i. 15a/8
i.+ ı 11b/2, 11b/4
ittifāḳ *(Ar.):* Tesadüf rast gelme.
i. 13a/12, 27b/1, 34a/8
i.+ ı 38b/13
'ivaż *(Ar.):* Bedel, karşılık.
'i. 23a/6
iz: Bir şeyin yerde bıraktığı belirti.
i.+ lerini 45b/7
'iẓām *(Ar.):* Büyükler.
'i. 5b/2, 29a/11, 2a/1, 33a/9
iẓhār *(Ar.):* Açığa çıkarma, gösterme.
i. 42a/5
i. ėt: Açığa çıkarmak. 41b/4
iẕn *(Ar.):* Müsaade, destur.

i. 5b/9, 23b/1

'izzet *(Ar.):* Hürmet, saygı.

'i.+ de 4a/8

'izzetli: Hürmetli.

'i. 33b/11

ḳabāyih *(Ar.):* Çirkin şeyler.

ḳ.+ den 24a/11

Ka'be *(Ar.):* Mekke'de bulunan ve müslümanlarca kıble olarak kabul edilen kutsal bina.

k. 39a/7, 40a/8, 40b/2

k.+ i 38b/13, 39a/1, 39a/4, 39b/11, 39b/4

k.+ niŋ 40a/10, 41a/5

k.+ ye 40a/11

k.+ yi 39a/10

Ka'betü'llāh: Kabe. 40a/9

ḳābil (I) *(Ar.):* Gelecek, âtî.

ḳ.+ e 42a/2

ḳābil (II) *(Ar.):* Mümkün olan.

ḳ.-i imkān: Mümkün olan. 17a/4

ḳabīle *(Ar.):* Aynı soydan sayılan ve aynı başa itaat eden insan topluluğu, boy.

ḳ.+ leridür 24b/9

ḳ.+ si 27a/2

ḳ.+ sidür 24b/8

ḳabūl *(Ar.):* Razı olma.

ḳ. buyur-: Razı olmak, kabul etmek. 35b/13, 8b/5

ḳ. ėt-: Kabul etmek.10a/2, 24b/2, 29a/8

ḳ. eyle-: Kabul etmek.29a/13,

ḳaç: Herhangi bir şeyin niceliğini sormak için kullanılan soru sıfatı.

ḳ. 22a/6, 6b/5

ḳaç-: Kaçmak.

ḳ.- arlar 29a/9

ḳadar *(Ar.):* Ölüçüsünde, derecesinde.

ḳ. 20a/5, 20a/7, 24b/12, 2b/5, 4b/1

ḳadem *(Ar.):* Ayak.

ḳ. 21a/2, 22a/2, 28a/2

ḳ.+ i 20b/12, 20b/13, 21b/13

ḳ.+ ine 22a/3

ḳ.-i şerīf: Hz. Muhammed'in mübârek ayak izi.

ḳ.-i şerīf 21a/9

ḳ.-i şerīfi 21a/10, 21b/10, 21b/11, 21b/2, 21b/5, 21b/7, 22a/4, 22b/6, 32b/7

ḳ.-i şerīfini 21a/6

ḳ.-i şerīfiniŋ 21a/7

ḳ.-i şerīfiŋ 22a/11

ḳ.-i şerīflerine 28a/11, 9a/1

ḳadīm/ ḳadīme *(Ar.):* Geçmişte olan, eski.

ḳ. 33a/10

ḳ.+ ini 9b/7

ḳadīme *(bkz. ḳadīm.)*

ḳ.+ dür 29a/13

ḳadīr *(Ar.):* Tükenmez kudret sâhibi olan Allah.

ḳ. 1b/6

ḳādir *(Ar.):* Kudert ve güç sâhibi.

ḳ. 18a/2, 18a/4

ḳ.+ dür 28b/13

ḳ.+ ler 26a/6

ḳ. ol-: Gücü yetmek 26a/1

ḳadı *(<ḳāḍī) (Ar.):* İslam kanunlarına göre her türlü davayı halletmek üzere devşet tarafından tayin edilen Osmanlı memuru.

k.+ sından 5a/5

kadr *(Ar.):* Kıymet, değer.

k.+ dur 42b/8

kadr-şinās *(Far.):* Kıymet bilen.

k. 7a/9

k.+ ı 8a/2

kafes *(Ar.):* Kaçmalarını önlemek için hayvanların tutulduğu yer, kafes.

k. 7a/7

k.+ den 7a/9

kāfī *(Ar.):* Yeterli, yeten.

k. ol-: Yetmek, yeterli olmak. 42a/3

kāfir *(Ar.):* Allah'ın varlığını inkâr eden kimse.

k.+ ler 32a/4, 36a/1, 36b/6, 42a/10

k.+ lerdür 30b/5

k.+ lere 36b/4

k.+ leri 29a/7, 32a/5, 47a/12, 47a/8

k.+ lerin 42a/10

k.+ leriŋ 42a/12

kāğıd *(Far.):* Kağıt

k. 42b/10

k.+ ı 34a/6

k.+ ın 34b/1

k.+ ında 34a/11, 34a/7, 34a/8

k.+ ını 34a/13

k.+ lar 34a/3

kāhir *(Ar.):* Kahreden, mahveden.

k.+ ler 41b/7

kāhire *(Ar.):* Kahredici, mahvedici.

k.+ siyle 12a/2

kahr *(Ar.):* Zorlama, cebr.

k. 30a/8

kā'im *(Ar.):* Ayakta duran.

k. ol-: Ayakta durmak. 46a/13, 46b/9

kal-: Kalmak.

k.- dı 2b/11, 2b/12, 41a/6

k.- dığı 42a/2

k.- dılar 37b/8

k.- madığından 32b/2

k.- mamış 10b/13

k.- mayuṗ 5b/8

k.- mışdur 21a/8

k.- mışıdı 7a/5

k.- salar 25b/12

k.- urdı 18b/2

k.- urlar 14a/12

kal' *(Ar.):* Söküp çıkarma.

k. ét-: Söküp çıkartmak. 22b/6, 40a/2

kalb *(Ar.):* Gönül, kalp.

k. 11b/2, 43b/13

k.+ i 41a/2, 43b/12

k.+ ine 44a/3

k.+ leri 11b/3, 32b/1, 43b/10, 44a/5, 8b/13

k.+ lerinde 28a/1, 36a/1, 36a/2, 36b/4, 36b/7, 37b/7, 47a/10

k.+ lerine 28a/9

k.+ leriŋizde 19a/3

ḥużūr-ı k. :Gönül rahatlığı. 5b/1

kaldır-: Kaldırmak.

k.- amadı 44b/11

k.- amadıŋ mı 45a/4

k.- ayım 44b/10, 44b/11

k.- uṗ 21b/3, 39b/4, 45b/1

kalınlan-: Kalın duruma gelmek, büyümek.

k.- uṗ 46b/10, 46b/8

kalınlık: Kalınlık.

k.+ ını 46b/1

ḳalḳ-: Kalkmak.
ḳ.- arlar 13b/10
ḳamle *(Ar.):* Bit.
ḳ. 3b/6
kāmrān *(Far.):* Muradına ermiş kimse.
k. ol-: Muradına ermek. 43a/1
ḳan-: Doymak.
ḳ.- dılar 11a/5
ḳanad: Kanat
ḳ.+ larını 13a/3
ḳandır-: İnandırmak, iknâ etmek.
ḳ.- maḳ 16a/12
ḳapa-: Kapatmak
ḳ.- yuṗ 40a/11
ḳapu: Kapı.
ḳ. 42b/12
ḳ.+ da 4b/13
ḳ.+ dan 6a/7
ḳ.+ sı 3b/11, 42b/11
ḳ.+ sın 40a/10, 40b/2
ḳ.+ sından 5b/13
ḳ.+ ya 4b/10, 4b/12
ḳarār *(Ar.):* Durma.
ḳ.+ a 32b/1
ḳarīb *(Ar.):* Yakın.
ḳ. 28b/8, 29b/9
ḳarību'z-zamān: Yakın zamanda. ḳ.+ da 28a/3, 38a/13
ḳarīben *(Ar.):* Çok geçmeden, yakın zamanda.
ḳ. 3b/4, 17a/10
ḳarış: Parmakları açık durumda olan elde baş parmak ve serçe parmak arasındaki mesâfe.
ḳ. 12b/12
ḳarış-: Müdâhale etmek, fikir yürütmek.
ḳ.- amazsız 23b/12
ḳarşu: Karşı.
ḳ. 29a/10
ḳaṣaba *(Ar.):* Köyden büyük şehirden küçün yerleşim yeri, küçük şehir.
ḳ.+ sına 2a/5, 5a/7
ḳāṣid *(Ar.):* Haberci
ḳ.+ ler 36a/7
ḳat *(Ar.):* Nezd, yan.
ḳ.+ ına 27a/3
ḳ.+ ında 15a/2, 25b/7
ḳat' *(Ar.):* Kesilme.
ḳ.+ ı 34a/4
ḳat'ā *(Ar.):* Asla, kesinlikle.
ḳ. 38a/5
ḳatl *(Ar.):* Öldürme.
ḳ. 27a/9, 31a/7, 34a/13, 34a/4, 34a/8
ḳ.-i 'ām: İrili ufaklı bütün halkı öldürme. 31a/1
ḳ. ėt-: Öldürmek. 27a/9
ḳ. ol-: Öldürülmek. 15b/1, 32a/5, 39b/3
ḳaṭre *(Ar.):* Damla.
ḳ. 10b/13
ḳ.+ siyle 12b/10
ḳavā'id *(Ar.):* Kaideler, usuller.
ḳ.+ i 39a/10
ḳavī *(Ar.):* Güçlü, kudretli.
ḳ. 20a/5
ḳaviyyü't-ṭab' *(Ar.):* Tabiatı güçlü olan kimse. 20a/2
ḳavl *(Ar.):* Söz, kelâm.
ḳ.+ i 10a/5, 12a/8, 14a/1, 23b/5, 31b/12, 31b/7, 31b/9, 34b/1, 36b/3,

36b/6, 38b/9, 46a/10, 12a/12, 31a/11, 36b/1, 36b/2, 36b/5, 38a/7, 38b/1

ḳavm *(Ar.):* İnsan topluluğu.
ḳ. 24a/13, 24b/10, 46a/8
ḳ.+ i 19a/7, 24b/13, 24b/5, 24b/7, 24b/8, 25a/1
ḳ.+ leri 25a/6

ḳaya: Sert ve iri taş kütlesi.
ḳ. 45b/2, 45b/3, 45b/6, 45b/8
ḳ.+ nuŋ 45b/7

ḳayır-: Tasalanma, endîşe etme.

ḳ.- mazdım 34a/10

ḳażā *(Ar.):* Hüküm.
ḳ. 11a/10

ke'l-evvel *(Ar.):* Evvelki gibi, ilk baştaki gibi.
k. 6b/2

kefāret *(Ar.):* İşlenmiş bir günahın affedilmesi için yapılması gereken şey.
k.+ i 31a/7

keff *(Ar.):* Vaz geçme.
k.-i yed: El çekme, vazgeçme. 32a/1

kelām *(Ar.):* Söz, lakırdı.
k. 23b/4, 31b/13, 38a/8
k.+ ı 23b/2, 23b/6, 9b/7
k.+ ını 35b/12
k.+ ların 33a/4

kelime *(Ar.):* Sözcük, kelime.
k.+ siniŋ 31a/12
k.+ sinüŋ 36b/1
k.+ yi 36a/10, 36a/11, 36b/11, 36b/8, 36b/9

kemā-fi'l-evvel *(Ar.):* İlk başta olduğu gibi.
k. 3a/8

kemāl *(Ar.):* Mükemmellik, tamlık.
k. 41a/1
k.+ ı 27b/7

kenār *(Far.):* Yan, çevre.
k.+ ına 11a/1

kendi/ kendü: Kendi.
k. 16b/7, 21b/1, 22a/5, 47a/6
k.+ ŋiz 23a/12
k.+ si 44b/13
k.+ ler 15a/12, 18a/8, 42a/13
k.+ lere 28a/2, 46a/2
k.+ leriŋ 33b/8
k.+ siniŋ 34a/8
k.+ ye 17a/6
k.+ yi 22a/8, 31b/11

kenīsā *(Far.):* Kilise.
k.+ ların 34a/1

kerem *(Ar.):* İnâyet, lutuf.
k.+ i 2b/7
k.+ iyle 26a/4
k.+ iyledür 19b/9

kerh *(Ar.):* Bir işi zorla yapma
k. 40b/9

kerīh *(Ar.):* İğrenç.
k. 31b/11

kerīm/ kerīme *(Ar.):* Ulu, yüce.
k.+ i 28a/7, 28b/3, 34b/8, 38b/1
k.+ iniŋ 36b/3, 36b/6
k.+ iyle 32a/12
k. 12a/8, 24a/12, 25b/8, 29b/7, 30a/7, 30b/5, 34b/5, 37b/11
k.+ de 18b/6, 19a/6, 25a/4, 31a/13, 31b/7, 42a/13, 47b/5
k.+ i 12a/12
k.+ niŋ 23a/9, 27b/11, 31a/3, 36a/1, 42b/6, 46a/4
k.+ sinde 46b/13
k.+ sini 25b/3

k.+ yi 40b/6, 41a/1

kerīme *(bkz. kerīm)*

kerrāren *(Ar.):* Tekrar edilerek.

k. 24a/10

kerre *(Ar.):* Defa, kere.

k. 39a/1, 5b/5

keşīr/keşīre *(Ar.):* Çok, bol.

k. 23a/7, 28b/11, 42b/13

k.+ sini 38a/13, 42b/9

keşīrü'l-menāfi' *(Ar.):* Bol menfaatli

k. 42b/8

ḳıl: Saç, kıl.

ḳ.+ ların 37a/12

ḳıl-: 1. Eda etmek, yerine getirmek. 2. Etmek, eylemek, kılmak.

ḳ.- arken 5b/9

ḳ.- maḳ 13a/2

ḳ.- uṕ 40b/4, 5b/1

ḳ.- ar 19b/8

ḳ.- ardıḳ 32a/6

ḳ.- dı 15b/3, 28a/8, 38a/13

ḳ.- dığıdur 23b/4

ḳ.- dıḳları 36b/5, 36b/8

ḳ.- ındı 23a/9

ḳ.- mağıla 41b/5

ḳ.- maḳ 41b/2

ḳ.- mışdur 28b/9

ḳ.- mışuzdur 19a/13

ḳ.- uṕ 40b/4, 5b/1

maḫṣūṣ ḳıl-.

mu'aẕẕeb ḳıl-.

musallaṭ ḳıl-.

müyesser ḳıl-.

namāz ḳıl-.

ṣalāt ḳıl-.

taḫṣīṣ ḳıl-.

ḳırḳ- (Saç) Kestirmek.

ḳ.- ılmış 38a/4

ḳ.- madıḳ 37b/10

ḳısm *(Ar.):* Bölüm.

ḳ.+ ı 38a/7

ḳıṣṣa *(Ar.):* Hikaye

ḳ. 29b/8

ḳ.+ ı 4b/6

ḳ.+ sı 29b/8

ḳıṭ'a *(Ar.):* İkinci ve dördüncü mısraları kafiyeli olan Dört mısralı şiir parçası.

ḳ.+ yı 21b/12

ḳıtāl *(Ar.):* Savaş, cenk.

ḳ.+ a 29a/8

ḳ.+da 28a/2

ḳ.+ dan 24b/6, 31a/10

ḳıyāmet *(Ar.):* dünyanın sonu ve bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacağı vakit.

yevm-i ḳ.+ de 45a/10

ki *(Far.):* Ki bağlacı.

k. 10b/11, 11b/1, 12a/13, 12a/6, 12b/3, 12b/6, 13a/11, 13a/8, 15b/10,

16a/4, 16a/9, 16b/13, 17a/3, 17a/4, 17a/6, 17a/9, 17b/12, 18a/2, 18b/12,

19a/10, 19b/12, 20a/2, 20b/11, 20b/4, 20b/8, 22a/9, 23a/3, 23b/13, 23b/2,

24b/11, 25a/13, 26a/1, 26a/5, 26a/6, 26b/7, 27a/12, 28a/12, 28b/9, 29b/1,

32b/4, 34a/3, 34b/10, 34b/6, 36a/7, 36b/9, 38a/3, 38b/13, 39b/8, 3b/12,

40b/13, 41a/11, 41a/13, 41b/10, 44a/2, 45a/10, 46b/10, 47b/3, 47b/5, 4a/12,

8b/5

kifâyet *(Ar.):* Yeterli olma.
k. ét-: Yeterli olmak. 28a/4

ḳîl ü ḳâl *(Ar.):* Dedikodu, boş söz.
ḳ. 37b/9

kim: Ki bağlacı.
k. 2b/12

kim: Kim soru zamiri.
k. 17a/4, 17a/9
k.+ dür 7b/1
k.+ ini 11b/13
k.+ sin 45a/8

kimisi: Kimi, bazı.
k. 37a/11

kimse: Herhangi bir kişi.
k. 12a/7, 18a/1, 18a/4, 20a/4, 29a/11, 37a/10, 43a/2, 43a/3, 44a/2, 6a/10
k.+ ler 19a/10, 25b/12, 26a/1, 26a/6, 6a/12
k.+ lere 47b/3
k.+ niŋ 44a/3
k.+ ye 18a/3

kirâm *(Ar.):* Ulu, soylu.
k. 10b/11, 13a/3, 23a/5, 26b/9, 27b/4, 28b/2, 34b/11, 36a/9, 37a/9,
40a/6, 45b/13, 46b/3
k.+ a 19a/7, 23a/9, 23b/3, 37a/13
k.+ dan 26b/11
k.+ ı 47a/5, 47a/8
k.+ ıŋ 37a/11, 46a/5, 5b/2

kişi: Kişi, kimse.
k.+ niŋ 34a/6, 34a/8, 34b/2

kitâb *(Ar.):* Kitap.
k.+ da 4b/8
k.+ ında 44b/3
k.+ larında 46a/5

kitâbet *(Ar.):* Kâtiplik.
k. 4b/3

kitâbeyn *(Ar.):* İki kitap.
k.+ i 46a/6

Kitabü'l-Cihâd *(Ar.):* Burhâneddin Merginnânî'nin meşhur eseri el-Hidâye kitabının bir bölümü.
k.+ ında 10b/2

kiẕb *(Ar.):* Yalan.
k.+ dür 17b/9

ḳon-: Konulmak, bırakılmak.

ḳ.- ur 44a/4

ḳorḳ-: Korkmak.
ḳ.- ulur 20a/9

ḳorḳut-: Korkutmak.
ḳ.- maḳ 16a/13, 26a/10, 26a/11
ḳ.- manıŋ 26a/11

ḳovala-: Kovalamak.
ḳ.- dı 30a/4

ḳoy-: Koymak, bırakmak.
ḳ.- acağımdur 5b/7
ḳ.- up 21b/11

ḳudret *(Ar.):* Güç.
ḳ. 46b/7
ḳ.+ i 12a/2, 17a/2, 25b/10
ḳ.+ indedür 11b/12, 16a/3, 19b/5
ḳ.+ ini 17a/4
ḳ.+ lerden 17a/3
ḳ.+ lerimiz 25b/5
ḳ.+ leriŋiz 28b/8

ḳudsî/ḳudsiyye *(Ar.):* Kutsal.
ḳ. 43b/11

ḳul: Allah'a göre insan, abd.

ḳ.+ larım 38b/11
ḳ.+ larına 20a/7, 38b/11
ḳ.+ larınuŋ 15a/2

ḳulūb *(Ar.):* Kalpler, gönüller.
ḳ. 33b/11, 43a/1
ḳ.+ ı 14b/11, 15a/8
ḳ.+ nda 11b/1
ḳur-: Kurmak.
ḳ.- ulmuş 29a/12
Ḳur'ān *(Ar.):* Hz. Muhammed'e inen kitap, Kur'an-ı kerîm.
ḳ. 40b/11
ḳ.+ ı 12a/5, 15b/9, 20a/11, 42b/2
ḳurb *(Ar.):* Yakınlık.
ḳ.+ ında 34a/11
ḳurbān *(Ar.):* Allah yolunda kesilen hayvan.
ḳ.+ ıŋızı 30b/7
Ḳureyş *(Ar):* Hz. Peygamber'in mensup olduğu Arap kabilesi.
ḳ. 27a/12, 27a/7, 28a/9, 32a/13, 39a/4
ḳ.+ in 31a/8
ḳ.+ iŋ 17b/11
ḳuş: Kuş.
ḳ.+ ı 4a/9
ḳ.+ ına 4a/11
ḳ.+ larıŋ 3b/5
ḳuvvet: *(Ar.):* Güç.
ḳ. 17a/3, 17a/4, 46a/12, 46a/3, 46b/7, 46b/8
ḳ.+ i 17a/2
ḳ.+ ini 46b/2
ḳuvvetlen-: Güçlenmek.
ḳ.- uṕ 46b/11
ḳuvvetli: Güçlü.
ḳ.+ dür 20a/3
ḳuyu: Su çıkan derin çukur, kuyu.

ḳ. 11a/1, 11a/3
ḳ.+ nuŋ 10b/10, 10b/12, 11a/4, 11a/5
küçük: Yaşı daha az olan.
k.+ ler 3b/7
küffār *(Ar.):* Kâfirler.
k. 15b/11, 26a/1, 27b/1, 28a/10, 29b/5, 46a/1
k.+ a 33b/3, 42a/12
k.+ dan 27a/13
k.+ ı 27a/12, 27a/7, 28a/9, 29b/2, 31a/8
k.+ ıŋ 28a/11, 28a/13
küfr *(Ar.):* Allah'ın varlığını inkâ etme.
k. 36a/3
kümmelīn *(Ar.):* Olgun kimseler, kâmiller.
k. 42b/6
kürk: Kürk.
k.+ ini 5b/13
kütüb *(Ar.):* Kitaplar.
k.+ i 39b/7, 4b/3
lāf ü güzāf *(Far.):* Boş lakırdı, yersiz söz.
g.+ dır 4b/5
lafẓ *(Ar.):* Kelime.
l.+ ıyla 9b/12
la'īn *(Ar.):* Lanetlenmiş.
l. 19a/3
lākin *(Ar.):* Ama, fakat.
l. 20b/8, 23a/7, 30a/10, 41b/11, 44a/13
lā-muḥālet *(Ar.):* "İmkansız değil, muhal değil" Anlamında bir söz.
l. 44a/6
la'n *(Ar.):* Lanet etme, beddua etme.
l. 15b/6, 15b/7
l.+ a 15b/7

laṭīfe *(Ar.):* Güzel.
l. 34b/6

lā-tuḥṣā *(Ar.):* Sayısız, sayılamaz.
l.+ dur 34b/6

lāyıḳ *(Ar.):* Yakışır, yaraşır.
l. ol-: Yaraşmak. 19b/12

lāzımu'l-i'timād *(Ar.):* Güvenilir.

l. ol-: Güvenilir olmak. 44a/13

le'īm *(Ar.):* Alçak, deni.
l. 19a/7

leme'ān *(Ar.):* Parlama, parıldama.
l. ėt-: Parlamak. 44a/8, 44a/9

leyle *(Ar.):* Gece.
l.-i mi'rāc: Hz. Muhammed'in Allah'ın huzuruna yükseldiği gece, Mirâc gecesi. 21a/1

lisān-dırāzlıḳ: Saygısızlık, edepsizlik.
l.+ lar 4a/13

luṭf *(Ar.):* Merhamet, ihsân.
l. 1b/6, 1b/9, 40b/10

lüzūm *(Ar.):* Gereksinim.
l.+ ı 31a/7

ma'nā *(Ar.):* Anlam.
m.+ sı 47a/9

mā 'adā *(Ar.):* Başka, bundan gayrı.

m. 26b/13
m.+ yı 38b/8

ma'āş *(Ar.):* Geçinilecek şey.
m.+ ı 34b/13

mā beyne's-semā' ve'l-arż *(Ar.):* Yerle gök arasında olan.
m. 12b/13, 13a/7, 13b/8, 14a/5

mācerā *(Ar.):* Baştan geçen.
m.+ yı 27a/4

ma'dūd *(Ar.):* Addedilebilen, sayılabilir.
m. ol-: Sayılabilir olmak. 24a/11

māfīhā *(Ar.):* İçinde olan.
m. 14a/8

maġfiret *(Ar.):* Allah'ın bağışlaması, yarlıgama.
m. 17b/7, 47a/11, 47b/2, 47b/7
m. ėt-: Bağışlamak. 19b/5, 19b/10

maġfūr *(Ar.):* Mağfiret edilmiş, bağışlanmış.
m. 9b/2
m. ol-: Bağışlanmış ol-. 15a/2

maġlūb *(Ar.):* Yenilmiş.
m. 33a/7
m. ol-: Yenilmek. 41b/9

maġlūbiyet *(Ar.):* Yenilgi
m. 41b/10

maġrūr *(Ar.):* Gururlu.
m. ol-: Kendini beğenmek, böbürlenmek. 20a/4

maḥall *(Ar.):* Yer.
m.+ de 10a/3, 30a/6, 45b/1, 9b/10
m.+ e 22b/4, 29b/9, 35a/12, 35b/3, 3b/13, 44a/12, 44b/1, 44b/9, 45b/7,
5a/9, 10b/11
m.+ i 5a/12
m.+ inden 43b/8
m.+ ine 22b/9, 30b/7
m.+ de 13b/12, 21a/13, 21b/10

maḥāll *(Ar.):* Mahaller, yerler.

m.+ dan 13b/13

maḥbūs *(Ar.):* Hapsedilmiş.

m. ol-: Hapsedilmek 30b/7

m.+ ı 7a/7

m.+ lara 34a/5

maḥcūr *(Ar.):* Menedilmiş.

m. ol-: Menidilmiş olmak. 6b/6

maḥfūẓ *(Ar.):* Korunmuş, saklanmış.

m. ol-: Saklanmış olmak. 42b/13

m.+ dur 41a/7

maḫlūḳāt *(Ar.):* Yaratılmışlar.

m. 11b/10, 13a/8, 13b/9, 14a/6, 14b/3

m.+ ı 12a/4, 16a/3

m.+ ına 28a/5, 28a/6

m.+ ını 12a/13

m.+ ıŋ 16a/2

maḫlūṭ *(Ar.):* Karışık.

m. 30b/12

maḥrūm *(Ar.):* Nasipsiz, istediğini elde edemeyen.

m.+ lardur 15a/12

maḫṣūṣ *(Ar.):* Özel.

m. 39b/12

m. ḳıl-: Tahsî etmek. 23b/4

maḫtūm *(Ar.):* Kilitlenmiş, bağlanmış.

m. 7a/5

maḫṭūr *(Ar.):* Tehlikeye yakın.

m. 2b/6

maḥżar *(Ar.):* Huzur yeri, büyük kimsenin önü.

m. 5a/5

maḥẕūf *(Ar.):* Hazfolunmuş, silinmiş.

m.+ dur 31a/12

m.+ uŋ 38a/7, 42a/6

maḥẕūr *(Ar.):* Hazer edilecek, sakınılacak şey.

m. ol-: Hazer edilmek. 38a/5

m.+ lar 31a/9

maḳāl *(Ar.):* Söz, lakırdı.

m.+ ler 37b/9

maḳām *(Ar.):* Yer, mahal.

m. 15b/4, 15b/5, 26a/10

m.+ da 10a/9, 26a/8, 38b/6, 9b/10, 9b/7

m.+ ı 15b/6

m.+ ıdur 26a/10

m.+ ına 39a/8

m.+ larda 21a/6

maḳbūl *(Ar.):* Kabul edilen, beğenilen.

m. 3b/5, 47a/5

m. ol-: Kabul edilmek. 25b/7

maḳhūr *(Ar.):* Kahrolmuş, yenilmiş.

m. 5a/3

m.+ lar 29a/9

m. ol-: Yenilmek. 33a/7

maḳṣad *(Ar.):* Kasdolunan, istenilen.

m.+ ı 15a/3

maḳṣūd *(Ar.):* Kasdolunan, istenilen.

m.+ ların 18a/6

maḳūle *(Ar.):* Takım, grup.

m.+ lerini 3a/7

m.+ leriniŋ 3a/11

māl *(Ar.):* Bir kimsenin tasarrufu altında olan değerli şey, varlık, servet.

m. 35b/11

m.+ ı 23a/12, 23a/7, 23b/10, 23b/13, 23b/2, 24b/3, 28a/7, 28b/10, 28b/9

m.+ ları 17b/9

m.+ larımız 17b/6

ma'lūm *(Ar.):* Bilinen, belli.

m.+ dur 31a/11

m. ol-: Belli olmak. 11a/8, 37b/2

ma'mūr *(Ar.):* Bayındır.

m. 13b/9, 42b/13

ma'nā *(Ar.):* Anlam.

m.+ da 10b/1

m.+ sı 24a/12, 30b/5, 47a/11

m.+ sına 31b/2, 47a/7

m.+ sınadur 11a/9, 31b/1, 31b/4, 42b/2

m.+ yı 14b/9, 15a/7, 16a/1, 16a/8, 16b/13, 17b/3, 18b/10, 19a/10, 19b/3,

23a/10, 25b/9, 27b/11, 28b/7, 29a/7, 31a/3, 36a/1, 37b/12, 41a/10, 43b/3,

46a/4, 47a/7, 47b/2, 9a/12

ma'nī *(Ar.):* Anlam.

m. 11a/9, 36b/2, 36b/3, 36b/6

m.+ de 4b/5

māni' *(Ar.):* Engel.

m. 25b/11, 37a/10

m. ol-: Engel olmak. 17b/7

manṣūr *(Ar.):* Nasrolunmuş, Allah yardımıyla gâlip gelmiş.

m. 15a/13, 2b/9

m.+ lar 41b/11

m. ol-: Allah'ın yardımıyla gâlip gelmek. 9b/6

maraż *(Ar.):* Hastalık.

m.+ lar 25b/11

marīż *(Ar.):* Hasta.

m. 25b/11

ma'ṣiyet *(Ar.):* Günâh.

m. 16a/12

masḳaṭ *(Ar.):* Düşülen yer.

m.-ı re's: Doğum yeri.

m.-ı re'simiz. 2a/5

maṣlaḥat *(Ar.):* Husus, emir, iş.

m. 27a/4

m.+ ı 26b/12

m.+ ını 18a/11

masṭūr *(Ar.):* yazılı olan.

m.+ dur 46a/7

maṭlab *(Ar.):* İstenilen, taleb edilen.

m.+ ı 15a/2

ma'ṭūf *(Ar.):* Kendin önceki kelimeye atıf harfi ile bağlanan kelime.

m. 42a/8

mażarrat *(Ar.):* Zarar.

m.+ ların 28a/11

māżī *(Ar.):* Geçmiş.

m. 10a/9

m.+ dür. 10a/7

mażmaża *(Ar.):* Abdest alırken ağzı su ile çalkalama.

m. ėt-: Ağzı su ile çalkalamak. 11a/2, 11a/3

mażmūn *(Ar.):* Kavram.

m.+ unca 2b/13

ma'ẕūrīn *(Ar.):* Özürlü olanlar.

m. 25b/8

me'ādin *(Ar.):* Madenler.

m. 47a/2

me'an *(Ar.):* Birlikte.

m. 17b/6, 18a/9

me'ānī *(Ar.):* Anlamlar.

m.+ de 9b/13

mebnī *(Ar.):* Bir şeye dayanan.

m. 18b/4

mebrūk *(Ar.):* Tebrike lâyık kimse.

m. 2a/11

mebẕūl *(Ar.):* Bol, çok.

m. 20a/7

mecāl *(Ar.):* Fırsat.

m.+ leri 32b/1

meclis *(Ar.):* Toplanılacak yer.

m.+ i 22a/8, 22a/9

m.+ ine 13a/3

medār *(Ar.):* Sebep, vesîle.

m. 10b/5

medfen *(Ar.):* Defnolunan yer, mezar.

m.+ i 21b/1

mefhūm *(Ar.):* Kavram, anlam.

m.+ unca 2b/8

mef'ile *(Ar.):* Arapça'da İsm-i zamân ve ism-i mekân türeten vezin.

m. 31b/10

mef'ūl *(Ar.):* Tümleç.

m.+ u 36b/1

meger *(Far.):* Meğer, Oysa ki.

m. 33b/13, 34a/10, 44b/4, 5a/3, 7b/3

mehma emken *(Ar.):* Mümkün olduğu kadarıyla.

m. 2a/3

me'ḫūẕ *(Ar.):* Alınmış olan.

m.+ dur 31b/11

mekş *(Ar.):* Duraksama.

m. 6b/5, 6b/6

mektūb *(Ar.):* Yazı.

m. 32b/10, 32b/9, 35a/3

m.+ da 35a/3

m.+ ı 35a/13, 35a/5, 35a/7, 35b/1, 35b/11, 35b/3, 35b/4, 35b/5, 35b/7,

6b/13

m.+ um 35b/9

mektūm *(Ar.):* Gizli, saklı.

m. 7a/4

melā'ike *(Ar.):* Melekler.

m. 11b/10, 12b/11, 13a/1, 14a/11, 14a/9

m.+ den 12b/12

m.+ i 13a/3, 14a/5, 14b/3, 14b/4

m.+ niŋ 12b/9, 14a/6, 14b/5

m.+ yi 14b/3

memālik *(Ar.):* Memleketler.

m.+ i 11a/7, 25a/3

memleket *(Ar.):* Yurt, bir devletin toprağı.

m.+ dür 33b/11

m.+ i 25a/2, 28b/10

memlū *(Ar.):* Dolu.

m. 44a/6

me'mūr *(Ar.):* Bir işi yapmakla görevli olan kişi.

m. ol-: Görevlenmek. 31a/3

men' *(Ar.):* Yasak etme, mâni olma.

m. ėt-: Yasaklamak, mâni olmak. 18a/4, 30b/6, 30b/7, 33a/2, 36a/3, 36b/7

m. eyle-: Yasaklamak, mâni olmak. 28a/12, 29b/4

menāfi' *(Ar.):* Menfaatler, faydalar.

m.+ indendür 42b/9

menāl *(Ar.):* Ele geçirilen şey, varlık.

m.+ ıma 35b/11

menāṣıb *(Ar.):* Devlet makamları, rütbeleri.

m. 2a/3

merāsim *(Ar.):* Resmî muameleler.

m.+ i 9b/3

merbūt *(Ar.):* İlgili.
m. 37b/6
merci' *(Ar.):* Kaynak.
m. 15b/4
merdūd *(Ar.):* Reddedilmiş, kabul görmemiş.
m. 24a/10
m. ol-: Kabul görmemek. 17a/7
merfū'en *(Ar.):* Hz. Peygamber'e istinat edilen ve kesin olarak Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrine ait olan hadîs.
m. 44b/3
merġūb *(Ar.):* Rağbet gösterilen şey.
m. 13a/12
m.+ ı 3b/5
merḥamet *(Ar.):* Şefkat gösterme, acıma.
m. ėt-: Şefkat göstermek. 42a/12, 9b/11
merḥametlu: Merhametli, şefkatli.

m.+ lerdür 42a/13
merḥūm *(Ar.):* Rahmete kavuşmuş, ölmüş müslüman erkek.
m. 21b/10, 22a/4, 22a/8
m.+ ı 2a/11
m.+ uŋ 40a/4
mertebe *(Ar.):* Rütbe, pâye.
m.+ ye 46b/10
mervî *(Ar.):* Rivayet edilmiş.
m.+ dür 13b/8
merżā *(Ar.):* Hastalar.
m. 25b/2
meṣāliḥ *(Ar.):* Maslahatlar.
m.+ e 12a/3
mescid *(Ar.):* Cami.
m.+ e 33b/13
m.+ i 38b/2
M.-i Ḥarām: Ka'be'yı kuşatan mescit.
M.-i Ḥarāma 38a/11, 38a/6
M.-i Ḥarāmdan 36b/7, 38b/12
M.-i Ḥarāmı 30b/6
meşel *(Ar.):* İbretli ve küçük hikaye.
m. ḍarb eyle-: İbretli hikaye anlatmak. 46b/3
m.+ idür 46a/5, 46a/7
mesken *(Ar.):* Hâne, oturulacak yer.
m. 13b/12
m.+ e 13b/13
m.+ imiz 3a/9
meslek *(Ar.):* Yol, usul.
m.+ lerine 2a/2
meslūb *(Ar.):* Selbedilmiş, alınmış.
m. 3a/11
mesrūr *(Ar.):* Sevinçli.
m. ol-: Sevinçli olmak, sürura ermek. 2b/9, 37b/1, 45a/7, 45b/9
meşakkat *(Ar.):* Zorluk, güçlük.
m.+ lar 21b/9
meşāyiḫ *(Ar.):* Şeyhler, pîrler.
m.+ i 2a/1, 5b/2
meşġūl *(Ar.):* Bir işle uyğraşan.
m. 2a/7, 2b/1
m.+ ler 43b/6
m.+ lerdür 43b/5
m. ol-: Bir işle meşgul olmak. 43b/9, 44a/5, 44a/10, 6b/2
meşḥūn *(Ar.):* Dolu.
m.+ dur 13a/1, 13b/9
meşhūr *(Ar.):* Tanınmış, ünlü.
m.+ ı 3b/11
meşiyyet *(Ar.):* Murad, istek.

m.+ e 38b/3, 38b/10

metīn *(Ar.):* Metânet sâhibi.

m. 27b/1

mevāşī *(Ar.):* Koyun, keçi, inek, öküz v.b. hayvanlar.

m.+ niŋ 12b/3

mevāżı' *(Ar.):* Mevziler, yerler.

m.+ ı 24a/9

meveddet *(Ar.):* Dostluk.

m. 33b/10

mevfūr/mevfūre *(Ar.):* Çok, kesîr.

m. 9b/4

mevfūre *(bkz. mevfūr)*

m.+ yi 4b/7

mevhibet *(Ar.):* İhsân, hediye.

m. 33b/10

mevķūf *(Ar.):* Ait, bağlı.

m.+ dur 37b/6

mevṣūf *(Ar.):* Tavsif olan, vasıflanan.

m. 7b/12

mev'ūd *(Ar.):* Vadedilmiş olan.

m. 38a/9, 42a/1

me'yūs *(Ar.):* Ümitsiz.

m. 2b/7

m. ol-: Ümitsiz olmak. 13b/3

mezbūr *(Ar.):* Adı geçen.

m. 2b/13

m.+ uŋ 3a/4

meẕkūr/meẕkūre *(Ar.):* Zikredilen, adı geçen.

m. 46a/5

m.+ uŋ 44b/12

meẕkūre *(bkz. meẕkūr)*

m. 5a/9, 18a/12

meẕķūreyn *(Ar.):* Zikredilenler.

m.+ de 46a/6

meẕmūm *(Ar.):* Zemmolunmuş, kötü.

m. 24a/10

me'ẕūn *(Ar.):* Kendisine izin verilmiş olan kimse.

m. ol-: İzin verilmek. 2a/11, 6b/5

mıķrāż *(Ar.):* Makas.

m. 37a/12

miftāḥ *(Ar.):* Anahtar.

m. 41a/6

m.+ ı 40a/11, 40a/13, 40a/8, 40b/12, 40b/2, 40b/4, 40b/8, 40b/9, 41a/5

m.+ ın 40a/11

miḥrāb *(Ar.):* Camide imamın namaz kılarken cemaatin önünde durduğu yer.

m.+ ıŋ 22a/5

miķdār *(Ar.):* Bir şeyin ölçüsü, miktar.

m. 13b/2, 2b/9, 29b/11, 30a/1, 40b/5, 41b/13

mi'mār *(Ar.):* Bir inşaat planını hazırlayan ve yapılmasını denetleyen sanatkâr.

m.+ ı 39b/13

mīr *(Far.):* Bey.

m.+ i 39b/12, 7b/12

mi'rāc *(Ar.):* Hz. Peygamber'in Cenab-ı Allah'ın arşına yükselmesi.

leyle-i m.+ da 21a/1

mīşāķ *(Ar.):* Antlaşma, yemin.

m. ét-: Yemin etmek, söz vermek. 27b/2

m.+ ına 17a/5, 17a/9

mişillü: Gibi, benzeri.

m. 44a/8

mizāc *(Ar.):* tabiat, bünye.

m.+ ı 20a/5

m.+ ım 20a/3

m.+ ına 20a/4

mu'aḫḫar *(Ar.):* Te'hîr edilmiş, sonraki.

m. ol-: Gecikmek. 41b/13

mu'ebbed *(Ar.):* Ebedî, sonsuz.

m. 34a/5

mu'ebbedīn *(Ar.):* Ebedîler, sonsuzlar.

m. 14b/12

mu'allaḳ *(Ar.):* Asılı.

m.+ da 13b/10

mu'āmele *(Ar.):* Davranış.

m.+ siyle 6b/12

su'-ı m.+ ye 4a/12

mu'aṭṭal *(Ar.):* Terkedilmiş, bırakılmış.

m. ol-: Bırakılmak, terkedilmek. 7a/8

mu'aṭṭar *(Ar.):* Itırlı, güzel kokulu.

m. ol-: Koku sürülmek. 45a/3

mu'aẕẕeb *(Ar.):* Azap çeken.

m. ḳıl-: Azap ettimek. 19b/8, 32a/6

m. ol-: Azap olunmak. 15a/9, 24b/7, 26a/12

mubālaġa *(Ar.):* Abartma.

m. 19b/10, 19b/11

mūcib *(Ar.):* İcâb eden.

m.+ i 33b/10

mu'cizāt *(Ar.):* Mucizeler.

m.+ ı 34b/10

m.+ ını 42a/4

mu'cize *(Ar.):* İnsanların yapmaktan âciz olduğu ve ancak Allah'ın izniyle peygamberlerin yapabileceği hâika.

m.+ i 10b/9

mufaṣṣalāt *(Ar.):* Açıklamalar, tafsîlat.

m.+ ını 4b/3

mufīd *(Ar.):* Faydalı.

m. ol-. Faydalı olmak. 35b/10

muġtenim *(Ar.):* Ganîmet alan, faydalanan.

m. ol-: Faydalanmak. 24b/3, 23a/7, 28a/8

muḥabbet *(Ar.):* Sevgi.

m. 33b/10

muhācirīn *(Ar.):* İslam tarihinde Hicret'e izin verilmesi üzerine Hz. Muhammed'den önce, onunla birlikte veya daha sonra Mekke'den Medîne'ye göç eden sahâbeler.

m.+ den 34b/11

muḥaḳḳaḳ *(Ar.):* Doğruluğunda şüphe olmayan, kesin.

m. 10a/10

m.+ dır 20a/8

muḥaḳḳaḳu'l-vuḳū': Kesinlikle gerçekleşecek olan. m.+ dur 38a/2

muḫālaṭa *(Ar.):* Anlaşma, güzel uyuşma.

m. 35a/1

muḫalefet *(Ar.):* Karşı çıkma.

m. ėt-: Karşı çıkmak. 17b/4, 24b/5

muḫālif *(Ar.):* Karşı duran, muhalif.

m. 21b/8

muḫallefīn *(Ar.):* Geri bırakılanlar.

m. 24a/9, 25b/2

m.+ e 24a/12

muḫallefūn *(Ar.):* Geri bırakılanlar.

m. 23a/11

Muḥammedī/Muḥammediyye *(Ar.):* Hz. Muhammed ile ilgili.

m.+ dür 41a/13

m.+ yi 41b/1

Muḥammediyye *(bkz. Muḥammedī)*

m. 9b/5

Muḥammedün resūlu'llāh *(Ar.):* "Muhammed Allah'ın resûlüdür" anlamında bir söz.

m. 42b/6

muḥārebe *(Ar.):* Savaş.

m. 27a/13

m.+ den 31a/2

Muḥarrem *(Ar.):* Arabi ayların birincisi.

m.+ de 23a/3

muḥāṭ *(Ar.):* İhâta olunmuş, etrafı çevirilmiş.

m. ol-: İhâta edilmiş olmak, etrafı çevirilmek. 44a/6

muḫāṭab *(Ar.):* Kendisine hitap edilen.

m. 10a/2, 10a/3

m.+ a 10a/1

muḥibb *(Ar.):* Seven.

m.+ i 8a/1

muḥīṭ *(Ar.):* Etrafını kuşatan, çeviren.

m.+ dur 38b/5

muḥkem *(Ar.):* Sağlam.

m.+ dür 35b/9

muḥtāc *(Ar.):* İhtiyaç sâhibi.

m. ol-: İhtiyç duymak. 47a/3, 47a/4

muḫtelif/muḫtelife *(Ar.):* Çeşitli.

m. 24b/12

m.+ dür 20b/7

muḫtaṣar *(Ar.):* Kısa, uzun olmayan.

m. 20b/2, 30a/10, 38b/8

muḫteliṭ *(Ar.):* karışık, karma.

m.+ ler 31a/5

muḫtell *(Ar.):* Karışmış, bozulmuş.

m. ol-: Bozulmak, karışmak. 3a/10

muḥterem *(Ar.):* İhtiram olunmuş, kıymetli ve şerefli kimse.

m.+ dür 8a/2, 47a/5

m. 7b/13

muḥtevī *(Ar.):* İçeren, ihtivâ eden.

m. 44b/1

mu'īn *(Ar.):* Yardım eden.

m. 8a/1

muḳābele *(Ar.):* Karşılık, savaş.

m. 17b/11, 26a/1

muḳābil *(Ar.):* Karşı, karşılık.

m.+ inde 23a/8, 29b/6

muḳaddemā *(Ar.):* Evvelce.

m. 28a/9

muḳadder *(Ar.):* Allah tarafından takdîr edilen şey.

m. 31b/13

m.+ inde 38a/3

muḳadderen *(Ar.):* Sözde ve yazıda bulunmadığı halde sözden anlaşılan.

m. 36b/1

muḳarreb *(Ar.):* Yakınlaşmış.

m. 34b/3

muḳātele *(Ar.):* Savaş, mücâdele.

m. ét-: Savaşmak. 24b/1, 27a/13

m.+ den 17b/11

m.+ ŋizi 29b/5

m.+ ye 26a/1

muḳteżā *(Ar.):* İcâb eden, lâzım gelen.
m.+ sı 41b/12
m.+ yı 28a/5
mumā ileyh *(Ar.):* Kendisine işaret edilen, ismi evvelce geçen.
m. 7b/13
m.+ larına 29b/11
muntaẓır *(Ar.):* Bekleyen, gözleyen.
m. 4b/13
murād *(Ar.):* Anlatılmak istenen şey.
m. 24b/10, 24b/8, 24b/9, 38b/13
m. ėt-: Kastetmek, demek istemek. 21b/4, 23b/6, 30b/2, 32a/13, 33b/3
m. eyle-: Kastetmek, demek istemek. 18a/1, 18a/3, 18a/7
m.+ ı 11b/12, 33a/8
m.+ ları 33a/4, 33a/6, 33b/7, 33b/8
murākabe *(Ar.):* Göz altında tutma.
m. 7b/1
musallaṭ *(Ar.):* Tasallut eden, rahatsız eden.
m. kıl-: Tasallut ettirmek. 41b/5
muṣarraḥ *(Ar.):* Açıklanmış, izâh edilmiş.
m.+ dur 12a/5
muṣirr *(Ar.):* Israrcı.
m. ol-: Israr etmek. 20a/2, 27a/7
m.+ larsız, 19a/4
mu'tād *(Ar.):* Alışkanlık.
m.+ ı 33a/10, 44b/6
muteḥayyir *(Ar.):* Hayrete düşmüş.
m. 2b/6

mūṭāla'a *(Ar.):* Okuma.
m. 4b/3
m.+ ya 6b/2
mutaṣarrıf *(Ar.):* Tasarruf eden, mal sâhibi.
m. ol-: Tasarruf etmek, müdahale etmek. 28a/6
mutażammın *(Ar.):* İçine alan, içeren.
m. 5a/5
mutlaḳ *(Ar.):* Kayıtsız şartsız.
m.+ ı 19b/4
muṭmainn *(Ar.):* Emniyete ermiş.
m. 11b/4
muttaṣılen *(Ar.):* Bitişik olarak.
m. 15b/11
muvāfıḳ *(Ar.):* Uygun, aynı tarafı destekleyen.
m. 22b/8
muvaḥḥidīn *(Ar.):* Allah'ın birliğine inananlar.
m. 41b/8
muvānese *(Ar.):* Ahbaplık etme.
m. ėt-: Ahbaplık etmek. 35a/1
mużā'af *(Ar.):* İki kat, kat kat artmak.
m. ol-: İki kat olmak. 11b/5
muẓaffer *(Ar.):* Zafer elde etmiş, yenmiş.
m. 9b/6
m.+ lerdür 15a/13, 41b/11
m. ol-: Zafer kazanmak, yenmek. 31a/2
mużṭarib *(Ar.):* Iztırab çeken, sıkıntı çeken.
m. 2b/3
mübārek *(Ar.):* Mukaddes.

m. 11a/3, 20b/12, 21a/6, 28a/10, 39a/8, 9a/1

mübâşeret *(Ar.):* Bir işi başlamaya girişme.

m. ėt-: Bir işi başlamaya girişmek. 29a/8

mübeşşer *(Ar.):* Müjdelenmiş.

m. ol-: Müjdenelmiş olmak, müjdelenmek. 37a/8

mübīn *(Ar.):* Hak ile bâtılı ayıran.

m. 37b/3, 9b/2

m.+ e 16a/4

mübtedā *(Ar.):* İsim cümlelerinde fâil durumunda bulunan kelime veya kelime öbeği.

m. 42a/6, 42a/7

mücedded en *(Ar.):* Tekrardan.

m. 39a/5, 39b/1

müdārā *(Ar.):* İyi geçinme.

m. 33a/6

müddet *(Ar.):* Süre.

m. 7a/3

müdebbir *(Ar.):* Tedebbür eden, tedbirli davranan.

m. 28a/6

müferssirīn *(Ar.):* Müfessirler, tefsirciler.

m. 36b/9

müfred *(Ar.):* Tekil.

m. 20a/12, 20b/10, 21a/4

müftī *(Ar.):* Fetvâ verme yetkisine sâhip olan kimse.

m.+ si 2a/8

mühīn *(Ar.):* İhânet eden.

m.+ i 3a/4

m. ol-: İhânet etmek. 16a/4

müjde *(Far.):* Mutlu haber.

m.+ si 15a/8

m. eyle-: Mutlu haber vermek. 16a/11, 45a/10

mükerrem/mükerreme *(Ar.):* Hürmet ve tazîm edilen, muhterem, azîz.

m. 47a/6

m.+ dür 47a/4

mükerreme *(bkz. mükerrem)*

m. 39a/1, 39b/4

Mekke-i m.: Yüce ve azîz Mekke şehri.

Mekke-i m. 30a/8, 30b/11, 31a/4, 32a/12, 32a/3, 34b/7, 37a/6, 42a/1

Mekke-i m.+ de 21a/11, 21a/5, 34b/13

m.+ dür 38b/13

m.+ niŋ 39a/13, 39b/11, 39b/9

m.+ ye 39a/12

mekke-i m.+ ye 30a/4, 30b/1, 31a/1, 37a/9, 39b/13

m.+ yi 39a/4, 40a/1

Mekke-i m.+ yi 32b/6, 9a/13, 40a/7

mülk *(Ar.):* Ülke, diyar.

m. 33b/11

m.+ i 9b/2

mültebis *(Ar.):* Karışık ve şüpheli olan.

m. 38a/1, 38a/2

mülūk *(Ar.):* Padişahlar.

m. 43a/3

m.+ i 33a/9

mülzem *(Ar.):* Lüzûmlu, gerekli.

m. 33a/7

mümāşāt *(Ar.):* İyi geçinme.

m. 33a/6, 33a/7, 33a/8

mü'min *(Ar.):* İmân eden erkekler.

m. 13a/1
m.+ iŋ 13a/4
m.+ ler 15a/13, 15b/10, 29a/7, 31a/8, 41b/12, 41b/9, 41b/11, 33b/5
m.+ lerden 32a/4
m.+ lere 14b/10, 15a/11, 36a/5, 47a/11, 33b/4
m.+ leri 32a/2, 41b/4
m.+ leriŋ 15a/1
m. ol-: İmân etmiş olmak. 16b/1, 47b/3

mü'mināt *(Ar.):* İmân eden kadınlar.
m. 14b/11, 30b/13, 31a/5

mü'minīn *(Ar.):* İmân edenler.
m. 14b/11, 18b/13, 30b/12, 31a/5, 37b/5, 41b/10
m.+ den 25a/12
m.+ e 11b/6, 14b/11, 15a/8, 23b/11, 32a/1
m.+ i 41b/8
m.+ iŋ 28b/1

mümkin *(Ar.):* Mümkün.
m. ol-: Mümkün olmak, olabilmek. 5a/12, 12a/5

mümkināt *(Ar.):* Mümkün olan, kabul edilebilir şeyler.
m.+ ı 28b/12

münāfıḳ *(Ar.):* İki yüzlü, içi başka dışı başka kimse.
m.+ lar 15a/9, 18b/11, 23b/13, 24a/3

münāfıḳāne *(Ar.):* Münâfıkça.
m. 37b/8

münāfıḳūn *(Ar.):* Münâfıklar.
m.+ u 23a/11

münāsib *(Ar.):* Münasip, uygun.
m. ol-: Uygun olmak. 20b/2, 3b/13

münevver/münevvere *(Ar.):* Aydınlatılmış, nurlu.
m. ol-: Aydınlatılmış olmak. 43b/12, 44a/7

münevvere *(bkz. münevver)*
medīne-i m.: Nurlu Medîne.
medīne-i m.+ de 21a/6, 23a/4, 25a/11, 34b/12, 35a/5, 44b/4
m.+ ye 12a/9, 37a/6
medīne-i m.+ ye 18a/11, 23a/2, 9a/3

münezzeh *(Ar.):* Tenzîh edilmiş, temiz.
m.+ dür 38b/4

münḥarif *(Ar.):* Yoldan çıkmış olan.
m. 39b/10
m. ol-: Yoldan çıkmak, sapmak. 5b/8

münhezim *(Ar.):* Hezimete uğramış, bozguna uğramış.
m.+ lerdür 29a/9

müntefi'ün-bih *(Ar.):* Kendisine faydalı olan.
m. ol-: Kendisine fayda sağlamak. 7a/10

mürā'āt *(Ar.):* Riayet, saygı gösterme.
m. 5a/12

mürte'işü'l-ḳulūb *(Ar.):* Kalpleri titreyen
m. ol-: Kalpleri titremek, kederlenmek. 3a/12

mürūr *(Ar.):* Geçme.
m.+ unda 22a/6

müsā'ade *(Ar.):* İzin.
m. ol-: İzin verilmek. 3a/6
m.+ yi 32b/8, 32b/9

müslimīn *(Ar.):* Müslümanlar.
m.+ iŋ 39b/6

müstahik *(Ar.):* Haketmiş, layık.
m. 25b/13
müstahkem *(Ar.):* Sağlamlaştırılmış.
m. 27b/2
müstahżar *(Ar.):* Zihinde tutulan.
m.+ ım 5b/4
müstakil *(Ar.):* Bir şeye bağlı olmayan.
m. 15b/8
Müstedrek *(Ar.):* Hâkim en-Nişâbûrî'nin Buhârî ile Müslim'in el-Câmi'u's-sahîh'lerine almadıkları sahîh hadisleri bir araya getiren eseri.
m. 44b/2
müşâhede *(Ar.):* Gözlem.
m. ėt-: Gözlemlemek. 45b/8
m. eyle-: Gözlemlemek. 40a/5
müşârün ileyh *(Ar.):* Adı geçen.
m. 7a/13, 8a/12
m.+ i 7b/13
m.+ iŋ 7a/2
müşkil *(Ar.):* Zor, sıkıntılı.
m. 3b/4
müşrif *(Ar.):* Bir şeyi veya yeri yüksekten gören.
m. ol-: Yüksekten görmek. 39b/11
müşrik *(Ar.):* Birden çok tanrıya inanan kimse, Allah'a ortak koşan.
m.+ ler 10b/4, 15a/9, 17b/11, 19a/1, 30b/12, 31a/5, 32a/12
m.+ lerden 23a/10
m.+ lerdür 15a/10
m.+ lere 15b/1
m.+ leri 34b/8, 35a/2, 8b/11
m.+ lerinden 36a/7
m.+ leriniŋ 27a/2
müşrikīn *(Ar.):* Müşrikler, Allah'a ortak koşanlar.
m. 29b/11, 30b/3, 40a/7, 9b/5
m.+ dür 24b/8
müştemil *(Ar.):* İçeren, içine alan.
m. 4b/7
müte'addid/müte'addide *(Ar.):* Çok sayıda.
m.+i 24a/10, 20b/6
m.+ dür 20b/7
müte'allik *(Ar.):* İlgili, ait.
m.+ dür 31b/9
müte'eşşir *(Ar.):* Te'sir altında kalmış.
m. 15a/9
mütemādī *(Ar.):* Devamlı, dâim.
m. ol-: Dâim olmak. 2b/6
mütenevvi'/mütenevvi'a *(Ar.):* Çeşitli, farklı.
m. 24b/12
müterakkıb *(Ar.):* Gözeten, bekleyen.
m. ol-: Beklemek. 5b/11
mütercim *(Ar.):* Çeviren, tercüme eden.
m. 4b/4
müteveccih *(Ar.):* Teveccüh gösteren.
m. ol-: Teveccüh göstermek. 5b/2
müyesser *(Ar.):* Kolaylıkla olan.
m. ķıl-: kolaylıkla olmasını sağlamak. 28a/3, 28a/8, 28b/9, 38a/13
m. ol-: Kolaylıkla olmak. 23a/6, 38a/11

müzākere *(Ar.):* Talebenin ders çalışması.

m.+ si 4b/2

müzāhim *(Ar.):* Zahmet veren, sıkıntı veren.

m. ol-: Zahmet vermek. 37a/10

Müzeyne *(Ar):* Hicaz'da bir kabile.

m. 18a/8

nāçār *(Far.):* Mecbur, çaresiz.

n. 5b/9

nāfi'/nāfi'a *(Ar.):* Faydalı, menfaatli.

n. 2a/3

nāgāh *(Far.):* Ansızın

n. 44b/12

naķāyiṣ *(Ar.):* Eksikler, noksanlıklar.

n.+ den 16b/4

naķl *(Ar.):* Rivâyet etme.

n. 37a/13

n.+ ini 44b/2, 4b/8

naķż *(Ar.):* Çiğneme, bozma.

n.+ ı 17a/5, 17a/6

nām *(Far.):* İsim, ad.

n. 21a/13, 21b/10, 21b/6, 27a/2, 2b/2, 35a/12, 35a/6, 44b/9

namāz *(Far.):* Namaz ibâdeti.

n. 43b/4, 43b/6

n.+ ı 5b/10

n.+ ına 5b/8

n.+ ından 5b/6, 6a/6

n. ķıl-: Namza kılmak. 13a/2, 40b/3

nār *(Ar.):* Ateş.

n.+ ı 17a/8

nās *(Ar.):* Halk, millet.

n. 2b/4, 3b/12, 3b/8, 7a/9

n.+ i 46b/10

nāsezā *(Far.):* Münasip olmayan.

n. 37b/9

naṣīb *(Ar.):* Kısmet, hisse.

n. 38a/13

n. ol-: Kısmet olmak. 28b/12

naṣīḥat *(Ar.):* Öğüt.

n.+ ları 2a/2

nāşī *(Ar.):* Dolayı, sebebiyle, ötürü.

n. 18b/5

naẓar *(Ar.):* Bakma, göz atma.

n. ėt-: Bakmak. 43b/3

nāẓır *(Ar.):* Nazar eden, bakan.

n. 5b/11

nāzil *(Ar.):* Yukarıdan aşağı inen.

n. ol-: 25b/2, 25b/9, 26b/9, 29b/8, 34b/7, 35a/8, 37b/12

naẓm (I) *(Ar.):* Kafiyeli dize, şiir.

n. 21b/12, 33a/12, 2b/10, 3a/12, 4a/1, 8a/13, 8a/3

naẓm (II) *(Ar.):* Kur'an'ın âyetleri.

n.+ ı celīl: Yüce âyetler. 11a/6, 38b/1

ne: Ne.

n. 15b/3, 20a/5, 20a/7, 24b/12, 34a/6, 34a/7, 40b/9, 45a/5, 6a/5

n.+ dür 10a/9, 22a/11, 38b/6, 9b/11, 41b/9

nebātāt *(Ar.):* Bitkiler.

n. 47a/1

nebevī/nebeviyye *(Ar.):* Nebî'ye ait, Peygamber ile alakalı.

n. 44b/1

nebeviyye *(bkz.Nebeviyye)*

n. 23a/4, 8b/8

n.+ niŋ 23a/2, 26b/7, 37a/5, 39a/9, 39b/3, 40a/6

hicret-i n.+ niŋ 2a/6

nebī *(Ar.):* Peygamber

n. 3b/10

nėçe: Nice, nasıl.

n. 10b/7, 10b/8, 21b/9, 2b/2, 30b/12, 34b/4, 34b/5, 3a/1, 3a/4, 3b/8, 46a/2, 4a/12, 5a/4, 7a/7

nedāmet *(Ar.):* Pişmanlık.

n.+ dür 17a/9

nefer *(Ar.):* Bir kişi, tek kişi.

n. 5a/5

nef'lu: Faydalı.

n.+ sı 47a/2

nefs *(Ar.):* Kişi, kendi.

n.+ im 34a/10

n.+ leri 11b/5

nehy 'ani'l-münker *(Ar.):* Şeriatın yasakladığı şeyleri menetme.

n. 46a/9

nerdebān *(Far.):* Merdiven.

n.+ dan 6a/3, 6a/4

n.+ ından 6a/1

Neṣārā *(Ar.):* Hıristiyanlar, Nesrânîler.

n.+ dan 33b/13

n.+ nıŋ 34a/1

nesḫ *(Ar.):* Hükmü ortadan kaldırma.

n. ėt-: hükmünü ortadan kaldırmak. 41b/3

nesīb *(Ar.):* Temiz soylu kimse.

n. 4a/6

nesne: Nesne, şey.

n. 31b/11

n.+ yi 10a/1

niçün: Niçin, neden.

n. 35b/7

nifāḳ *(Ar.):* İki yüzlülük, münâfıklık.

n.+ a 18b/4

nihāyet *(Ar.):* Son.

n.+ i 16b/3

n.+ inden 44b/12

ni'met *(Ar.):* Allah'ın kullarına bağışladığı herşey.

n. 9b/4

n.+ ler 19b/6

n.+ leri 15b/10, 16a/11

nisā *(Ar.):* Kadınlar.

n.+ dan 31b/7

n.+ ya 31b/8

n.+ yı 31a/6

nişān *(Far.):* Alâmet, belirti.

n. 28b/1

nitekim: Nitekim.

n. 10b/1, 16b/8, 31b/1, 42a/1, 46b/10, 9b/13

niyāz *(Far.):* Yalvarma, yakarma.

n. 32b/7

n. eyle-: Yalvarmak, yakarmak. 9a/2

niyyet *(Ar.):* Kasd.

n. 6b/7

n.+ lerin 28a/1

niẓām *(Ar.):* Düzen.

n.+ ları 3a/10

nuḳṭa *(Ar.):* Nokta.

n.+ ı 44a/3

nūr *(Ar.):* Işık.

n. 37a/7, 44a/4

n.+ ı 44a/3, 44a/5, 44a/7, 44a/9

nuṣret *(Ar.):* Yardım, Allah'ın yardımı.

n. 15a/11, 16a/5, 41b/12

nuṭḳ *(Ar.):* Söz, kelâm.

n. 7a/12

n.+ ı 7b/12

n.+a gel-: Koşmaya başlamak. 7a/7

n. eyle-: Koşmak. 33a/12

nübüvvet *(Ar.):* Peygamberlik.

n. 22a/2

n.+ den 25a/5

n.+ e 9b/2

n.+ ine 16b/7

nüfûs *(Ar.):* Nefisler, şahıslar.

n.+ ı 3a/7

nüktedân *(Far.):* Nükte bilen, zarif ve ince

n.+ ı 4b/7

nüzûl *(Ar.):* İniş, İnme.

n. ėt-: İnmek. 10b/12, 29b/10

n.+ de 10a/7

n.+ i 10a/6

sebeb-i n.: (Bir âyet veya sûrenin) indiriliş sebebi.

sebeb-i n.+ ı 8b/7

o: Teklik üçüncü şahıs zamîri.

o. 22a/2, 22a/3

od: Ateş.

o. 33b/13

oğul: Erkek çocuk.

o.+ ı 29b/10

oḳu-: Okumak.

o.- mağa 5b/5

o.- yunca 41a/2

o.- yuṕ 5a/8

ol-: Olmak.

o.- a 41a/1, 7b/13

o.- acağını 28b/12

o.- acaḳ 23a/12, 9b/1

o.- acaḳdur 38a/3, 45a/11

o.- acaḳlardur 19a/8, 45a/12, 45a/13

o.- acakları 28b/11

o.- acaḳların 26a/12, 26a/9

o.- alıdan 14a/11

o.- an 10a/12, 10a/13, 11b/1, 11b/9, 12b/1, 12b/3, 12b/4, 12b/5, 12b/7,

12b/8, 12b/9, 13a/7, 13b/9, 14a/4, 14a/6, 14b/1, 14b/2, 14b/3, 14b/5,

16a/2, 19b/12, 21a/12, 21a/8, 25b/12, 25b/2, 27b/12, 27b/9, 28a/1, 28a/7,

2a/5, 31a/12, 31a/13, 31b/4, 32a/12, 34a/12, 38a/9, 38b/1, 39b/9, 3a/10,

3a/5, 3b/5, 3b/6, 41b/4, 42b/1, 43b/8, 44a/5, 44a/8, 45b/1, 46a/10,

47a/6, 47b/5, 4a/11, 5a/3, 5a/6, 7b/12, 9b/10

o.- anlar 13a/5, 16b/1, 20a/2, 3a/6, 3b/8, 42a/9, 46b/1

o.- anlara 24a/1

o.- anları 16a/5

o.- anların 41b/3

o.- anlarını 16a/10

o.- anlarınıŋ 41b/3

o.- anlarıŋ 47a/10, 47b/6, 4a/7, 4a/8

o.- ayım 7a/10, 7a/8

o.- dı 10b/10, 12a/4, 13b/2, 17b/7, 19b/11, 20a/13, 22b/1, 23a/6, 25b/9,

27b/13, 28a/6, 30a/8, 30a/9, 34b/9, 35a/8, 37b/12, 42a/3, 42a/7, 42a/9,

44b/12, 6a/5

o.- dılar 13b/3, 23a/7, 2b/5, 2b/7, 2b/9, 31a/3, 33b/6, 36a/11, 37a/9,
37b/1, 3a/12, 40a/8, 45a/7, 45b/9, 47b/3, 8b/11
o.- duğı 11a/8, 15b/8, 30b/7, 31b/2, 37b/2, 38a/1, 38a/4, 42b/11, 46b/4,
46b/9, 47a/3
o.- duğıçün 27b/10, 31a/5
o.- duğıçündür 10b/5, 10b/6, 27b/8
o.- duğın 40a/13
o.- duğıŋı 33a/1
o.- duğuna 45a/7
o.- duğundan 18b/5
o.- duğunı 10a/10
o.- duğuŋızdan 31a/10
o.- duğuŋuzdan 29b/3
o.- duḳ 2a/11
o.- duḳça 42b/12
o.- duḳda 15b/11, 20a/11, 44a/6, 44b/6, 6b/12
o.- duḳdan 10b/4
o.- duḳları 14b/12, 43b/6, 47a/4
o.- duḳlarıçün 43b/7
o.- duḳlarıçündür 27b/9
o.- duḳlarında 26b/10, 31a/1
o.- duḳlarından 31a/2
o.- duḳlarını 24a/11, 44a/11, 4a/8
o.- dum 5a/9, 5b/11, 5b/2, 6b/2
o.- ıcaḳ 36b/2
o.- ımadı 37a/10
o.- ma 31a/8
o.- madı 5a/13
o.- madığı 12a/5
o.- maġ 30b/1, 30b/3, 37b/2, 39b/11, 44b/1
o.- maġa 28b/1, 4b/6
o.- maġı 10a/7, 5a/12
o.- maġıla 9b/4
o.- maġın 39b/1, 4b/8
o.- maġla 3b/13, 6a/4
o.- mağla 7a/3
o.- maḳ 11b/5, 16b/2, 21b/1, 28b/2, 32a/5, 42a/3, 42a/4, 42a/6, 42a/9,
7a/13
o.- maları 15a/9, 28b/4, 43b/10
o.- malarıyla 28a/11
o.- mamış 10a/6
o.- maŋ 23b/8
o.- maŋız 9b/6
o.- maŋızı 28a/8
o.- masaydı 34a/10
o.-ması 15a/2, 25a/5
o.- masıdır 43b/12
o.- masına 33b/12
o.- masını 39b/12
o.- masınıŋ 42a/5
o.- masun 30a/10
o.- maya 24b/11
o.- mayacağını 35b/10
o.- mayan 25b/10
o.- mayaraḳ 38a/6
o.- mayaydı 31a/6, 31a/9
o.- mayuṗ 11b/3, 3a/8
o.- maz 20b/2, 9b/13
o.- mazdan 23b/9
o.- mazdım 5b/8
o.- mazlar 25b/13
o.- muş 6b/1, 9b/1, 44b/13, 45a/3, 46a/13

o.- muşdur 15b/10, 16b/8, 25a/7, 29b/8, 34b/10
o.- muşıdı 26b/8, 11a/8
o.- muşları 28b/11
o.- sa 20a/5, 20a/7
o.- salar 32a/4
o.- una 8a/13
o.- unacak 44a/12
o.- unacakdur 3b/6
o.- unan 10a/1, 14b/1, 15a/8, 3b/9, 46a/4, 5b/5, 10a/3, 14a/3
o.- unanların̄ 12b/4
o.- unca 34b/8, 36b/3, 37b/5, 38a/11, 38b/5, 40b/5, 4a/13
o.- uncaya 33a/7
o.- undı 13a/10, 13a/7, 15b/5, 20a/12, 20b/10, 20b/9, 21a/5, 30a/11, 30b/5,
33b/12, 39b/7, 40a/1, 40a/2, 3a/6, 3b/13
o.- unduġı 10b/3
o.- unduḳda 29b/13
o.- unmaġa 33a/8
o.- unmaġıla 15b/1, 15b/2
o.- unmaḳ 12a/5, 9b/12
o.- unmaḳdan 15a/12
o.- unmamız 5a/4, 5a/7
o.- unmazlar 15a/12
o.- unmuş 10a/7
o.- unmuşdur 34b/10, 39a/1, 9b/13
o.- unuṕ 21a/4, 2a/10, 39b/13, 39b/3, 39b/5, 41b/7
o.- unur 15b/12, 17a/8, 24b/13, 25b/6
o.- unurdı 4b/4
o.- unurken 2a/4
o.- unursuz 24b/1
o.- uṕ 10b/7, 13a/4, 13b/1, 17a/7, 20a/4, 24b/3, 25b/10, 26a/1, 27a/8,
28a/13, 2a/3, 2b/6, 32b/1, 34b/4, 34b/7, 35a/8, 37a/9, 38a/5, 39a/13,
39b/10, 3a/10, 41a/3, 42a/8, 42b/13, 43b/10, 44a/13, 44a/7, 5a/2, 6b/5,
6b/6, 7a/13
o.- ur 10a/1, 25b/7, 37b/3, 41b/13, 43a/1, 43a/3, 44a/2, 9b/10
o.- urken 32a/4
o.- urlar 41b/9, 44a/11
o.- ursa 36b/6, 44a/1
o.- ursız 19a/5, 24b/4, 24b/7, 38a/6
ʿāciz ol-.
ʿadd ol-.
ʿāmil ol-.
ʿārī ol-.
ʿaẕāb ol-.
ʿāẓim ol-.
ber-havā ol-.
beyān ol-.
binā ol-.
cārī ol-.
cemʿ ol-.
dāḫil ol-.
dūr ol-.
edā ol-.
esīr ol-.
fāriġu'l-bāl ol-.
farż ol-.
feth ol-.
ġā'ib ol-.
ġarḳ ol-.
ḥakīm ol-.
ḫalḳ ol-.

ḫāli ol-.
ḫāmūş ol-.
ḥāṣıl ol-.
ḥāżır ol-.
helāk
ḥikāyet ol-.
ḥiṣṣe-mend ol-.
ib'ād ol-.
iclā ol-.
'iḳāb ol-.
ilḳā ol-.
ircā' ol-.
irsāl ol-.
iştiġāl ol-.
ḳādir ol-.
kāfī ol-.
ḳā'im ol-.
kāmrān ol-.
ḳatl ol-.
lāyıḳ ol-.
lāzımu'l-i'timād ol-.
ma'dūd ol-.
maġfūr ol-.
maġlūb ol-.
maġrūr
maḥbūs ol-.
maḥcūr ol-.
maḥfūẓ ol-.
maḥẕūr ol-.
maḳbūl ol-.
maḳhūr ol-.
ma'lūm ol-.
māni' ol-.
manṣūr ol-.
me'mūr ol-.
merdūd ol-.
mesrūr ol-.
meşġūl ol-.
me'yūs ol-.
me'ẕūn ol-.
mu'aḫḫar ol-.
mu'aṭṭal ol-.
mu'aṭṭar ol-.
mu'aẕẕeb ol-.
mufīd ol-.
muġtenim ol-.
muḫtell ol-.
muḥāṭ ol-.
muḥtāc ol-.
muṣir ol-.
mutaṣarrif ol-.
mużā'af ol-.
muẓaffer ol-.
mübeşşer ol-.
mümkin ol-.
münāsib ol-.
mühīn ol-.
mü'min ol-.
münevver ol-.
münḥarif ol-.
müntefi'ünbih ol-.
mürte'işü'l-ḳulūb ol-.
müsā'ade ol-.
müşrif ol-.
mütemādī ol-.
müteraḳḳıb ol-.
müteveccih ol-.
müyesser ol-.
müzāhim ol-.
naṣīb ol-.
nāzil ol-.
peşīmān ol-.
pür ol-.
rāżı ol-.
revāne ol-.
rivāyet ol-.
sākin ol-.
s̱ebt ol-.

sevgülü ol-.
su'āl ol-.
şāyi' ol-.
tābi' ol-.
ṭaleb ol-.
ṭārī ol-.
ta'yīn ol-.
ṭayy ol-.
tebdīl ol-.
te'ḫīr ol-.
te'kīd ol-.
tercīḥ ol-.
ṭīn-ālūd ol-.
'unvān ol-.
vāḳıf ol-.
vāḳi' ol-.
vārid ol-.
vāṣıl ol-.
yardım ol-.
ẓāhir ol-.
ẓāhire ol-.
ẕikr ol-.

ol (I): İşaret sıfatı, o.

o. 10a/11, 10a/13, 10b/11, 10b/12, 10b/3, 10b/5, 11a/1, 11a/3, 11a/4,
11a/5, 11a/6, 11b/1, 12a/12, 13a/13, 13a/3, 13b/13, 13b/3, 14a/8, 15b/1,
15b/3, 18a/1, 18a/5, 19a/7, 20a/6, 20b/2, 20b/3, 20b/7, 21a/7, 21a/8,
21b/2, 21b/3, 21b/5, 22b/2, 22b/6, 22b/8, 23a/3, 23a/8, 23b/1,
23b/13, 23b/2, 23b/4, 23b/6, 24a/12, 24a/8, 24b/10, 24b/5, 24b/7, 25b/8,
26a/5, 26b/8, 27a/1, 27a/4, 27a/9, 27b/10, 27b/3, 27b/6, 27b/8,
28b/11, 29a/13, 29b/1, 29b/8, 2a/12, 30a/5, 30b/2, 30b/5, 31a/6,
32a/5, 32b/4, 33b/2, 34a/12, 34a/13, 34b/10, 34b/2, 34b/3, 34b/9, 35a/11,
35a/13, 35a/3, 35a/5, 35a/7, 35a/8, 35b/2, 35b/5, 36a/1, 36a/6, 36b/4,
37a/8, 37b/11, 37b/2, 37b/3, 38a/1, 38a/2, 38b/7, 39a/6, 3b/12,
3b/4, 3b/5, 3b/7, 40a/10, 40a/8, 41a/1, 41a/11, 41a/13, 41a/4, 41b/1,
41b/2, 42b/12, 43a/3, 43b/11, 43b/13, 43b/7, 44a/3, 44b/10, 44b/12, 45a/13,
45a/2, 45a/9, 45b/1, 45b/3, 45b/4, 45b/7, 46b/1, 46b/10, 46b/11, 46b/2,
4b/13, 4b/9, 5a/9, 6a/2, 6a/8, 7a/3, 7a/6

ol (II): İşaret zamiri, o.

o. 22b/7, 26b/7, 28b/9, 38a/3
o.+ dur 19b/12, 20b/11, 20b/4, 41b/10, 43b/13, 44a/2

ol ecilden: O sebepten

o. 3a/9, 12b/12, 18b/2, 20b/13, 30b/13, 36a/10, 40a/10, 40b/12

on: Dokuzdan sonra gelen sayının adı.

o.+ ar 3a/7

on sekiz biŋ: On yedi bin dokuz yüz doksan dokuzdan snra gelen sayının adı.

o. 14a/7, 14a/9

on ṭoḳuz: On sekizden sonra gelen sayının adı.

o. 12a/11

oṭa: Oda
o.+ sına 5a/1
otur-: Oturmak.
o.- dı 11a/1, 6a/10
o.- dum 5a/2
o.- up 27a/11, 5b/11
o.- urdı 22a/9
o.- urdum 4b/9
otuz üç: Yirmi dokuzdan sonra gelen sayının adı.
o. +er 5b/4
otuz beş: Otuz dörtten sonra gelen sayının adı.
o. 39a/7
öl-: Ölmek.
ö.- dü 2b/11
ö.- ecegi 2b/12
öldür-: Öldürmek.
ö.- ecegini 42a/11
ö.- ürler 42a/11
öŋ: Ön, ileri.
ö.+ ime 5a/1
'öşr *(Ar.):* Onda bir.
'ö.+ idür 12b/2, 12b/4, 12b/5, 12b/6, 12b/9, 14a/6, 14b/5
öyle: O şekilde, öyle.
ö. 15a/10, 15b/9, 18b/12, 22b/2, 24a/2
ö.+ dir 22b/3
'öẕr *(Ar.):* Mazeret.
'ö. 25a/12
'ö.+ in 35b/13
'ö.+ lerimiz 25b/7
'öẕürsüz: Mazeretsiz.
ö. 25b/12, 26a/9
pāre *(Far.):* Parça.
p. 43b/13
pencere *(Far.):* Pencere.
p.+ den 6a/8
p.+ ye 5b/11
pencşenbe *(Far.):* Perşembe günü.
p. 4b/10
pençe *(Far.):* Yırtıcı hayvanların ön ayakları ile tırnakları.
p.+ sinden 13b/5
p.+ sine 13b/4, 14a/1
perīşān *(Far.):* Dağınık, karmakarışık.
p. 7a/3, 7a/8
perīşānü'l-bāl: Perişan, rahatsız. 2b/5
pervāz *(Far.):* Uçuş.
p. ur-: Uçmak. 13b/1
pes *(Far.):* Öyleyse, imdi.
p. 16b/5, 23a/9, 24a/12, 25b/9, 27b/11, 30b/5, 33b/9, 36a/4
peşīmān *(Far.):* Pişman, nâdim.
p. ol-: Pişman olmak. 31a/8
Peyġamber *(Far.):* Allah tarafından haber getiren, Hz. Muhammed.
p. 10b/11, 10b/3, 10b/9, 11a/7, 18a/10, 39a/3, 42a/4
p.+ imiz 12a/9, 16b/7, 39a/6, 41a/11
pişir-: Pişirmek.
p.- idi 44b/8
pür *(Far.):* Dolu.
p. ol-: Dolmak. 32b/1, 41a/2, 43b/10
Rabb *(Ar.):* İlâh, Cenâb-ı Allah.
r.+ i 1b/6
r.+ iŋiŋ 12a/7
rabṭ *(Ar.):* Bağlantı, bağ.
r.+ ı 44a/12
rāci' *(Ar.):* İlgili, âit, dâir.
r. 31b/8
r.+ dür 17a/6

rāci *(Ar.):* Ricâ eden.
r. 1b/6

raḍiya'llāhu 'anh *(Ar.):* "Allah ondan razı olsun" anlamında dua sözü.
r. 21a/10, 27a/5, 35b/4, 39a/10, 40b/8, 25a/5, 40b/1
r.+ a 32b/10
r.+ dan 44b/3

raḍiya'llāhu 'anhā *(Ar.):* "Allah ondan razı olsun" anlamında dua sözü.
r.+ nıŋ 3b/10, 33a/5

raḍiya'llāhu 'anhüm *(Ar.):* "Allah onlardan razı olsun" anlamında dua sözü.
r. 35a/10

raḍīya'llāhu'anhümā *(Ar.):* "Allah onlardan razı olsun" anlamında dua sözü.
r. 13b/8

raġbet *(Ar.):* Teveccüh, meyil, rağbet.
r. 2a/12, 10a/1

rāḥat *(Ar.):* Huzur.
r.+ ları 3a/11

raḥim *(Ar.):* Akraba, hısım.
ṣıla-i r.: (bkz. ṣıla) 2a/5

raḥīm *(Ar.):* Rahmetli, merhametli.
r. 32b/11
r.+ dür 19b/13, 20a/2

raḥmān *(Ar.):* Ayrım yapmadan bütün varlıklara merhamet eden.
r. 32b/11
r.+ da 14b/5

raḥmet *(Ar.):* Merhamet etme, esirgeme.
r.+ den 15b/1
r.+ i 19b/11, 19b/13
r.+ inden 17a/7
r.+ ine 32a/2

raḥmetu'llāh *(Ar.):* "Allah rahmet etsin" anlamında dua sözü.
r. 33a/11, 30a/9

raḥmetu'llāh te'ālā *(Ar.):* "Allah teala rahmet etsin" anlamında dua sözü.
r. 44b/2

raḥmetü'llāhi 'aleyh *(Ar.):* "Allah ona rahmet etsin" anlamında dua sözü.
r. 30a/7

rāki' *(Ar.):* Rükû eden.
r.+ ler 43b/4

raḳīb *(Ar.):* Aynı şeyi elde etmek isteyenlerden biri.
r.+ iŋ 2b/11

rākiben *(Ar.):* Binmiş vaziyette.
r. 6a/7

raḳīḳ *(Ar.):* İnce.
r. 46a/13

ra'nā *(Ar.):* Güzel, hoş.
r. 4b/6

rāsiḫīn *(Ar.):* Sağlam ve kuvvetli olanlar.
r.+ i 3b/8

rāst *(Far.):* Tesâdüf, rastlama.
r. gel-: Rastlamak. 31a/1, 13a/12

ra'şa *(Ar.):* Titreme.
r. 22b/2

rāyiḥa *(Ar.):* Güzel koku.
r.+ i 45a/2

rāżı *(Ar.):* Rızâ gösteren, uygun gören.
r. ol-: Uygun görmek. 27b/10, 27b/13, 27b/7, 33b/6

re'īs *(Ar.):* Başkan, reis.

r. 6a/2

r.+ ine 21b/6

re's *(Ar.):* Başlabgıç.

maskat-ı r.+ imiz 2a/5

redd *(Ar.):* Kabul etmeme, reddetme.

r. 12a/12

r.+ dür 12a/8

refāh *(Ar.):* Geçim bolluğu.

r.+ ı 2a/13, 34b/4, 3a/1

refīķ *(Ar.):* Yoldaş.

r.+ leri 36a/7

rek'at *(Ar.):* Namazda kıyâm, rükû ve iki secdeden oluşan bölüm.

r. 5b/1, 40b/3

resḫ *(Ar.):* Sabit olma.

r. 37b/7

resm *(Ar.):* Resim.

r.+ i 22a/1

Resūl *(Ar.):* Peygamber, Hz. Muhammed.

r. 10b/6, 11a/1, 15a/13, 16b/5, 18a/10, 18a/7, 18b/11, 19a/6, 20b/13,

21a/2, 21a/5, 22b/1, 23a/1, 26a/2, 26b/9, 27a/10, 27a/12, 27a/3, 27a/4,

27b/6, 28a/10, 29b/13, 29b/9, 30a/2, 30b/1, 30b/13, 32a/10, 32b/12, 32b/3,

32b/4, 32b/8, 33a/3, 33a/6, 33b/4, 33b/6, 34b/6, 34b/8, 35a/2, 35a/8,

35a/9, 35b/12, 35b/6, 36a/4, 36a/9, 37a/12, 37a/4, 37a/8, 38b/1, 40a/12,

40a/5, 40b/1, 40b/3, 40b/7, 45b/5, 9a/5, 42a/5

ḥażret-i r. 9a/1

r.-i ekrem 22a/10, 27b/2, 35a/4, 45b/6

r.-i ekreme 10b/13

r.-ı ekrem 44b/4, 8b/9, 9a/2

r.+ e 18a/12, 30a/6, 32b/6

r.+ i 25b/7, 27a/6, 18b/12, 20b/11

r.+ imiŋ 47b/4

r.+ iŋ 11b/7, 37b/1

r.+ ine 15a/10

r.+ ini 37b/13, 41a/11

r.+ iniŋ 19a/11, 37b/13

Resūlu'llāh *(Ar.):* Allah'ın resûlü, Hz. Muhammed.

r. 32b/13, 33a/1, 40a/13, 42a/6, 45a/7, 18a/13, 22a/11, 22a/13, 22b/3, 35b/5, 35b/8

r.+ a 32b/7, 8b/12

r.+ da 36a/8, 22a/9

r.+ dan 34b/10

r.+ dır 42a/7

r.+ ı 46b/13

revā *(Far.):* Uygun, lâtık.

r. gör-: Uygun görmek. 44b/2, 4b/8

revāne *(Far.):* Yürüyen, giden.

r. ol-: Gitmek, yola çıkmak. 35a/7

rezālet *(Ar.):* Utanç verici şey, rezillik.

r.+ dür 5a/11

rıḍvān *(Ar.):* Hoşnutluk, rıza.

bī'at-ı r. (bkz. bī'at.) 26b/6, 27b/11, 27b/3, 27b/6

r.+ ı cennet: Cennetin kapıcısı olan melek. 27b/8, 45a/9

rıḍvāna'llāhū 'aleyhim ecma'īn *(Ar.):* "Allah hepsinden râzı olsun" anlamında dua sözü.

r. 33b/2, 37b/5, 8b/10, 28b/2, 45b/13

rıżā *(Ar.):* Hoşnutluk.

r. 27b/7, 43b/5

r. vėr-: Râzı olma. 26b/13, 30b/3

ricā *(Ar.):* Yalvarma, rica etme.

r. 32b/7

r.+ larına 32b/8

r. ėt-: Rica etmek. 5a/12

ricāl *(Ar.):* Erkekler, adamlar.

r. 31a/6, 31b/7, 31b/8

ricl *(Ar.):* Ayak.

r. 34a/4

riḥlet *(Ar.):* Göç etme, ölme.

r.+ i 7a/2

risālet *(Ar.):* Peygamberlik.

r. 36a/8, 9b/3

r.+ ine 19a/12

r.+ iŋi 47b/4

rivāyet *(Ar.):* Birisinin Hz. Peygamber'den işittiklerini veya sahabeden duyduklarını başkasına anlatması.

r.+ de 14a/10, 14a/7, 27b/5, 43b/12, 27b/4

r. eyle-: Anlatmak. 44b/3

r. ol-: Rivayet edilmek, anlatılmak. 13a/6, 39b/7

riyāset *(Ar.):* Reislik, başkanlık.

r. 9b/3

rū *(Far.):* Yüz, çehre.

āb-ı r. (bkz. āb). 7b/3

ru'asā *(Ar.):* Reisler, başkanlar.

r.+ yı 18a/12, 18a/7, 32a/13, 3a/4

ru'b *(Ar.):* Korku.

r. 28a/9, 32b/1, 8b/13

ruḫṣat *(Ar.):* İzin, müsâade.

r. 3a/5, 9a/3

Rūm (I) *(Ar.):* Yunan asıllı kimselere verilen isim.

r. 24b/10, 24b/11, 24b/13, 25a/1, 25a/6

r.+ a 24b/13

r.+ dur 25a/4

Rūm (II) *(Ar.):* Kur'ân'da otuzuncu sûrenin adı.

r. 11a/8

ruṭūbet *(Ar.):* Nem, yaşlık.

r.+ i 46b/6

ru'ūnet *(Ar.):* Ahmaklık, bönlük.

r. 30b/4

rūz *(Far.):* Gün.

r.-ı cezā: Kıyâmet günü.

r.-ı cezāda 25b/6

rücū' *(Ar.):* Dönüş.

r.+ ları 23a/2

r.+ larında 9a/4

r. ėt-: Dönmek. 18a/12, 19a/4

r. eyle-: Dönmek. 37a/6

rü'yā *(Ar.):* Uykuda görülen misâli âlem.

r. 22a/6, 38a/2

r.+ da 40a/5

r.+ sı 37b/1

r.+ sında 22a/7, 37b/13

r.+ yı 37a/13

r.-yı sâdıka: Görüldüğü gibi gerçekleşen rüya. 37a/8, 37b/2

rükū' *(Ar.):* Namazın beş erkanından secde ve kıyâm arasında olanı.

r. 44a/10

r. ėt-: Rükû etmek. 39b/10

rüsül *(Ar.):* Resûller, peygamberler.

r.+ üŋ 22a/1

rūzgār *(Far.):* Yel.

r. 22b/8

r.+ lar 21b/8

sā'ir *(Ar.):* Başka, diğer, öbür.

s. 25b/12, 41b/1, 44a/6

s.+ i 10a/10, 10b/7, 33b/4, 36a/5, 41b/2, 47a/2

sa'ādet *(Ar.):* Bahtiyârlık, mutluluk.

s.+ i 37b/7

s.+ lerinde 44b/5

s.+ lerine 22a/8, 35b/6

sā'at *(Ar.):* Saat, vakit.

s.+ de 42b/10

ṣabāḥ *(Ar.):* Günün başlangıcı, sabah.

ṣ. 16b/3

s̱ābit *(Ar.):* Sâbit, yerini değiştirmeyen.

s̱. 11b/3, 16b/2, 35b/8

sābıḳ *(Ar.):* Geçmiş, önceki.

s. 33b/5, 36b/2

s.+ ı 39b/4, 40a/2, 46a/11

sācid *(Ar.):* Secde eden.

s.+ ler 43b/4

saç: Saç.

s.+ ı 35a/7, 35b/4

ṣaded *(Ar.):* Niyet, teşebbüs.

ṣ.+ inde 7a/2

ṣadef *(Ar.):* Deniz böceklerinin kıymetli kabuğu.

ṣ.+ inde 7a/4

ṣādıḳa *(Ar.):* Doğru.

ṣ. 37a/8, 37b/2

ṣāfī *(Ar.):* Temîz, arı.

ṣ. 44a/1, 44a/6

ṣaġ: Sağ, solun karşıtı.

ṣ. 22a/6

ṣaḥābe *(Ar.):* Hz. Muhammed'le görüşmüş olan mümin.

ṣ.+ i 26b/10, 10b/11

ṣaḥābi *(Ar.):* Hz. Muhammed'le görüşmüş olan mümin.

ṣ. 34b/11

ṣāḥib *(Ar.):* Mâlik, sâhip.

ṣ.+ i 42b/13, 45a/1

ṣ.+ idür 22a/2

ṣ.+ leri 25a/12

ṣāḥib 'ünvān: Ünvân sâhibi olan kimse, meşhûr. 39b/13

ṣaḥīḥ: *(Ar.):* Doğru.

ṣaḥīḥü'l-esnād: Doru, güvenilir olna hadîs, rivâyet v.s 44a/13

ṣaḫre: *(Ar.):* Taş kütlesi, kaya.

ṣ. 45b/2

sāḫte *(Ar.):* Yapmacık, gerçek olmayan.

s. 5a/5

S̱aḳīf *(Ar.):* Adnânîler'e mensup bir Arap kabilesi.

s̱. 24b/9

sākin(e) *(Ar.):* İkâmet eden.

s. 34b/12

s.+ e 35a/5

s. ol-: İkâmet etmek. 42b/11

saḳy *(Ar.):* Tarla, bağ v.b. gibi yerleri sulama.

s. 46b/5

sāl *(Far.):* Yıl, sene.

s. 34b/4

s.+ ı 7a/5

s.+ ına 6b/3

ṣal-: Atmak, fırlatmak, peşinden yollamak.

ṣ.- dı 13a/13

ṣalāt *(Ar.):* Namâz

ṣ.-ı żuḥā: Sabah namazı 5b/1

ṣ.-ı ẓuhr: Öğle namazı. 5b/9

s̱āliṣen *(Ar.):* Üçüncü olarak.

s̱. 42b/5

ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *(Ar.):* "Salâ ve selâm Hz. Muhammed'in üzerine olsun" anlamında bir dua sözü.

ṣ. 8b/9, 20b/11, 22a/7, 44b/4

salṭanat *(Ar.):* Hükümdarlık, saltanat.

s. 34b/4

s̱āniyen *(Ar.):* İkinci olarak.

s̱. 42b/4

saŋa: "Sen" şahıs zamîrinin aklaşma hâli.

s. 17b/5, 35b/9, 40b/12

ṣarāḥaten *(Ar.):* Açıkça.

ṣ. 18b/7

sarāy *(Far.):* Hükümdâr veya devlet büyüklerinin oturduğu gösterişli bina.

s. 6a/8

s.+ a 6a/6

saṭḥ *(Ar.):* Dış taraf, yüz.

s.+ ı 40a/11

ṣatun al-: Satın almak.

ṣ. 21a/13

ṣavlet *(Ar.):* Âni ve şiddetli saldırı.

ṣ.+ i 30a/2

sa'y *(Ar.):* Çalışma, çaba.

s. ėt-: çalışmak, çaba sarfetmek. 44b/11

s̱ebāt *(Ar.):* Bir işte azîm ve devamlılık gösterme.

s̱.+ ı 28a/2

sebeb *(Ar.):* Sebep, neden.

s.-i nuzūlı 8b/7

s.+ dür 15b/6, 15b/7, 33b/12

s.+ i 26b/6, 41b/9, 44a/2

s.+ iyle 19a/7, 20b/13, 43b/10

s. ol-: Sebep olamk. 10b/5

sebebiyyet *(Ar.):* Sebep olma.

s. 15b/9

s̱ebt *(Ar.):* Kayıt, yazma.

s̱. ol-: Kaydedilmek, yazılmak. 3b/13

seccāde *(Ar.):* Üzerinde namaz kılınan halı, kilim v.s.

s. 5a/13

secde *(Ar.):* Allah'ın huzurunda yere kapanış, namazın beş rüknünden biri.

s. 43b/8

sedīd *(Ar.):* Doğru.

s.+ e 14a/2

sefīne *(Ar.):* Gemi.

s. 21b/6, 21b/7

s.+ ye 22b/7, 5b/7

segirt-: Hızlı hızlı bir yere gitmek.

s.- erek 5b/12

sekīnet *(Ar.):* Huzur, gönül rahatlığı.

s. 14b/11

sekizinci: Sekiz sayısının sıra sıfatı, sırada yediden sonra gelen.

s. 40a/6

selām *(Ar.):* Selam, selamlama.

s. eyle-: Selamlamak. 4b/11

s. vėr-: Selamlamak. 45a/3

s. götür-: Selam iletmek. 45a/8

selef *(Ar.):* Önce.

s.+ de 29a/11

sell *(Ar.):* Kınından çekip çıkarma.

s.-i seyf ét-: Kılıcı kınından çıkartmak. 35b/4

sem' *(Ar.):* Kulak.
s.+ i 29b/12, 34b/1

semā *(Ar.):* Gökyüzü.
s. 20b/6, 21a/3
s.+ nıŋ 20a/9
s.+ ya 13b/1

sem'an ve ṭā'aten *(Ar.):* "Baş üstüne" anlamında kullanılan bir söz.
s. 5a/8

semāvāt *(Ar.):* Gökler.
s. 14b/4, 20a/11, 20a/9, 20b/4, 20b/8, 21a/3, 45a/7

sen: Teklik ikinci şahıs zamîri, sen.

s. 17b/12, 22b/4, 23b/7, 36a/1, 36a/12, 43b/3, 45a/8
s.+ i 16a/9, 5b/6
s.+ iŋ 11a/9, 12a/7, 17b/4, 22a/10, 22a/11, 33a/1, 40b/11, 9a/13
s.+ iŋle 16b/13, 17b/4, 17b/6, 27b/12

sene: *(Ar.)* Yıl.
s. 23a/3, 25a/2, 2a/13, 2b/5, 32b/4, 37b/3, 4b/1
s.+ de 10a/11, 11a/7, 26b/8
s.+ dür 38a/4
s.+ i 11a/10, 37b/5, 42a/2
s.+ ler 6b/5
s.+ si 23a/2, 26b/7, 2a/6, 30a/13, 37a/5, 8b/9
s.+ sidür 26b/8
s.+ sinde 39a/9, 39b/3, 40a/1, 40a/6
s.+ ye 23a/4
s.+ yi 32b/5, 38a/9

seni: "Sen" şahıs zamîinin belitme hâli.
s. 33a/1

sergüzeşt *(Far.):* Serüven, mâcera.
s. 4b/4
s.+ imiz 4b/5

sev-: Sevmek.
s.- erim 45a/6

ṣevāb *(Ar.):* İyi ve güzel davranışlara karşı Allah tarafından verilen mükâfat.
ṣ. 43b/5

sevgülü: Sevgili, azîz.
s. ol-: Azîz olmak. 43a/3

seyf *(Ar.):* Kılıç.
sell-i s. 35b/4

seyyid *(Ar.):* Efendi.
s.+ ü'ṭ-ṭuyūr: Kuşların efendisi. 4a/9

sezā *(Far.):* Lâyık, münasip.
s. 4b/6
s.+ sına 2b/13

ṣıdḳ *(Ar.):* Doğruluk, geçerlilik.
ṣ. 38a/1
ṣ.+ dür 38a/2
ṣ.+ ı 10a/1

ṣıfat *(Ar.):* Bir ismi belirten veya niteleyen kelime türü.
ṣ. 42a/6

ṣığın-: Sığınmak.
ṣ.- acaḳ 29a/10

ṣıla *(Ar.):* Aile ocağı, memleket.
ṣ.-yı raḥim: Hısım akraba ve müminleri ziyâret etme. 2a/5

sırr *(Ar.):* Gizli tutulan şey.
s.+ a 13a/4, 44a/8
s.+ ı 4b/7

sidretü'l-müntehā *(Ar.):* Hz. Peygamber'in Mirâc gecesi yanında ilahi sırlara mazhar olduğu ağaç.
s. 14a/12, 14b/4

ṣiġa *(Ar.):* Kip.
ṣ.+ ı 10a/7
ṣ.+ sı 10a/9
ṣ.+ sıyla 10a/8, 20a/12, 21a/4

sīmā *(Far.):* Yüz, çehre.
s.+ larında 44a/7

sinek: Sinek.
s. 28b/13

siz: Çokluk ikinci şahıs zamîri, siz.

s. 18b/11, 23a/13, 23b/12, 23b/8, 29b/2, 31a/6, 35a/12, 38a/10, 6a/11
s.+ den 29b/3
s.+ e 17b/13, 23b/9, 28a/7, 28a/8, 29a/9, 31a/7, 38a/13
s.+ i 30b/5, 36b/6, 4b/11
s.+ iŋ 17b/12, 24a/1, 28b/8, 29b/4, 29b/5, 31a/4, 31a/6
s.+ iŋle 18a/13, 18b/1, 18b/3, 23a/13, 23b/1, 29a/8, 4b/11
s.+ ler 24b/2, 28a/7, 19a/4, 38b/11
s.+ lere 28b/11, 28b/9, 38a/9
s.+ leri 29b/1

ṣoŋra: Sonra
ṣ. 10b/4, 11a/2, 25a/1, 25a/5, 26b/10, 29b/3, 31a/10, 31a/2, 32a/11, 5b/7

söyle-: Söylemek.
s.- di 45b/6
s.- dikde 26b/12
s.- yince 27a/7

söylen-: Söylenmek.
s.- di 27a/9

söylet-: Söyletmek.
s.- meyüp 3b/8

söz: Söz.
s.+ leri 17b/8

ṣu: Su.
ṣ. 10b/13, 11a/2
ṣ.+ lar 11a/4
ṣ.+ yı 10b/12
ṣ.+ yını 11a/3
ṣ.+ yundan 11a/5

sū' *(Ar.):* Kötülük.
ẓann-ı s.: Kötü zan. 19a/5
s.-i edeb: Edepsizlik, kötü terbiye. 36a/8
s.-i ḥālleriŋ 18b/6
s.-i ḳaṣd ėt-: Öldürmeye çalışmak. 27a/1
s.-i mu'āmele: Kötü muamele, kötü davranış.
s.-i mu'āmeleye 4a/12

su'āl *(Ar.):* Soru
s. ol-: Soru sorlmak. 41b/7

ṣūfiyāne *(Far.):* Sûfîler dervîşlere yakışır şekilde.
ṣ. 33a/11

suhūlet *(Ar.):* Kolaylık.
s.+ le 2a/11

suḳūṭ *(Ar.):* Düşüş.
s.+ a 39b/10

ṣulḥ *(Ar.):* Barış, sulh.
ṣ. 10b/1, 10b/3, 10b/5, 28a/11, 9a/2
ṣ.+ a 23b/3, 9a/3
ṣ.+ da 23a/8
ṣ.+ ı 10b/2, 10b/6, 23a/8, 29a/7
ṣ.+ ına 23a/6
ṣ.+ ını 10a/13
ṣ.+ unda 23b/11

ṣulhen *(Ar.):* Sulh yoluyla.
ṣ. 30a/9
sulṭān *(Ar.):* Hükümdâr.
s. 21b/9, 22b/2, 6a/6
s.+ a 34b/2
s.+ ı 21a/12, 22a/9, 34a/2, 34b/4
ṣun-: Sunmak, takdîm etmek.

ṣ. 7a/9
ṣun' *(Ar.):* Yapma, meydana getirme.
ṣ.+ unda 16a/4
sūre *(Ar.):* Kur'an-ı kerîmin oluştuğu yüz on dört bölümünden her biri.
s.+ i 10a/5, 11a/8, 9a/5
s.+ ye 42b/6
s.+ yi 24a/9
ṣūret *(Ar.):* Nüsha, kopye.
ṣ.+ i 43a/4
ṣūretā *(Ar.):* Görünüşe göre.
ṣ. 4b/5
sūreti'l-fetḥ *(Ar.):* Fetih sûresi, kırk sekizinci sûre.
s. 8b/7, 34b/7
s.+ i 7a/1
sübḥānehu ve te'ālā: *(Ar.):* "Allah tealayı her türlü kusur, ayıp ve eksiklikten tenzîh ederim" anlamında bir dua sözü.
s. 12a/11, 12a/7, 15a/10, 17a/10, 23b/10, 24a/8, 26a/4, 27b/9, 28b/10,
29b/4, 31a/9, 32a/6, 38a/12, 38b/4, 41a/11, 46b/12, 46b/3, 47a/11, 9b/6
s.+ dan 13a/9, 43b/5
s.+ nıŋ 10a/4, 14b/10, 19a/11, 20a/6, 32a/11, 38b/9, 41b/11
s.+ ya 43b/9, 44a/4
sübḥānī *(Ar.):* Allah'a ait.
s. 2b/7
sücūd *(Ar.):* Secdeler.
s. 43b/7, 44a/10
sükūnet *(Ar.):* Gönül rahatlığı.
s. 11b/6, 36a/5, 33b/4
sülūk *(Ar.):* Bir yola girme.
s. 2a/2
sünbüle *(Ar.):* Başak.
s.+ ler 46b/6
s.+ si 46a/12
sünūḥ *(Ar.):* Akla gelme, içe doğma.
s.+ ı 7b/1
sür- Sürmek.
s. 22a/3
s.- di 34b/4
sür'atle *(Ar.):* Hızlı, çabucak.
s. 45b/5, 6a/1
şāh *(Far.):* Pâdişah, hükümdâr.
ş.+ ı 22a/1
şāhid *(Ar.):* Şâhitlik yapan, Hz. Peygamber'in bir vasfı.
ş. 16a/9, 42a/3
şāhin (<şāhīn) *(Far.):* Av için terbiye edilen, doğana benzer yırtıcı kuş.
ş. 13a/13, 13b/13, 13b/2, 13b/4
ş.+ den 13b/3
ş.+ i 13a/11, 13a/13
şaḫış *(Ar.):* Kimse, kişi.
ş.+ larla 31a/4
şā'ir *(Ar.):* Şiir söyleyen kimse, şair.
ş. 8a/2

şān *(Ar.):* Büyüklük, ululuk.
ş. 17a/3
ş.+ ımız 9a/12
ş.+ ları 28b/1, 46a/9
şāyi' *(Ar.):* Herkesçe bilinen, yayılan haber.
ş. ol-: Yayılmak. 7a/3
şeb-çerāġ *(Far.):* Gece parlayan kıymetli taş.
ş.+ ı 7a/4
şecere *(Ar.):* Ağaç.
ş. 27b/12
şecere-yi semüre: Hudeybiyye antlaşmasından önce müminlerin Hz. Peygamber ile biat ettikleri ağaç. 27a/10
şecere-yi sidre: Hudeybiyye antlaşmasından önce müminlerin Hz. Peygamber ile biat ettikleri ağaç. 27a/10
şedīd *(Ar.):* Şiddetli.
ş. 24a/13, 24b/5
ş.+ den 24b/7
şefā'at *(Ar.):* Bir suçun bağışlanması veya bir isteğin yerine getirilmesi için aracı olma.
ş. 45a/12
şehādet *(Ar.):* Allah rızâsı yolunda canını fedâ etmek.
ş.+ dur 36b/9
şeḳāvet *(Ar.):* Eşkiyâlık, haydutluk.
ş.+ den 3a/8
şekk *(Ar.):* Şek, şüphe.
ş. 37b/8, 38b/10, 38b/3, 9b/10
ş.+ den 38b/4
ş. eyle-: Şüphe etmek. 9b/9
şekl *(Ar.):* Biçim, tarz.
ş.+ inde 6a/9
şeksiz: Şüphesiz.
ş. 38a/2
şerāyi' *(Ar.):* Şeriatlar.
ş.+ e 11b/8
şeref *(Ar.):* Haysiyet, onur.
ş. 21a/1, 21a/3, 41a/5
şeri'at *(Ar.):* Kur'an-ı kerîm ve Hz. Peygamber'in tarif ettiği yol.
ş.+ ı 9b/4
şerīf/şerīfe (I) *(Ar.):* Şerefli, mübârek.
ş. 26b/8, 30a/13, 30b/2, 32b/5, 42b/10, 42b/8, 4b/2, 7b/2
ḳadem-i ş.: Hz. Muhammed'in mübârek aya izi. 21a/9
ş.+ de 16b/8, 31b/1
ş.+ den 39b/5
ş.+ i 10a/5, 14b/9, 16a/8, 17b/3, 18b/10, 19a/10, 19b/3, 23a/10, 25b/9,
27b/12, 28b/7, 31a/3, 31b/13, 31b/7, 31b/9, 36b/1, 36b/2, 36b/5, 37b/12,
38a/7, 38b/9, 40b/13, 41a/11, 43b/3, 44b/1, 46a/11, 46a/4, 47a/7, 47b/2, 15a/7, 16a/1, 16b/13, 29a/7, 9a/12
ḳadem-i ş.+ i 21a/10, 21b/10, 21b/11, 21b/2, 21b/3, 21b/5, 21b/7, 22a/4, 22b/6,
32b/7
ş.+ idür 23b/6
ş.+ inde 31a/12
ş.+ ine 21b/4, 31b/9, 36a/1
ş.+ ini 20b/12
ḳadem-i ş.+ ini 21a/6
ḳadem-i ş.+ iniŋ 21a/7

ş.+ iŋ 10a/5, 39b/9, 43a/1, 44a/12
kadem-i ş.+ iŋ 22a/11
ş.+ leri 33b/8, 39a/8
kadem-i ş.+ lerine 28a/11, 9a/1
şerîf (II) *(Ar.):* Mekke emîri.
ş.+ i 39b/11
şerîfe *(bkz. şerîf I)*
ş. 34b/6, 13a/2, 38b/2
ş.+ de 24a/9
ş.+ leridür 33a/10
ş.+ yi 9a/5
şevketli: Şevket sâhibi, ulu.
ş. 33b/12
şey *(Ar.):* Nesne, şey.
ş. 42a/4, 38b/11, 47a/5
ş.+ de 9b/9
ş.+ dür 47a/4
ş.+ e 47a/1
ş.+ in 36a/13
ş.+ iŋ 36a/13
şeyḫ *(Ar.):* Yaşlı adam, şeyh.
ş. 1b/7
şeyṭān *(Ar.):* İblîs.
ş.+ ı 19a/3
şiddet *(Ar.):* Aşırılık, aşırı derece.
ş. 13a/6
şiddet *(Ar.):* Sertlik, kabalık.
ş. 33b/3
şikār *(Far.):* Av.
ş.+ a 13a/11, 13a/12, 13a/13
şimdi: Şimdi.
ş. 3b/12, 40b/10
şol: İşaret sıfatı, şu.
ş. 19a/10, 25b/13, 26a/6, 47b/3
şöyle: Şöyle.
ş. 12a/13, 46a/7

şu: Şu.
ş. 46a/4
şunlar: Şunlar.
ş. 16b/13
şübhe *(Ar.):* Kuşku, şek.
ş. 38b/10
ş.+ den 28b/4
şübhesiz: Kuşkusuz, şeksiz.
ş. 38a/3
şükr *(Ar.):* Allah'ın nimetlerine karşı gösterilen memnuniyet.
ş. ėt-: Allah'ın nimetlerine karşı memnuniyet göstermek. 14b/12
tā ki *(Far.):* Öyle ki.
t. 28a/12, 40b/13
ṭā'ife *(Ar.):* Kavim, kabîle.
ṭ.+ i 25b/8
ṭ.+ niŋ 18a/5
ṭ.+ sinden 17b/3
ṭ.+ siniŋ 12b/1, 12b/2
ṭ.+ ye 34a/1
ta'accüb *(Ar.):* Şaşırma
t. ėt-: Şaşırmak. 13b/6, 34b/2
ta'alluḳ *(Ar.):* Ait olma, bağlılık.
t. 11b/11
ṭā'āt *(Ar.):* Tâalar, ibâdetler.
ṭ. 16a/10, 16a/11, 44a/2, 43b/9, 44a/5, 44a/7
ṭā'at *(Ar.):* İbâdet, Allah'ın emrini yerine getirme.
ṭ. ėt-: İbâdet etmek. 44a/2
ta'ayyüş *(Ar.):* Yaşama.
t. ėt-: Yaşamak. 13b/10
ṭabaḳa *(Ar.):* Kat.
ṭ.+ dur 20b/5
ṭ.+ yı 20b/12, 21a/1
ṭabaḳāt *(Ar.):* Katlar.
ṭ.+ ı 20b/6, 21a/3, 20b/7

ṭ.+ ınıŋ 21a/2

ṭabḫ *(Ar.):* Pişirme, pişirilme.
ṭ. ėt-: Pişirmek. 44b/6

tābi' *(Ar.):* İtâat eden, uyan.
t. ol-: İtâat etmek. 23b/8

ṭabī'at *(Ar.):* Huy, mizâc.
ṭ. 20a/4
ṭ.+ ı 20a/5
ṭ.+ ım 20a/3

tāc *(Far.):* Hükümdâlık göstergesi olup değerli taşlarla süslenmiş olan kisve.
t. 4a/10
t.+ ı 4a/10
t.+ ım 21b/13

ta'dād *(Ar.):* Sayı sayma.
t. 12a/5, 42b/9

ta'diye *(Ar.):* Geçişsiz bir fiili oldurgan, geçişli bir fiili ettirgen duruma getirme işi.
t. 42b/3

tağyīr *(Ar.):* Değişiklik.
t. 29a/13
t.+ i 23b/6

taḥammül *(Ar.):* Zor durumlara katlanma.
t. ėt-: Katlanmak, tahammül etmek. 33b/5, 36a/10, 36a/6

taḥammül-güdāz *(Far.):* Tahammülü yok eden, eriten.
t. 4a/13

taḥassür *(Ar.):* Hasret çekme.
t. ėt-: Hasret duymak. 34a/9

ṭāhir *(Ar.):* Temîz, arı.
ṭ. 4a/6

taḥḳīḳ *(Ar.):* 1. Şüphesiz, muhakkak. 2. Bir şeyin doğru olduğunu ortaya çıkarma.
t. 19a/12, 37b/12, 9a/12, 9b/11, 9b/9, 16b/13
t. ėt-: Doğruluğunu vurgulamak. 9b/7

taḫliye *(Ar.):* Boşaltma.
t. ėt-: Boşaltmak. 32b/6

taḫṣīṣ *(Ar.):* Bir kişi için ayırma.
t. eyle-: Bir kişi için mahsus kılmak. 24a/1
t. kıl-: Bir kişi için mahsus kılmak. 23a/9

taḥt *(Ar.):* Alt.
t.+ ı 16a/3, 19b/4
t.+ ına 27a/11

taḥẕīr *(Ar.):* Çekindirme, sakındırma.
t. 26a/10

Ṭā'if *(Ar.):* Hicâz'da bir şehir.

ṭ.+ de 31b/3

ṭāḳat *(Ar.):* Güç, kuvvet, dermân.
ṭ. getür-: Dayanmak, tahammül etmek. 30a/3, 8b/12

taḳdīm *(Ar.):* Sunuluş.
t. ėt-: Sunmak. 30a/1

taḳdīr *(Ar.):* Nahiv terimi olarak bir ibare veya kelimenin lafız olarak silinmesine rağmen manâ bakımından etkisini sürdürmesi durumudur.
t. 31a/12, 31b/10, 42a/7
t.+ i 31b/13, 37b/4, 37b/6
t.+ ı 38a/7

ta'ḳīb *(Ar.):* Peşinden yürüme.
t. ėt-: Peşiden yürümek. 30a/4

taḳrīr *(Ar.):* Anlatım, beyân etme.
t.+ den 31a/11

taḳvā *(Ar.):* Bütün günâhlardan kendini koruma.

t. 36b/11, 36b/9

t.+ da 36b/8

t.+ ya 16b/2, 36a/11

t.+ yı 36a/11

ṭal-: Dalmak

ṭ.- dım 7a/12

ṭaleb *(Ar.):* İsteme, dileme.

ṭ.+ i 1b/9

ṭ. ėdevėr-: Hemen İstemek. 17b/8

ṭ. ėt-: İstemek. 35a/13, 43b/5

ṭ. elye-: İstemek. 2a/9

ṭ. ol-: İstenmek. 2a/10

ṭāli' *(Ar.):* Kader, baht.

ṭ.+ inde 34a/6

ta'līḳ *(Ar.):* Bir cümlenin mazmununun husulünü diğer bir cümlenin mazmununun husulüne edât-ı şart ile rabt etme.

t. 38b/3

t.+ dür 38b/3

t.+ i 38b/10

t.+ ıŋ 38b/6

ta'līm *(Ar.):* Öğretim.

t. 38b/11, 45a/6

t. ėt-: Öğretmek. 45a/6

tamām *(Ar.):* Bütün.

t. 41a/1

tāmm *(Ar.):* Eksiksiz.

t. 5b/4

ṭaraf *(Ar.):* Cihet, yön.

ṭ.+ ıŋ 30a/9

ṭard *(Ar.):* Uzaklaştırma.

ṭ. 15b/2

ṭārī *(Ar.):* Ansızın ortaya çıkan.

ṭ. ol-: Ortaya çıkmak, belirmek. 39b/1, 39b/10

ta'rīf *(Ar.):* Tanım.

t.+ iyle 6b/4

tārīḫ *(Ar.):* Bir vak'anın vuku bulduğu vakit, tarih.

t. 2a/6

t.+ i 6b/3

t.+ inde 21a/11

t.+ ine 7a/6

ṭarīḳ *(Ar.):* Yol, usûl.

ṭ. 37b/10

ṭ.+ i 3a/9, 9b/4

ṭ.+ iyle 2a/5

ṭarz *(Ar.):* Şekil, usûl.

ṭ. 5a/11

taṣarruf *(Ar.):* Birşeye karışıp müdahale etme.

t.+ ı 11b/12, 16a/2, 19b/3

t. ėt-: Müdahale etmek. 11b/13, 12a/2

taṣdīḳ *(Ar.):* Doğrulama.

t. 35b/12

t. ėt-: Doğrulamak. 47b/4

t. eyle-: Doğrulamak. 37b/13

taslīṭ *(Ar.):* Musallat etme.

t. ėt-: Musallat etmek. 12a/1

taṣrīḥ *(Ar.):* Açıklama.

t. eyle-: Açıklamak. 10b/2

ṭaş: Taş.

t. 21a/7

t.+ larda 21a/7

t.+ ları 21a/8

ṭaşra: Dışarı.

ṭ. 6b/1

ṭ.+ dan 14a/11

taṭvīl *(Ar.):* Uzatma.

t. 30a/10

ṭavā'if *(Ar.):* Kavimler.

ṭ.+ i 3a/5, 10b/8, 24b/12

ṭavāf *(Ar.):* Hacıların Kabe'nin etrafına yedi defa dolaşması.

ṭ. ėt-: Tavaf etmek. 39b/6, 40a/3

ṭayyib/ṭayyibe *(Ar.):* Güzel, hoş.

ṭ.+ siyle 45a/2

ta'yīn *(Ar.):* Vazifelendirme.

t. ol-: Vazifelendirilmek. 39b/13, 5b/5

ṭayy *(Ar.):* Atlama, üzerinden geçilme.

ṭ. ol-: Atlanmak, üzerinden geçilmek. 30a/11

ṭ. ėt-: Atlamak, üzerinden geçmek. 38b/8

tażarru' *(Ar.):* Yalvarma, yakarma.

t.+ lar 9a/2

ta'ẓīm *(Ar.):* Hürmet etme.

t. 22a/4, 44a/11

t. eyle-: Hürmet etmek. 16b/4

ta'ẓīmen *(Ar.):* Hürmet gösterilerek.

t. 29b/5, 30a/5

te'ālā *(Ar.):* "Şânı yüce olsun" anlamında olup Allah, Hak ve Tanrı kelimelerinden sonra kullanılır.

t. 11b/8, 12a/3, 12b/9, 15b/1, 17a/1, 17b/13, 19b/10,

19b/13, 20a/1, 23b/13, 26a/7, 26a/8, 28a/1, 28a/5, 28a/8, 28b/7, 2a/7,

32a/1, 36a/10, 36a/12, 38a/10, 42a/3, 46a/2, 47a/5, 47a/7, 47b/2, 47b/6,

6b/6, 9a/4,

t.+ dan 17b/7, 29a/12, 33b/10, 42a/1

t.+ nıŋ 11b/12, 11b/6, 12a/4, 17a/7, 19b/11, 23a/8, 24b/2, 26a/2,

28a/6, 28b/3, 34b/8, 38b/5, 9b/8, 16a/2, 23b/2, 12a/13

t.+ ya 44a/2

t.+ yı 16b/2, 16b/3

tebārek ve te'ālā *(Ar.):* "Şânı yüce ve ulu olsun" anlamında olup Allah, Hak ve Tanrı kelimelerinden sonra kullanılır.

t. 12b/9, 14a/7, 15a/2, 16a/13, 17b/13, 18a/3, 18a/4, 18b/6, 23b/9,

25b/6, 27b/13, 28b/7, 29b/1, 33b/3, 36a/4, 37b/12, 39a/2, 40b/11, 9a/4

t.+ dan 33b/9, 40b/5

t.+ nıŋ 12a/4, 17a/2, 19b/4, 37b/4, 40b/13

tebdīl *(Ar.):* Değişim, değiştirme.

t. 23b/6, 29a/13

t. ol-: Değişmek. 5a/12

teberrüken *(Ar.):* uğur sayarak, edebe uyarak.

t. 21b/1, 22a/12

tebliġ *(Ar.):* Bildirme.

t.+ i 9b/3

tebşīr *(Ar.):* Müjdeleme.

t. 19a/8, 37a/13

tecdīd *(Ar.):* Yenileme, tekrar etme.

t.-i vuḍū: Âbdest yenileme. 5a/13

t.-i vuḍūdan 11a/2

tedārik *(Ar.):* Hazırlama.

t. gör-: Hazırlanmak. 5b/6

tedbīr *(Ar.):* Üzerine tasarruf etme, yönetme.

t. 11b/11, 16a/2
t.+ i 12a/3, 19b/4

tedrīs *(Ar.):* Ders verme.
t. 2a/7

tefāsīr *(Ar.):* Tefsîrler.
t. 4b/3

tefekkür *(Ar.):* Düşünme.
t. ėt-: Düşünmek. 6a/5

teferrüs *(Ar.):* Farkına varıp anlama, sezme.
t. ėt-: Sezmek. 44a/11

tefsīr *(Ar.):* Kur'an-ı kerîmin âyet ve sûrelerini açıklama.
t. 20b/1, 36b/8, 38b/6

tefsīr *(Ar.):* Yorum.
t.+ dür 46a/11

tehāvün *(Ar.):* Ehemmiyet vermeme.
t. 26a/2
t. ėt-: Önemsememek. 26a/7

te'ḫīr *(Ar.):* Erteleme.
t.+ ini 42a/1
t.+ iniŋ 38a/9
t. ol-: Ertelenmek. 37b/5, 40b/5

tekāsül *(Ar.):* Tembellik.
t. ėt-: Tembellik etmek, üşenmek. 17b/5, 26a/2, 26a/6

te'kīd *(Ar.):* Pekiştirme.
t. ol-. Pekiştirmek. 9b/12
t.+ iŋ 9b/11

tekmīl *(Ar.):* Tamamlama.
t.+ i 9b/3

tekrār *(Ar.):* Aynı olayın birden fazla ortaya çıkışı.
t. 26a/10, 26a/13, 27a/5

tekrīm *(Ar.):* Yüceltme.
t. 22a/5, 44a/11

telef *(Ar.):* Ölme, mahvolma.
t. 18b/1

te'līf *(Ar.):* Ülfet ettirme, barıştırma.
t.+ i 33b/11

temāşā *(Far.):* Seyretme, izleme.
t. ėt-: Seyretmek. 6a/9

temkīn *(Ar.):* Kudret, iktidâr.
t. bul-: Güçlenmek 3a/9, 46b/9

temsīl *(Ar.):* Benzetme.
t.+ i 46a/11

temyīz *(Ar.):* Ayırma, seçme.
t. 31a/4
t.+ i 30b/12

tenāsül *(Ar.):* Türeme.
t. ėt-: Türemek. 46a/2

tenhā *(Far.):* Yalnız.
t. 5b/9

tenzīh *(Ar.):* Cenâb-ı Allah'ı her türlü noksanlık ve şerîkten uzak bilip söyleme.
t. eyle-: Cenâb-ı Allah'ı her türlü noksanlık ve şerîkten uzak bilip söylemek. 16b/4

teraḳḳī *(Ar.):* Çoğalma, artma.
t. 46b/9

tercīḥ *(Ar.):* Yeğlenme, tercih edilme.
t. ol-: Tercih edilmek. 3b/6

tercüme *(Ar.):* Çeviri, tercüme.
t. 7a/3, 7a/6
t.+ de 20b/2, 30a/10
t.+ miziŋ 7b/12
t.+ müzde 38b/8
t. ėt-: Çevirmek, tercüme etmek. 7a/1

tereddüd *(Ar.):* Kararsızlık.
t. 28b/4, 38b/3, 9b/10, 9b/12
t.+ de 37b/8

t.+ den 38b/4
t.+ leri 11b/3
terk *(Ar.):* Bırakma.
t.+ i 18b/4, 24a/12
t. ėt-: Bırakmak. 18b/11, 19a/7, 24a/8, 25b/13, 26a/7, 26a/9
t. eyle-: Bırakmak. 23a/11
tertīb *(Ar.):* Düzenleme, hazırlama.
t. ėt-: Düzenlemek, icrâ etmek. 34a/7
tervīc *(Ar.):* Revâç verme.
t. 19a/3
teshīr *(Ar.):* Ele geçirme.
t.+ ı 43a/1
teslīm *(Ar.):* Bir emâneti verme.
t. ėt-: Teslim etmek, vermek. 21b/6, 45b/5
t. eyle-: Teslim etmek, vermek. 22b/6
tesmiye *(Ar.):* İsimlendirme.
t. 10b/3
teşbīh *(Ar.):* Benzetme.
t. eyle-: Benzetmek. 46b/13, 47a/1, 47a/6, 47a/8
teşekkür *(Ar.):* Yapılan iyiliğe karşı ifade edilen memnuniyet.
t. 8a/13
teşekküren *(Ar.):* Teşekkür etmek için.
t. 7a/1
teşhīş *(Ar.):* Tanıma
t. ėt-: Kim olduğunu anlamak, tanımak. 31a/4
teṭāvul *(Ar.):* Uazama.
t.+ i 3a/3
tevaḳḳur *(Ar.):* Vakarlanma.
t. 33b/5, 36a/10, 36a/6
tevālüd *(Ar.):* Doğurma.
t. ėt-: Doğurmak, türemek. 13b/11, 46a/2
tevārīh *(Ar.):* Tarihler.
t.+ de 39b/7
teveccüh *(Ar.):* Yakınlık duyma.

t.+ i 5b/4
t.+ ümden 5b/8
Tevrāt *(Ar.):* Dört kutsal kitaptan Hz. Mûsa'ya indirileni.
t. 46a/5, 46a/7
t.+ da 46a/10
teyessür *(Ar.):* Kolaylaşma.
t.+ inde 36a/13
tezelzül *(Ar.):* Sarsılma, sallanma.
t. 39a/13
tezkereci: Osmanlı'da sadrazam ve vezirlerin özel kalem müdürü durumunda olan görevli.
t.+ ler 6a/3
tezyīn *(Ar.):* Süsleme.
t. eyle-: Süslemek. 19a/3
tırāş *(Far.):* Saç, bıyık veya sakalı dibinden kesme, traş.
t. ėt-: Traş etmek, saç
ṭīn-ālūd *(Far.):* Balçıklı.
ṭ. ol-: Balçığa bulaşmak. 6a/4
kestirmek. 37a/11, 37b/10, 38a/4
ṭoġan: Doğan kuşu.
ṭ. 4a/9
ṭ.+ ıŋ 3b/5
ṭoġrı: Doğru.
ṭ. 30a/3, 41a/12, 42b/1
ṭol-: Dolmak.
ṭ.- dı 11a/4, 8b/13
ṭ.- up 45a/2
ṭolu: Dolu, pür.
ṭ.+ dur 14a/10

ṭopal: Bacak ve ayakları sakatlığı yüzünden düzgün yürüyemeyen, topal.
ṭ. 25b/10
ṭuġyān *(Ar.):* Serkeşlik, haddini aşma.
ṭ. 3a/9
ṭulū' *(Ar.):* Meydâna çıkma.
ṭ. eyle-: Meydâna çıkmak. 7b/2, 8a/12
turāb *(Ar.):* Toprak.
t.+ dur 20b/8
t.+ ı 1b/6
ṭut-: Tutmak.
ṭ.- asın 40b/13
ṭ.- dılar 36a/2
ṭ.- dukları 36a/3
ṭ.- muşlardır 13b/12
ṭ.- uṕ 19a/1, 22b/3, 34a/2
ṭuyūr *(Ar.):* Kuşlar.
ṭ. 12b/3, 12b/7, 14a/5, 14b/2, 4a/10, 4a/11, 4a/9
türbe *(Ar.):* Büyük zâtların mezarı.
t.+ de 22b/9
t.+ den 21b/3, 21b/5
t.+ lere 21a/9
t.+ me 22a/12
t.+ sine 21b/1
'ucāle *(Ar.):* Acele etme.
'u.+ i 6b/12
uġra-: Uğramak.
u.- yuṕ 13b/13
uḫrā *(Ar.):* Başka, diğer.
u.+ yı 28b/9
'uḳūbet *(Ar.):* Cezâ
'u.+ i 18a/1
ūlā *(Ar.):* İlk, birinci.
ū.+ sı 21a/1
ū.+ sına 20b/12

ulaşdır-: Ulaştırmak.
u.- alar 34a/6
'ulemā *(Ar.):* Âlimler.
'ü. 1b/7, 8a/1
'ü.+ nıŋ 38b/13
'ü.+ ya 2a/12, 4a/12, 5a/11, 13b/6
'u.+ yı 3b/8, 13b/6
'ulūm *(Ar.):* İlimler, bilimler.
'u.-ı nāfi'a: Faydalı ilimler 2a/3
'umūmen *(Ar.):* Genellikle.
'u. 25a/3
umūr *(Ar.):* İşler.
u.+ a 12a/3
u.+ ı 24a/2, 24a/3, 2b/1, 45a/5
'unf *(Ar.):* Kabalık, şiddet.
'u. 40b/2
'u. ėt-: Kabalık yapmak, şiddet göstermek. 36a/9, 5b/7
'unvān *(Ar.):* Nişân alâmet.
'u. ol-: Nişân olmak, belirti olmak. 28a/13
'unveten *(Ar.):* Zorla, cebren.
'u. 30a/8
ur-: Vurmak.
u.- araḳ 13b/1, 21b/8
u.- asız 35b/2
boyun ur-.
havlet ur-.
pervāz ur-.
ustura *(Far.):* Tıraş bıcağı, ustura.
u. 37a/11
uyan-: Uyanmak.
u.- uṕ 22b/5
uyḳu: Uyku.
u.+ dan 22b/5

'uzlet *(Ar.):* Yalnızlık, köşeye çekilme.
'u. 6b/7
üç: İkiden sonra gelen sayının adı.

ü. 32b/6, 42b/2, 45a/10, 5a/5
üli'lel-bāb *(Ar.):* Akıl sâhipleri.
ü. 4a/6
ümerā *(Ar.):* Emirler, beyler.
ü.+ ı 39b/2
ümīd *(Far.):* Umut.
ü. 35b/11
ümīẕ *(Far.):* Umut.
u.+ dür 8b/5
ümmet *(Ar.):* Cemaat.
ü.+ i 44a/13, 45a/10
ü.+ ine 45a/5
ü.+ inedür 16b/6
ü.+ iŋiŋ 16a/12, 16a/9
ü.+ leri 29a/11
üstād *(Far.):* Hoca, usta.
ü.+ ımız 2a/8
üzeri: Üst.
ü.+ lerine 29b/2, 35a/4, 41b/5, 41b/7, 41b/8, 9b/5
ü.+ leriŋizden 28a/12
ü.+ mize 5b/5
ü.+ nde 21a/8, 3b/11, 42b/12, 5b/1
ü.+ ne 10b/4, 11b/7, 16a/9, 29b/2, 30a/1, 3b/6, 42a/5, 42a/8, 42b/10,
42b/11, 45b/2
ü.+ ŋe 9b/4
üzre: Üzere, üzerine.
ü. 11b/11, 11b/13, 12a/1, 13a/6, 16a/10, 16a/11, 19a/5, 21a/7, 21b/1,
21b/11, 22a/4, 24a/13, 25a/6, 28a/6, 29a/12, 2b/1, 31b/11, 32a/13, 32b/7,
33a/4, 33a/8, 33b/6, 33b/7, 34b/9, 35a/2, 37b/4, 38b/13, 39a/11, 39a/5,
39b/4, 40a/2, 40a/5, 41b/1, 41b/12, 42a/10, 42a/4, 42b/2, 44a/11, 44b/8,
46a/13, 46b/11, 46b/8, 5b/12, 6b/3, 6b/5, 6b/7
ü.+ dür 36b/2
va'llāh *(Ar.):* Allah'a andolsun.
v. 37b/10
vācib *(Ar.):* Farz, yapılması gereken.
v.+ dür 16b/7
vācibü'l-vücūd: *(Ar.):* Varlığı için başka bir varlığa muhtaç olmayan Allah.
v.+ dur 29b/1
va'd *(Ar.):* Söz verme.
v.+ dür 10a/5
v.+ idür 10a/4
v.+ i 15b/10, 28a/7, 28b/3, 32a/12, 34b/8, 38b/10, 38b/2
v.+ imız 18b/3
v.+ leriŋ 18a/5
v. ét-: Söz vermek, vadetmek. 24a/9
v. eyle-: Söz vermek, vadetmek. 38b/11, 42a/3, 47a/12, 47b/2, 47b/7
vādī *(Ar.):* İki dağın arası.
v. 45a/2
v.+ niŋ 31b/3
v.+ yi 44b/11, 44b/9
vāfir *(Ar.):* Çok, bol.
v. 44b/9, 6b/1, 7a/11

vaḥdāniyyet *(Ar.):* Allah'ın birliği.
v.+ ime 47b/3
v.+ ine 16b/1, 19a/11
vaḥdet *(Ar.):* Birlik.
v. 6b/7
v.+ i 20b/10
vāḥid *(Ar.):* Bir, tek.
v.+ dür 20b/8
va'īd *(Ar.):* Cehennemi haber verme.
v. 15b/12, 15b/8, 25b/2
vaḳ'a *(Ar.):* Hâdise.
v.+ yı 34b/9, 4b/6
vaḳār *(Ar.):* Ağırbaşlılık.
v. 33b/4, 36a/5
vāḳı'a *(Ar.):* Hâdise.
v. 34b/10
vāḳıf *(Ar.):* Bilen.
v. ol-: Bilmek, âşinâ olmak. 13a/5, 44a/8
vāḳi' *(Ar.):* Olan, vukû bulan.
v. ol-: Vukû bulmak. 10a/12, 10a/13, 34b/9, 37b/3, 38a/3, 39a/13, 42a/4
vaḳt *(Ar.):* Vakit, zaman.
v. 27a/1
v.+ de 22b/2, 27a/9, 27b/3, 27b/6, 33b/2, 36b/5, 36b/8, 37b/11, 40a/10,
40a/8, 41b/8
v.+ ı 10a/7, 4b/10
v.+ i 38a/3
v.+ inde 10a/6
vaḳtā ki *(Far.):* Ne vakit ki.
v. 10b/11
vālid *(Ar.):* Baba, peder.
v.+ imiz 2a/8
var: Var, mevcut.
v. 12a/1, 13a/11, 24b/12, 25a/13, 25b/4, 27a/2, 2a/13, 30b/13, 34a/11, 34b/11, 35a/1, 44b/5
v.+ dır 12a/11, 19a/8, 20a/8, 25a/6, 34b/6, 35a/13, 43b/7, 13a/8
v. ėt-: Yaratmak. 11b/13, 28b/12.
var-: Varmak.
v.- dı 46b/10
v.- dığımda 4b/12
v.- dıḳda 30a/2, 6b/4, 8b/9
v.- dır 30a/10
v.- dum 7a/11
v.- ınca 13a/1, 30a/4, 42b/6
v.- mamız 5a/11
v.- mışıdı 23a/4
v.- uŋ 35a/12, 6a/10
v.- uṕ 11a/1, 22b/8, 26b/12, 27a/6, 34a/1, 35b/3, 40a/1, 40a/3, 44b/9,
45b/4, 45b/5, 45b/7, 45b/8, 6b/2
vārid *(Ar.):* Söylenme
v. ol-: Söylenmek, söylenmiş olmak. 16b/8
vaṣf *(Ar.):* Vasıf, nitelik.
v. 46a/4, 46a/6
v.+ ında 8a/3
vāṣıl *(Ar.):* Ulaşan, erişen.
v. ol-: Ulaşmak, erişmek. 24b/4, 2b/13
vaṭ' *(Ar.):* Helâk olma, ölme. ??
v. 31a/13, 31b/1, 31b/4
vaṭan *(Ar.):* Yurt.
v. 5a/6, 5a/4
vāv *(Ar.):* Arap alfabesinin yirmi altıncı harfi.
v. 15b/5, 15b/7

vaż' (I) *(Ar.):* Koyma, konulma.

v.+ ı 33a/10, 39b/4, 40a/2, 42b/7

v. ėt-: Koymak. 21b/2, 21b/4, 22a/12, 22b/7, 22b/9, 45b/2

v. eyle-: Koymak. 21a/9, 22a/6, 22b/4, 39a/8

vaż' (II) *(Ar.):* Tarz, biçim.

v.+ ı 42b/7

v.+ ı ḳadīm: Eskiden beri gelen, alışkanlık. 33a/10

v.+ ı sābıḳ: Eskisi gibi, eskiden olduğu gibi. 39b/4, 40a/2

ve: Ve.

v. 10a/10, 10a/12, 10a/3, 10a/4, 10a/6, 10b/1, 10b/10, 10b/13, 10b/2,

10b/5, 10b/6, 10b/7, 10b/8, 10b/9, 11a/10, 11a/2, 11a/3, 11b/10, 11b/12,

11b/13, 11b/2, 11b/3, 11b/4, 11b/5, 11b/7, 11b/9, 12a/1, 12a/10, 12a/3,

12a/4, 12a/5, 12a/8, 12b/11, 12b/13, 12b/2, 12b/3, 12b/4, 12b/5, 12b/6,

12b/7, 12b/8, 12b/9, 13a/1, 13a/11, 13a/6, 13a/8, 13a/9, 13b/10, 13b/11,

13b/12, 13b/2, 13b/5, 13b/6, 13b/9, 14a/10, 14a/12, 14a/13, 14a/2, 14a/3,

14a/4, 14a/5, 14a/8, 14a/9, 14b/1, 14b/11, 14b/12, 14b/2, 14b/3, 14b/4,

15a/1, 15a/10, 15a/11, 15a/13, 15a/3, 15a/7, 15a/8, 15a/9, 15b/1, 15b/10,

15b/12, 15b/2, 15b/4, 15b/6, 15b/7, 15b/9, 16a/1, 16a/10, 16a/11, 16a/12,

16a/13, 16a/2, 16a/3, 16a/4, 16a/5, 16b/1, 16b/2, 16b/3, 16b/4, 16b/6,

17a/10, 17a/2, 17a/3, 17a/4, 17a/5, 17a/8, 17a/9, 17b/10, 17b/11, 17b/13,

17b/6, 18a/1, 18a/10, 18a/2, 18a/4, 18a/5, 18a/8, 18b/12, 18b/13, 18b/2,

18b/3, 18b/4, 18b/5, 19a/10, 19a/2, 19a/3, 19a/6, 19b/10, 19b/11, 19b/13,

19b/3, 19b/4, 19b/5, 19b/7, 19b/9, 1b/7, 1b/9, 20a/1, 20a/10, 20a/11,

20a/3, 20a/4, 20a/5, 20a/6, 20a/7, 20a/8, 20b/1, 20b/3, 20b/4, 20b/7,

20b/9, 21a/10, 21a/5, 21a/8, 21a/9, 21b/5, 21b/9, 22a/5, 23a/3, 23a/5,

23a/6, 23b/11, 23b/12, 23b/2, 23b/6, 23b/7, 23b/8, 24a/10, 24a/11, 24a/13,

24b/10, 24b/11, 24b/12, 24b/13, 24b/2, 24b/3, 24b/4, 24b/6, 24b/9, 25a/12,

25a/13, 25a/3, 25a/4, 25a/6, 25b/1, 25b/10, 25b/11, 25b/13, 25b/2, 25b/3,

25b/4, 25b/6, 25b/7, 25b/8, 26a/1, 26a/11, 26a/2, 26a/3, 26a/4, 26a/6,

26a/7, 26a/8, 26b/13, 27a/11, 27a/13, 27a/7, 27a/8, 27b/1, 27b/13, 27b/2,

27b/3, 27b/5, 28a/12, 28a/13, 28a/2, 28a/3, 28a/5, 28a/6, 28a/8, 28a/9,
28b/1, 28b/10, 28b/11, 28b/12, 28b/13, 28b/2, 28b/4, 28b/7, 29a/1, 29a/10,
29a/11, 29a/13, 29a/9, 29b/12, 29b/4, 29b/5, 2a/1, 2a/10, 2a/12, 2a/13,
2a/2, 2a/8, 2b/13, 2b/2, 2b/3, 2b/4, 2b/6, 2b/7, 2b/9, 30a/1,
30a/2, 30a/6, 30a/8, 30b/12, 30b/13, 30b/3, 30b/4, 30b/6, 31a/11, 31a/13,
31a/4, 31a/5, 31a/6, 31a/7, 31a/8, 31b/10, 31b/3, 31b/7, 31b/8, 31b/9,
32a/13, 32a/3, 32a/4, 32a/5, 32b/1, 32b/10, 32b/2, 32b/3, 32b/6, 32b/7,
33a/10, 33a/11, 33a/6, 33a/7, 33a/8, 33a/9, 33b/10, 33b/11, 33b/12, 33b/4,
33b/5, 33b/8, 33b/9, 34a/12, 34a/13, 34a/2, 34a/3, 34a/4, 34a/5, 34a/9,
34b/1, 34b/11, 34b/13, 34b/3, 34b/5, 34b/6, 35a/1, 35a/10, 35a/11, 35a/5,
35b/1, 35b/10, 35b/11, 35b/13, 35b/3, 35b/5, 35b/9, 36a/10, 36a/11, 36a/12,
36a/13, 36a/2, 36a/3, 36a/4, 36a/5, 36a/6, 36a/7, 36a/8, 36a/9, 36b/1,
36b/11, 36b/12, 36b/6, 36b/8, 37a/10, 37a/11, 37a/13, 37b/1, 37b/10, 37b/11,
37b/4, 37b/6, 37b/7, 37b/8, 37b/9, 38a/11, 38a/12, 38a/13, 38a/2, 38a/3,
38a/5, 38b/10, 38b/12, 38b/2, 38b/3, 38b/4, 39a/13, 39a/5, 39a/7, 39a/8,
39b/10, 39b/13, 3a/1, 3a/10, 3a/11, 3a/2, 3a/4, 3a/5, 3a/6, 3a/7,
3a/8, 3a/9, 3b/13, 3b/5, 3b/7, 3b/8, 40a/11, 40a/12, 40a/4, 40a/7,
40a/8, 40b/10, 40b/12, 40b/9, 41a/1, 41a/13, 41a/5, 41a/6, 41b/10, 41b/11,
41b/13, 41b/2, 41b/3, 41b/4, 41b/7, 41b/9, 42a/12, 42a/13, 42a/5, 42a/9,
42b/1, 42b/13, 42b/2, 42b/5, 42b/8, 42b/9, 43a/1, 43a/3, 43b/13, 43b/4,
43b/5, 43b/6, 43b/9, 44a/1, 44a/10, 44a/11, 44a/12, 44a/13, 44a/2, 44a/5,
44a/6, 44a/7, 44a/9, 44b/10, 44b/13, 44b/2, 44b/7, 45a/1, 45a/11, 45a/12,
45a/2, 45a/3, 45a/5, 45a/6, 45a/8, 45b/2, 45b/8, 45b/9, 46a/10, 46a/12,
46a/13, 46a/2, 46a/3, 46a/5, 46a/7, 46a/8, 46a/9, 46b/1, 46b/11, 46b/2,
46b/7, 46b/9, 47a/1, 47a/11, 47a/2, 47a/3, 47a/4, 47a/5, 47b/2, 47b/4,
47b/5, 47b/7, 4a/11, 4a/12, 4a/6, 4a/7, 4a/8, 4a/9, 4b/12, 4b/13,
4b/2, 4b/3, 4b/6, 4b/7, 4b/9, 5a/10, 5a/5, 5a/6, 5a/8, 5a/9,

5b/2, 5b/3, 5b/4, 5b/6, 5b/7, 6a/11, 6a/12, 6a/13, 6a/2, 6a/3, 6a/9, 6b/1, 6b/2, 6b/5, 6b/7, 7a/10, 7a/11, 7a/12, 7a/4, 7a/8, 7a/9, 7b/1, 8a/1, 8a/2, 8b/13, 9a/2, 9a/3, 9a/4, 9b/1, 9b/10, 9b/11, 9b/12, 9b/2, 9b/3, 9b/4, 9b/5, 9b/6, 9b/8

vech *(Ar.):* Sebep

v. 11b/11, 22a/4, 32b/7, 42b/2

v.+ i 10a/8, 20b/11, 20b/4, 27b/6, 33b/5, 36b/2, 38b/6, 9b/11

v.+ ler 20b/1, 38b/7

v.+ lerden 38b/7

v.+ leriŋ 20b/2, 20b/3

vefā *(Ar.):* Sözünde durma.

v. ėt-: Sözünde durmak. 17a/9

v. eyle-: Sözünde durmak. 17a/5

vefāt *(Ar.):* Ölüm

v. ėt-: Ölmek. 6a/7

vefḳ *(Ar.):* Muska.

v. 42b/12

v.+ ı 42b/10, 42b/7, 42b/8, 43a/1, 43a/2

v.+ ını 42b/7

vehmī/vehmīyye *(Ar.):* Gerçek olmayan, kuruntu.

v. 7a/13

vehn *(Ar.):* Çöküntü, zaaf.

v. 39a/13, 39b/10

vėr-: Vermek.

v. 34b/1

v.- di 34a/13, 35a/9, 35b/5, 45a/3, 5a/8

v.- digi 9b/9

v.- diler 10b/13, 35b/6, 6a/13

v.- esiz 35b/1

v.- ince 27a/4

v.- iŋ 23b/1

v.- irdim 40a/13

v.- irse 35b/1

v.- irsin 40b/10

v.- meden 40a/12

v.- mediklerinden 26b/13

v.- mediler 30b/3, 5b/9

v.- meyüp 35b/1, 40b/4

v.- üp 35a/6, 6a/1

rıżā vėr-.

selām vėr-.

vezīr *(Ar.):* Sarayda vezirlik görevi yapan kimse.

v.-i a'ẓam: Sadrazam. 6a/2

vezn *(Ar.):* Vezin, ölçü.

v.+ i 31b/10

vuḍū: *(Ar.):* Âbdest.

tecdīd-i v. ėt-: Abdest yenilemek. 5a/13, 11a/2

vuḥūş *(Ar.):* Vahşî hayvanlar.

v. 12b/3, 12b/7, 14a/4, 14b/2

vuḳū' *(Ar.):* Meydâna gelme, ortaya çıkma.

v.+ ı 10a/10

vuṣūl *(Ar.):* Ulaşma, erişme.

v.+ dan 30b/7

vüs'at *(Ar.):* Bolluk.

v. 2a/13

vüzerā *(Ar.):* Vezirler.

v. 43a/3

yā *(Ar.):* Ey, hey.

y. 11a/9, 12a/6, 13b/7, 16a/9, 16b/13, 17b/12, 17b/3, 18a/13, 22a/11, 22a/13, 22b/2, 22b/3, 22b/4, 23b/7, 24a/12, 35b/8, 36a/1, 36a/12, 43b/3,

45b/2, 4a/6, 9a/12

yağ-: Yağmak.
y.- masıyla 46b/5

yağı: Düşman.
y. 2b/2
y.+ yı 2b/13, 3a/4

yağmur: Yağmur.
y. 12b/10
y.+ lar 46b/5
y.+ lu 6a/4

yāḫud *(Far.):* Ya, veya.
y. 10a/11, 10a/12, 11a/6, 11a/9, 11b/6, 13a/2, 14b/10, 19a/1, 23b/4,
24b/1, 25b/6, 27a/10, 27b/8, 28b/10, 31b/8, 32a/3, 33a/7, 33b/6, 36b/5,
38a/1, 38a/11, 38a/4, 41a/12, 41b/4, 42a/4, 42a/7, 43b/9, 46a/11, 46b/6,
47a/10, 46b/5

yaḳ-: Yakmak.
y.- dılar 34a/1

yaḳın: Yakın, uzak olmayan.
y. 17b/5, 23a/11, 23b/12, 24a/13, 28a/7, 46a/7

yaḳīn *(Ar.):* Şüphesiz, sağlam.
ʿilm-i y.: Birşeyi kesin ve şüphesiz bilme. 11b/4

yaḳīnen *(Ar.):* Şüphesiz.
y. 28b/3, 37b/2, 8b/12

yalŋız : Yalnız.
y. 23a/12

yan: Yön, taraf.
y.+ ıma 5b/6, 6a/9
y.+ ımıza 6a/13
y.+ ına 19a/2, 27a/11
y.+ ında 43a/2
y.+ larında 43a/3

yan-: Yanmak.
y.- dı 33b/13

yaʿnī *(Ar.):* Yani.
y. 10a/1, 11b/1, 12a/6, 20a/13, 23b/10, 24b/5, 25b/1, 26a/10, 30a/8,
32a/1, 36a/2, 38b/11, 3b/4, 41a/11, 42a/10, 42a/9, 46a/6, 47b/3, 4a/6, 1b/9

yapışdur-: Yapıştırmak.
y.- salar 42b/11

yardım : Yardım.
y. ol-: Yardım edilmek. 15a/12
y. ėt-: Yardım etmek. 15a/11, 16a/5, 29a/10

yaş: Yaş.
y.+ ında 39a/7

yat-: Yatmak.
y.- urlar 13b/10

yavuz: Kötü.
y. 24a/13

yaz-: Yazmak.
y. 32b/11, 32b/13, 32b/9
y.- alum 38b/8
y.- dım 35b/12
y.- dıŋ 35b/7
y.- mışlardur 20b/1, 38b/7
y.- uṕ 35a/3, 42b/10, 43a/2, 6b/13

yāẕ *(Far.):* Hatırlama, anma
y. ėt-: Hatırlamak, anmak. 8b/6

yazıl-: Yazılmak.
y.- mağa 33b/6
y.- maḳ 20b/2
y.- mışdur 3b/11
y.- sun 32b/12, 33a/3, 33a/5, 33b/7

y.- up 34a/5

yed *(Ar.):* El.

y. 32a/1, 34a/4

y.+ i 11b/12, 16a/3, 19b/5, 39a/8

y.+ inde 40a/9

y.+ ine 40b/4

y.+ lerinde 41a/6

yedi: Altıdan sonra gelen sayının adı.

y. 22b/8

yedinci: Sırada altıncından sonra gelen.

y. 23a/4

yedişer: Yedi sayısının üleştirme şekli.

y. 20b/5

yedi yüz: Altı yüz doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı.

y. 21a/13

yegāne *(Far.):* Biricik.

y. 7a/4

yėne: Yine.

y. 22b/4, 22b/6, 23b/12, 28b/7, 30a/5, 33b/3, 40b/10, 41b/13, 44b/8,

5a/9, 6b/4

yer: Yer, arz, mevki, memleket.

y. 12b/13, 12b/4

y.+ dir 15b/3

y.+ e 13a/5

y.+ inden 45b/3

y.+ ine 2a/11, 45b/8

y.+ ler 19b/3, 20a/10

y.+ lerde 11b/9, 16a/1, 45b/7

y.+ leri 29a/1

y.+ leriŋ 20b/12, 20b/13

yerleş-: Yerleşmek.

y.- ürken 45b/8

yeryüzü: Dünya

y. 12b/13

y.+ nde 12b/1, 12b/3, 12b/7, 12b/9, 12b/12, 13a/5, 14b/1

y.+ ne 12b/10

yesīr *(Ar.):* Kolay.

y. 45a/13

yeşil: Yeşil.

y.+ ler 44b/13, 45a/1

yetiş-: Yetişmek.

y.- medigi 28b/8

yetmiş: Altmış dokuzdan sonra gelen sayının adı.

y. 12b/10

yetmiş dört: Yetmiş üçten sonra gelen sayının adı.

y. 39b/3

yetmiş biŋ: Altmış dokuz bin dokuz yüz doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı.

y. 14a/11

yevm *(Ar.):* Gün.

y.-i āḫiretde 15b/2, 17a/7, 24b/3

y.-i āḫirete 11b/7

y.-i ḳıyāmetde 45a/10

y.+ i 40a/10

yigirmi: On dokuzdan sonra gelen sayının adı, yirmi.

y. 4b/1

yigit: Yiğit.

y. 44b/12, 44b/13, 45a/1, 45a/10, 45a/6, 45a/9

yoḳ: Yok, mevcut olmayan, var karşıtı.

y. 12a/1

y.+ dan 11b/13, 28b/12

y.+ dur 4a/10, 12a/10, 12b/13, 13a/9, 25b/5, 34a/13, 41b/11

yol: Yol.
y. 35b/1, 41a/12
y.+ a 41a/13, 42b/1
y.+ ı 13b/13
yuḳaru : Yukarı.
y.+ da 11a/8, 30b/4
y.+ dan 14a/13
y.+ ya 6a/1
yüri-: Yürümek.
y.- mege 25b/10
yürü-: Yürümek.
y.- digi 45b/7
y.- düklerinde 13a/5
y.- mege 25b/10
y.- rler 13a/6
y.- yerek 45b/4
y.- yüp 11a/4
yüz: Çehre, sîmâ.
y.+ ine 41a/2
y.+ leri 43b/11
y.+ lerinde 43b/11, 43b/7
y.+ lerinden 44a/9
y.+ ün 22a/3
y. döndür-: Yüz çevirmek, tavır takınmak. 27a/13
yüzünden: Sebebiyle
y. 35b/7
żaʻf *(Ar.):* Kuvvetsizlik.
ż.+ ı 18b/5
ż.+ ından 17b/10
ẓafer *(Ar.):* Galibiyet.
ẓ. 41b/13
zāhid *(Ar.):* Sofu, müttakî.
z.+ leri 44a/9
ẓāhir/ẓāhire *(Ar.):* Belli, âşikâr olan
ẓ. ol-: Âşikâr olmak, ortaya çıkmak. 44b/12, 4a/7, 10b/10
żaʻīf *(Ar.):* Kuvvetsiz.
ż.+ dür 44a/12
zuʻm *(Ar.):* Sanı, zan.
z. ėt-: Sanmak, zannetmek. 34a/1
zamān *(Ar.):* Vakit, devir.
z. 13b/2, 2b/5, 30b/2, 3b/12, 3b/4, 40b/5, 4b/1, 7a/11
z.+ da 17b/5, 23a/11, 23b/13, 24a/13, 28a/7, 39a/6, 3b/5, 3b/7, 41b/6,
46a/7
z.+ dır 3b/4
z.+ ı 28b/7, 39a/4, 44b/5
z.+ ında 25a/7, 39a/12
żamīr *(Ar.):* Adıl.
ż.+ inden 31b/8
żamm *(Ar.):* Ekleme, fazladan verme.
ż. 44b/1, 9b/3
ẓann *(Ar.):* Sanı, zannetme.
ẓ.+ ı 18b/12, 19a/2, 19a/4
ẓ.-ı sū': Kötü sanı. 19a/5
ẓ. ėt-: Sanmak, zannetmek. 15a/11, 37b/3
ẓ. eyle-: Sanmak, zannetmek. 19a/2
ẓarf *(Ar.):* Bir fiil, sıfat veya başka bir kelimeyi yer, zaman v.s gibi cihetlerden vasfeden kelime.
ẓ.+ ı 36b/3, 36b/6
ẕāt *(Ar.):* Kişi, şahıs.
ẕ.+ ı 29b/1, 7b/1, 7b/12, 7b/2, 8a/1
żāyıʻa *(Ar.):* Kayıp, ziyan olmuş.
ż. 3a/7
zehr *(Far.):* Sem, agu.
z. 20a/4, 20a/6
ẕelle *(Ar.):* Küçük günâh.
ẕ.+ ler 9b/1
zerrīn *(Far.):* Altından yapılmış.

z.+ inde 7a/5

zevi'l-iḥtirām *(Ar.):* Saygı sâhibi.

z.+ ıŋ 2a/1

zi'lḥicce *(Ar.):* Arabî ayların on ikincisi.

z. 23a/3, 37a/5

z.+ si 23a/2, 8b/9

ziḥām *(Ar.):* Çokluk, kalabalık.

z.+ ı 2b/4

zikr *(Ar.):* Dile getirme, söyleme.

z. 36b/1

z.+ ı 15b/11

z. *ėt-:* Söylemek, dile getirmek. 20b/3

z. *eyle-:* Söylemek, dile getirmek. 24a/10, 26a/10, 26a/13, 36a/1, 36a/12

z. *ol-:* Söylenmek, getirilmek. 15b/12, 20a/11, 20a/13, 44a/12, 12b/4, 14a/3, 14b/1, 15a/8, 15b/5, 20a/12, 20b/10, 20b/9, 21a/4, 21a/5, 30b/5, 3b/9, 46a/4

zillet *(Ar.):* Horluk, hakîrlik.

z.+ lerini 4a/7

zīr *(Far.):* Alt.

z.+ i 3a/7

zīrā *(Far.):* Çünkü, bundan dolayı.

z. 10a/5, 10b/1, 11a/6, 12a/9, 12b/9, 15b/6, 18b/1, 20a/1, 23b/8, 25a/6, 26a/10, 33b/8, 38b/5, 39a/12, 40a/9, 41b/5, 43b/12, 43b/4, 46b/4,

47a/1, 47a/9, 7b/13, 14a/7

ziyāde *(Ar.):* Çok, fazla.

z. 11b/8, 32a/3, 45a/6

ziyān *(Ar.):* Zarar, kayıp.

z.+ ı 17a/6

ziyāret *(Ar.):* Bir kimseyi veya yeri görmeye gitme.

z.+ den 30b/6

żu'afā *(Ar.):* Güçsüz olanlar.

ż. 7b/13, 25a/13

żuḥā *(Ar.):* Sabah.

ż. 5b/1

ż.+ da 4b/10

ẓuhr *(Ar.):* Öğle.

ẓ.+ ı 5b/9

ẓuhūr *(Ar.):* Görünme, meydâna çıkma.

ẓ. 2b/2, 2b/8, 9b/5

ẓ. *ėt-:* Meydâna çıkmak. 28b/3, 37a/7, 3b/12, 43b/11, 46b/7, 46a/8

ẓ. *eyle-:* Meydâna çıkmak. 13b/4, 25a/2, 5b/10

ẓulmet *(Ar.):* Karanlık.

ẓ.+ i 37b/8

zümre *(Ar.):* Sınıf, topluluk.

z.+ i 24a/11

4.2. AÇIKLAMALI KİŞİ ADLARI DİZİNİ

'Abdü'l-Melik ibn Mervān: Emevî halifesi ve Mervân b. Hakem'in oğlu.

'A. 39b/2

'Abdul'llāh ibn Zübeyr: 692 Miladi yılında vefat eden genç sahabi.

'A. 39a/9, 39b/1

'A.+ iŋ 39a/12

Aḥmed: 14. Osmanlı padişahı. (ö. 1026/1617) *(krş. Sulṭān Aḥmed, Sulṭān Aḥmed-i Evvel)*

A. 21b/10, 22a/12, 22b/2, 22b/4

A.+ a 22a/3

A.+ den 22a/10

A.+ i 22b/2

'Alī: Dördüncü İslam halifesi, Hz. Muhammed'in damadı.

'A. 32b/9, 33a/5, 35a/10, 35b/4, 40b/1, 40b/11, 40b/8, 41a/1

'Ammār: İlk müslümanlardan, anne ve babası ilk İslâm şehidleri olan meşhur sahâbî.

'A. 35a/10

Belḳīs: Kur'an'da tevhîd dinini kabul ettiği belirtilen Sebe melikesi.

B. 3b/10

Cihānzāde Ḥüseyin Bey: XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da kapıcıbaşı görevinde bulunduğu bilinen ve bu eserin takdîm edildiği zât.

C. 7b/10

Ebū Bekri'ṣ-Ṣıddīḳ: İlk müslümanlardan, Hulefâ-yı râidînin birincisi.

E. 25a/4

E.+ ıŋ 25a/7

Ebū Cehil: Hz. Muhammedin ve İslâm'ın azılı düşmanlarından biri.

E. 12a/10, 29b/10, 12a/8

Ḥaccāc: Irak vâlisi olup Hz. Muhammed soyuna ve taraftarlarına eziyet eden Yusuf bin Sakaf'ın ünvânı 39b/3, 39b/6.

Ḥāfıẓ Şīrāzī: İran'ın önde gelen lirik şairlerinden.

Ḥ. 33a/10

Ḫālid: Meşhur kumandan sahâbî. *(krş. Ḫālid ibni Velīd)*

Ḫ. 30a/2, 30a/4

Ḫ.+ e 30a/3

Ḫālid ibni Velīd: Meşhur kumandan sahâbî. *(krş. Ḫālid)*

Ḫ. 29b/7

Ḫ.+ i 29b/13

Hārūn Reşīd: Abbâsi halîfelerinin en meşhuru. (766-809)

H. 13a/10, 13b/5, 14a/1

Ḫırāş: Sahâbî. *(krş. Ḫırāş ibn Emiyyete'l-Ḫazā'ī)*

C. 26b/12, 27a/3

C.+ a 26b/13

C.+ ı 27a/2

Ḫırāş ibn Emiyyete'l-Ḫazā'ī: Sahâbî. *(krş. Ḫırāş)*

C.+ yi 26b/11

Ḥassān: Metne göre XVIII. Yüzyılda Anadolu'da yaşamış olan bir şair.

Ḥ. 8a/2

Ḥāṭıb: Aslen Yemenli olup cahiliyye devrinde şairliğiyle tanınan ve 650 Miladi yılında vefat eden sahabi. *(krş. Ḥāṭıb ibn Ebī Belte'a)*

Ḥ. 35a/2

Ḥ.+ ı 35b/6

Ḥ.+ ıŋ 35a/13

Ḥāṭıb ibn Ebī Belte'a: Aslen Yemenli olup cahiliyye devrinde şairliğiyle tanınan ve 650 Miladi yılında vefat eden sahabi. *(krş. Ḥāṭıb)*

Ḥ. 34b/11

Ḥuveyṭıb ibn 'Abdül-'Uzzā: Sahâbî.

Ḥ. 32b/2

İbn 'Abbās: Hz. Peygamberin amcası oğlu, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen ve çok hadis rivayet edenler arasında yer alan sahâbî, Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib.

İ. 13b/7

İbn Zübeyr: Cennetle müjdelenmiş sahâbîlerden biri olan Zübeyr b. el-Avvam'ın oğlu, sahâbî.

İ. 39b/2

İ.+ iŋ 39b/4

İbrāhīm: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'ın müştereken kabul ettiği büyük peygamber.

i. 39a/11, 39a/3

'İkreme: İslâm'ın azılı düşmanı olan Ebû Cehil'in oğlu olan sahâbî. *(krş. 'İkreme ibn Ebī Cehil)*

'İ. 30a/1, 30a/2

'İ.+ niŋ 29b/12

'İ.+ yi 29b/10

'İkreme ibn Ebī Cehil: İslâm'ın azılı düşmanı olan Ebû Cehil'in oğlu olan sahâbî. *(krş. 'İkreme)*

'İ. 29b/8

İmām Ġazzālī: 1111 Miladi yılında vefat eden İslâm düşünürü.

İ.+ dür 42b/7

İmām-ı A'ẓam Ebū Ḥanīfe: Hanefi mezhebinin imamı, büyük müctehit.

İ. 30a/6

İmām-ı Ḥākim: 1014 Miladi yılında vefat eden ve el-Müstedrek adlı eseri ile tanınan hadis hāfızı

İ. 44b/2

İmām Şāfi'ī: 820 Miladi yılında vefat eden Şâfiî mezhebinin imamı.

İ. 30a/9

Ḳayıtbay: Memlük sultanı.

Ḳ. 21a/12, 22a/11, 22a/9

Ḳ.+ a 22a/10

Mekrez ibn Ḥafṣ: Sahâbî.

M.+ ı 32b/3

Miḳdād: 653 Miladi yılında vefat eden sahabi.

M. 35a/10

Muḥammed: Son Peygamber, Hz. Muhammed.

M. 10a/10, 10a/3, 11a/9, 12a/6, 16a/9, 16b/13, 17b/12, 17b/3, 23b/7, 24a/12, 36a/1, 36a/12, 41a/12, 42a/7, 42a/9, 43b/3, 45a/5, 45a/6, 45a/9, 47b/6, 9a/12, 9b/8, 9b/9

M.+ e 44a/13, 45a/10, 45a/8

M.+ i 45a/6

M.+ iŋ 12a/10, 40a/12

M.+ ün 42a/6

Muḳātil: Kur'anı baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessir. (ö. 150/767)

M. 13b/7, 14a/2

Murād Re'īs: Eserde geçen şahıs adı.

M. 21b/6, 21b/7, 22b/7

M.+ e 22b/6

Musā: İsrâiloğulları'na gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamber.

M. 25a/1

'Oṣmān (I) Kabe hizmetinde olan sahâbî. *(krş. 'Oṣmān ibn Ṭalḥa)*

'O. 40a/9, 40b/4, 40b/9, 41a/2, 41a/5

'O.+ a 40b/8

'O.+ ıŋ 40b/1, 41a/2

'Oṣmān (II) İlk müslümanlardan, Hulefâ-yi Râşidîn'in üçüncüsü. *(krş. 'Oṣmān ibn 'Affān)*

'O.+ ı 27a/8, 27a/9

'Oşmān ibn 'Affān: İlk müslümanlardan, Hulefâ-yi Râşidîn'in üçüncüsü. *(krş. 'Oşmān II.)*

O. 27a/5, 27a/6

'Oşmān ibn Ṭalḥa: Kabe hizmetinde olan sahâbî. *(krş. 'Oşmān I.)*

'O. 40a/8

'Ömer ibni'l-Ḫaṭṭāb: Hulefâ-yi Râşidîn'in ikincisi.

'Ö. 44b/3

Ṣarıbey Oğlı: Metinde adı geçen, XVIII. Yüzyılda yaşamış olan Aydın'da eşkiyalık yapan kişi.

Ṣ. 2b/2

Sulṭān Aḥmed: 14. Osmanlı padişahı. (ö. 1026/1617) *(krş. Aḥmed, Sulṭān Aḥmed-i Evvel)*

S. 22b/5, 40a/3, 22a/4, 22a/8

Sulṭān Aḥmed-i Evvel: 14. Osmanlı padişahı. (ö. 1026/1617) *(krş. Aḥmed, Sulṭān Aḥmed)*

S. 39b/8, 21b/3

Sulṭān Maḥmūd: 24. Osmanlı padişahı. (1730-1754)

M. 6a/6

Süheyl: Müslüman olmadan önce Kureyş adına Hudeybiyye Antlaşmasını imzalayan kişi, sahâbî. *(krş. Süheyl ibn 'Amr)*

S. 36a/7

Süheyl ibn 'Amr: Müslüman olmadan önce Kureyş adına Hudeybiyye Antlaşmasını imzalayan kişi, sahâbî. *(krş. Süheyl)*

S. 32b/2

Süleymān: Hz. Dâvûd'un oğlu, İsrâiloğullarına gönderilen peygamber.

S.+ ı 3b/10

Şeyh Muṣṭafā: Fetih tefsirinin müellifi.

M. 1b/7

Şeyh Yūsuf: Fetih Tefsiri'nin müellifi olan Şeyh Mustafa'nın babası.

Y. 2a/8

Ṭalḥa: Cennetle müjdelenmiş olan sahâbî.

Ṭ. 35a/10

'Uḳbet ibn Ḫālid: Metinde geçen bir kişinin adı.

'U. 21a/10

'Utbet ibn Ḫālid: Metinde geçen bir kişinin adı.

'U.+ den 21a/12

Zā'ide: Metinde geçen bir kişinin adı.

Z. 44b/6, 45a/3, 45a/5, 45a/8, 45b/5

Z.+ niŋ 45b/3, 45b/4

Z.+ ye 45a/3, 45a/4

Ẓa'īyne: Kaynaklarda 'Sāre' olarak geçen, Hudeybiyye sulhu hadisesinde Hātıb'ın gizli mektubunu Kureyş'e götürmeye çalışan kadın.

Ẓ. 35a/12, 35a/6

Ẓ.+ yı 35b/3

Zübeyr : Hz. Peygamber'e ilk imân edenlerden ve cennetle müjdelenen on sahâbîden biri.

Z. 35a/10

4.3. AÇIKLAMALI YER ADLARI DİZİNİ

Anaṭolı: Anadolu.

A. 25a/3

At Meydānı: İstanbul'da bir ilçe.

A.+ nda 39b/8, 21b/4

Aydın: Ege bölgesinde bir il.

A. 7b/3

Emīnöŋi: İstanbul'da bir ilçe.

E. 21b/10

Fedek: Hayber'in fethinden sonra barış alınan ve yarısı Hz. Peygamber'e tahsis edilen köy.

F.+ i 10a/12

Firengistān *(Far):* Avrupa 25a/3

Fusṭāṭ: Mısır'ın başkenti olan Kahire'nin eski ismi.

F.+ da 22b/8

F.+ ı 21a/13

Ḥudeybiyye: Eski Cidde yolu üzerinde vâki olan bir yer ismi, Hudeybiyye Antlaşması.

Ḥ. 17b/4, 18a/11, 18a/7, 23a/1, 23a/10, 23a/5, 23a/6, 23a/8, 23b/11, 23b/3, 24a/1, 24b/4, 26b/7, 29b/11, 29b/12, 30a/13, 32a/11, 37a/5

Ḥ.+ de 27a/10, 28a/10

Ḥ.+ den 18b/13

Ḥ.+ ye 26b/9, 29b/9

Ḫayber: Hicâzda Medîne ile Suriye yolu üzerinde bulunan eski bir ticaret ve ziraat merkezi.

Ḫ. 10a/12, 23a/12, 23a/7, 23b/10, 28a/3, 28a/7, 38a/12

Ḫ.+ den 23b/7, 28a/3

Ḫ.+ e 23a/6, 23b/8

İslāmbol: İstanbul

İ.+ a 21b/7, 21b/9, 22a/13, 4b/1

İ.+ da 21b/3, 39b/8, 4b/1, 4b/9, 5a/3

Kürdistān: Doğu Anadoluda Kürtlerin yaşadığı bölge.

K. 25a/2

Medīne: Hz. Muhammed'in mescidiyle kabrinin bulunduğu şehir.

M.-i münevverede 21a/6, 23a/4, 25a/11, 34b/12, 35a/5, 44b/4

M.-i münevvereye 12a/9, 18a/11, 23a/1, 37a/6, 9a/3

M.+ de 45a/5

M.+ den 44b/9

M.+ ye 44b/7

Mekke: Kabe'nin bulunduğu ve hac ile umrenin ifâ edildiği kutsal şehir.

M. 10a/3, 10a/6, 10b/5, 11a/10, 26b/12, 27a/2, 27a/9, 28a/13, 29a/7, 29b/3, 30a/3, 30a/5, 30b/3, 32b/13, 33a/2, 34b/8, 35a/1, 35a/2, 35a/4, 35a/7, 36a/7, 37b/4, 38a/11, 39b/11, 42a/2

M.-i mükerreme 30a/8, 30b/11, 31a/4, 32a/12, 32a/3, 34b/7, 37a/6, 42a/1

M.-i mükerremede 21a/11, 21a/5, 34b/13

M.-i mükerremeye 30a/4, 30b/1, 31a/1, 37a/9, 39b/13

M.-i mükerremeyi 32b/6, 9a/13, 40a/6

M.+ de 27a/1

M.+ den 37a/10

M.+ niŋ 10a/5, 10a/7, 29b/2, 38a/9

M.+ ye 26b/11, 26b/12, 27a/5, 27a/7, 31a/10, 32b/9, 35a/5, 35a/6, 35b/11, 40a/7

Mıṣır: Büyük bir kesimi Afrika'da, küçük kesimi Asya'da yer alan ülke.

M. 21a/12, 21a/13, 22a/9, 34a/2, 34b/4

M.+ da 33b/13

M.+ dan 21b/7

Nāzilli: Aydın'a bağlı bir Anadolu ilçesi.

N. 2a/5, 2a/8, 5a/6, 6b/4

N+ de 6b/5, 6b/6

N.+ ye 5a/11

Ravḍa-ı Ḫāḫ: Metinde geçen bir yer adı.

R. 35a/12

Rūm: Anadolu.

R.+ ı 11a/6

Rūmeli: Osmanlı devletinin Balkanlardaki topraklarına verilen isim, Rumeli.

R. 25a/3

Sūdān: Orta Afrikada bir ülke.

S. 27a/2

Vec: Taifte bir vâdinin adı.

V. 31b/3

Yūnān: Güneydoğu Avrupada bir ülke, Yunanistan.

Y. 24b/13

SONUÇ

"Şeyh Mustafa bin Şeyh Yusuf'un Fetih Sûresi Tefesiri (Metin-Günümüz Türkçesine Çeviri-İnceleme)" başlıklı bu çalışmanın ilk aşaması olarak "Şeyh Mustafa bin Şeyh Yusuf ve Fetih Sûresi Tefsiri Üzerine" bölümünde Osmanlı müelliflerini belgeleyen kaynaklardan ve Şeyh Mustafa'nın kendi eserinden faydalanarak, Şeyh Mustafa'nın biyografik bilgileri ortaya konulmuştur. Üzerinde çalışma yapılan Fetih Tefsirinin tanıtımı ve nüshalarının bilgileri de bu bölümde yer almıştır.

Bu tarihe kadar Osmanlı müfessirleri, âlimleri ve tefsir çalışmaları ile alakalı yapılan bibliyografik çalışmalarda Şeyh Mustafa'nın hayatı ve eserleri ile alakalı bilgiye rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada Şeyh Mustafa ilk kez tanıtılmış ve biyografisi hazırlanmıştır. Nazillili Şeyh Mustafa'nın kaleme aldığı Fetih Tefsirinin mevcut iki nüshasına ulaşılmış ve bu iki nüsha arasından Ali Emiri Şeriye Bölümü no. 40 esas alınmıştır.

"İnceleme" bölümünde, metnin imla özellikleri ve cümle yapısıyla alakalı bazı incelemeler yapıldı. Bu bölümde metnin imla özellikleri ve ve bazı cümle yapılarındaki hususlar örneklerle açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü olan "Metin" bölümünde eserin dizini ve sözlüğü hazırlanmak üzere Ali Emiri Şeriye Bölümü 40 numarada kayıtlı olan yazma nüshası esas alınarak *Fetih Tefsiri*'nin metni kurulmuştur.

Eserin mukaddime bölümü ve tefsir bölümünde yer yer Türkçe, Arapça ve Farsça beyitler, hadisler ve Fetih sûresine ait olmayan âyetler de yer almıştır. Şeyh Mustafa telif ettiği eserinde Fetih sûresine ait olan 29 âyetin yanı sıra, Kur'an-ı Kerim'den 9 farklı âyete de yer vermiştir. Metinde toplam 3 Türkçe

beyit, 1 Farsça beyit, 11 Arapça beyit ve 2 hadis vardır. Ayrıca, kaynakları gösterilerek 2 rivâyet de eserde yer almaktadır.

Çalışmamızın dördüncü ve "Günümüz Türkçesine Çeviri" başlıklı bölümünde eserin günümüz Türkçesi çevirisi yer almaktadır. Teknik olarak bu bölüm "Sözlük ve Dizin Bölümü"nden sonra hazırlansa da çalışmada dizinden önceki bölümde yer almıştır. Günümüz Türkçesine Çeviri bölümünde, üçüncü bölümde kurulan metnin paragrafları ve düzeni esas alınarak hareket edilmiştir ve mümkün oldukça müellifin üslubu korunmaya çalışılmıştır.

"Sözlük ve Dizin" başlığıyla hazırlanan beşinci bölümde kurulan metnin kelime ve ekler dizini yapılmıştır. Dizinle alakalı elde edilen bazı oransal dökümler şöyledir:

Sözlükte yer alan toplam madde başı sayısı	1793
Arapça madde başı sayısı	1317
Farsça madde başı sayısı	131
Türkçe madde başı sayısı	344
Yunanca madde başı sayısı	1
Toplam alt madde sayısı	415

Hazırlanan sözlükte Arapça kelimeler %73 oranla ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada %19 oranla Türkçe kelimeler ve son olarak ise %0.07 oranla Farsça kelimeler yer alır. 344 Türkçe madde başı arasında toplam 225 adet isim ve 119 fiil yer almıştır. İsimlere bakıldığında 209 Türkçe ismin yanında Türkçe yapım ekleriyle yabancı kökenli kelimeden türemiş olan 16 isim görülür.

Fiillere bakıldığında ise 117 Türkçe fiilin yayında yabancı kökenli kelimeden türemiş olan 2 fiil tespit edilmiştir.

Çalışmanın altıcı ve yedinci bölümünde ise sırayla "Açıklamalı Kişi Adları Dizini" ve "Açıklamalı Yer Adları Dizini" yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Abay, Muhammed: **Osmanlı Dönemi Müfessirleri,** (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Uludağ Üniversitesi SBE, 1992 Bursa.

Abay, Muhammed: "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası", **Divan,** c.1, sy. 6, s.249-303. (İstanbul:1999)

Aktepe, Münir: "Esad Efendi Vassâfzâde", **DİA,** c. XI, s.347, İstanbul 1995.

Apak, Adem: "Benû Şeybe", **DİA,** c. XXXIX, s.47-48, İstanbul 2010.

Aycan, İrfan: "Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî", **DİA,** c. XIV, s.427-428, İstanbul 1996.

Aydar, Hidayet: "Osmanlı Tefsir Kültürü Açısından Mühim Bir Eser; Bursa Ulucami 435 Numaralı Tefsir Nüshası", **Turkish Studies,** Volume 7/3, Summer (2012), s.307-327

Aydüz, Davut: **Fetih Sûresi Tefsiri,** Işık Yayınları, 2013 İstanbul.

Banguoğlu, Tahsin: **Türkçenin Grameri,** TDK Yayınları, Ankara 2011.

Bilmen, Ömer Nasuhi: **Fetih Sûresi Tefsiri,** Semerkand Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 2010.

Birışık, Abdülhamit: "Osmanlıca Tefsir Tercümeleri ve Hüseyin Vaiz-i Kaşifi'nin Mevahib-i Aliyye'si", **İslami Araştırmalar Dergisi,** c.17, sy.1, 2004, s.53-68.

Bursalı Mehmet Tahir: **Aydın Vilâyetine Mensûb Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim Ahvâli,** Akademi Kitabevi, İzmir 1994.

Çakan, İ. Lütfü – Eroğlu, Muhammed: "Abdullah b. Abbas b. Avdülmuttalib", **DİA,** c. I., s.76-79, İstanbul 1988.

Çiçek, Ali: **Hayâtü'l-Hayvân Tercümesi Üzerine Bir Dil Çalışması (İnceleme-Metin-Dizin)**, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2013.

Çörtü, Mustafa Meral: **Arapça Dilbilgisi Nahiv**, 11. Baskı, İFAV yayınları, İstanbul 2011.

Çörtü, Mustafa Meral: **Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Tekniği (Harf-i Cerler, Atıf Harfleri, Edatlar, İ'râb)**, 7. Baskı, İFAV yayınları, İstanbul 2011.

Çubukçu, Asri: "Hırâş b. Ümeyye", **DİA**, c. XVII., s.325, İstanbul 1998.

Çubukçu, Asri: "Huveytıb b. Abdüluzzâ", **DİA**, c. XVIII., s.430-431, İstanbul 1998.

Demir, Ziya: **XIII.-XVI. y.y. Arası Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006.

Develi, Hayati: **Evliya Çelebi Seyahatnâmesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, İstanbul Üniversitesi SBS, Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul 1993.

Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 6. Ofset baskı, Aydın Kitapevi, Ankara 1984

Doğan, Enfel: **Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kabus-nâme Tercümesi (Metin-Sözlük-Dizn-Tıpkıbasım)**, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2011.

Doğan, Enfel: **Ahlâk-ı Alâî (Metin-Sözlük-Sentaks İncelemesi)**, İstanbul Üniversitesi SBS, Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul 2006.

Erdem, Mehmet Dursun: **Kitâb-ı Kıssanâme-i Süleymân Aleyhisselâm Üzerine Bir Söz Dizimi Çalışması (Süleymânnâme 74.cilt)**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun 2005.

Erul, Bünyâmin: "Süheyl b. Amr", **DİA**, c. XXXVIII., s.30, İstanbul 2010.

Fayda, Mustafa: "Bey'atürrıdvân" **DİA**, c. VI., s.39-40, İstanbul 1992.

Gümüşlükılıç, Mehmet: **18. Yüzyıl Türkçesinde Ses Hadiseleri**, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul 1997.

Gümüşkılıç, Mehmet: "Orta Osmanlıcada İmlâ-Telaffuz İlişkisi", **Turkish Studies,** Volume 3/6, Fall (2008), s.272-288

Hatiboğlu, İbrâhim: "el-Müstedrek" **DİA,** c. XXXII., s.134-135, İstanbul 2006.

İzgi, Cevât: "Hayâtü'l-Hayevân", **DİA**, c. XVII., s.18-20, İstanbul 1998.

Kapar, M. Ali: "Hevâzin (Benû Hevâzin)", **DİA**, c. XVII, s.276-277, İstanbul 1998.

Kapar, M. Ali: "Ehâbîş", **DİA**, c. XV, s.190-193, İstanbul 1994.

Kandemir, M. Yaşar: "Hâkim en-Nisâbûrî", *DİA*, c. X, s.496-497, İstanbul 1997.

Karahan, Leyla: **Türkçede Söz Dizimi**, 20. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.

Kartallıoğlu, Yavuz: **Klasik Osmanlı Türkçesinde Ses Eklerin Düzeni,** *(16, 17 ve 18. Yüzyıllar),* TDK Yayınları, Ankara 2011.

Mutçalı, Serdar: **Arapça-Türkçe Sözlük,** Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.

Önkal, Ahmet: "Cüheyne", **DİA,** c. VIII., s.107, İstanbul 1993.

Özkan, Mustafa: **Tarih İçinde Türk Dili (Genişletilmiş 3. Baskı)**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2004.

Özkan, Mustafa: **Türk dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi** Filiz Kitabevi, İstanbul 2013.

Özkaynak, Kemal: **Aydın Şairleri ve Müellifleri**, C.H.P. Basımevi, Aydın 1944.

Öztürk, Mustafa: **Osmanlı Tefsir Mirası**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012.

Sakaoğlu, Necdet: **Bu Mülkün Sultanları (36 Osmanlı Padişahı)**, Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2002.

Süreyya, Mehmet: **Sicill-i Osmani**, (haz. Nuri Akbayar) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Timurtaş, Faruk Kadri: **Osmanlı Türkçesi Grameri III** 14.basım, Alfa Yayınları, İstanbul 2011.

Yelten, Muhammet, "Parsnâme'deki Ki'li Cümleler Üzerine", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, c.II, sy.4, Ankara 2005, s.46-56

Yıldız, Hakkı Dursun: "Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm", **DİA**, c. I, s.145-146, İstanbul 1988.

Yiğit, İsmail: "Kayıtbay", **DİA**, c. XXV, s.80-81, İstanbul 2002..

Uzunpostalcı, Mustafa: "Ebû Hanîfe", **DİA**, c. X, s.131-138, İstanbul 1994.

Yazım Kılavuzu, 24. Baskı, TDK, Ankara 2005.

Elektronik kaynaklar:

Farsça-Farsça Sözlük: www.vajehyab.com

Farsça-Farsça Sözlük, www.vajje.com

Güncel Türkçe Sözlük, www.tdk.org.tr

Kubbealtı Lugatı, www.kubbealtilugati.org

Kuran-ı Kerîm, www.kuran.diyanet.gov.tr

Tarama Sözlüğü, www.tdk.gov.tr

Millet Yazma Eser Kütüphanesi Kataloğu, www.milletkutup.gov.tr/katalog.html

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, www.konyayazmakutup.gov.tr

EK: TIPKIBASIM

آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا
معناى شريفى الله تعالى مغفرت واجر عظيم وعدا يلدى
شول كيمسه لره كه انلر مؤمن اولديلر يعنى انلر بنم وحدانيتمه
ايمان كتورديلر و رسوليمك رسالتنى تصديق ايتديلر
ديمكدر وبو آيت كريمه ده واقع منهم بيان ايچوندركه
محمد عليه السلامك بيله سنجه اولنلرك جمله سنه حق تعالى
مغفرت واجر عظيم وعدا يلدى ديمكدر

غیری شیئه تشبیه ایلمدی زیرا اکین جمله نباتات و اشجار و احجار
و سائر معادن و عناصرك جمله سنك نفعلری و خیرلوسی
در و بنی آدمك آنلره در واشد احتیاج ایله محتاج اولدوغی
شیئدر و بنی آدم عند الله مکرمدر و انلرك محتاج اولدوغی
شیء داخی عند الله مقبول و محترمدر حق تعالی اصحاب کرامی
کندی عندنده مکرم اولان اکینه تشبیه ایلدی کلام
لیغیظ معناسنه اولان معنای شریفی حق تعالی اصحاب
کرامی بویله اعز اشیایه تشبیه ایلدیکی کافرلری فائده سز
خشمه کتورمك ایچون دیمکدر زیرا غیظ معناسی انتقام
الممکنه عاجز اولنلرك قلبلرنده کزلو غضب دیمکدر یاخود
لیغیظ معناسی حق سبحانه و تعالی مؤمنلره مغفرت و اجر
عظیم وعد ایلدی کافرلری فائده سز خشمه کتورملك
ایچون دیمکدر قال الله تعالی وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ

اکین کبی دیمکدر و اکینی اولنلر اول اکینک قالنلیغی
وقوتنی وکوزللیکنی کوررلر اول اکین انلری عجبه کتوردر
حیثیت ایله حق سبحانه وتعالی بو مثلی اصحاب کرام ایچون ضرب
ایلدی زیرا انلر داخی ابتداده آز ایدیلر ابتداده اکین آز اولدیغی
کبی بعده چوغالدیلر اکین یغمورلر یا غمیله یاخود سقی ایله
یاخود رطوبت ارض ایله باذن الله تعالی اطرافنده سنبلهلر
ظهور ایدوب چوغالدیغی کبی بعده انلر قوت وقدرت و استحکام
بولدیلر اکین کیدرک قالنلنوب قوت بولوب کوده سی اوزره
قائم اولدوغی کبی بعده انلرک حاللری تمکین وترقی بولوب
اول مرتبهیه واردیکه ناسی عجبه کتوردی نتکم اکین قالنلنوب
قوتلنوب وکوزللنوب وکوده سی اوزره دوردقده اول اکین
اکنجیلری عجبه کتوردیکی کبی حق سبحانه وتعالی بو آیت
کریمهسنده اصحاب رسول اللهی اکینه تشبیه ایلدی اشیادن

46

ابتداء اسلامده آز ایدیلر کیدرك کفار فوج فوج اسلامه
کلوب وتوالد وتناسل ایدرك وحق تعالی کندولره نتیجه
اموال غنایم احسان ایتمکله چوغالوب وقوت بولدیلر امدی
بو آیت کریمه نك اجمالا معنای شریفی شو ذکر اولنان وصف
اصحاب کرامك مثلیدر توراة وانجیل کتابلرنده مذکور اوصاف
جلیله لریدر یعنی بو وصف کتابین مذکورینده انلرك
مثلیدر توراتده وانجیلده شویله مسطوردر یقین زمانده
بر قوم ظهور ایده جکلردر وانلر اکین بتاردکی بتسه کرکدر
وانلرك حال وشانلری امر بالمعروف ونهی عن المنکر ایتمکدر
توراتده وانجیلده اولان بو دردیدیلر که لوم کزرعٍ قول
شریفی تمثیل سابقی اعاده دریا خود تمثیل سابقی تفسیردر
انلر سنبله سی چیقمش وعون وعنایت حق ایله قوت بولمش
ورقیق ایکن غلظت بولمش ایدن کوده سی اوزره قائم اولمش

یبینون نعت محمد علیه السلام فی التوراة والانجیل سبحان قوم
فیأمرهم بالمعروف
وینهون عن المنکر
تفسیر ابی اللیث

دمدی النده اولان عصا سیله قالدیردی اول محلده اولان
بر عظیم قیا او ذدینر وضع ایتدی و دیدی یا صخرة الله بو شدی
ذاتده نك خانه سنه کتوردهمار اول آنده قیا یرندن حرکت ایدوب
ذاتده نك اردنجه یوریه رك واردی اول دمده ذاتده خانه سنه
تسلیم ایدوب عودت ایدنجه ذاتده سرعتله واروب بو حالی رسول
علیه السلامه سویلدی حضرت رسول اکرم داخی اصحابیله قیا
کلوب کتدیکی محله واروب اول قیانك یوریدیکی یرلرده ایزلرینی
کوردیلر و قیا یرینه واروب یرینه یرلشوردکن مشاهده ایتدیلر
وجمله اصحاب بو بشارتله مسرور اولدیلر فسبحان القادر
علی کل شیءٍ وهو اللطیف الخبیر قال الله تعالی

ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيلِ
كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْاَهُ فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى
عَلٰى سُوقِهِ چون اصحاب کرام رضوان الله علیهم اجمعین

ابتدا

کیمش و یشللر بغلنمش غایت حسن وجمال صاحبی بر یکت
ایدی و دالجهٔ طیبه سیله اول وادی ایچی طولوب دماغلر
معطر اولمشیدی و ذاتك یرلکلرو سلام ویردی ذاتك علیك
آلوب ذاتك یرا ایتدی دمدی ارقاکه قالدیرمدکمی دیدی
و محمد مدینه ده نه عملدن دردیدی ذاتك ایتدی امتنه امور دین
تعلیم ایدردیدی یکت ایتدی بن محمدی زیاده سوم دم و محمد
رسول الله اولدوغنه جمله اهل سموات مسرور اولدیلر دیدی
و ایتدی بندن محمده سلام کتور ذاتك ایتدی سن کیمسن بکا
بیلدیر یکت ایتدی بن رضوانم جنتم نبی محمد بیلوردیدی اندن اول
یکت ایتدی محمده مژده ایله ایتکه یوم قیامتده امتی اوچ
بلوك اوله جقدر بر بلوکی بلا حساب جنته کیره جکلردر و بر
بلوکی شفاعت ایله داخل جنت اوله جقلردر و بر بلوکی
داخی حساب یسیر ایله اهل جنت اوله جقلردر دیوب اول

عظیمه‌یی محتوی حدیث شریف نبوی اولمغله بو محله ضم
ونقلنی روا کوردم امام حاکم رحمه الله تعالی مستدرک
ادلو کتابنده عمر ابن الخطاب رضی الله عنه دن مرفوعا روایت
ایلدی مکر مدینهٔ منوره ده رسول اکرم صلی الله علیه وسلم
حضرتلرینک زمان سعادتلرنده بر دول فقیره خاتون وار ایدی
آدینه زائده دیرلردی انوک معتادی اتمک طبخ ایده‌جک اولدوغی
حوالی مدینه‌یه چیقوب بعض خورما وغیری چوبلر دوشیروب
کتوروب انوکله اتمک پشیرردی عادتی اوزره بر کون ینه
مدینه‌دن چیقوب وادئ عالی نام محله واروب واوچوبلر جمع
ایدوب دمه ایلدی واول دمه‌ی ارقه سنه قالدرم دیدی
قالدرمدی قالدیرم دیو اقدام ایدوب وسعی ایدرکن وادی
مذکورک نهایتنده ناکاه بر آتلو یکت ظاهر اولدی اما اول
یکت یشلتوا ایچره غرق اولمش کندیسی وآتی جمله یشلتو

کیمش

44

صافی و براق اولورسه انسانك جمیع اعضاسی صافی و براق
اولور سببی اولدر کم بو کیمسه حق تعالی یه هر عبادت و طاعت
ایتدکجه اول کیمسه نك قلبنه البتّه نور الهیدن بر نقطه
نور قونور بناءً علی ذلك دائما حق سبحانه و تعالی یه عبادت
و طاعت ایله مشغول اولان عابدلرك قلبلری نور الهی ایله
مملو و محاط اولدقده لا محاله سائر اعضالری دخی صافی
و منوّر و براق اولوب خصوصا سیمالرنده اثر طاعت نور
آفتاب کبی لمعان ایدر بو سرّه واقف اولان عارفلر بو مثللو
عابدلری و زاهدلری کوردکده یوزلرنده لمعان ایدن نور
الهیدن انلرك دائما رکوع و سجود و عبادت ایله مشغول
اولدقلرینی تفرّس ایدوب انلره تعظیم و تکریم اوزره اولورلر
و بو ذکر اولنانجق حدیث شریفك کرچه بو محلده ربطی ضعیفدر
لکن صحیح الاسناد و لازم الاعتماد اولوب و امّت محمده بشارت

قال الله تعالى تريهم ركعا سجدا يبتغون فضلا

من الله ورضوانا سيماهم في وجوههم من اثر السجود

معناى شريفي يا محمد سنڭ اصحابيكه نظر ايتديكڭده انلرڭ

جميعسني راكعلر وساجدلر كوررسن زيرا انلر دائما نماز

ايله مشغوللردر الله سبحانه وتعالىدن ثواب ورضا طلب

ايدر اولدقلري حالده وانلر دائما نماز ايله مشغوللر

اولدقلري ايچون يوزلرنده سجود اثري واردر ديمكدر اول

اثر انلرڭ آلنلرنده سجده محلندن حاصل اولان علامتدر

ياخود انلر دائما حق سبحانه وتعاليه عبادات وطاعات ايله مشغول

اولملري سببيله قلبلري انوار الهيه ايله پر اولوب بعده

اول انوار قدسيه اثري يوزلرنده ظهور ايدوب يوزلري

منور اولماسيدر زيرا روايتده كلمشدر انسانڭ قلبي

بر پاره آينه در وجميع اشيايي درك ايدر اولدر واول قلب

43

كامران اولور و بو وفق شريفك نسخه قلنوب ياننده داخي
عجيب خاصيتي بيان ايتمشلردر بو وفقي يازوب كيمسه ياننده
كتوره سه اول كيمسه ملوك و وزرا و اكابر ياننده سوكلو اولور

صورتي بودر

محمد	رسول الله	والذين معه	اشداء	على الكفار	رحماء
بينهم	تريهم	ركعا سجدا	يبتغون	فضلا من الله	ورضوانا
سيماهم	في وجوههم	من اثر السجود	ذلك	مثلهم	في التوراة
ومثلهم	في الانجيل	كزرع	اخرج	شطأه	فآزره
فاستغلظ	فاستوى	على سوقه	يعجب	الزراع	ليغيظ
بهم	الكفار	وعد الله	الذين	امنوا	وعملوا
الصالحات	منهم	مغفرة	واجرا	عظيما	محمد
رسول الله	والذين معه	اشداء	على الكفار	رحماء	بينهم
الودود	الكافي	الغني	الفتاح	الرزاق	الكريم
براهم		جبرائيل	ميكائيل	اسرافيل	الوهاب
عزرائيل	ابو بكر	عمر عثمان	علي	الرزاق	الباسط

وسائر خواص ومنافعي وانفي لا يحصى در
وبعض خواصي بو فقرك صحيفه مجتمع اولمغله
بجل ايتميوب بو محله صورتني يازدم

بو خفالي خاطريه مقصود نه ايسه يازيله فبالله
طلبك باشن وبيع ببع هذا الوفق العزيز
كن عاملا وعافيها بتقوى الله وطاعته ولا
تكن منها [illegible] اهلا للتقوى والفلاح
حرره الشيخ عبد الرزاق [illegible] تعالى الى اقوم طريق ارشده الله

اولا هدی طوغری یوله کتمك وطوغری یوله دلالت
ایتمك معناسنه در وهدی قرآن عظیمده اوج وجه اوزره
کلمشدر اولا بنفسه تعدیه ایله کلمشدر اهدنا الصراط
المستقیم کبی ثانیا لام ایله در الحمد لله الذی هدانا لهذا
کبی ثالثا الی ایله در واهدنا الی سواء الصراط کبی وبعض
کملین محمد رسول الله آخر سوره یه وارنجه بو آیت کریمه نك
وفقنی وضع ایتمشلردر بعضیلر بو وفقی وضع امام غزالیدر
دیمشلردر وبو وفق شریف کثیر المنافع وعظیم القدردر بو
خواص کثیره‌سی تعداد وبیان ایتمشلردر وجمله منافعندندر
بو وفقی بر شریف ساعتده بو کاغد اوزرینه یازوب
ساکن اولدوغی خانه‌نك قاپوسی اوزرینه یاپشدرسه‌لر
اول وفق قاپو اوزرنده اولدقجه اول خانه جمیع آفاتدن
محفوظ اولوب ودائما معمور وآبادان وصفا برکات کثیره ایله

کاوله

42

نتکم مکهٔ مکرّمه فتحی حق تعالی دن موعود ایکن حکمة الله تأخیری
اقتضا ایدوب فتح مکه سنهٔ قابله قالدیغی کبی داخی
الله تعالی کافی اولدی شاهد اولمق جهتندن وعد ایلدیکی
شئ واقع اولمق اوزره یاخود پیغمبر علیه السلامك معجزاتنی
اظهار ایله حق رسولی اولمسنك اوزرینه دیمکدر و داخی
رسول الله صفت محمد مبتداء محذوفك خبری اولمق جائز
اولدی تقدیر هو محمد رسول الله دد یاخود محمد مبتدا
والذین معه انوك اوزرینه معطوف اولوب اشدّاء
خبر اولمق بو دلنجی جائز اولدی یعنی محمد و بیله نجه اولنلر
کافرلر اوزره اشدّادر یعنی کافرلرك دوکه جکنی دوکرلر
اولدوره جکنی اولدورورلر و اسیر ایده جکنی اسیر ایدرلر
کافرلرك جزالرینی اصلا اهمال ایتمزلر و اصلا کفاره رحمت ایتمزلر
اما کندولر بربرلرینه مرحمتلولردر دیمکدر و بو آیت کریمه ده

ارسال ایلدی اول دین محمدی یه سائر دینلر اوزره

عالی و سائر دینلردن اشرف قیلمق ایچون اول دینلری

حق اولنلرین نسخ ایدوب و باطل اولنلرینک بطلان

و فسادینی اظهار ایتمکله یاخود دین حق اهلی اولان مؤمنلری

ادیان باطله اهلنک اوزرلرینه مسلط قیلمق ایله زیرا

دین حق اهللری جمیع زمانده ادیان باطله اهللرینک

اوزرلرینه قاهرلر و غالبلردر اگر سؤال اولنوب دینلورسه

بعض وقتده ادیان باطله اهلی مؤمنین موحدینک اوزرلرینه

غالب و مؤمنلر مغلوب اولورلر انک سببی نه در دینلورسه

جواب اولدر که مؤمنین ایچون مغلوبیت و انهزام

یوقدر مؤمنلر دائما منصورلر و مظفرلردر لکن حق سبحانه و تعالی

نک حکمتی مقتضاسی اوزره احیانا مؤمنلر ایچون نصرت

و ظفر بر مقدار مؤخر اولور دین حق اهلی ینه غالبلردر

تمام و کمالیله ادا اوله دیو حضرت علی اول آیت کریمه یی
عثمان بن طلحه یه اوقوینجه عثمانک قلبی خشیة الله ایله پر
اولوب دترهیه رک ایتدی ● اشهد ان لا اله الا الله و
اشهد ان محمدا عبده ورسوله دیوب اول آنده اسلام
ایله شرف بولدی و کعبه نک مفتاحی ابدا اولاد عثمان الننده
قالدی و انلره بنی شیبه دینلور الیوم مفتاح انلرک یدلرنده
محفوظدر قال الله تعالی ● هُوَ ٱلَّذِی أَرْسَلَ
رَسُولَهُ بِٱلْهُدَىٰ وَدِینِ ٱلْحَقِّ لِیُظْهِرَهُ عَلَى ٱلدِّینِ
كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِیدًا مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ ٱللَّهِ وَٱلَّذِینَ
مَعَهُ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَیْنَهُمْ ● معناسی
شریفی حق سبحانه و تعالی اول الله در که رسولنی یعنی پیغمبری
محمد علیه الصلوة والسلامی طوغری یول ایله یعنی طوغری
یوله دلالت ایله و حق دین ایله که اول دین محمدیدر

همان علی رضی الله عنه امر رسول علیه السلام ایله عثمانك
الندن عنف ایله مفتاحی الوب کعبه قاپوسین آچدی اندن
حضرت رسول علیه السلام ایچرویه کیروب ایکی رکعت نماز
قیلوب چیقدی اچچق در عقب مفتاحی عثمان یدینه ویرمیوب
بر مقدار زمان تأخیر اولنجه جبرئیل امین حق تبارك وتعالی
دن بو آیت کریمه یی کتوردی ● آیت ● إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُكُمْ
أَن تُؤَدُّوا۟ ٱلْأَمَٰنَٰتِ إِلَىٰٓ أَهْلِهَا الآیة اندن حضرت رسول
علی رضی الله عنه ایله مفتاحی عثمانه ارسال ایتدکده
عثمان ایتدی نه عجب کره و آزار ایله مفتاحی الیمدن الدك
شمدی لطف و خوشلق ایله کتوروب ینه بکا ویردسن
دیدی حضرت علی ایتدی سنك حقکده حق تبارك وتعالی قرآن
کوندردی اول اجلدن ایلك وخوشلق ایله مفتاحی سکا
کتوردم خاطرك خوش طوته سن تاکه حق تعالینك امر شریفی

40

اولندی بیك اون التی سنه‌سنده واروب بیت مکرمه‌یی
اساسنه دکین قلع ایدوب وصنع بنا اوزره بنا اولندی
حالا حجاجك واروب طواف ایتدکلری بیت سلطان احمد
مرحومك بناسیدر والتنجی بنادر دیمش کعبه‌نك علی کراوی
اندن رسول علیه السلام رؤیاده مشاهده ایلدیکی اوزره
هجرت نبویه‌نك سکزنجی سنه‌سنده اصحاب کرام ایله مکه
مکرمه‌یی مشرکین الندن فتح ایدوب آمنین وغانمین مکه‌یه
داخل اولدیلر واول وقتده کعبه مفتاحی عثمان ابن طلحه
یدنده ایدی زیرا عثمان خادم کعبة الله ایدی اما اول
وقتده اسلامه کلممشیدی اول اجلدن یوم فتحده کعبه‌نك
قاپوسین قپایوب مفتاحن الوب سطح کعبه‌یه چیقدی ومفتاحی
رسول علیه السلامه ویرمدن امتناع ایتدی ودیدی بن محمدك
رسول الله اولدوغن بیلمزم اکر بیلسم مفتاحی اکا ویروردم دیدی

طارى اولمغين عبد الله ابن زبير مجدداً بنا ايتدى دينلدى
بعده امراء بنى اميه دن عبد الملك ابن مروان امريله ابن
زبير قتل اولنوب هجرت نبويه نك يتمش درت سنه سنده حجاج
ابن زبيرك بناسنى قالديروب كعبه مكرمه وضع بناسى اوزره
بنا اولنوب بيت شريفدن حجر الاسودى اخراج ايتدى اليوم
حجاج مسلميننك طواف ايتدكلرى بيت حجاجك بناسيدر
ديو روايت اولندى اما بو فقير بعض كتب تواريخده
كوردم سلطان احمد اولكه اسلامبولده آت ميداننده
اولان جامع شريفك بانيسيدر انوك عصرنده بيت مكرمه نك
بناسنه وهن طارى اولوب دكوع ايدكى منحرف وسقوطه
مشرف اولمغله مكه شريفى عرض ايدوب كعبه مكرمه نك
بنا اولنمسى التماس ايتمكله مخصوص بر مير جليل الشان
ومعمار صاحب عنوان تعيين اولنوب مكه مكرمه يه ارسال

کعبهٔ مکرمه بو عصره کلنجه بش کره بنا اولنمشدر اولا
حق تبارك و تعالی امریله فرشته‌لر بنا ایتمشلردر بعده
حضرت ابراهیم پیغمبر علیه السلام بنا ایلمشدر بعده
زمان جاهلیتده قریش کعبهٔ مکرمه‌یی اساسندن هدم
ایدوب التی عمود اوزره مجدداً بنا ایتدیلر و حجر الاسودی
درون بیتدن اخراج ایتدیلر اول زمانده پیغمبریمز علیه
السلام اوتوز بش یاشنده ایدی و کعبه بناسنده
بیله ایدی و حجر الاسودی مبارك ید شریفلریله مقامنه الوب وضع
ایلدی اندن هجرت نبویه‌نك التمش اوچ سنه‌سنده عبد الله
ابن زبیر رضی الله عنه کعبه‌یی هدم ایدوب قواعد حضرت
ابراهیم علیه السلام اوزره بنا ایلیوب حجر الاسودی
بیت مکرمه‌یه الحاق ایلدی زیرا عبد الله زبیرك زماننده
حریق واقع اولوب بیت مکرمه‌نك بناسنه وهن و تزلزل

اما بو نظم جلیلده اولان ان شاء الله قول کریمی رسول
علیه السلامك واصحابك مسجد شریفه دخوله وعدی
مشیته تعلیقدر وبو تعلیق شك وتردد استدعا
ایدر حق سبحانه وتعالی شکدن وتردددن منزهدر
زیرا حق تعالینك علمی جمیع اشیایی محیطدر حال بویله اولنجه
بو تعلیقك وجهی ندر دنیلورسه اهل تفسیر بو مقامده
چوق وجهلر یازمشلردر بز اول وجهلردن برینی
بو مختصر ترجمه‌مزده یازه‌لوم ما عدا‌یی طی ایده‌لوم
ان شاء الله قول شریفی ایله حق سبحانه وتعالینك دخوله
وعدی مشیته تعلیقی شك وشبهه ایچون دکلدر انجق
قوللرینه تعلیم ایچوندر یعنی قوللرم سزلر بر شیئه وعد
ایلدیککزده بویلجه ان شاء الله دیه‌سز دیمکدر ومسجد
حرامدن مراد کعبهٔ مکرمه‌دردکه علمانك اتفاقی اوذه

ایلدی حقه ملتبس اولدوغی حالده یاخود اول صدق
حقه ملتبس صدقدر و اول رؤیا محقق الوقوعدر لکن
و شبهه سز واقع اوله جقدر وقت مقدرنده که اول
کله جک سنه ده در باشلریکزی تراش یاخود قیلمش اولدوغی
حالده و آمنین اولورسز اصلا و قطعا بر جهتدن خوف و محذور
اولمیه رق البته مسجد حرامه داخل اولورسز دیمکدر
و لتدخلن قول شریفی قسم محذوفک جوابیدر تقدیر
کلام ایها المؤمنون والله لتدخلن المسجد الحرام دیمکدر
سزلره موعود اولان فتح مکه نک سنه آتیه یه تأخیرینک
حکمتنی سز بیلمزسز انی حق تعالی علم ازلیسی ایله بیلدی
و فتح مکه یاخود مسجد حرامه دخول میسر اولنجه
دکین حق سبحانه و تعالی ارالقده خیبر فتحنی و غنایم
کثیره سنی ویب اول زمانده سزه نصیب و میسر قیلدی دیمکدر

جمله اصحاب مسرور اولدیلر و حضرت رسولك رؤیاسی
رؤیای صادقه اولدوغی یقیناً معلوم اولمغله اول فتح
مبین اول سنه ایچنده واقع اولور ظن ایتدیلر اما حق
تبارك و تعالی نك حکمتی و تقدیری قضاسی اوزره فتح مکه
سنهٔ آتیه یه تأخیر اولنجه اکثر اصحاب مؤمنین رضوان
الله علیهم اجمعین فتح تقدیر الٰهیه مربوط و موقوفدر
دیدیلر اما هنوز سعادت اسلام قلبلرنده رسوخ و استحکام
بولمیان بعضیلر ظلمت شك و تردّدده قالدیلر و منافقلر
قیل و قال و ناسزا مقالر ایله بیهوده اشتغال ایلدیلر و
استهزا طریقیله والله بز باشمزی تراش ایتمدك و قرقمدق
و بیت الحرامی کورمدك دیدیلر اول وقتده بو آیت کریم
نازل اولدی اجمالا معنای شریفی تحقیق الله تبارك
و تعالی رسولنك کوردیکی رؤیاسنده رسولنه تصدیق

37

لقد صدق الله رسوله الرؤيا بالحق لتدخلن المسجد
الحرام ان شاء الله آمنين محلقين رؤسكم ومقصرين
لا تخافون فعلم ما لم تعلموا فجعل من دون ذلك
فتحا قريبا چون حضرت رسول عليه السلام هجرت
نبويه‌نك التنجى سنه ذى الحجة الشريفه‌سنده حديبيه
غزاسندن مدينهٔ منوره‌يه رجوع ايلدكلرنده مكهٔ مكرمه‌نك
فتحنك اماراتى كوندن كونه نوزكبى ظهور ايتمكده ايدى
اول اثناده رسول عليه السلام رؤياى صادقه ايله مبشر
اولوب كوردى اصحاب كرام ايله مكهٔ مكرمه‌يه داخل اولديلر
اصلا اهل مكه‌دن كيمسه مانع ومزاحم اولمادى واصحاب
كرامك كيميسى باشلرين اوستره ايله تراش وكيميسى
باشى قيللرين مقراض ايله جراش ايتمشلر ايدى رسول
عليه السلام بو رؤياىى اصحاب كرامه نقل وتبشير بيوردقلر

دیمکده واذ جعل قول شریفی مقدّر اذکر کلمه سنک مفعولی

اولیجق معنی وجه سابق اوزره دور اما اذ جعل قول

شریفی لعذبنا الذین قول کریمنک ظرفی اولنجه معنی

بز اول کافرلره عذاب ایدر ایدک انلر قلبلرنده غیرت جاهلیه

قیلدقلری وقتده دیمکده یا خود اذ جعل قول شریفی

وصدّوکم قول کریمنک ظرفی اولورسه معنی کافرلر سزی

مسجد حرامدن منع ایتدیلر قلبلرنده غیرت جاهلیته

قیلدقلری وقتده دیمکده وکلمة تقوی ده اهل تفسیر

اختلاف ایتدیلر جمهور مفسرین کلمة تقوی کلمه شهادتدر

اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده

ورسوله دیمکدر دیدیلر وبعضیلر ایتدیلر کلمه تقوی

بسم الله الرحمن الرحیم دیمکدر دیدیلر وبعضیلر

محمد رسول الله دیمکدر دیدیلر قال الله تعالی

کریمەنك معناسی شریفی یا محمد سن ذکر ایله اول کافرلر قلبلری
غیرت طوتدیلر یعنی عار طوتدیلر وانلرك قلبلرندە
طوتدقلری عار انلری حقی بیلمەدن منع ایدر وانلری کفر
وضلالتدە ابقا ایدر پس حق تبارك وتعالی رسول علیه
السلام وسائر مؤمنلرە سکونت وحلم ووقار انزال و
احسان ایلدی انلر داخی حلم وتوقر وتحمل ایتدیلر حتی اول
مکە مشرکلرندن کلان قاصدلر کە سهیل ورفیقلری حضور
رسول اللهدە سوء ادب وانکار رسالت ایلدکلرندە
رسول علیه السلام واصحاب کرام انلرە عنف ایتمیوب
حلم وتوقر وتحمل ایتدیلر اول اجلدن حق تعالی انلرە کلمهٔ
تقوایی احسان وانلر کلمهٔ تقوایه غیرلردن احق اولدیلر
یا محمد اشدە سن بونلری ذکر ایله دیمکدر وحق تعالی هر
شیئك اهلنی بیلور وهر شیئك اهلینه ییسترندە بیلور

ویوردسه مکتوبی آلوب خاتونی یول ویرسز و اکر ویرمیوب
امتناع ایدرسه بوینونی اورسز دیو بیوردی اناردانخی اول
محله واروب ذوظعینه یی بولدیلر و مکتوبی استدیلر انکار ایلدی
حضرت علی رضی الله عنه سل سیف ایدنجه ساچی ایچندن مکتوبی
چیقاروب ویردی واول مکتوبی رسول علیه السلام که کتوروب
ویردیلر حضرت رسول حاطبی حضور سعادتلرینه احضار
ایدوب نیچون بو مکتوبی یازدک دیو عتاب بیوردقده خطاب
ایدنجه اعتذار ایدوب ایتدی یا رسول الله بنم اسلامم ثابت
و محکمدر و سکا اطاعت وانقیادم اکمل و اتمدر بنم مکتوبم
انلره مفید اولمیه جغنی بیلوردم انجق بنم اهل و عیالمه
و مال و منالمه حمایت ایدرلر امیدیله اهل مکه یه بو مکتوبی
یازدم دینجه رسول علیه السلام انوک کلامنی تصدیق
و عذرینی قبول بیوروب جرمنی عفو بیوردیلر کله کوم بو آیت

کر

وار ایدی انونچون اهالی مکه ایله مخالطه و موانسه ایدردی
حاطب حضرت رسول علیه السلام مکه مشرکلری اوزره
غزایه عزیمتلرین اکلیوب خفیة بر مکتوب یازوب اول مکتوبده
رسول اکرم حضرتلرینک مکه اهالیسی اوزرلرینه غزایه کیدجکلرین
اهل مکه یه بیلدردی و اول مکتوبی مدینه منوره ده ساکنه
ظعینه نام بر خاتونه ویروب اهل مکه یه کوندردی ظعینه دخی
اول مکتوبی آلوب ساچی ایچنده اخفا ایدوب مکه جانبنه روانه
اولدی اول آنده جبرئیل امین نازل اولوب بو حالی رسول
علیه السلامه خبر ویردی حضرت رسول دخی انجع اصحاب
کزین حضرت علی و عمار و طلحه و زبیر و مقداد رضی الله
عنهم بونلری اول خاتونک عقبنجه ارسال ایلدی و ایتدی
سز روضه خاخ نام محله واروک انده ظعینه خاتونی
بولورسز اول خاتونده حاطبک مکتوبی واردر طلب ایدرسز

کاغدین بکا ویردیدی و بو قول غریب و فعل عجیب سمیع
سلطانه ایریشوب غایت تعجب ایدوب اول کشینک جنایتنی
عفو ایلدی و جوائز خانه دن مترتب ایدیشوب عاقبة الامر اول جوان
سلطان مصر اولدی نیجه سال رفاه حال ایله سلطنت سوردی
وعفو واحسانک فضائلی حقنده نیجه آیات کریمه و احادیث
شریفه و آثار لطیفه وارد در که لا تحصی در چون رسول
علیه السلام سوره فتح نازل اولوب فتح مکه مکرمه حق
تعالی نک وعده کریمی اولنجه رسول علیه السلام مکه مشرکلری
اوزره غزایه عازم اولدی اول اثناده بر وقعه عجیبه واقع
اولمشدر که اول واقعه معجزات رسول الله دن عد اولنمشدر
بودر اصحاب کرام و مهاجریندن بر صحابی وار ایدی اکا حاطب
ابن ابی بلتعه دیرلردی مدینه منوره ده ساکن ایدی
وانوک مکه مکرمه ده و حوالیسنده بعض علاقه سی و معاشی

دار

زعم ایدوب بو طائفه واروب نصارانك بر کنیسالرین یاقدیلر
سلطان مصر بونلری طوتوب حبس ایدوب بونلره جزا و عتاب
وعذاب ایچون امر ایتمش که بونلرك عددنجه کاغدلر ایدیلوب
بعضیسنه قتل و بعضیسنه قطع ید و رجل و بعضیسنه حبس
مؤبد و بعضیسنه ضرب اشد یازیلوب بو محبوسلره علی طریق القرعه
اولشدیرهلر کاغدی ایچنده هرکشینك طالعنده نه
چیقارسه اکا کاغدنده چیقان جزانه ایسه ترتیب ایدهلر
اتفاق بر کشینك کاغدنده قتل چیقوب کاه کندوسنك
هلاکنه وکاه اناسنك فریاد و فغاننه تحسر ایدوب ایدردی
اگر انام اولمسیدی نفسم ایچون قایرمازدم دیر ایدی مگر انونك
قرنده بر جوان وار ایدی انونك کاغدنده ضرب چیقمش ایدی
اول جوان انونك آه و فغانینی اشیدوب الندن اولان ضربی
کاغدینی اکا ویردی و ایتدی بنم بابام انام یوقدر اول قتل

دوستان را تلطف با دشمنان مدارا

اما اصحابك نن رضوان الله علیهم اجمعین اول و قدر
کفاره شدت مراد ایتدکلرینه حق تبارك وتعالی حضرت
رسول علیه الصلاة والسلام و سائر مؤمنلره سکونت و وقاری
ایلدی انذی مؤمنلر دخی حلم و توقر و تحمل ایدوب وجرسا بوع
اوزره یازلمغه رامی اولدیلر یاخود حضرت رسول علیه
السلامك انلرك مرادلری اوزره یازلسون دیو امردن
مرادلری عفو و احسان ایدی زیرا کندولرك عادت شریفه لری دائما
عفو و احسان ایتمك ایدی پس عفو و احسان حق تبارك
وتعالی دن عظیم موهبت و فضیلتدر و موجب محبت و مودت
و تألیف قلوب و ملك و مملکتدر و انسانك عزتلی و حرمتلی
و شوکتلی اولمسنه باعث و سببدر حکایت اولنذی
مکر مصرده بر مسجد اود دوشوب یانذی بو حرفی نصارا دی

ذع

33

اكر بز سنك رسول الله اولديغكى بيلديدك سنى بيت الحرامدن
منع ايتمزايدك همان هذا ما صالح محمد ابن عبد الله اهل مكة
يازلسون ديديلر حضرت رسول داخى خلق عظيمى اقتضاسنجه
اندرك كستاخانه كلاملرين هضم بيوروب مرادلرى اوزره
يازلسون ديو على رضى الله عنهه امر بيورديلر اما حضرت
رسول عليه السلامك مرادلرى مدارا و مماشاة ايدى
و مماشات خصم ملزم ياخود معكوس و مقهور اولنجه دكين
خصمك مرادى اوزره حركت اولنمغه ديرلر و مماشات
انبياء عظام عليهم الصلوة والسلام و ملوك اسلام
بيستلرندن و منع قديم و معتاد شريفلريدر و خواجه حافظ
شيرازى رحمه الله بو بابده صوفيانه و حكيمانه خوش
نطق ايلمشدر بودر ● نظم ●
● اسايش دو كيتى تفسير اين دو حرفست ●

قلبلری رعب وخوف وخشیت ایله پر اولوب قراره مجاللری
قالمدیغندن ایچلرندن سهیل ابن عمرو وخویطب ابن
عبدالله العزی ومکرز ابن حفص حضرت رسول
علیه السلامه کوندردیلر که رسول علیه السلام اول سنه
غزادن عفو ایدوب سنه آتیه ده حج شریف ایچون حضرت
رسول واصحابنه اوچ کون مکه مکرمه یی تخلیه ایدەلر بو
وجه اوزره رجا ونیاز وقدم شریف رسول اللهه دوشدیلر
حضرت رسول علیه السلام دخی رجالرینه مساعده یی احسن
کوروب بو مساعده یی حاوی اهل مکه یه بر مکتوب یازدیرو علی رضی
الله عنهه امر بیوردیلر ومکتوب اولندن بسم الله الرحمن الرحیم
یازدیردیلر انلر ایتدی بز الله رحمن رحیم بیلمزز همان
باسمک اللهم یازلسون دیدیلر رسول علیه السلام بیوردی
هذا ما صالح رسول الله اهل مکة یازدیردی انلر ایتدیلر

32

اِنتقمی رحمته دیمکدر یعنی الله تعالی مؤمنینه کفّ ید
ایله امر ایلدیکی مؤمنلری رحمته ادخال ایتمک ایچوندر
زیاده خیر ایله یاخود اسلام ایله دیمکدر واکر مکّهٔ مکرّمه
فتح اولودکن کافرلر مؤمنلردن آیرو و بللو اولسه لر ایدی
بز اول کافرلری قتل اولمق و اسیر اولمق کبی عذاب الیم
ایله معذّب قیلاردق دیمکدر قال الله سبحانه و تعالی
اِذ جَعَلَ الّذِینَ کَفَرُوا فِی قُلُوبِهِمُ الحَمِیّةَ حَمِیّةَ الجاهلیّة
فَاَنزَلَ اللهُ سَکِینَتَهُ عَلی رَسُولِهِ وَعَلَی المُؤمِنِینَ وَ
اَلزَمَهُم کَلِمَةَ التَّقوی وَکَانُوا اَحَقَّ بِهَا وَاَهلَهَا
وَکَانَ اللهُ بِکُلِّ شَیءٍ عَلِیمًا چون حضرت رسول علیه السلام
حدیبیه غزاسندن صکره حق سبحانه و تعالی انّا فتحنا
لك فتحًا مبینًا وعد کریمیله مکّهٔ مکرّمه ایچره اولان مشرکلر
اوزره غزا مراد ایتدکلرین رؤساء قریش اشیدوب جمله سنده

هلاك معناسنه‌دركه بو حدیث شریفده وطئ هلاك
معناسنه اولدوغی كبی ● حدیث ● إنَّ آخِرَ وَطْأَةٍ
وَطِئَهَا اللهُ بِوَجٍّ وَوَجّ طائفده بر واديك اسمیدر و بو
بیتده اولان وطئ داخی هلاك معناسنه‌در بیت
● وَوَطِئْتَنَا وَطْئًا عَلَى حَنَقٍ ●
● وَطْءَ الْمُقَيَّدِ نَابِتَ الْهَرَمِ ●
و بو آیت كریمه‌ده ان تطؤهم قول شریفی رجال و نساده
یاخود رجال و نسایه راجع هم ضمیرندن بدل اشتمالدر
و بغیر علم قول شریفی ان تطؤهم قول شریفنه متعلقدر
تقدیر تطؤهم غیر عالمین بهم دیمكدر و معرّه مفعله وزنینده
اوزره عرّه‌دن مأخوذدر كه بر كوردیلانك نسنه كندوده
غشن ايليسه عرّه دیرلر و لیدخل الله فی رحمته قول
شریفی مقدّر فعلك علتیدر تقدیر كلام كان ذلك لیدخل

الله

مكهٔ مكرمه يه داخل اولدقلرندن راست كلدكلرين قتل
عام ايتمكه مظفر اولدقلرندن صكره محاربه دن الله حكمتيله
مأمور اولديلر امدي بو آيت كريمه نك معناى شريفي
مكهٔ مكرمه ايچره اسم وشخصلريله سزك تميز وتشخيص
ايتمديككز مؤمنين ومؤمنات مشركلر ايله مختلطلر اولدوغي
سز انلري بيلمزسز انلر اولميدي اول رجال ونسا سزك
هلاك ايتمكز ايله سزه ديت لزومي كبي وكفارت قتل لزومي كبي
وپشيمان اولمه كبي وكفار قريشك مؤمنلر برلرين هلاك
ايدر ايدر ديو عيبلمسي كبي محذورلر اولميدي حق سبحانه وتعالى
مكه يه داخل اولدوغكزدن صكره قتالدن الله بكز حبك
ديو امر ايتمزدي وبو تقريردن معلوم مدر ولولا رجال قول
شريفنده اولان لو كلمه سنك جوابي محذوفدر تقديري لما امر
الله تعالى بكف ايديكم ديمكدر وبو آيت كريمه ده اولان وطئ

فرض اولمغله رسول علیه السلام مکهٔ مکرمه یه آدملر
گوندروب اداء حج شریف مراد ایتمشلر ایدی اول زمان
مکه مشرکینی الندن اولمغله رضا ویرمدیلر وایتدکلری
انواع رعونت وخشونتلری علی وجه الاختصار بو قاروده
ذکر اولندی پس بو آیت کریمه معناسی انلر اول کافرلردر کی
هم مسجد حرامی زیارتدن منع ایتدیلر وهم ارسال ایتدیککز
قربانکزی محبوس اولدوغی حالده محلنه وصولدن منع ایتدیلر
دیمکدر وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ
تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ
لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا چون حین فتحده مکهٔ مکرمه
ایچره مشرکلر ایله مخلوط وتمییزی عسیر نجه مؤمنین
ومؤمنات وار ایدی اول اجلدن رسول علیه السلام اصحابیله

قوله تعالی

مکه

تقدیم ایدوب بر مقدار اصحاب ایله عکرمه اوزرینه کوندردی
خالد وارد قده عکرمه هیبت رسول علیه الصلاة والسلام و صولت
خالده طاقت کتوره میوب مکه جانبنه طوغری فرار ایلدی
خالد انلری تعقیب ایدوب مکهٔ مکرمه یه وارنجه دکین قووه لدی
اما اینه بیت الحرامه تعظیماً مکه ایچروسنه کیرمدی اول
محلده آلیجکوب حضرت رسول الله کلدی و امام اعظم ابو حنیفه
رحمة الله علیه بو آیت کریمه ایله استشهاد ایدوب
مکهٔ مکرمه عنوةً یعنی قهر و غلبه ایله فتح اولدی دیدی
امام شافعی رحمه الله صلحاً فتح اولدی دیدی ایکی طرفک
ادله لری وارد لکن بو مختصر ترجمه ده تطویل اولمسون ایچون
طی اولندی قال الله تعالی هُمُ الَّذِینَ كَفَرُوا
وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْیَ مَعْكُوفًا
أَنْ یَبْلُغَ مَحِلَّهُ چون حدیبیه غزاسی سنه سی حج شریف

تبارك وتعالی اول ذات واجب الوجود درکه سزلری
کفار اهل مکه نك اوزرینه غالب ایلینو سز انلرك اوزرینه
غالب اولدوغکوزدنصکره مکه ایچره انلرك الترینی سزدن
وسزك الریکزی انلردن منع ایلدی امدی حق سبحانه وتعالی
سزك کفار ایله مقاتله کزی وبیت الحرامه تعظیماً انلردن
ال چکدیککزی کوزدوب مقابلنده اجر جزیل احسان ایدیجیدر
دیمکدر بعضیلر ایدر بو آیت کریمه خالد ابن ولید ایله
عکرمة ابن ابی جهل قصه سی حقنده نازل اولمشدر اول قصه
بودر حضرت رسول علیه السلام حدیبیه یر قریب محله
نزول ایتدکلرنده ابو جهل اشیدوب فی الحال اوغلی عکرمه یی
بیشیوز مقدار فجره مشرکین ایله حدیبیه منافقلرینه امداد
کوندردی وعکرمه نك حدیبیه اطرافنه کلدیکی سمع
رسول علیه السلام القا اولندقده دفعیچون خالد ابن ولیدی

تعرض

برلری وکوکلری خلق ایتمک برابردر قال تعالی

وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ
وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۝ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ
قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۝ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ
أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ
أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ۝

معناء شریفی ای مؤمنلر اگر اهل مکه کافرلری صلحی
قبول ایتمیوب سزکله قتاله مباشرت ایدرلرسه انلر
مقهورلر ومنهزملردر وانلر کرو دونوب قچارلر سزه
قارشو دوریمازلر وانلره صغینجق ویاردم ایدجك
کیمسه بوله‌مازلر وسلفده کچن انبیاء عظام وامتلری
دشمنلری اوزره غلبه ایلمک حق تعالینك قورولمش
بر عادت قدیمه‌سیدر اول عادت تبدیل وتغییر قبول ایلمز الله

جمیع مؤمنینك شانلری عالی اولمغه علامت ونشان
اولمق ایچوندر و داخی جمیع اصحاب کرام رضوان الله علیهم
اجمعین حق تعالینك وعد کریمی ظهورن ایدرجکنی یقیناً
بیلکو تردد و شبهه دن عاری اولمغی ایچوندر دیمکدر

قال الله تعالی وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا

قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا
معنای شریفی و داخی حق تبارك و تعالی نیز زمان
قریب ایچنده سزلك قدرتلو یکز یتشمدیکی غنیمت عظیمه
اخراجی سزلره میسر قلمشدر که اول هوازن مال غنایمی
یالغود مملکت فارس مال غنایمیدر و حق سبحانه و تعالی جمله
اولمشلری واوله جقلری بیلور و اول غنایم کنیم سزلره
نصیب اوله جغنی داخی بیلور و جمیع ممکناتی بو قدرت واراد
ایتمکله قادردر و عندن بر سکا خلق ایتمکله جمیع

مکرری

28

قلبلرنده اولان خالص نیتلرین حق تعالی بیلکوب حرب
و قتالده کندولره غیرت اسلام . و ثبات قدم انعام
ایلدی و قریب کزماننده انلره خیبر فتحنی میسر قیلکوب و خیبرده
انلره الی یوم القیمة کفایت ایده جک اموال غنایم احسان
ایلدی و حق تعالی جمیع مخلوقاته غالب و مقتضای حکمتی
اوزره مخلوقاته مدبر و متصرف اولدی و حق تعالینک
سزه وعد کریمی اولان خیبر مال غنیمتنی بقین زمانده سزلر
آلوب مغتنم اولمکزی سزه میسر قیلدی و حق تعالی اهل
کفار قریشک قلبلرینه رعب و هزیمت القا ایتمکله مقدما
حدیبیه ده کفار خوفلرندن رسول علیه السلامک مبارک
قدم شریفلرینه دوشوب صلح اولملریله کفارک جمیع مضرتلرین
اوزدلریکزدن منع و دفع ایلدی تاکه بو غنیمت عظیمه
و کفارک هزیمتلری مکه فتحنه آیت و عنوان اولوب

وفي سبيل الله كفار ايله غزا وجهادده اتفاق ومتين
ومستحكم حضرت رسول اكرم ايله عهد ميثاق ايتديلر
وبو بيعته بيعت رضوان ديديلر اول وقتده اصحاب
كرام بيك اوجيوز ايديلر بر روايتده بيك دورتيوز
ايديلر بر روايتده بيك بشيوز ايديلر وبو بيعته بيعت
رضوان دينلديكنك وجهي اول وقتده حضرت رسول
عليه السلام جمله اصحابندن كمال رضا ايله راضي
اولدوغيچون دنيلدي ياخود رضوان جنت اول بيعتده حاضر
اولدقلريچون ديديلر اما اصح اولان حق سبحانه وتعالى
اول بيعتده جمله سندن راضي اولدوغيچون اول بيعته
بيعت رضوان دينلدي پس بو آيت كريمه نك معناي
شريفي اصحابك بو شجره التنده سنكله اولان بيعتلرندن
حق تبارك وتعالى خشنود وراضي اولدي وجمله سنك

قلبـ

ایدوب سوء قصد ایتدیلر اما اول وقت مکه ده اخفا ایتمش
نام بر سوداگر قبیله سی وار ایدی انلر جواشی مکه مشرکلرینک
الندن خلاص ایتدیلر اندن جواس حضرت رسول فانته
کلوب ماجرایی خبر ویرنجه رسول علیه السلام اول مصلحت
ایچون تکرار اهل مکه یه عثمان ابن عفان رضی الله عنه حضرتلرینی
کوندوردیلر عثمان ابن عفان داخی واروب امر رسولی اهل
مکه یه سویلینجه کفار قریش خشونت و غلظتلرندن
اولوب حضرت عثمانی حبس ایتدیلر و خلق ارا سنده
حضرت عثمانی اهل مکه قتل ایتدیلر دیو سویلندی اول وقت ده
رسول علیه السلام حدیبیه ده شجره سمره یا خود شجره سدره
تحتنه اوتوروب جمله اصحابی یانته دعوت ایلدی و جمله سی
رسول علیه السلامه بیعت ایلدیلر که بعد هذا کفار قریش
ایله محاربه و مقاتله ایدوب بر فرد کفاردن یوز دوندورمیه لر

ذکر بیعت رضوان

عن المؤمنين اذ يبايعونك تحت الشجرة فعلم ما في
قلوبهم فانزل السكينة عليهم واثابهم فتحا
قريبا ومغانم كثيرة يأخذونها وكان الله عزيزا
حكيما وعدكم الله مغانم كثيرة تأخذونها فعجل
لكم هذه وكف ايدى الناس عنكم ولتكون آية للمؤمنين
ويهديكم صراطا مستقيما سبب بيعت رضوان
چون هجرت نبويه نك آلتنجى سنه سى كه اول حديبيه غزاسى
سنه سيدر اول سنه ده حج شريف فرض اولمشيدى
رسول عليه السلام اصحاب كرام ايله حديبيه يه نازل
اولدقلرنده غزادن صكره اداء حج ايتمك ايچون صحابه
كرامدن جواس ابن امية الخزاعى يى اهل مكه يه كوندرديلر
جواس واروب مصلحتى اهل مكه يه سويلدكده اهل مكه
رضا ويرمدكلرندن ماعدا جواسه خشونت وغلظتلر

ايلدير

کیمسه‌لرکه کفار ایله مقابله و مقاتله‌یه قادر اولوب
تهاون و تکاسل ایتمیوب حق تعالینک و رسولی علیه السلامک
امرینه اطاعت و انقیاد ایدوب و فی سبیل الله غزا و
جهاد ایدرلر انلری حق سبحانه و تعالی فضل و کرمیله
جنات عالیاته ادخال ایدر اول جنتلر که ذکر اولندی ایرمقلر
اقار و شول کیمسه‌لرکه غزایه کیتمکه قادرلر ایکن تکاسل
و تهاون ایدوب غزایی ترک ایدرلر حق تعالی انلره عذاب
الیم ایله عذاب ایدر دیمکدر و بو مقامده حق تعالی
عذرسز غزایی ترک ایدنلرک عذاب الیم ایله عذاب اولنه‌جقلرین
تکرار ذکر ایلدی زیرا مقام تحذیر یعنی قورقتمق مقامیدر
و قورقتمق ایله انسان کناه ایشلمه‌دن حذر ایدر قورقتمه‌نک
فائده‌سی بو قدر اولدیغیچون انلرک عذاب الیم ایله معذب اولنه‌جقلرین
تکرار ذکر ایلدی قال الله تعالی لقد رضی الله

یعنی آنلرك بعضیسی اعمی ایدی و بعضیلری عرج ایدی
و بعضیلری مرضی ایدی مخلّفین حقّنده نازل اولان وعید
آیات کریمه‌سنی بونلر اشیدوب و اکلیوب خوفه دوشدیلر و ایتدیلر
جانب حقّدن بزه دخی جهاده دعوت و امر وار ایسه بزم
غزایه کیتمکه قدرتلریمز یوقدر کیدمدیکمز حالده آیا
روز جزاده بزلره عذاب و عقاب اولنورمی یاخود حق تبارك
و تعالی قتنده و رسولی عندنده عذرلریمز مقبول اولورمی دیدیلر
و غصّه‌لندیلر اول آنده بو آیت کریمه اول طائفهٔ معذورین
حقّنده نازل اولدی پس معنای شریفی کوزلری کورمین
اعمیلر و ایاقلری طوپال اولوب یوریمکه قدرتی اولمیان
اعرجلر و غیری دردلو غزایه کیتمکه مانع مرضلری اولان مریضلر
اولانلر کیمسه‌لر غزایه کیتمیوب قالسه‌لر سائر عذرسز
غزایی ترك ایدنلر کبی عذاب و عقابه مستحق اولمازلر و شول

کیم

قوم روم حضرت موسی علیه السلامدن صکره بشیوز اللی
سنه کچدکدن ظهور ایلمشدر امدی جمله ممالک کوردستان
وعموماً اناطولی و روم ایلی اهالیسی و ممالک فرنکستان
اهالیسی جمله رومدر و بو آیت کریمه ده ابوبکر الصدیق
رضی الله عنه حضرتلرینک عهد نبوتدن صکره خلیفه اولسی
اوزره دلالت واردر زیرا فارس و روم قوملری اوزره
انلری دعوت ابوبکر الصدیقک خلافتی زماننده اولمشدر
قال تعالی لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ
حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ
يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا چون مدینه منوره ده
وحوالیده مؤمنیندن بعض عذر صاحبلری و علیللر
وار ایدیکه انلر ضعفا و غزایه کیتمدن عاجزلر ایدیلر

اولنورسز انلر ایله مقاتله ایدرسز یاخود انلر اسلامی
قبول ایدرلر اکر سزلر حق تعالی نک امرینه اطاعت وانقیاد
ایدرسز دنیاده مال غنایم ایله مغتنم اولورسز و یوم آخرتده
جنات عالیاته واصل اولورسز و اکر حدیبیه غزاسنده
ایندیککز خلاف کبی مخالفت ایدرسکز یعنی اول قوم شدید
ایله قتالدن انحراف واعراض ایدرسکز جرمیکزه کوره اشد
عذاب ایله معذب اولورسز دیمکدر کلهلوم اول قوم شدیددن
مراد بنی حنیفه قبیله سیدر بعضیلر قوم مشرکیندر دیدیلر
و بعضیلر مراد ثقیف و هوازن قبیله لریدر دیدیلر و بعضیلر
اول قوم ایله مراد فارس اهلی و روم اهلیدر دیدیلر
و روم اهلی انلردر که عرب و عجم اولمیه بو ایکیسندن غیری
نقدر اقوام مختلفه و طوائف متنوعه وار ایسه جملهسی
روم عد اولنور و قوم روم قوم یونان داخی دیرلر و بو

تجی

حديبيه غزاسنده اولنلره تخصيص ايلمدى سزك بنم
حسديكزدن اويله ديرسز ديرلر اما بو خصال اموردينده
منافقلر اموردينى بيلمزلر همان انلر ازاجق امر دنيايي
بيلورلر ديمكدر قال تعالى قُل لِّلْمُخَلَّفِينَ
مِنَ ٱلْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ
تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِن تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ ٱللَّهُ أَجْرًا
حَسَنًا وَإِن تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُم مِّن قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا
أَلِيمًا حق سبحانه وتعالى اول غزايى ترك ايدوب خلف
وعد ايدنلرى مخلفين اسميله بو سورهٔ شريفه ده مواضع
متعدده ده تكرارا ذكر ايلديكى انلر بغايت مذموم ومردود
وزمرهٔ اهل قبايحدن معدود اولدقلرينى بيلديرمك ايچوندر
پس بو آيت كريمه معناسى يا محمد اول ترك غزا ايلين مخلفينه
ايت يقين زمانده بر شديد ويااوز قوم كيتمكه دعوت ام

اذن ویرك بز سزكله كیدن لوم اول غنایمدن بزدانخی حصه

اله لوم دیدیلر وحق تعالی نك امر و كلامی كه اول مال

غنایمی صلح حدیبیه ده غزاسندن بولدیلر اصحاب كرام

مخصوص قیلدی یعنی دیلر خود اول كلام آیت قوله تعالی

فَاِذَا اسْتَاْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِیَ اَبَدًا قول

شریفی دن انلر اول كلامی تبدیل و تغییر مراد ایدرلر

و غنایم خیبردن حصه المق استرلر یا محمد سن انلره ایت

سز بزه تابع اولمالك و بزمله كیتمك زیرا سز خیبره كیتمكه

عازم اولمزدن اول حق تبارك و تعالی بنم سزه دیدیكم كبی

بزه امر ایلدی یعنی حق سبحانه و تعالی خیبر مال غنایمنی

حدیبیه صلحندن بولدیلر مؤمنینه خاصة انعام و احسان

ایتدم دیو بیوردی سزه اكا قادر شمزسز دیمكده و بیتر یعنی

زماننده اول منافقلر دیرلر الله تعالی اول مال غنایمی

حدیبیه

23

حضرت رسول علیه السلام حدیبیه غزاسندن مدینهٔ
منوره یه رجوع ایلدی هجرت نبویه نک التنجی سنه سی ذی الحجه سی
اواسطنده ایدی اول سنه ذی الحجه آینده و اوایل محرمنده که هجرت
نبویه یدنجی سنه سیدر وارمشیدی مدینهٔ منوره ده اقامت
ایدوب بعده حدیبیه غزاسنده بیله بولنان اصحاب کرام ایله
خیبره غزا ایلیوب و فتح میسر اولدی و حدیبیه صلحنه عوض جمله
غنایم کثیره ایله مغتنم اولدیلر لکن بو خیبر مال غنایمی
حق تعالی نک امریله حدیبیه صلحی مقابلنده اول صلحده
بولنان اصحاب کرامه تخصیص قلندی پس بو آیت کریمه نک
معنای شریفی حدیبیه غزاسنه کیتمیوب مشرکلردن خوفلرندن
غزایی ترک ایلین منافقون مخلفون یقین زمانده بر
خیبر غنایمندن اوله جق مال غنایمی یالکز کندیکز المق
ایچون بزی سزکله بیله کتورمیوب بزی براغورسز سز بزه

دیوب خاموش اولدی رسول علیه السلام بیوردی
اویله میدر یا احمد دیدی اول وقتده سلطان احمد عرش
طوتوب دترهیه رک اویله در یا رسول الله دیوب اقرار
ایدنجه یا احمد سن آنی بنم الدیغم محله وضع ایله دیو
بیوردی سلطان احمد دترهیه رک اویقودن اویانوب فی الحال
اول قدم شریفی جامعدن قلع ایدوب بنم مراد دییسر تسلیم
ایلدیلر مراد دنیس داخی اول آنده سفینه یه وضع ایدوب
موافق روزگار ایله یدی کونده واروب قسطنطنیه ده اول
تربه ده محلنه وضع ایتدیلر ۞ قال الله تعالی

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ اِذَا انْطَلَقْتُمْ اِلٰى مَغَانِمَ لِتَاْخُذُوهَا
ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ اَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِ قُلْ لَنْ
تَتَّبِعُونَا كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ
تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ اِلَّا قَلِيلًا ۞

22

رسمیدر در حضرت شاه رسلك

کل گلزار نبوتك او قدم صاحبی در

احمدا دورمه یوزك سور قدمینه او کولك

سلطان احمد مرحوم قدم شریفی بو وجه اوزره تعظیم
وتکریم ایله کتوروب کندی ایله جامعنده محرابك
صاغ جانبنه وضع ایلدی بر قاچ کون مرورنده رؤیا
کوروب رؤیاسنده فخر عالم صلی الله علیه وسلم حضرتلرینك
مجلس سعادتلرینه کندوی احضار ایلدیلر سلطان احمد مرحوم
کوردیکه مصر سلطانی قیتبای مجلس رسول الله ده اوتوردی
رسول اکرم قیتبایه خطاب ایدوب بیوردی سنك بو احمدن دعواك
نه دردر دیدی قیتبای ایتدی یا رسول الله بن سنك قدم شریفك
اثر یفی تبرکا تربه مه وضع ایتمشیدم بو احمد آنی غصب ایدوب
اسلامبوله جامعنه کتوردی بنم حقیمی اندن الیویر یا رسول الله

کندی مدفنی اولمق اوزره بنا ایلدیکی تربه سنه تبرکاً
اول قدم شریفی وضع ایتمشیدی بعد زمان اول قدم
شریفی سلطان احمد اول اول تربه دن قالدیروب اسلامبوله
آت میداننده بنا ایلدیکی جامع شریفنه وضع ایتمک مراد
ایدوب و اول قدم شریفی اول تربه دن چیقاروب آلوب
مراد رئیس نام بر سفینه رئیسنه تسلیم ایدیلر
مراد رئیس داخی قدم شریفی سفینه ایله مصردن اسلامبوله
کتوردکن روزکارلر مخالف اسوب دوروب آیده حوالته واررق
وینچه مستقلر چکه رك اسلامبوله کتوردی سلطان
احمد مرحوم قدم شریفی امین اوکی نام محلده استقبال
ایدوب قدم شریفی آلوب باشنی اوزره قویوب کتوردکن
بو قطعه یی دیمشدر ● نظم ●
نه اوله تاجم کبی باشمده کتورسم دائم قدمی ●

21

ایکنجی طبقه‌سی اولی‌یی شرف بولدی اما لیلهٔ معراجده
رسول علیه السلام کوکلرک طبقاتنک جمله‌سنه قدم
باصدیلر جمله طبقات سما شرف بولدی بونکچون سموات
جمع صیغه‌سیله ذکر اولنوب ارض مفرد صیغه‌سیله
ذکر اولندی و رسول علیه السلام مکهٔ مکرمه‌ده و
مدینهٔ منوره‌ده بعض مقاملرده مبارک قدم شریفی
طاشه اوزره باصدوب اول طاشلرده قدم شریفنک
اثری قالمشدر و اول اوزرنده اثر اولان طاشلری بعضیلر
قدم شریف دیو آلوب حفظ ایدوب بعض جوامع و تربه‌لره وضع
ایلدیلر و بر قدم شریفی عقبة ابن خالد رضی الله عنه
مکهٔ مکرمه‌ده بولوب حفظ ایتمشیدی بیک کلی تاریخنده
مصر سلطانی اولان قیتبای آنی اشیدوب عتبة ابن خالد
یدی یوز آلتونه صاتون آلوب فسطاط مصر نام محلده

حکایت قدم

وانوك ایچون اهل تفسیر چوق وجهلر یازمشلردر
بو مختصر ترجمه ده اول وجهلرك جمله سی یازلمق مناسب اولمدی
اینجق اول وجهلرك بو اشهرینی وبر داخی احسننی ذکر
ایدهلوم وجه اشهر اولدرکه سموات وارض ایکیسی
داخی یدیشر طبقه در آیت ﴿خلق سبع سموات
ومن الارض مثلهن﴾ اما طبقات سما اجناس متعدده
مختلفه در وطبقات ارض کرچه اول داخی متعدده در
لکن جنس واحددر که جمله تراب در امدی سموات
اختلاف جنسیت اعتباریله جمع ذکر اولندی وارض
وحدت جنسیت اعتباریله مفرد ذکر اولندی دیدیلر
وجه احسن اولدرکه چون حضرت رسول اکرم صلی الله
علیه وسلم مبارك قدم شریفنی یرلرك اینجق طبقهٔ اولیسنه
باصدی اول اجلدن قدم حضرت رسول سببیله یرلرك

20

گناه اشلمکدر و اصرار ایلمکدر زیرا الله تعالی غفور
رحیمدر گناه اشلمه ده مصر اولنلر اکا بکزر دیوب دیرکه بر قوی
الطبیع آدم بنم طبیعتم قوتلیدر و مزاجم درستدر دیوب
طبیعت و مزاجنه مغرور اولوب زهر ایچن کیمسه کبیدر
و انسانک ایسه نه قدر طبیعتی قوی و مزاجی درست اولسه
البته اول زهر آنی هلاک ایدر و حق سبحانه و تعالینک
عفو و غفرانی نه قدر ارتق و قوللرینه مبذول اولسه اشقیانک
و غضبی دخی واردر و محققدر جزا ایدوب جهنم عذابیله عذاب
ایتمسندن قورقیلور فائده سموات سمانک جمعیدر
کوکلر دیمکدر و ارضین ارضک جمعیدر یرلر دیمکدر
قرآن عظیمده سموات و ارض ذکر اولندقده سموات
جمع صیغه سیله ذکر اولندی امّا ارض مفرد صیغه سیله
ذکر اولندی یعنی ارضین دینلموب ارض دینلدی

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ
وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا
اجمالا معناى شريفى جميع يرلرك وكوكلرك تصرف
حقيقيسى وتدبير مطلقى حق تبارك وتعالينك تحت
يد قدرتنده در ديلديكنى عفو ومغفرت ايدوب جنات
عاليات ادخال ايدوب درلو درلو نعمتلر احسان ايدر
و ديلديكنى عدليله جهنمه ادخال ايدوب درلو درلو
عذابلر ايله معذب قيلور جنته ادخالى من غير وجوب
ولا ايجاب فضليله وكرميله در جهنمه ادخالى انتقام
وعدليله در و حق تعالى مبالغه ايله مغفرت ايديجى
ومبالغه ايله مرحمت ايديجى اولدى وحق تعالينك رحمتى
غضبندن ارتقدر اما انسانه لايق اولان اولدر كه حق
تعالى غفور در و رحيمدر و رحمتى غضبندن ارتقدر بو

19

مشرکلار انلری هلاك نا بخود طوتوب اسیرا یدرلر انلر
ابدا اهل و عیاللری یاننه کلیمازلر ظن ایلدیکز و بو ظن
باطلی شیطان لعین قلبلریکزده بزکیدو و تزویج و تزیین
ایلدی سزلر بو ظن باطلدن مصرلرسز رجوع ایتمزسز عاقبة
الامرده بو ظن سوء اوزره هلاك اولورسز دیمکدر
و بو آیت کریمه ده حضرت رسول علیه السلام و اصحاب
کرامه اول قوم لئیم غزاسی ترك ایتمکلری سببیله جمله سی
هلاك اوله جقلر دردیو تبشیر وارددر قال تعالی
وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ
سَعِيرًا معناى شريفى و واضحى شول کیمسه لرکه
الله حق سبحانه و تعالی نك وحدانیتنه و رسولینك
رسالتنه ایمان کتورمزلر تحقیق بز انلر ایچون عذاب
جهنمی حاضر قیلمشزدر دیمکدر قال الله تعالی

کیدم مدك ذیرا اگر بز سزکله کتسك اموالمز تلف
واهل واولادمزی خلف قالوردی اول اجلدن
وعدمز ایفا وسزکله بیله غزا ایدمدك دیدیلر
امّا انلرك بو اعتذارلری نفاقه مبنی وترك غزا ایتدکلری
خذلان ● وضعف عقیدهلرندن ناشی اولدوغندن
حق تبارك وتعالی بو آیت کریمهده انلرك سوء حاللرین
صراحةً بیان ایلدی ● قال الله تعالی
بَلْ ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ یَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ اِلٰى
اَهْلِیهِمْ اَبَدًا وَزُیِّنَ ذٰلِكَ فِی قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ
ظَنَّ السَّوْءِ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ● معناى شریفی
ای منافقلر سز حضرت رسول ایله غزایه کیتمککی ترك
ایتدیکز وهم وبله ظن باطل ایلدیکزکه حضرت رسول
امین ● واصحاب کرین مؤمنین حدیبیهدن کرو کلیهنوب

مشرکلر

18

مراد ایلرسه اول جزاپی و عقوبتی بر کیمسه دفع ایتمکه
قادر دکلدر و بو حالك عکسی ولنجی بویله درکه حق
تبارك و تعالی بر کیمسه یه احسان مراد ایلسه آنی داخی
کیمسه منع ایتمکه قادر دکلدر و حق تبارك و تعالی
اول خلف ایدن طائفه‌نك خلف و عذرلرین و خلفدن
مقصودلرین آشکاره بیلوردیمکدر چون حضرت
رسول علیه السلام حدیبیه غزاسن مراد ایلدکده رؤسای
عربدن اسلم و جهینه و مزینه و غفاریه کندولر
ایله معا غزایه کیتمکی امر ایلمشلر ایدی انلر خلف ایدوب
پیغمبر علیه السلام ایله غزایه کیتمدیلر و رسول علیه السلام
اصحابیله حدیبیه غزاسی مصلحتنی اتمام ایدوب مدینه منوره‌یه
رجوع ایتدکلرنده رؤسای مذکوره حضرت رسوله
کلوب اعتذار ایلدیلر یا رسول الله بز سزکله غزایه

فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا إِنْ
أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَبِيرًا معناى شريفى يا محمد اعراب طائفه سندن
سنك امريكه مخالفت ايدوب سنكله حديبيه غزاسنه
كتمينوب تكاسل ايدوب وخلف ايدنلر يقين زمانده سكا كلوب
ديرلر بزم مالّريمز وعياللريمز سنكله معًا غزايه كتمكه
مانع اولدى بزم بو خلفمز ايچون حق تعالى دن بزه مغفرت
طلب ايده وير ديرلر امّا انلرك بو سوزلرى كوچك
دكلدر كذبدر انلرك غزايه كتمينوب خلفلرى مالرى
وعياللرى ايچون دكلدر انجق اعتقادلرينك ضعفندن
وقريشك مشركلريله مقابله ومقاتله دن خوف
ايتدكلرى ايچوندر يا محمد سن انلره ايت كه اكر سزك
بو خلفكز ايچون حق تبارك وتعالى سزه جزا وعقاب

مراد

17

بیعت ایتمشلردر انلر حقیقتده الله تعالی ایله بیعت
ایتمشلردر وحق تبارك وتعالی نك قدرتی وقوتی
جمله قوت وقدرتلردن اعلی واردر نوقدر که عظمت شان
وقوت وقدرتنی بیان قابل امکان دکلدر وهرکیمکه
عهدینی ومیثاقنه وفا ایلمیوب نقض عهد ایلیه
انوك نقض عهدینك زیانی البته کندویه راجعدر که
دنیاده الله تعالی نك رحمتندن مردود اولوب یوم آخرتده
جهنمده نار جحیم ایله جزا اولنور وعاقبتی خسران
وندامتدر وهرکیمکه عهدینه ومیثاقنه وفا ایدوب
بوزمیه حق سبحانه وتعالی اکا قریبا اجر عظیم وجنات
عالیات احسان ایدردیمکدر قال تعالی
سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا
وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ

وحدانيتنه ايمان كتوردكلري ايچون و مؤمن اولنلر ايمانلري
ثابت و دائم اولمق ايچون و الله تعالى يي دائما تقويه
قيلوب واخشام وصباح ودائما الله تعالى يي نهايت
تعظيم ايله تعظيم ايليوب وجميع نقايصدن تنزيه
ايلمكلري ايچون ديمكدر پس لتؤمنوا خطابي هم حضرت رسول
عليه السلامه وهم امتنه دخي امدي بو خطاب دلالت ايدر
پيغمبرمز عليه السلامك كندي نبوتنه ايمان واجبدر
ديكم حديث شريفده وارد اولمشدر ۞ حديث ۞
اَشْهَدُ اَنِّي عَبْدُ اللّٰهِ وَرَسُولُهُ ۞ قال تعالى
اِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ يَدُ اللّٰهِ
فَوْقَ اَيْدِيهِمْ ۞ فَمَنْ نَكَثَ فَاِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ
وَمَنْ اَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا
اجمالا معناي شريفي تحقيق شونلركه يا محمد سنكله

بيعت

16

حکیماً اجمالاً معناء شریفی داخی بر لرده و کوکلرده
اولان جمیع مخلوقاتنك تدبیر و تصرفی الله تعالینك
تحت ید قدرتنده در جمیع اشیایه غالب و جمیع مخلوقاتی
خالقدر و صنعتنده حکیمدر که دین مبینه مهین
اولنلری انتقام ایدر و اهل ایمانه دائما نصرت و یاردم ایدر
دیمکدر ● قال تعالی اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا
وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ
وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِيلًا ● معناء شریفی
یا محمد بز سنی امتکك اوزرینه شاهد کوندردك که
طاعت اوزره اولنلری جنات عالیات ایله و جناتك
درلو درلو نعمتلریله مجده ایلمك ایچون و طاعات اوزره
قندرمك ایچون و داخی امتکك معصیت و کناه ایدنلرینی
جهنم عذابیله قورقتمك ایچون و حق تبارك و تعالی

الله تعالی اول مشرکلری دنیاده قتل اولنمغله و رحمتدن
طرد و ابعاد اولنمغله غضب ایلدی و یوم آخرتده
انلر ایچون جهنمی حاضر قیلدی نه چرکین یردر اول
جهنم مرجع و مقام جهتندن کلدك و غضب الله علیهم
ولعنهم ایکیسنده داخی واو ایله ذکر اولندی مقام
فا مقامی ایدی زیرا لعن اعداده سببدر و غضب داخی
لعنه سببدر حال بویله ایکن واو کلدیکی لعن و غضب
هر بریسی مستقل بر وعید اولدوغی ایچوندر اصلا
سببیت اعتبار اولنمز و قرآن عظیمده عادت الله اویله
جاری اولمشدر که مؤمنلر ایچون وعد و جنت نعمتلری
ذکر اولندقده عقبنده متصلا کفار ایچون جهنم عذابی
و وعید داخی ذکر اولنور ● قال الله تعالی

وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا

15a

15

و بو مؤمنلرك جنات عاليات دخوللری وگناهلری
مغفور اولمسی حق تبارك وتعالی قتنده فوز عظيم و مطلب
اعلی و مقصد اقصی لر ايدی ديمكدر قال الله تعالی

وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ
وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّانِّينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ
السَّوْءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ
جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا معنای شريفی و دلخی بو
ذكر اولنان فتح مژده سی و قلوب مؤمنينه اطمينان
احسانی منافقلر و مشركلر متأذی و معذب اولملری ايچوندر
وانلر اويله مشركلردر الله سبحانه وتعالی رسولينه
و مؤمنلره نصرت و يارديم ايتميوب ظن ايدرلر اما انلر
كندولرو يارديم اولنمازلر يارديم اولنمقدن محروملردر
و رسول عليه السلام و مؤمنلر البته منصور و مظفرلردر

ذکر اولنان جمیع انس وجن ویر یوزنده اولان جمیع
حیوانات و وحوش وطیور وبر وبحرده اولان جمیع حیوانات
وملائکهٔ ارض وهواده اولان جمله مخلوقات وملائکهٔ
سموات وملائکهٔ بیت المعمور وملائکهٔ سدرة المنتهی
بو جملهسی عرش الرحماندن اولان ملائکهنك عشریدر دیدیلر
والله تعالی اعلم ● قال تعالی لِیُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ
ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا ● اجمالا معناسی شرح
حق سبحانه وتعالینك بو فتحی مؤمنلره احسانی یاخود
قلوب مؤمنینه سکینت انزالی مؤمنین ومؤمنات
آنی بیلوب شکر ایده و خالدین ومؤبدین اولدقلری حالده
التندن ایرمقلر اقان جنات عالیاته کیرملری ایچوندر

پنجه سنه اولوب کلمشدر دیدکی هرون رشید بونی
سدیدی اعتماد ایدوب حفظ ایتدی و مقاتل حضرتلرینه
عظیم جائزه لر احسان ایلدی و بو ذکر اولنان بنی آدم
و اجناس حیوانات و اجنّه و برّ و بحرده اولان وحوش
و طیور و ملائکهٔ ارض و ما بین السماء و الارض هوالرده
اولان مخلوقات کوک یوزنده اولان ملائکه نک عشر بیدر
ذیرا روایتده کلمشدر حق تبارك و تعالی اون سکز
بیك عالم خلق ایلمشدر و بو دنیا و ما فیها دنیاده اولان
اون سکز بیك عالمك بریسیدر و جمله سی ملائکه ایله
طلودر و بر روایتده داخی کلمشدر بیت المعمور خلق
اولنه لیدن برو هر کون ایچنه طشره دن یتمش بیك ملائکه
کیروب چقوب بریسی چقمیوب انده قالورلر و سدرة
المنتهی حالی داخی بویله در دیدیلر و بو قاروندن برو

برهوا اولوب پرواز اوزادق جو سمایه چیقوب غائب
اولدی و بو مقدار زمان کچوب شاهن کلمدی جمله سی
شاهندن مأیوس اولدیلر بعد زمان آنی کوردیلر اول
شاهن پنجه سنه بو بیاض بالوق المش جو هوادن ظهور
ایلدی و بالیغی پنجه سندن الدیلر هرون رشید بو حالی
کوروب تعجب ایدوب و علمایی جمع ایدوب بو حالی علمایه عرض ایلدی
ایچلرندن مقاتل ایتدی یا امیر المؤمنین جدک ابن عباس
رضی الله عنهما حضرتلرندن مرویدر ما بین السما والارض
اولان هوا کونا کون مخلوقات ایله معموردر مشحوندر و جمله سی
بر هوا معلقده دوروب تعیش ایدوب یاتورلر و قالقارلر
و هواده تولد ایدرلر فسبحان القادر علی کل شی و بعضیسی
تمشلودر
بویله بالوق هیئتنده در هوا ایچره بر محلده مسکن طو
شاهن بونی اول مسکنه اوغرایوب اول بالیغی اول محلدن

بیکه

یوزینه واریجق ملائکه ایله مشحوندر و بو مؤمن
جماعت ایله نماز قیلمق ایچون جامع شریفه کیدرکن یاخود
بر علم مجلسنه کیدرکن ملائکۀ کرام قنادلرینی اول
مؤمنک ایاغی آلتنه دوشرلر عارف بالله اولوب سره
واقف اولنلر بو یوزنده یوروده کلورنده ایاقلرین یره
سنته ایله باصمیوب آداب اوزره یورودلر و در روایت
اولندی ما بین السما والارض اولان هواده کوناکون
مخلوقات وکوناکون حیوانات واردر که انلرک داخی
عددینی وحدینی حق سبحانه وتعالی دن غیری بیلور یوقدر
حکایت اولندی برکون امیر المؤمنین هرون رشید
خلیفه شکاره چیقدی و بر اشهب شاهنی وار ایدی
عندنده غایتله مرغوب ایدی اتفاق بر شکاره راست
کلوب اول شاهنی صالدی شاهن اصلا شکاره یاقمیوب

یر یوزنده اولان جمیع بنی آدم جمیع اجنه طائفه سنك
عشریدر و بنی آدم ایله اجنه طائفه سنك جمله سی
یر یوزنده اولان حیوانات کم وحوش و طیور و دواب و هوام
نك عشریدر و بو ذکر اولنانلرك جمله سی یر اوستنده اولان
حیواناتك عشریدر و بونلرك جمله سی دریالر ایچره اولان
حیواناتك عشریدر و بونلرك جمله سی که بنی آدم و اجنه
و یر یوزنده اولان جمله حیوانات و وحوش و طیور و یر التنده
اولان حیوانات و جمیع دریالر ایچره اولان انواع حیوانات
یر یوزنده اولان ملائکه نك عشریدر زیرا حق تبارك و تعالی
یر یوزینه یغمور انزال ایتدکده هر قطره سیله بیله
ملائکه ایندیروب و انلردن بریسی دونوب کوك یوزینه
کتمزلر اول اجلدن یر یوزنده ملائکه دن خالی بر قارش
یر یوقدر جمله یر یوزی و ما بین السماء و الارضك

یوزنه

12a

وار ایکن یوق ایدر وبعضیلری بعضیلره اوزره تسلیط
ایدر بونلرکبی دائما قدرت باهرهٔ قاهره سیله تصرف
ایتمکده در وحق تعالی مصالحه علیم وتدبیره اوره حکیم
اولدیغی دیمکدر وحق تبارک وتعالی نک اجناس مخلوقاتی
تعداد وبیان اولنمق ممکن اولمدیغی قرآن عظیمده مصرحدر
کر وما یعلم جنود ربک الا هو بیوردلمشدر یعنی یا محمد
سنک ربکک عساکرینی کیمسه بیلمز الله سبحانه وتعالی
بیلور دیمکدر وبو آیت کریمه ابوجهلک قول باطلنی رد ایچون در
زیرا پیغمبریمز علیه السلام مدینهٔ منوره یه هجرت ایتدکلرنده
ابوجهل ایتدی محمدک اعوانی وعسکری بو قدردر الا
اون طقوز اعوانی واردر دیدی حق سبحانه وتعالی داخی
انونک قول باطلنی رد ایچون بو آیت کریمه یی انزال ایلدی
اما بعضیلر حق تعالی نک مخلوقاتی شویله بیان ایلدیلرکه

یعنی اول الله ذکر اصحاب کرامنک قلوبنده اولان
اضطرابی دفع و اطمینان قلب احسان و انزال ایلدیکی
بو فتحده اصلا اضطراب و ترددلری اولمیوب قلبلری ثابت
و مطمئن و علم یقین و عقیده لری درستلکی و اطمینانی
نفسلری و علملری اقوی و مضاعف اولمق ایچوندر
یاخود حق تعالی نک مؤمنینه سکونت انزال ایلدیکی
انلرک الله و یوم آخرته ایمانلری اوزرینه رسولک
حق تعالی جانبندن کتوردیکی شرایعه ایمانلری زیاده ایتمدن
ایچوندر و جمیع یرلرده و کوکلرده و بر و بحرده اولان
اجناس مخلوقات انس و جن و ملائکه و غیرلری کبی اراده
علیه سی تعلق ایتدیکی وجه اوزره انلرک جمیعسنک تدبیر
و تصرفی حق تعالی نک ید قدرتنده در مرادی و دیلدیکی
اوزره تصرف ایدوب کیمنی یوقدن وار ایلیدر و کیمنی

همان رسول علیه السلام اول قیو کنارینه واردی و اوتوردی
وضو کتوردوب تجدید وضودن صکره مضمضه ایدوب
و مضمضه صیوینی مبارك اغزندن اول قیوا ایچنه دوکنجه
فی الحال اول قیونك هرجانبندن صولر بوروب طولدی
جمیع اصحاب اول قیونك صویندن ایچوب قاندیلر
یا بنخود انا فتحنا نظم جلیلی فتح رومی اخبار در زیرا اول
سنه ده پیغمبر علیه السلام ممالك فارسه غلبه ایدوب
فتح اولدوغنی بو قاروده سورهٔ رومده معلوم اولمشیدی
یا بنخود انا فتحنا انا قضینا معناسنه در امدی معنی یا محمد بر سنك
ایچون سنهٔ آتیه ده مکه فتحنی قضا و حکم ایلدك دیمکدر
قال تعالی هُوَ الَّذِی اَنْزَلَ السَّکِینَةَ فِی قُلُوبِ الْمُؤْمِنِینَ
لِیَزْدَادُوا اِیمَانًا مَعَ اِیمَانِهِمْ وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِیمًا حَكِیمًا

زیرا صلح معناده جهاددر و فتحدر نتکم هدایه نك
کتاب الجهادنده تصریح ایلمشدر و داخی صلح
حدیبیه یه فتح تسمیه اولندوغی اول صلح پیغمبر
علیه السلام مشرکلر اوزرینه غالب اولدقدنصکره
اولدوغیچوندر و داخی اول صلح مکه فتحنه مدار و سبب
اولدوغیچوندر و حدیبیه صلحی ایله رسول علیه السلام
فارغ البال اولوب سائر عربانه داخی نیجه غزالر و نیجه
فتوحات ایلدی و نیجه طوائفی دین اسلامه ادخال ایلدی
و داخی پیغمبر علیه السلامك حدیبیه ده بر معجزهٔ باهرهسی
ظاهر اولدی و حدیبیه دیدکلری بر قیونك اسمیدر
و قتاکه پیغمبر علیه السلام صحابهٔ کرام ایله اول محله
نزول ایتدکلرنده کوردیلر اول قیونك صویی یاتوب بر
قطره صو قالمامش و بو حالی حضرت رسول اکرمه خبر ویردیلر

همان

10

صدق رغبت ایچون اولور یعنی مخاطبه القا اولنان کسنه‌یه
مخاطب حسن قبول ایله قبول ایتمك ایچون دیمکدر بو
محلده مخاطب محمد علیه السلامدر والقا اولنان مکه
فتحندن وعده‌در وداخی حق سبحانه وتعالینك انا فتحنا
قول شریفی مکه‌نك فتحنه وعده‌در زیرا بو سوره شریفه‌نك
نزولی وقتنده مکه هنوز فتح اولنمامشدی وفتحنا
صیغه ماضیدر وقت نزولده مکه فتح اولنمش اولمغی
اقتضا ایدر فتحنا ماضی صیغه‌سیله کلدیکنك وجهی
نه‌در دینلورسه جواب بو مقامده ماضی صیغه‌سی کتورلمك
فتحك وقوعی محقق اولدوغنی محمد علیه السلام و
اصحاب کزینه بیلدرمك ایچوندر تاخود اول سنه‌ده
واقع اولان فتح خیبر و فتح فدکی بیلدرمکدر یاخود
اول اثناده واقع اولان حدیبیه صلحنی اخباردر

ایله اولمش واوله جق گچمش وکله جك ذنبلر

مغفور وا علاء دین مبین ایله وملك نبوتی الحاق

وضم ایله وتبلیغ رسالت وتکمیل مراسم ریاست

اولمغله واوزریکه نعمت اتمام وموفور وطریق شریعت

محمدیه آشکار وظهور ومشرکین اوزرلرینه نصر عزیز ایله

مظفر ومنصور اولمکز ایچوندر دیمکدر وحق سبحانه وتعالی

بو مقامده کلام قدیمنی انّ ایله تحقیق ایدوب انّا فتحنا

بیوردی خطاب محمد علیه السلامه در وحق تعالینك خبر

ویردیکی شیئده محمد علیه السلام شك ایلمز انّ ایله تحقیق

خود شك وتردد اولان محلده اولور امدی بو مقامده

انّ ایله تحقیق وتأکیدك وجهی نه در دینلورسه

انّ لفظیله تأکید اولنمق دائما دفع اشتباه وتردد

ایچون اولمازنتکم علم معانیده بیان اولنمشدر کاهیجه

حضرت رسول علیه السلامك مبارك قدم شریفلرینه
دوشوب صلح ایچون تضرعلر و نیازلر ایلدیلر رسول اکرم دخی
صلحه جواز و رخصت بیوردیلر اندن مدینهٔ منوره یه
رجوعلرنده جبریل امین حق تبارك و تعالی جانبندن
بو سورهٔ شریفه یی رسول علیه السلامه کتوردی
سورة الفتح مدنية نزلت في مرجع رسول الله صلى
الله عليه وسلم من الحديبية وآيها تسع وعشرون

بسم الله الرحمن الرحيم

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ
مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ
صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا

اجمالاً معنای شریفی یا محمد تحقیق بز عظمت شانیمز
ایله مکهٔ مکرمه یی سنك ایچون فتح ایلدك بو جهاد

اني اجتهدت فما وجدت هدية

اهدي اليك سوى الدعاء الصالح

فبعثته وعلى الاله قبوله

وقرنته لك بالثناء الفايح

اميددركه هديه‌مزى حسن قبول ايله قبول بيوريلوب

فقيري خير ايله ياد ايده‌لر فاقول وعلى الله القبول

سبب نزول سورة الفتح

چون هجرت نبويه عليه افضل الصلوات وازكى التحية

التنجي سنه‌سي ذي الحجه‌سي اواسطنه وارد قلدي رسول اكرم صلى

الله عليه وسلم اصحابلرين رضوان الله عليهم اجمعين ايله

حديبيه غزاسنه عازم اولديلر اما حديبيه مشركلري بو عزيمتي

اشيدوب وهيبت رسول اللهه طاقت كتوره ميجكلرين يقينا

بيلوب قلبلري رعب وخشيت ايله طولدي همان كلوب

حضرت

8

الضعفا ومعين الفقرا ومحب علم وعلما بردباد
اكرم وقدرشناس محترم در وشاعر حشار انوك
وصفنده ديمشدر نظم

اميرله كفضل وحلم وهمة
لها فوق فرق الفرقدين مضارب

اميرله كف بها وكف الندى
وقد قضيت للناس منها المطالب

امير جميل الوجه كالبدر مذ بدا
اثيرت به في الخافقين الغياهب

امير اذا ما رام امراً وان نائى
فهمته العليا اليه تقارب

بناءً على ذلك بو فقير صحو ايلدي مشار اليه حضرتلرينه
فقرانه بر هديه ايله تشكر اولنه نظم

ذات اشرف کیمدر دیو مراقبه و امعان فکر ایدرکن سنوح
الهی بویله طلوع ایلدی الیوم بو دیارده اولو کبی ذات شریف
بولنماز الا ملکو آب روی دیار آیدین افتخار الامرا والاعیان
الموفق بتوفیقات الرب المستعان • الوکیل الجناب العالی
ومعدن المحاسن والمعالی • عاقد معاقد الدولة الزاهرة
قاعد مقاعد العزة الباهرة • ذو القدر الرفیع • والجاه المنیع
قدوة ارباب المجد الشامخ • وعمدة اصحاب الشرف الراسخ
الموصوف بمراضی الشیم ومکارم الاخلاق • المعروف بمحاسن
الکرم فی اکناف الآفاق • سربوابین فی الدولة العلیة •
ومعتمد الحضرة السنیة الخاقانیة • جهان زاده حسین بک
ادام الله تعالی مجده واقباله • وقرن بالنجح امانیه وآماله
غالبا بو ترجمه مزک نطقی اولا ذات اکرم • میر موصوف
مشار الیه محترم اوله زیرا مومی الیه حضرتلری فی الحقیقة عون

تشکر اسوه لغتنی ترجمه ایدوب و بعد الاتمام حضور عالیلرینه
ارسال صددنده ایکن مشار الیهک دار بقایه رحلتی
خبری شایع اولمغله اول ترجمه بر مدت اوراق پریشان ایچره
در کرانبها صدفنده مکتوم ● و شب چراغ یکانه حقهٔ
ذرتنده مختوم کبی قالمشیدی اشبو سال فرخنده فال
بیك یوز طقسان یدی تاریخنه ایردکده اول ترجمه کویا
نطقه کلوب ایتدی بن نیجه بویله بلبل هزار کوی محبوس قفس
کبی دوره یم ● و بر الای پریشان ایچره معطل اوله یم
بنی بر قدر شناس ● و اشرف ناس الینه صون حتی قفسدن
خلاص ● و امتیاز و اختصاص ایله منتفع بر اوله یم دینجه
فقیر بو انطاق حقی فهم ایدوب فکره واردم ● و وافر زمان
حیرت دریاسنه طالدم ● و ایتدم بو نطق جناب حقدن
اولوب خیالات وهمیه اولمق احتمال دکلدر ایا بو مشار الیه

جیبمده واو التون واقچه جمع اولمش طشره چیقوب
خانه مه واروب کالاول درس ومطالعه‌یه مشغول اولدم
بو حال اوزره تاریخ هجریه بیك یوز سکسان بش سنه الله
وارد قده بعض احبابك تعریفیله ینه نازلی فتواسنه
مأذون اولوب بر قاچ سنه‌لر نازلی‌ده مکث واقامت اوزره
ایکن بتقدیر الله تعالی فؤادی مجبور اولوب نازلی‌ده مکث
اوزره نیت وفیما بعد وحدت وعزلت اندیشه‌سن ایدرکن
آستانه سعادتده موالی عظام زمره‌سندن سلطان الاذکیا
وبرهان الاصفیا ● مولی الموالی العظام ● ملجاء المساکین
والایتام ● شیخ الاسلام والمسلمین ● معین الملة
والدین ● اعنی بر شیخ الاسلام اسعد افندی ● صدر
افزای بالانشین فتوی اولدقده مجالله اقران معامله‌سیله
بر ابقا مکتوبی یازوب فقیره ارسال ایلمشیدی فقیر دخی

تشکراً

چوقردارلر ینیچری وبروب سرحدلره دیوانخانه نزد باشندن بوقادم
چیقدی واول آننه وزیر اعظم ورئیس افندی وچاوش
باشی وتذکره جیلر جمله نزد باندن اشاغه اینوب لرکن چاوش
باشی نزد باندن دونشوب یغمورلی کون اولمغله اونوا دیبی الطین
آلوده اولدی فقیر بو نه حالدر دیو تفکر ایدرکن ایندیلر
سلطان محمود جمعه نمازندن چیقوب سرایه کیدرکن دمود
قاپودن ایچرویه کیردکده راکبا وفات ایتدی دیدیلر انا لله
وانا الیه راجعون دیوب اول پنجره‌دن سرای خلقنک حرکت
ودهشتلرین تماشا ایدرکن اغوات شکلنده یانمه بر
کیمسه کلوب دست بوس ایدوب اوتوردی فقیره واردک
سز خانه کزه کیدک وبزه دعا ایدک دیوب خیلی التون
بخش ایلدی واد باد دیواندن فقیری چوق کیمسه لر اشیدوب
یانمزه کلدیلر ودعا اصمارلیوب التونلر ولفچرلو ویردیلر

اوزرنده ایکی رکعت صلوة ضحی قیلوب حضور قلب ایله جنابنه
حقه متوجه اولدوم و مشایخ عظام و ائمه کرامك
علی وجه الاختلاف اسم اعظمدر دیدکلری آیات واحادیث
واثار جمله مستحضرم ایدی توجه تام ایله هر برینی اوتوز اوچ
کره اوقومغه باشلادم بو اثناده اوزریمه تعیین اولنان
چاوش یاننه کلوب کیدردی و تدارك کوردکی جمعه نمازینه
عسکرم کتوروب سفینه یه قویه جغمدر دیو ایدی و عنف ایدردی
فقیر توجهمدن قالمیوب اصلا منحرف اولمازدم جمعه نمازینه
کیتمکه اذن ویرمدیلر ناچار تنها صلوة ظهری قیلدرکن براشارت
ظهور ایلدی همان نمازی ادا ایدوب دیوانخانه چولسنه
ناظر پنجره یه اوتوروب فیوضات الهیه یه مترقب اولدوم
آنی کوردم بر حصه کی آت اوزرنده سکرده رك حولی
قاپوسندن ایچرویه کیروب دابتر سندر اینوب کوردکیمی چیقاروب

فی الحال اوکیمه ده وشوب فقیری چاوشلر امینی وطه سنه
کتوردی فقیر اللهم اعطنا خیرا دیوب خاموش اولوب اوتوردم
مکتوبلرده مزاعیانی اولان مقهور فقیرک اسلامبولده اقامتی
استثقال ایدوب وطن اصلیمزه ارجاعی اولنمق ایچون صدر ارباب طمعلی
متضمن بلده قاضیسندن اعلام وساخته محضر واوج بش نفر
اشرار ارسال ایدوب دار تشا ایله وطن اصلیمز اولان نازلی
قصبه سنه اجلا اولنمز بابنده بو امر اصدار ایتدردمشلر
چاوشلر امینی امری الیمزه ویردی اد قبوب سمعا وطاعه
دیوب بنده خاموش اولدوم وامشرا مذکوره اول محلله کلوب
فقیره کونا کون اطالهلر واستهزالر ایدرلردی چاوشلر
امیننه ایتدم بو طرز نازلی یه وارمغمز ره التدر عرض علمای
مراعات کرکدر امری محل آخره تبدیل اولنمغی رجا ایتدم ممکن
اولمدی همان بر تجدید وضو ایدوب بر سجاده دوردی کلوب

اسلامبوله هجرت ایدوب یکرمی سنه قدر زمان اسلامبولده
اقامتمز اثناسنده کاه علم فقه شریف مذاکره سی وکاه
کتب فقه وکتب تفاسیر مفصلا مطالعه ودوشنبه کیجه کتابت
اولنوردی ● سرکذشت المترجم الفقیر ●
بو سرکذشتمز کرچه صورتا لاف وکزاف قدر اما معنی ده
وحقیقتده حصر مندا اولمغه سزا بر قصه رعنا ووقعه
نکته دار عبرتنما وفوائد موفوره یی مشتمل وحاوی واثر سر
اسرار اسم اعظم عالی اولمغین دیباجه کتابده نقلنی روا
کوردم بر کون فقیر اسلامبولده خانه مده اوتوردردم واول
کون پنجشنبه کونی وقت ضحی ده ● بر دیوان چاوشی قاپویه کلوب
چاوش باشی سزی استر سلام ایلدی سزکله کوروشه جکمش دیدی
وکیندی ارته سی جمعه کونی علی الصباح قاپویه واردیغمده
اول چاوش قاپوده حاضر ● وفقیری منتظر ایمش کوردکده

نظم

لاتنكري ياغران ذل الفتى

ذو الاصل واستعلى خسيس المحتد

ان البزاة رؤسهن عواطل

والتاج مقصود برأس الهدهد

يعنى يا اولى الالباب حسيب ونسيب وعرق طاهر
وعالم باطن وظاهر اولنلرك ذلتلرينى وعز اصل خسيس
وجاهل ابترا ولنلرك عزتنه اولدقلرينى انكار واستغراب
ايتميه سز كورمزميسز طوغان قوشى سيد الطيور وعريف
الطيور ايكن باشنده تاجى يوقدر تاج انتن الطيور
واحمق الطيور اولان هدهد قوشنه كيدرلمشدر ديمكدر
اندن بو فقير كوردمكه علمايه سوء معامله يه آغاز وتحير
تحمل كماس لسان درازلقلرى اولنجه بالضرور دار الخلافه

يراع من الهزعة الاجدل

وفيها بهين الصغير الكبير

وذو العلم بسكته الاجهل

يعني قريبًا بر زمان كله جكدر اول زمان بر مشكل زمانندر
اول زمانده قوشلرك مقبول و مرغوبي اولان طوغانك
اوزرينه احقر حيوانات اولان قمله ترجيح اولينه جقدر
و اول زمانده كوچوكلر بيوكلره اهانت ايدن جكدر
و نيجه علماء راسخيني اجهل ناس اولنلر سويلتميوب
اسكات ايدن جكلردر ديمكدر ايتديلر بو ذكر اولنان بيت
سليمان نبي عليه السلام خاتوني بلقيس رضي الله عنهانك
عرش مشهوري قاپوسي اوزرنده يازلمشدر ديديلر
حقا كه شمدي اول زمان ظهوره ايدوب اراذل ناس غلبه
ايلدي و بو بيت داخي بو محله مناسب اولمغله ثبت اولندي

رفاه حال حاصل ایتدك دیولرکن بنجه بلاد وعباد

خراب و هدمنه باعث وبادی و دماء واموال

عباد اللهه خیانت ایله تطاول ایادی ایدوب

باغی مزبورك اتباعندن بنجه رؤساء اشقیا و معین

دین ودنیا اولان طوائف بغاته امان و رخصت ایله

مساعده اولندی و هر بلده ده اعیان اولنلر بشر

اونار نفوس صنایعه مقوله لرینی استصحاب و زیر حمایه

لرینه آلوب آلدقلری کمافی الاول عصیان و شقاوتدن خالی اولمیوب

اول اجلادن طریق بغی وطغیان تمکین بولوب مسکنی

اولان بلده وجوارینك نظاملری مختل اولوب اهل عرض

مقوله لرینك راحتلری مسلوب والآلام وحزن

اکدار ایله مرتعش القلوب اولدیلر نظم

ستأتی سنون هی المعضلات

حال اوزره امور فتوی ایله مشغول ایکن جوارده

صاری بك اوغلی نام باغی ظهور * ودیجه بلاده وعباده

ایصال خسارت وفتور * ایتمکله اهالی مضطرب

الاحوال * واکثر ناس عدم امنیتدن وزحام عساکردن

پریشان البال اولدیلر بش سنه قدر زمان بو حال

متمادی اولوب خلق عالم متحیر ومحظور * ودیار و

دیار لوندن مایوس ودور * اولدیلر * بعده کرم سبحانی

ظهور * وینصرك الله نصرا عزیزا خطاب جلیلی مضمونجه

منصور وخلق عالم بر مقدار مسرور اولدیلر * اما

نظم

رقیبك بری اولدی بیکی قالدی

حیف کم اوله جکی دیری قالدی

مضمونجه باغی مزبور جزای سزاسنه واصل واهالی

رفاه

2

اثناسنده اسلاف مشایخ عظام ۞ و آسایشده ذوی
الاحترامك مسلكلرینه سلوك ۞ و نصیحتلریله عامل
اولوب مناصب داعیه‌سنه دوشمیوب مهما امکن علوم نافعه
ایله اشتغال اولنوردکن بعض عوارض دینویه حسبیله
مسقط رأسیمز اولان نازلی قصبه سنه صلهٔ رحم
کلدیکم تاریخ هجرت نبویه‌نك بیك یوز قرق دورت سنه‌سی
ایدی انده بعض تدریس ایله مشغول ایکن بتقدیر الله تعالی
والدیمز و استادیمز نازلی مفتیسی یوسف افندی ارجعی الی
ربك دعوتنه اجابت ایدوب و اصحابی فقیره فتوایی طلب
ایله دیو ابرام و الحاح ایلدیلر بناء علیه طلب اولنوب
سهولتله مرحوم مبرورك یرینه فتوایه مأذون اولدوق
اما اول عصرده فی الجمله علمایه و فتوایه رغبت و اعتبار
و بلدده وسعت و عمار ۞ وار ایدی بش آلتی سنه رفاه

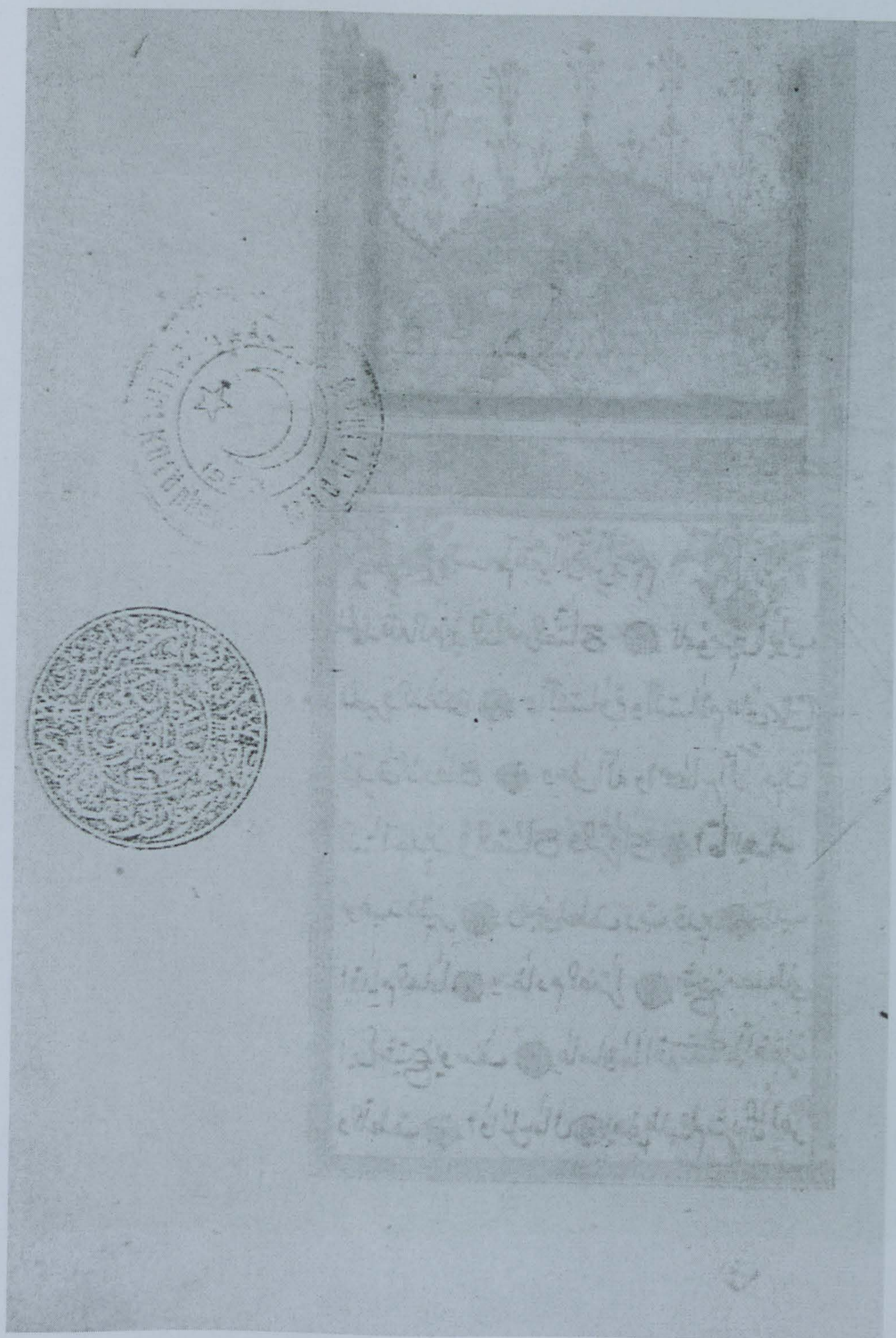
1b

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله العزيز الناصر الفتاح ● للمؤمنين ابواب
الخير والفلاح ● والصلوة والسلام على روح
محمد في الارواح ● وعلى آله واصحابه الراكعين
الساجدين في الصباح والرواح ● اما بعد
بو عبد فقير ● راجي لطف رب قدير ● تراب
اقدام العلما ● وخادم الفقرا ● شيخ مصطفى
ابن الشيخ يوسف ● عاملهما الله تعالى بالغفران
واللطف ● اوائل حال ● يعني طلب علم شريف اما لم

اثنا

1a

تفسير شريف فتح

كتب

علوم شرعيه

تفسير سورۀ فتح

مترجم : مصطفى بن يوسف